Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет

West-Kazakhstan innovative-technological University

БҚИТУ Хабаршысы

Вестник ЗКИТУ

Bulletin of WKITU

№1 (25) 2023

Орал / Уральск/ Uralsk

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ИННОВАЦИЯЛЫҚ-ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ
Ғылыми журнал

ВЕСТНИК ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОГО ИННОВАЦИОННО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
Научный журнал

BULLETIN OF WEST KAZAKHSTAN INNOVATION-TECHNOLOGICAL UNIVERSITY
Scientific journal

№1(25) 2023

Орал/ Уральск/ Uralsk

Шығарылым №1(25)
Қаңтар-январь, ақпан-февраль, наурыз-март
Ғылыми-әдістемелік серия, Научно-методическая серия, Scientific and methodical series

Бас редактор- Главный редактор:
Шакешев Б.Т.
техника ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор/
кандидат технических наук, ассоциированный профессор
Бас редактордың орынбасары-Заместитель главного редактора
В.А. Бурахта
химия ғылымдарының докторы, профессор/ доктор химических наук, профессор

Редакция алқасы-Редакционная коллегия

Т.З.Рысбеков	т.ғ.д., профессор, М.Өтемісов атындағы БҚУ	д.и.н., профессор, ЗКУ им.М.Утемисова
К.К. Бозымов	а.ш.ғ.д., профессор, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті	д.с.-х.н., профессор, Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет
Н. Кенжеахмет	Гарвард университетінің Fairbank Center for Chinese Studies, Center Geographic Analyses орталығының зерттеуші-профессор, т.ғ.д., (АҚШ, Кембридж қ.)	д.и.н., профессор-исследователь центра Fairbank Center for Chinese Studies, Center Geographic Analyses Гарвардского университета (США, Кембридж)
Ә. Қара	т.ғ.д., профессор, Мимар Синан университеті (Түркия.Стамбул қ)	д.и.н., профессор, Университет Мимар Синана (Турция, г.Стамбул)
М.Б. Сабыр	ф.ғ.д., профессор, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті	д.ф.н., профессор, Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет
Б.Ғ.Шинтимирова	т.ғ.д., профессор, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті	д.и.н., профессор, Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет
С.М.Бахишева	п.ғ.д., профессор, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті	д.п.н., профессор, Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет
А.Н.Тюрин	т.ғ.д., профессор, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті	д.т.н., профессор, Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет
В.Н.Мушаев	ф.ғ.д., профессор, Қалмақ мемлекеттік университеті (Ресей, Элиста қ.)	д.ф.н., профессор, Калмыцкий государственный университет (Россия, г.Элиста)
М.М.Халиков	ф.ғ.д., профессор, Самара мемлекеттік жол қатынастары университеті (Ресей,Самара қ.)	д.ф.н., профессор, Самарский государственный университет путей сообщения (Россия, г. Самара)
И.Ф.Суханова	э.ғ.д., профессор, Н.И. Вавилов ат. Саратов мемлекеттік генетика, биотехнология және инженерия университеті (Ресей, Самара қ.)	д.э.н., профессор, Саратовский государственный университет генетики, биотехнологии и инженерии им. Н.И. Вавилова (Россия, г.Самара)
Н.Г. Чумаченко	т.ғ.д., профессор, Самара мемлекеттік техникалық университеті (Ресей, Самара қ.)	д.т.н., профессор, Самарский государственный технический университет (Россия, г.Самара)
Е.И. Тихомирова	б.ғ.д., профессор, Ю.А. Гагарин ат. Саратов мемлекеттік техникалық университеті (Ресей, Саратов қ.)	д.б.н., профессор, Саратовский государственный технический университет имени Гагарина Ю.А. (Россия, г.Саратов)
Г.К.Курманова	э.ғ.к., қауымд. профессор, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті	к.э.н., асс. профессор, Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет
Р.С.Кинжекова	п.ғ.к., қауымд. профессор, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті	к.п.н., асс. профессор, Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет
С.А.Машанова	э.ғ.к., БатысҚазақстан инновациялық-технологиялықуниверситеті	к.э.н., Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет
И.Н.Жубантаев	а.ш.ғ.к., қауымд. профессор, БатысҚазақстан инновациялық-технологиялықуниверситеті	к.с.-х.н., асс. профессор, Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет

2018 жылдан бастап шығарылады. Жылына 4 рет шығады.
Қазақстан Республикасының ақпарат және коммуникация министрлігі 07.12.2017 ж. №16782-Ж куәлік
2019 жылдан бастап журнал электронды форматта шығады.

Выпускается с 2018 года. Выходит 4 раза в год.
Свидетельство о регистрации издания № 16782-ж от 07.12.2017 г. выдано Министерствмо информации и коммуникаций Республики Казахстан
Начиная с 2019 года выходит журнал в электронном формате.

БҚИТУ, 2023
ISSN 2706-6266 **ТІРКЕУ НОМЕРІ 16782-Ж**

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ/
ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРЕПОДАВАНИЯ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

УДК 336. 13

ПЕРСОНИФИЦИРОВАННАЯ ИНФОРМАЦИОННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА КАК РЕГУЛЯТИВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ САМОЭФФЕКТИВНОСТИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

Вахидова Люция Вансеттовна, E-mail: vahidovalv@mail.ru

Башкирский государственный педагогический университет им. М.Акмуллы, г.Уфа, РФ

Аннотация. *В статье раскрыто понимание регулятива как инструментария в проектировании персонифицированной информационно-образовательной среды, выявлены их особенности и возможности в построении оптимальных образовательных стратегий обучения с учетом индивидуальных потребностей студентов в системе подготовки специалистов.*

Ключевые слова: *профессиональная самоэффективность специалиста, векторное моделирование, персонифицированная информационно-образовательная среда, диагностика, регулятивы, индивидуальная образовательная траектория.*

В настоящее время образование характеризуется изменениями, происходящими в соответствии с постиндустриальными тенденциями в науке и культуре. Обусловлено это требованиями информационного общества. Меняются установки, ценности, технологии обучения и методы диагностики образовательных результатов. Ключевые условия существования специалиста в современном мире – его личностные качества, среди которых особенно значимы самоопределение, самостоятельность и ответственность в принятии решений. Уже на этапах профессионального образования студент должен быть готовым планировать деятельность по достижению поставленных целей и проектировать траекторию своего профессионального становления. Соответственно актуализируются вопросы выявления инструментария образовательного процесса для реализации индивидуальной образовательной траектории каждого студента и регулятивов построения его стратегии развития.

Визуальные дидактические опоры и регулятивы представляют собой «вечнозеленую» научную проблему, так как именно в педагогике, в отличие от практически всех других отраслей деятельности, она еще недостаточно разработана (Steinberg and ets,). Каждый субъект имеет право на персонифицированное образование, реализующееся в специальной персонифицированной информационно-образовательной среде. Индивидуально-ориентированный образовательный процесс основан на принципах многомерности, нелинейности и вариативности. С одной стороны, – каждый обучающийся имеет широкий выбор индивидуальных образовательных траекторий. С другой, – требования по реализации траектории образовательной деятельности, учитывающие личностные интересы студента, достаточно сложно структурировать. А потому в педагогических исследованиях значительная роль отведена моделированию информационно-образовательной среды с учетом личностных интересов обучающихся.

Метод моделирования нацелен на объяснение, изучение и уточнение исследуемого объекта. Моделирование именно тот инструмент, который позволяет влиять на построение и функционирование педагогического объекта на основе анализа модельного представления [14]. У педагогического моделирования есть «термин-партнер», часто сопровождающий его

в научных текстах, – это проектирование. Проектирование направлено на создание моделей планируемых (будущих) процессов и явлений, тогда как моделирование может распространяться и на прошлый опыт – с целью его более глубокого осмысления. Конкретные модели и модули – как функциональные узлы, объединяющие совокупность элементов образовательной системы, – могут быть составляющими проектной деятельности [5]. Взаимопроникновение моделирования и проектирования допустимо изоморфным образом продолжать как вглубь, так и вширь. Моделирование и проектирование взаимно обогащают друг друга: проект, как результат проектирования, может быть подсистемой некой модели, и, наоборот, проектирование может состоять из более мелких моделей. Проектирование предполагает создание частных моделей, а моделирование – анализ совокупности элементов.

Моделирование персонифицированной информационно-образовательной среды и ее диагностику рационально осуществлять на основе многомерных векторов. Понятие вектора и соответствующих операций с ним наилучшим образом позволяет учитывать принципы многомерности, нелинейности и вариативности. Векторное описание предоставляет возможность количественной оценки не только актуального состояния субъекта и среды, но и перспектив их изменения – как переход к следующему состоянию.

Векторный метод, как средство построения модели, представлен в работе [15]. Научный анализ образовательной среды, как сложной и многомерной социальной реальности, автор реализует через векторную модель, состоящую из системы координат с двумя осями – ось «свобода - зависимость» и ось «активность - пассивность». Для построения в этой системе координат вектора, соответствующего тому или иному типу образовательной среды, необходим психолого-педагогический анализ, который связан с ответами на шесть диагностических вопросов. Первыми тремя вопросами выявляются возможности исследуемой среды для свободного развития ученика, а последующими – возможности для развития его активности. Ответ на каждый вопрос фиксируется одним пунктом на соответствующих шкалах «активность», «пассивность», «свобода» и «зависимость». По итогам ответов на вопросы образовательную среду можно интерпретировать соответствующим вектором в системе координат. Итак, через простейшее математическое построение получаем один из двенадцати теоретически возможных векторов (по три в каждом из четырех секторов системы координат), моделирующих определенный тип образовательной среды [15]. Назначение модели – наглядно представить преобладание конкретных признаков образовательной среды, где развивается субъект. Использование координат на осях для отображения шкалы ответов на вопросы, сформулированные на обыденном языке, есть представление вектора не только как наглядного образа, но и как средства перевода качественных характеристик в количественные показатели.

В проектировании индивидуальных образовательных траекторий средствами векторного моделирования предусматривается соотношение социального и индивидуального начал в структуре личности для взаимодействия процессов персонизации, персонификации и персонализации. И это дает возможность формировать и развивать профессионально-значимые субъектные качества личности для эффективного выполнения ею социальных и профессиональных ролей. Субъект, удовлетворяя потребность «Быть самим собой» согласно своей «Я-концепции», свободно проявляет индивидуальные личностные и профессиональные качества [6]. Индивидуализация в развивающем обучении – организация образовательного процесса, которая направлена на развитие познавательных способностей и потребностей обучающегося средствами уровневой дифференциации содержания, заданий и способов учебной деятельности, а также его актуальных способностей с опорой на зону ближайшего развития [13]. При рассмотрении вопросов эффективной подготовки специалистов целесообразно оперировать понятием «профессиональная самоэффективность» [8].

Феномен самоэффективности до настоящего времени исследуется и реализуется в плане выявления стремления человека быть личностью не только в разрезе самореализации, но и самоактуализации, индивидуации, аутентификации и персонификации [11]. Пока концепция самоэффективности не разработана в полной мере. Значительное внимание в работах отечественных и зарубежных авторов уделяется вопросам общей самоэффективности. В исследованиях различаются самоэффективность в деятельности и самоэффективность в общении. Если в процессе персонализации реализуются потребность и способность индивида быть личностью, то в процессе персонификации – его потребность и способность быть самим собой. Роль и значение личности в данных процессах различны. Достижение успеха конкретным человеком в заданной ситуации зависит и от его собственной компетентности, и от других факторов. А. Бандура выдвигает гипотезу, что самоэффективность, по своей природе, когнитивная, и в ней проявляются ожидания, влияющие на моторное поведение субъекта. Как, например, стимулирует ли стрессовая ситуация попытки овладеть ею, насколько эти попытки интенсивны и как долго они будут продолжаться [2]. Самоэффективность оказывает влияние на характеристики среды и на последующее поведение субъекта.

Самоэффективность – стержень многих аспектов бытия, в том числе и профессионально-личностных качеств специалиста. Профессиональную самоэффективность возможно интерпретировать как вектор формирования ключевых компетенций специалиста в образовательном процессе. Технологии их формирования пока еще не разработаны в полной мере, и эта тема является открытой – как в теоретическом, так и в технологическом аспектах. Проблема профессиональной самоэффективности изучается с разных подходов. Мы опираемся на системно-многомерный, инструментально-деятельностный и субъектно-средовый подходы. Ведущие принципы – инвариантность дидактических оснований, бинарность и макро- микронавигация на основе логико-смыслового моделирования [13].

Проблема формирования профессиональной самоэффективности становится все более актуальной в системе подготовки специалистов. Важны организационно-педагогические условия ее реализации. Решение проблемы в создании соответствующей среды, максимально полно обращенной к субъекту образовательного процесса. Цель личностно-ориентированного обучения в условиях компетентностного подхода к образованию – обеспечить условия становления студента как заинтересованного в самосовершенствовании субъекта учебной деятельности. Значительный потенциал для достижения цели заложен в диагностической деятельности, осуществляемой в тесном взаимодействии преподавателя и студента. Инициативы студента, начинающиеся с целеполагания и определения перспективы развития и заканчивающиеся выбором тактики достижения целей при выполнении конкретных учебных действий, способствуют развитию качеств, которые необходимы современному специалисту и реализованной личности. Теория личностно-ориентированного обучения осуществима в построении индивидуальной образовательной траектории – персонального пути реализации личностного потенциала каждого ученика в образовании через осуществление соответствующих видов деятельности [7].

Более детально индивидуальную траекторию профессионального развития будущего специалиста следует рассматривать как персональную стратегию профессионального роста студента, совершенствования личностных качеств и формирования его компетенций. Стратегия выстраивается на основе осознания и субъективации профессиональных целей, ценностей и норм [4]. Выделяются инвариантная и вариативная составляющие индивидуальной траектории профессионального развития будущего специалиста. Инвариантная составляющая ориентирована на модель специалиста, которая включает профессиональные компетенции, необходимые для успешного выполнения профессиональной деятельности, базовые профессиональные знания, профессиональные умения и навыки, профессионально-значимые личностные качества [12]. Вариативная

составляющая нацелена на личность студента, индивидуальные особенности, потребности, мотивы, интересы и их дальнейшее развитие, что особенно значимо в его будущей профессиональной деятельности.

Выпускник системы профессионального образования должен обладать такими качествами высокотехнологичного специалиста, как конкурентоспособность, профессиональная мобильность и способность к самообучению. Необходимы изменения в системе подготовки специалистов. Ведущая проблема исследования – вопросы проектирования профессиональной самоэффективности специалиста и выявления резервов персонифицированной информационно-образовательной среды для его становления.

Предмет исследования – векторное моделирование формирования индивидуальной среды студента. Моделирование предполагает: 1) понимание индивидуальных потребностей субъектов образовательного процесса; 2) уровневую дифференциацию обучающихся, определяемую их готовностью к самостоятельной профессиональной деятельности; 3) логику построения образовательного процесса в соответствии с организационно-педагогическими условиями информационно-образовательной среды для развития личностно-профессиональных качеств.

Цель статьи – представить возможности векторного моделирования как инструментария в проектировании персонифицированной информационно-образовательной среды. Выявить регулятивы профессиональной самоэффективности специалиста и обозначить их возможности в построении оптимальных образовательных стратегий обучения с учетом индивидуальных потребностей студентов.

Самоэффективность специалиста вбирает частные самоэффективности из самых разных областей человеческой деятельности. Возможности человека в достижении успеха в какой-либо заданной ситуации зависят от его собственной компетентности и от множества других факторов. Не столь важны объективные результаты, сколько их интерпретация и ожидание успеха от положительных результатов собственных действий. Профессиональные качества, определяющие самоэффективность специалиста, последовательно формируются в процессе персонизации, персонификации и персонализации [1, 10]. Триада эта и является своего рода результатом идентификации студента, его индивидуализации и «проявления себя во многих» в условиях персонифицированной информационно-образовательной среды.

Профессиональная самоэффективность есть и концепция, и технология развития специалиста. Характеризуется она с нескольких взаимодополняемых позиций. Во-первых, – это продвижение обучающегося по уровням «персонизация», «персонификация» и «персонализация». На этих уровнях субъектом постепенно совершенствуются профессиональные действия, которые реализуются в микро-, макро- и мега- среде и соответствуют функционалу «Стажер», «Ремесленник» и «Мастер». Во-вторых, – таким компонентам информационно-образовательной среды, как инвариантная часть, логико-смысловое моделирование, визуальная микро- и макронавигация, свойственны изменения, обусловленные характером взаимодействия на основе методов аутодиалог, непосредственный полилог и трансляционный полилог. И, в соответствии с реализуемыми типами взаимодействия, в-третьих, – осуществляются контроль и рефлексия уровневого проявления [13]. Процесс основывается на причинных факторах, содержащих логико-смысловое моделирование, чувственно-образный, вербально-логический и моделирующий механизмы отражения и когнитивную визуализацию, через которую субъект связан с наглядными средствами.

Значимый компонент профессиональной самоэффективности – это персонифицированная информационно-образовательная среда, т.е. новая педагогическая реальность, основанная на принципах аутодиалога, дидактической многомерной технологии и дидактических многомерных инструментах. Ключевые элементы среды – информация и комплекс организационных, психолого-педагогических и дидактических условий. Среда

предполагает специально организованный процесс позитивного изменения субъекта через его деятельность определенной структуры по преобразованию содержания самой среды в соответствии с заданными индикаторами и с помощью информационных технологий, реализуемых через макро- и микронавигацию, интерактивное взаимодействие и субагентный подход [13].

Следующий компонент профессиональной самоэффективности – уровневая дифференциация движения субъекта образовательного процесса. Современное образование представлено разными средами: информационной, образовательной, инструментальной, средой учреждения. Зачастую обращенность к субъекту образовательного процесса в них проявляется нечетко. Поэтому проблему проектирования персонифицированной информационно-образовательной среды рассматриваем с учетом регулятивов профессионально-личностного развития субъекта в теоретическом и конкретно-наглядном познании.

Главная особенность методологического подхода в том, что индивидуализация реализуется в единой иерархичной триаде «персонизация – персонификация – персонализация» на соответствующих уровнях личностного развития. Среда задает определенные образцы внешнего вида, модели и стереотипы поведения, поэтому качественные и количественные связи между этими уровнями особенно значимы. Человек, осмысливая себя, свои способности и возможности через сравнение и рефлексию, делает самостоятельный выбор. В последовательной смене уровней наблюдается логика развития субъекта образовательного процесса: персонизация – это, прежде всего, восприятие, персонификация – понимание и проявление субъектной позиции в дополнение к процессу восприятия, персонализация – создание субъектных рамок и условий для изменения образовательной ситуации. Последовательно и качественно происходит изменение функционала личности «Стажер – Ремесленник – Мастер» [13]. Выстраивается, таким образом, иерархичная система, в которой на реализационной основе детализируются и обосновываются такие уровни использования человеческого ресурса, как среда, информация и образование.

Первый уровень – персонизация. Уровень, когда субъект деятельности наделяется определенными свойствами. Уровень выше – персонификация, когда через условия и задания происходят изменения и трансформация субъекта в среде. В основе процесса экстериоризации или видоизменения, конечно, – сам субъект. Важны его личностные особенности и индивидуальные предпочтения. Задача педагога – регулировать изменения среды, условий ее существования и поведенческие стратегии субъекта в совместной деятельности с ним. Следующий уровень – персонализация, на котором субъект – креативный лидер. Он самостоятельно задает условия другим участникам среды, определяя виды деятельности и видоизменяя среду.

Существенный компонент профессиональной самоэффективности специалиста мы обозначаем как «возможности – действия – результаты». Особенность информационно-образовательной среды в том, что трансформация субъекта из персоны в индивидуальность сопровождается формированием его личностных компетенций. Такой подход, наряду с компонентами, критериями и показателями процесса, включает и регулятивы изменения субъекта. Суть профессиональной самоэффективности как педагогического феномена – в личностном потенциале и дидактической многомерной технологии. А это значит, что профессиональную самоэффективность можно рассматривать как технологическое явление. Структура профессиональной самоэффективности специалиста представлена на рис. 1:

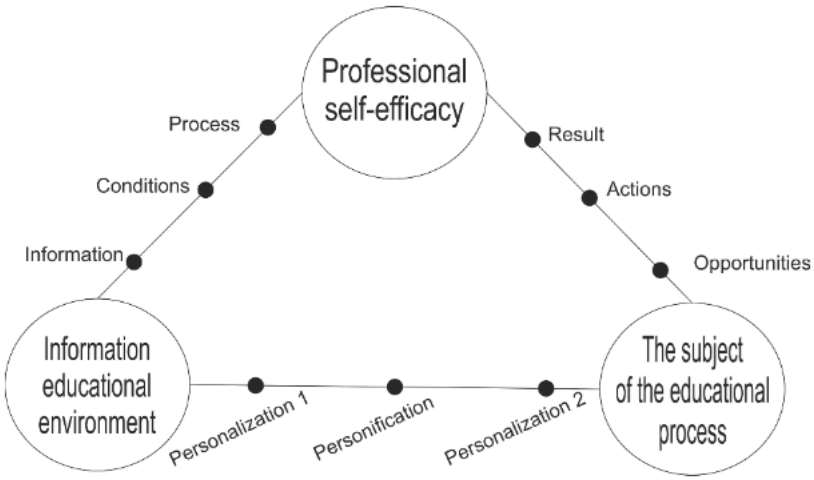

Figure 01. [Структура профессиональной самоэффективности специалиста]

Компетентностный подход к проектированию профессионального образования указывает на достижение качественных показателей [4]. Но проектирование будущего сложных открытых систем – проблематично, и потому требуется постоянное управление их развитием через моделирование и исследование [9]. Образовательный процесс характеризуется социальным, содержательным и организационно-технологическим наполнением. Ведущий метод – векторное моделирование [6]. Качественно и количественно процесс формирования профессиональной самоэффективности оцениваем по трем основаниям:

1) потенциальные возможности образовательной среды в формировании профессиональной самоэффективности студента (ось V);

2) выраженность мотивационно-эмоциональной, когнитивной и операционально-деятельностной составляющих учебной дисциплины в формировании профессиональных компетенций студента (ось D);

3) достижение студентом результатов образования (ось R).

Потенциальные возможности образовательной среды определены аксиологической (целеполагание), когнитивной (содержательное наполнение) и методической (моделирование учебной деятельности) возможностями информационно-образовательной среды. Социальный контекст профессиональной самоэффективности выражаем через ось V.

Действия, реализуемые студентом, связаны с вектором D, компоненты которого характеризуют мотивационно-эмоциональную, когнитивную и операционально-деятельностную составляющие учебной деятельности. Саморазвитие личности тесно связано с процессом профессионального становления. На профессиональное становление влияют внешние условия, создающиеся определенными позициями и отношениями, и внутренние способности, проявляющиеся в целях, действиях, средствах, потребностях в самосовершенствовании и обновлении знаний. Вектором D диагностируется профессиональная направленность обучения в поле реализуемых действий студента.

Для оценки достижения качественных показателей профессионального образования введены такие характеристики, как стремление студента к достижению результатов учебной деятельности и комплексное применение им профессионально-значимых знаний и умений. Компонентами вектора R в поле достижений студента служат: 1) коэффициент овладения профессионально-значимыми умениями, связанными с восприятием, логическим оперированием, эвристической обработкой и творческим преобразованием учебного материала; 2) коэффициент стремления к достижению результатов учебной деятельности; 3) коэффициент соответствия учебной деятельности развитию профессиональной самоэффективности студента.

Выделение трех полей согласуется с задачей становления свободной личности, которая способна к творческой самореализации в профессиональной деятельности. Профессиональная самоэффективность будущего специалиста – интеграция его теоретических знаний, способности и готовности к профессиональной самореализации. Векторизация характеризует движение субъекта. Вводимые нами регулятивы макро- и микронавигации направлены на оптимизацию процесса построения индивидуальной образовательной траектории в целях наиболее эффективного влияния триады «возможности – действия – результаты» на динамику продвижения субъекта в персонифицированной информационно-образовательной среде (см. рис. 2):

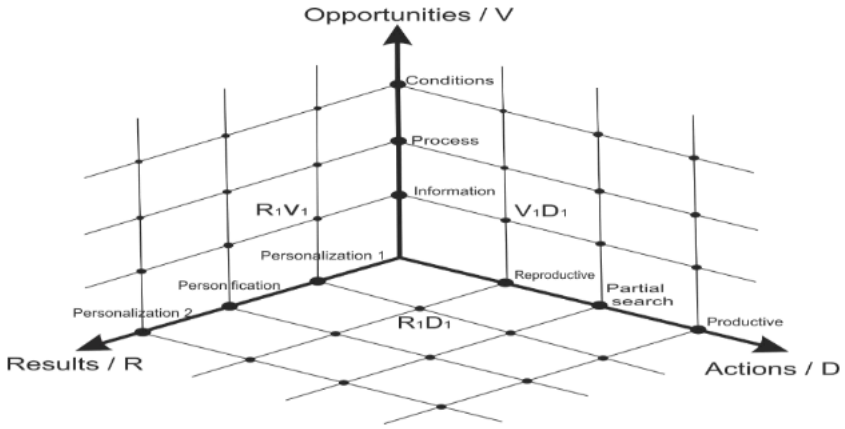

Figure 02. [Векторное моделирование процесса построения индивидуальной образовательной траектории]

Теперь опишем подходы к моделированию процесса формирования индивидуальной образовательной траектории, осуществляемого в трех квадрантах векторной модели на рис. 2. Назначение квадранта VD – определять уровни профессиональных действий в процессе работы с информацией в соответствующих условиях образовательной среды. Здесь субъект образовательного процесса движется от репродуктивных форм деятельности к продуктивным. В квадранте RD обозначено выполнение студентом профессиональных действий в соответствии с динамикой его роста по уровням «персонизация»–«персонификация»–«персонализация». Рост профессиональной самоэффективности субъекта начинается с исполнительских функций. А затем студент трансформирует среду «под себя» и переходит к выполнению генерирующих функций, зависящих от внешних и внутренних факторов образовательной среды. Цель квадранта RV – определить, с учетом средовых условий, уровневую градацию профессиональной эффективности, зависящую от контента и степени участия субъекта в образовательном процессе.

Количественное описание индивидуальной образовательной траектории каждого студента проводится методом векторного моделирования через координаты векторов в квадрантах модели. Используем проектные задания, дифференцированные по уровням и видам профессиональной деятельности [6]. Индивидуальная траектория будет идеальна при диагональном векторе в системе координат «возможности –деятельность –результат». Конец такого вектора – точка R3V3-V3D3-R3D3. Векторным моделированием, с учетом индивидуальных особенностей студентов, внутренних условий образовательной среды и функционала учебной деятельности, можно получить разные вариации индивидуальных образовательных траекторий.

Векторным моделированием оценивается не только стремление субъекта к достижению результатов учебной деятельности, но и комплексное применение им приобретенных знаний и умений в условиях информационно-образовательной среды. Таким образом, проектирование индивидуальной образовательной траектории есть определение стратегии и

тактики овладения студентом компетенциями, формируемыми средствами конкретной дисциплины. Студент совместно с преподавателем формулирует цель изучения предмета (стратегию) и определяет шаги по достижению этой цели (тактику). По мере продвижения конечные и промежуточные цели студента могут корректироваться на основе результатов диагностики.

Проектирование, как и любая деятельность, происходит поэтапно. Основные этапы проектирования: поисково-моделирующий, операционально-деятельностный и контрольный. На поисково-моделирующем этапе проводится диагностика с целью определения начального актуального состояния. Результаты входного контроля выражаются многомерным вектором и затем ставятся цели профессиональной подготовки, определяются условия и базис достижения этих целей. Большая роль на этом этапе отведена мотивации. Студент осознает перспективы своего развития, выбирает концепцию движения к цели и прогнозирует модель индивидуальной траектории.

На операционально-деятельностном этапе реализуются методы и средства обучения на основе их варьирования в соответствии с личностными характеристиками и целевыми установками студента. Для выявления достижений и недостатков в освоении дисциплины и формировании компетенции используются различные формы и средства текущего контроля. Следствие проведенных диагностических мероприятий – корректировка траектории. Учитываются положительные и отрицательные изменения в процессе прохождения траектории. Корректировка может выражаться в уточнении конечного и ближайшего актуального состояния.

На контрольном этапе анализируются результаты, проводится рефлексия процесса реализации траектории. Итоговый контроль позволяет выявить соответствие конечного результата поставленной цели. Ретроспективный анализ динамики формирования компетенций необходим для получения информации об изменениях в когнитивной, операционально-деятельностной и мотивационно-целевой сферах деятельности студента. На основе анализа прогнозируется развитие профессиональной самоэффективности будущего специалиста.

Ключевая задача векторного моделирования процесса построения индивидуальной образовательной траектории – развить способности обучаемого через познание, переживание и оценивание во внутреннем и внешнем плане деятельности [12], чтобы деятельностная, эмоциональная и интеллектуальная сферы активизировались параллельно.

Результаты апробации векторного моделирования при построении персонифицированной информационно-образовательной среды [6, 13], позволяют выявить следующие особенности эффективной подготовки специалистов:

– дидактическая многомерная технология детерминирует функции образовательной среды, ее структуру и содержание;

– когнитивное представление знаний реализуется средствами логико-смыслового моделирования;

– макро- и микронавигация в учебном материале осуществляется через координацию внешнего и внутреннего планов учебной познавательной деятельности;

– субагентная организация системы интегрируется со структурой дидактической многомерной технологии.

Проектирование индивидуальной траектории позволяет сделать процесс профессиональной подготовки специалистов более эффективным – получить наилучший результат в условиях конкретной информационно-образовательной среды. Результат достигается через оптимальную организацию профессионально-ориентированной деятельности студентов. Такая интерпретация процесса обучения подводит к формулировке нового термина «оптимальная индивидуальная траектория профессиональной самоэффективности».

Уровнями профессиональной самоэффективности «персонизация – персонификация – персонализация» определяется компетентностный формат подготовки специалистов, который представлен в профессиональных стандартах. Для каждой обобщенной трудовой функции можно ввести дополнительные профессиональные компетенции и соответствующие инструменты оценки специалиста при итоговой аттестации. В дальнейшем мы планируем провести дифференциацию дополнительных компетенций и предложить матрицу оценивания функционала специалиста.

Проектирование индивидуальной траектории проводилось для того, чтобы:

– формализовать этапы процесса формирования компетенции для последующей математической обработки результатов диагностических процедур;

– обеспечить количественную оценку разнородных компонент многомерной компетенции;

– отразить динамику прохождения индивидуальной траектории.

В числе перспективных направлений профессиональной подготовки специалиста следует отметить:

– обоснование средств организации образовательного процесса в персонифицированной информационно-образовательной среде;

– формирование индивидуальных образовательных траекторий в соответствии с уровнями развития личности;

– выявление условий персонифицированной информационно-образовательной среды, обеспечивающей целостное развитие личности специалиста и его индивидуальных качеств.

В построении оптимальных образовательных стратегий будущего специалиста немаловажны регулятивы профессионально-личностного развития, учитывающие его образовательные, профессиональные и культурные потребности. Векторным моделированием учитываются возможности, действия и результаты, сопоставимые с такими компонентами персонифицированной информационно-образовательной среды, как информация, процесс и условия.

Список литературы:

1. Asmolov, A.G. (2007) Психология личности: культурно-историческое понимание развития личности. Москва, Смысл.
2. Bandura, A. (2000). Social learning Theory. Saint-Petersburg, Eurasia.
3. Berezhnaya, I.F. (2012) Педагогическое проектирование индивидуальных траекторий профессионального развития будущих специалистов: теоретико-методологический аспект. Глобальный научный потенциал, 2, 27-32.
4. Berezin, F. B., Miroshnikov, M.P., Sokolova, E.D. (2011) Методика многостороннего исследования личности. Структура, основы интерпретации, некоторые области применения. Москва, Издательство «БЕРЕЗИН»
5. Dakhin, A.N. (2003) Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и …неопределенность. Педагогика, 4, 21-26.
6. Dorofeev, A.V., Chirkina, S.E., Gagloev D.V., Savina T.N. (2018) Vector modeling for diagnostics of future mathematics teacher methodical training in higher school. EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 14(12), em1617.
7. Khutorskoy, A.B. (2003) Ключевые компетенции: технология конструирования. Народное образование, 5, 55-61.
8. Muddy, S. (2002).Theory of personality: a Comparative analysis. Saint-Petersburg, Speech.
9. Schedrovitsky, G.P. (2007) Рефлексия в деятельности. Retrieved from: https://gtmarket.ru/personnels/georgy-shchedrovitskiy
10. Shadrikov, V.D. (2009) От индивида к индивидуальности. Введение в психологию. Москва, Институт психологии РАН.

11. Sitarov, VA, Grachev, V.V. (2006) Personalization of training: the requirements for the content of education. Almamater., 8, 12-20.
12. Steinberg, V.E. Manko, N.N. Fatkhulova D.R., Vakhidova L,V. (2023) РЕГУЛЯТИВНЫЕ ОСНОВЫ ДЕЙСТВИЙ & ВИЗУАЛЬНЫЕ ДИДАКТИЧЕСКИЕ РЕГУЛЯТИВЫ: теория, технология и практика в схемах, формулах и моделях. – М.: Народное образование, 2023. – 111 с., 123 рис
13. Vakhidova, L.V., Gabitova, E.M., Ivanov, V. G. (2018). Professional personological self-efficiency in specialist's training system. Journal of Fundamental and Applied Sciences, 10 (6S), 1544-1565.
14. Yadrovskaya, M.V. (2013) Модели в педагогике. Вестник Томского государственного университета, 366, 139-143.
15. Yasvin, V.A. (2000) Психологическое моделирование образовательных сред. Психологический журнал, 21(4), 79-88.

ӘОЖ 336. 13

ДЕРБЕСТЕНДІРІЛГЕН АҚПАРАТТЫҚ-БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫ БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБИ ӨЗІНДІК ТИІМДІЛІГІН РЕТТЕУ РЕТІНДЕ

Вахидова Люция Вансеттовна, E-mail: vahidovalv@mail.ru

Башқұрт мемлекеттік педагогикалық университеті. М. Ақмуллы, Уфа қ., РФ

Аннотация. *Мақалада реттеуді жеке ақпараттық-білім беру ортасын жобалаудағы құрал ретінде түсіну ашылады, студенттердің мамандарды даярлау жүйесіндегі жеке қажеттіліктерін ескере отырып, оқытудың оңтайлы білім беру стратегияларын құрудағы олардың ерекшеліктері мен мүмкіндіктері анықталады.*
Кілт сөздер: *маманның кәсіби өзіндік тиімділігі, векторлық модельдеу, дербестендірілген ақпараттық-білім беру ортасы, диагностика, реттеушілер, жеке білім беру траекториясы*

УДК 336. 13

РЕАЛИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ИННОВАЦИЙ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Курманова Гульнара Кусаиновна, E-mail: gulnara.ru@mail.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация. *Инновационные методы проведения занятий по образовательной программе «Финансы» отражают логику практической деятельности, являются результативным способом усвоения знаний, принятия самостоятельных решений. Благодаря инновационным образовательным технологиям формируется творческая активность студентов. Основная цель – погружение в конкретную экономическую ситуацию.*

Ключевые слова: *студент, качество, образование, образовательные инновации, профессиональная подготовка, методы, финансовая среда, высшее образование, ресурсы, информация.*

В современном мире при подготовке молодых специалистов весьма важно использовать новые методы организации лекций – особенно, если речь идет о направлении «Финансы». Сегодня экономики многих государств перестраиваются: сказываются и геополитические трансформации, и последствия пандемии коронавируса нового типа. Специалистам в области инвестиций и финансов необходимо быть гибкими, уметь адаптироваться к новым условиям рынка, уметь анализировать текущую экономическую ситуацию и прогнозировать ее развитие. Именно благодаря набору этих качеств специалист будет способен решать различные проблемы как на казахстанском, так и на региональном финансовом рынке [1].

В связи с этим Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет делает акцент на фундаментальной подготовке будущих финансистов, стремясь обеспечить их компетенциями в сфере понимания закономерностей экономики, финансового моделирования, анализа и стратегического управления финансами. Такая комплексная подготовка обеспечивается во многом за счет интерактивных занятий, одно из которых в формате открытого занятия провела кандидат экономических наук Гульнара Кусаиновна Курманова для студентов четвертого курса образовательной программы «Финансы».

Занятие прошло в рамках дисциплины «Бюджетная политика и бюджетный процесс», его темой стало бюджетирование, ориентированное на результат (в сокращенной версии данный термин превращается в аббревиатуру «БОР»). Целью занятия было определить сущность такого бюджетирования и его значение для национальной экономики. Однако было важно, чтобы студенты не просто услышали основные тезисы на данную тему от преподавателя, а сформировали их сами. Поэтому в начале занятия преподаватель применила следующий инструмент вовлечения – предложила группе обсудить просмотренный отрывок из сериала «Правительство», снятого в Дании. Дело в том, что в сфере бюджетирования нужно изучать и сравнивать международный опыт, чтобы в будущем специалист смог адаптировать в своей практической работе самые действенные технологии и интегрировать их в отечественные проекты.

После просмотра видеоматериала преподаватель задавала аудитории вопросы, таким образом активизируя ее. Отвечая на вопросы, студенты сами пришли к формулировке сущности бюджетирования, ориентированного на результат, а также смогли определить его значение для национальной экономики. Помогала в формировании тезисов студентам заранее подготовленная презентация, состоявшая их 54 слайдов и усиливавшая иллюстративность занятия. Другим важным наглядным материалом в ходе занятия стали другие видеоматериалы – записи с заседаний правительства Республики Казахстан, на

которых как раз обсуждалось бюджетирование. Обсуждая эти ролики, студенты сами смогли рассказать о развитии БОР в Казахстане, после чего преподаватель уже рассказала им о нормативной базе, принципах и задачах БОР. Наглядные материалы способствовали легкости передачи и усвоения знаний.

Впрочем, презентация стала не единственным элементом ИКТ в ходе занятия. Также преподаватель использовала такую технологию, как Free Conference Call. С помощью этой программы студенты могли взять интервью у специалиста в сфере бюджетирования. С этой задачей справился студент Н.Маштаков, взяв интервью по теме занятия у заместителя Председателя Уральской городской территориальной избирательной комиссии Кинжигареевой С.Ж. Тема обсуждения «Бюджетные средства на проведение выборов в РК». Чем хорош метод интервью – он стимулирует самостоятельную работу студентов, развивает их креативность, улучшает ораторские навыки, а составление вопросов для эксперта учит составлять логическо-следственные связи. Приобретение данных практических навыков в студенчестве полезно потому, что после получения диплома специалисты в области финансов будут вести аналитическую и консультационную деятельность, где им безусловно пригодятся компетенции ведения переговоров и активного слушания.

Чтобы студенты запомнили весь этот объем информации, занятие предусматривало еще и блок самостоятельной работы, призванной развивать у аудитории познавательный интерес к изучаемой дисциплине. На основе статьи «Эффективность и результативность бюджетной политики с использованием системы индикаторов», опубликованной в журнале «Экономика: стратегия и практика» (КОКСНВО МНВО РК) под авторством преподавателя и коллег [2], студентам было предложено рассчитать бюджетную политику для Западно-Казахстанской области с использованием системы индикаторов. Проведение расчетов приучает студентов к анализу финансовых взаимосвязей и учит планировать бюджет в реальных условиях.

Итогами расчетов студенты вновь могли поделиться друг с другом и с преподавателем. В финале занятия же аудитории была представлена разработанная специально к лекции интеллектуальная игра под названием «Бюджетный квест» – проходя его, студенты должны были формулировать краткие выводы по лекции. Подобная игровая форма обучения позволяет сделать образовательный процесс более легким, увлекательным, создает дополнительную мотивацию, побуждая студентов к проявлению инициативы, рассуждениям, целеустрмеленности, а также формирует ассоциативный ряд с каждым из тезисов лекции, что упрощает запоминаемость пройденного материала.

Одним словом, занятие было построено по принципам геймификации – внедрения игровых форм в неигровой контекст с целью использования естественные склонности людей к конкуренции и сотрудничеству. Учитывая, что геймификация не может заполнить абсолютно весь образовательный процесс, преподаватель чередовала игровые элементы занятия с традиционными методами организации лекции. Данный подход оценили члены комиссии, присутствовавшие на открытом занятии и выделившие оригинальность подачи материала, разнообразие использованных технических и программных средств, четкую структуру занятия и профессионально ориентированное содержание лекции.

Список литературы:

1.G.Kurmanova, B.Widmann, B.Urazova, A.Kim, B.Sukhanberdina ALGORITHM FOR PLANNING AN INTERACTIVE LESSON IN ECONOMIC TEACHING // 12th annual International Conference of Education, Research and Innovation Seville (Spain). 11th - 13th of November, 2019. - Pages: 9958-9963.

2.G.Kurmanova, B.Sukhanberdina, B.Urazova, S.Mashanova, S.Salimbaeva The efficiency and effectiveness of public policy using the system of indicators//Экономика, стратегия и практика. – 2020. – №3 (15). – С.39-51.

ӘОЖ 336. 13

ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ БІЛІМ БЕРУ ИННОВАЦИЯЛАРЫН ІСКЕ АСЫРУ

Курманова Гульнара Кусаиновна, E-mail: gulnara.ru@mail.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация. *«Қаржы» білім беру бағдарламасы бойынша сабақтарды өткізудің инновациялық әдістері практикалық қызметтің логикасын көрсетеді, білімді игерудің, тәуелсіз шешімдер қабылдаудың тиімді әдісі болып табылады. Инновациялық білім беру технологияларының арқасында студенттердің шығармашылық белсенділігі қалыптасады. Негізгі мақсат-нақты экономикалық жағдайды анықтау.*

Кілт сөздер: *студент, сапа, білім беру, білім беру инновациялары, кәсіби дайындық, әдістер, қаржылық орта, жоғары білім, ресурстар, ақпарат.*

УДК 930:37.016

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН И МЕТОДЫ ЭТНОГРАФИЧЕСКОЙ НАУКИ

Калменов Мурат Дабылович, E-mail.ru: kalmenoff@mail.ru
Бижанова Алия Ермековна, E-mail.ru: aaliyka@mail.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация. *Археология, как никакой иной отдел истории, самостоятельно или при помощи сведений письменных источников и этнографии, а также достижений естественно-научных дисциплин позволяет составить представление как о собственно человеке – нашем далеком предке, так и состоянию, и уровню развития его материальной и духовной культуры (по находкам вещей, остатков построек и сооружений различного характера). Поэтому в современных условиях особое значение приобретает задача получения наиболее объективных исторических фактов, что невозможно без качественного освоения исследователями-археологами методов и приемов полевого изучения.*

Ключевые слова: *археология, этнография, методы преподавания, материальная культура, история, раскопки, экспедиция.*

Полевые археологические исследования – главнейший раздел деятельности историка-археолога-профессионала, средство и способ расширения источниковой базы археологической науки. Поэтому учебный курс «Археология» является важной составной частью системы подготовки специалистов образовательной программы «История» в университете.

Главными требованиями к нему должны быть обеспечение усвоения обучающимися базовых теоретических знаний, основных этапов развития археологии в Казахстане и за рубежом, современных методов и приемов археологических разведок и стационарных раскопок памятников различного характера. Курс следует построить в виде лекций и практических занятий, сопроводить учебно-методической и наглядной базой. Формы контроля обязательно должны включать практические задания. Ключевые слова: археология, полевая археология, учебная дисциплина, цель и задачи курса, история археологии, разведки, раскопки, лекции, практические занятия, учебно-методическое обеспечение, формы контроля.

В современной исторической науке наиболее значительные и важные источники, необходимые для познания хода развития человеческого общества, особенно на самых ранних его этапах, дает археология. Эта наука помогает понять органичное единство прошлого и настоящего, раскрыть законы историко-культурного развития человеческого общества, сформировать представления об единстве человечества и его культуры, происхождении самого человека и изначальных корнях мировой цивилизации. Поэтому археология как обязательная учебная дисциплина в системе общего и специального исторического образования преподается во всех классических университетах, институтах и университетах гуманитарного профиля. Историю и археологию объединяют общие цель и задачи, методология исследования и получаемые результаты, а отличает лишь характер используемых источников. Если для истории это преимущественно письменные материалы, то для археологии главными являются источники вещественного характера.

В связи с почти полным исчерпанием сведений известных письменных документов именно археология способна приносить в настоящее время новые исторические источники, включая и сами документы, выполненные на разнообразных носителях, как долговечных (камне, металле, кости, раковинах моллюсков и панцирях черепах), так и плохо сохраняющихся (дереве, пергаментах, папирусе, бересте и бумаге). Рассматривая эту сложную и дискуссионную тематику – о взаимосвязи населявших эту территорию народов, исследователи в основном опирались на письменные и лингвистические данные, не уделяя должного внимания археологическим источникам.

Археология, как никакой иной отдел истории, самостоятельно или при помощи сведений письменных источников и этнографии, а также достижений естественно-научных дисциплин позволяет составить представление как о собственно человеке – нашем далеком предке, так и состоянию, и уровню развития его материальной и духовной культуры (по находкам вещей, остатков построек и сооружений различного характера). Поэтому в современных условиях особое значение приобретает задача получения наиболее объективных исторических фактов, что невозможно без качественного освоения исследователями-археологами методов и приемов полевого изучения. Такое освоение необходимо начинать на самых первых стадиях обучения в вузе, независимо от характера избираемой археологической тематики, поскольку даже изучение историографии археологических исследований невозможно без оценки качества методов и способов получения своими научными предшественниками конкретных источников и сопутствующих материалов. Обычно археологическое исследование делят на два главных этапа – полевой и аудиторно-лабораторный.

Несомненно, чрезвычайно важным и ответственным из них является первый этап, особенно сам процесс раскопок, так как он обычно связан с частичным или полным разрушением археологического памятника.

Полевые археологические исследования – главнейший раздел деятельности археолога-профессионала, средство и способ расширения источниковой базы археологической науки. Правильно выбранная методика исследования памятника в зависимости от его вида, состояния, хронологии – залог того, что этот памятник после исследования займет свое место в историко-культурном контексте прошлого. Но и на втором – аудиторно-лабораторном, этапе археологического исследования невозможно обойтись без возвращения к анализу условий обнаружения тех или иных объектов и предметов, деталей сооружений и конструкций, костных останков и почв. Утраченные или незафиксированные обстоятельства процесса изучения, недостаточно полная или искаженная их фиксация уже никогда не могут быть восстановлены.

Неразрывность полевого и аудиторно-лабораторного этапов исследования очевидна. Кроме того, в ходе полевого археологического исследования всегда необходимо решать комплекс конкретных рабочих задач. Это материально-техническое обеспечение процесса

изучения, прокладка наиболее оптимальных разведочных маршрутов, необходимость максимально полного выявления самих памятников и границ их распространения, планирование работ по фиксации разведочного и раскопочного изучения, съемок петроглифов, обмеров архитектурных останков, установление наиболее соответствующих типу памятника границ и форм раскопов, выбор техники исполнения работ, критика обстоятельств и условий обнаружения археологических материалов и т. д.

Данные задачи неизбежно требуют проведения исследователем постоянного анализа получаемых на том или ином этапе работ материалов с целью планирования последующих действий. Поэтому полевой этап исследования включает в себя как комплекс приемов организации работ, наблюдения и фиксации процесса разведок и раскопок, так и значительные элементы анализа и интерпретации промежуточных результатов, получаемых по ходу изучения, трактовки памятника. Зачастую правильная и полная интерпретация этих материалов позволяет предсказать ход дальнейшего исследования объекта, характер и места расположения находок, частей и деталей конструкций и сооружений. Для того, чтобы интерпретация материалов была как можно ближе к истине, необходима соответствующая методическая подготовка исследователя. В мировой археологии уже наработан богатый опыт полевой археологической практики. Значительные заслуги на этом поле деятельности имеют и российские исследователи. Важно хотя бы в кратком изложении донести этот опыт до молодых ученых, особенно с учетом результатов работ последних лет, обогативших науку серьезными достижениями.

Под термином «Археология» мы понимаем комплекс методов и приемов поиска и изучения памятников истории и культуры, расположенных на местности, фиксации этих процессов, предварительной историко-культурной интерпретации, первичной консервации и реконструкции археологических находок. Курс «Археология» призван создать у учащихся представление о процедуре и приемах научного исследования в полевых условиях, сформировать у них навыки, необходимые для эффективного выполнения задач, стоящих перед учебной полевой археологической практикой [1].

Основные требования к курсу «Археология» в ЗКИТУ и учебном процессе, следует отметить, что он входит в блок дисциплин специализации, является важнейшим дополнением, фактически инструментарием для понимания главных положений, излагаемых данном в курсе, а также теоретической базой для прохождения летней полевой археологической практики (после 1-го курса для студентов-историков), проведения магистрантами самостоятельных полевых исследований. Методическая специфика курса – постоянное использование наглядного материала (фотографий, планов, разрезов археологических памятников, вещевого материала, приборов и оборудования) и практическая работа с ним во время лекционных занятий. Комплексу таких задач и должен быть посвящен данный учебный курс. Миссия ЗКИТУ в сфере гуманитарного образования исторического профиля включает обеспечение потребностей общества в высококвалифицированных специалистах для приоритетных научных направлений истории, археологии, этнографии, краеведения, исторического источниковедения, а также образования, содействие в формировании научных школ мирового уровня по данным дисциплинам. Цель курса «Археология» следует видеть в усвоении учащимися базовых теоретических знаний, современных методов и приемов археологических разведок и стационарных раскопок, изучения памятников различных видов и времени, а также овладении рядом практических навыков, необходимых как для лучшего понимания материалов, излагаемых в рамках курса «Археология», так и участия в проведении полевых археологических исследований на памятниках различного характера, дальнейшего использования этих методов и приемов на практике в ходе самостоятельных исследований [2].

В этой связи основными задачами курса должны стать: формирование понимания роли и высокой ответственности каждого исследователя в деле поиска, изучения и охраны памятников истории и культуры; усвоение представлений о главных видах археологических памятников, особенностях их возникновения, создания или формирования, расположения на местности, внешнем виде; формирование представлений об истоках, зарождении, главных направлениях и особенностях развития полевой исследовательской практики в нашей стране и за рубежом, знакомство с современными теориями и концепциями, дискуссионными проблемами и перспективными направлениями и методами в полевой археологии; понимание главных цели и задач, научной проблематики, ставящихся перед каждым конкретным полевым исследованием, объеме и характере предстоящих работ; знание необходимых условий как для законодательной (нормативной), так и материально-технической подготовки полевых исследований; формирование представлений о задачах, видах и характере археологических разведок, порядке их организации, планировании и проведении конкретных разведочных маршрутов, специфике материально-технического обеспечения; усвоение главных требований к ведению документации, методов и приемов фиксации хода и результатов разведок, подготовки научных отчетов; формирование представлений о задачах, видах и характере археологических раскопок, порядке их организации, планирования, специфике материально-технического обеспечения; усвоение основных принципов разбивки границ раскопов, дораскопочной фиксации рельефа окружающей местности, всех элементов и особенностей площади самих памятников, организации раскопочных работ, наблюдения и фиксации их хода[3].

Преподавание археологии и этнографии в вузах сбора вещевых материалов, отбора проб для анализов и т. д.; понимание главных требований и специфики ведения раскопок на разных видах археологических памятников и объектов; усвоение основных принципов и главных требований при проведении работ на археологических памятниках, не сопровождающихся раскопками (съемка петроглифов, обмеры и фиксация архитектурных останков, сбор вещевых материалов на поверхности и т. д.); усвоение главных требований к процессу фиксации полевых работ, ведению документации и подготовки научных отчетов по результатам археологических раскопок, съемок петроглифов и надписей, обмерам архитектурных останков, пещер, гротов, шахт и т. п.; понимание главных мер, необходимых для максимально возможного восстановления на местности разрушенных раскопками археологических объектов для рекультивации почвенного слоя, воссоздания природно-исторического ландшафта, организации охраны памятников истории и культуры; знание и использование приемов, а также химикатов, принадлежностей и иных средств неотложной щадящей реставрации и первичной консервации находок, их упаковки и транспортировки; знание и применение главных приборов, инструментов и технических средств обеспечения полевых работ, основ техники безопасности в ходе полевых исследований, оказания первой помощи пострадавшим.

В целом, освоение курса учащимися предполагает знание ими лекционного материала, практические навыки в проведении ряда операций (разбивка раскопов, создание планов, умение пользоваться основным набором приборов и инструментов), самостоятельную работу с учебной и научной литературой. Обучающийся должен знать: главные этапы и особенности развития полевой археологии в нашей стране и за рубежом; порядок работы с учебно-методической и научной литературой, картами и топографическими планами местности, научными отчетами; основные виды и типы существующих археологических памятников; базовые принципы, понятия и терминологию полевых разведочных и раскопочных работ, состав и назначение приборов, оборудования и инструментов, используемых при проведении полевых исследований; важнейшие особенности организации и проведения разведочных и раскопочных работ на археологических объектах основных видов; основные требования к ведению полевой документации, фото- и видеосъемки;

главные принципы работы по консервации раскопов, охране и использованию памятников истории и культуры[4].

Обучающийся должен уметь: определить на практике предмет и объект исследования в полевой археологии, возможности и перспективы реконструктивных исторических интерпретаций на основе планируемых к получению материалов; выявить рельефные и иные признаки возможных археологических памятников на местности, установить их вероятные границы, провести предварительное определение вида или типа объекта; правильно осуществить сбор подъемного материала; предварительно охарактеризовать вид, тип и состояние памятника по характеру подъемного материала с его площади; провести закладку простых видов раскопов; пользоваться основными приборами, оборудованием и инструментами для проведения полевых работ; обеспечить сохранность полученных материалов почвенного, конструктивного, костного, вещевого характера, возможность отбора проб для анализов методами естественно-научных дисциплин.

Курс состоит как из основной формы доведения его содержания до учащихся – лекций, читаемых преподавателем в соответствии с программой, так и практических занятий, проводимых на местности в окрестностях вуза. Программа практических занятий должна включать не менее 5 разделов, на что следует выделить не менее 1 часа.

В качестве таковых минимально обязательными следует считать: 1) дневниковую фиксацию (порядок ведения дневника: титульный лист, необходимые записи и иная информация в нем; оформление дневника в разведке и при стационарном исследовании памятника); 2) составление плана местности (основные требования к археологическим чертежам; условные обозначения и масштабы; измерение расстояний, высот и углов; горизонтали и берг-штрихи, отметки высот; цифровые и буквенные отметки); 3) разбивку раскопа (графическая фиксация особенностей местности, археологических и иных объектов; требования к форме раскопа, его границы; способы создания прямых углов на местности; приемы фиксации раскопа на бумаге, планы; фиксация находок, фаунистических остатков и материалов антропологии); 4) нивелировку раскопа (инструментарий и принадлежности для нивелирования; выбор или закладка нулевой отметки – репера; способы измерений; фиксация на бумаге; профили и разрезы раскопа, их виды; техника выполнения разреза); 5) фото- и видео-фиксацию (основные оборудование и принадлежности; требования и приемы фиксации, ракурс, масштаб; подсвечивание и ликвидация сильных теней на объекте, свет / тень объекта; фиксация объектов больших размеров и площади, плоских, малых). Формы контроля уровня знаний должны соответствовать характеру и способу изложения основных материалов курса.

Поэтому итоговый контроль усвоения дисциплины желательно предусмотреть в виде дифференцированного зачета, текущий контроль осуществлять в рамках практических занятий в виде тестирования по окончании чтения основных частей курса (всего не менее 2, соответствующих основным видам полевых работ – разведок и раскопок). Выполнение тестирования следует считать обязательным для учащихся, а результаты текущего контроля использовать для выставления оценок в ведомость контрольной недели, ведущуюся деканатом факультета. Вопросы к зачету (всего 3 в экзаменационном билете) следует построить таким образом, чтобы каждый обучающийся отвечал на один из вопросов, относящихся к трем главным разделам курса: связанных с историей развития отечественной и зарубежной полевой археологии, касающихся организации и проведения полевых разведок, относящихся к организации и проведению работ раскопочного характера[5].

В двух последних случаях в ходе приема зачета желательно предусмотреть практические задания, включающие проверку знаний и навыков, определяемые программой практических занятий. Учебно-методическое обеспечение курса, отражаемое в библиографическом списке рекомендуемой литературы, должно включать работы как общего порядка, касающиеся комплекса методов и приемов для всех видов полевых работ,

так и специализированные учебно-методические пособия, детально освещающие какие-либо элементы разведок и раскопок, первичной реконструкции и консервации находок. В отношении последнего в отечественной науке накоплен большой опыт, в том числе отраженный в ряде квалифицированно выполненных учебно-методических пособий различной узкой тематики. Поэтому лектору важно подобрать и порекомендовать комплект в 10–12 наиболее важных и значимых для главных разделов курса работ, не увлекаясь перечислением всех известных, с существующим множеством которых учащиеся физически не в состоянии будут познакомиться в ходе освоения курса.

Следует особо подчеркнуть, что преподавание данного курса должно осуществляться высококвалифицированными учеными, имеющими многолетний опыт самостоятельных исследований археологических памятников различных типов, расположенных в разных природно-климатических условиях, в первую очередь на территории Западного и Южного Казахстана. Выполнение изложенного комплекса требований к данному учебному курсу позволит обеспечить достаточно высокий уровень подготовки специалистов, соответствующий вузу, входящему в число ведущих университетов нашей страны.

Методы исследования этнографической науки соответствуют структуре методов любой науки, направленных на объект познания. В целом, это совокупность исследовательских приемов, которая позволяет получить из имеющегося знания новое.

Методы, применяемые в этнографии, можно разделить на три уровня.

Первый – «приведение в известность», «установление этнографического факта» – источниковый.

С одной стороны, когда речь идет о системе этнографического исследования в нем принято выделять собственно этнографический источник, который может быть определен «как опредмеченная информация, полученная методом непосредственного наблюдения, характеризующая реально бытующую культуру этнической общности». Под методом непосредственного наблюдения понимается «комплекс методических приемов, направленных на установление и фиксацию бытующего этнографического факта, явления».

Основным способом формирования этнографического источника являются полевые исследования в среде изучаемого этноса. Здесь важно знать, что этнография, как многие естественные науки, формирующие источник через эксперимент, создает свой источник фактически в аналогичных условиях.

С другой стороны, современное развитие этнографии, даже без рефлексии в отношении ее «антропологизации», характеризуется расширением предметной области, когда наряду с традиционными сферами, возникли такие исследовательские направления как этнография города, этнография современности, этнография детства, этнография питания, этнография общения (этноэтикет) и т.д. Развиваются системные исследования культуры, этнических процессов, ряд направлений, названия которых объединяются формантом «этно» – этноэкология, этномедицина, этноботаника, этнометрология и т.д.

В этой связи, этнография постоянно расширяет круг источников за счет данных других наук. В этом случае исследователи используют ведомственный источник впрямую, например, при исследовании этноспецифических моделей питания, возможно, заимствование методов оценки калорийности продуктов, принятые в диетологии, либо в качестве основы описания технологии приготовления блюд – кулинарную терминологию. Но, значительно чаще в своих исследованиях этнографы используют разработки (выводы) наук, которые находятся в русле этнографической проблематики. Так, при изучении вопросов происхождения и древней истории народов, широко применяются данные физической антропологии и археологии, в исследовании хозяйства используются материалы, связанные с учением о климате, экономической географии, почвоведения, а охотничий бестиарий описывается на основе данных зоологии и т.д.

Очевидно, что круг источников в этнографии весьма широк, поскольку он обращен к способам и результатам человеческой деятельности. Это может быть и фотография из семейного альбома, и предмет утвари, и татуировка, и все то, в чем проявляется многообразие человеческой культуры.

Следующий уровень методов этнографической науки соответствует процедуре упорядочивания фактов. Здесь, наиболее распространенными являются: дескриптивный подход – описание этнографического явления (создание "целостного" этнографического текста) на основе суммы фактов, полученных как через непосредственное наблюдение, так и на основе прочих видов источников. Затем, типологический, а скорее классификационный подход, предусматривающий сортировку, группировку и первичную систематизацию в классы этнографических фактов, что позволяет выявить общее и особенное в изучаемом явлении; картографический подход, предполагающий составление не только этнических, но и этнографических карт, отражающих пространственное размещение явлений культуры.

Перечень можно продолжать. Очевидно, что спектр подходов систематизации этнографического материала определяется состоянием и атрибутикой этнографического факта, а также исследовательскими задачами.

Третий, формально последний, уровень методов – аналитический. Очевидно, что их набор определяется исследовательскими задачами, но наиболее часто используются два метода.

Первый – сравнительно-исторический, позволяющий посредством сравнения устанавливать сходство и различия изучаемого явления, а также их причины. По отношению к предмету исследования сравнительно-исторический метод предполагает применение трех исследовательских процедур: историко-типологическое сравнение, позволяющее фиксировать конвергентные явления; историко-генетическое сравнение – исследовать явления, имеющие генетическую связь, т.е. связь по происхождению; историко-диффузное – вероятные заимствования явлений культуры.

Второй – так называемый системный подход, отчасти соответствует сравнительно-историческому, но имеет более общий, с гносеологических позиций, характер. Он, как и первый, содержит ряд процедур, направленных как на объект, так и на предмет исследования, которые рассматриваются в качестве системного явления. Как и в первом случае, исследователь прибегает к набору процедур, основными из которых являются следующие: предметный аспект предполагает, во-первых, выявление элементов, образующих систему (объект); во-вторых, определение связей между элементами системы, т.е. ее структуру;

– функциональный аспект предполагает рассмотрение, во-первых, взаимодействие механизмов между элементами системы, обеспечивающих ее целостность и стабильность; во-вторых, функциональные связи системы с окружающим миром, другими явлениями, системами;

– исторический аспект также имеет две составляющие: во-первых, генетическую – история возникновения и развития явления, системы; во-вторых, прогностическую, которая для классической этнографии ограничена, но имеет широкое применение в такой области науки, как актуальная этнография, занимающаяся изучением роли этнического фактора в развитии современного общества.

Различие в трактовках предмета исследования этнографической науки отразилось в ее истории в виде так называемых «школ», «направлений», «течений», «подходов» и т.д., смена которых означала переход к иным правилам научного мышления – эволюционизм, диффузионизм, социологическое направление, функционализм, постмодернизм и др., обладавшие специфическим для каждого из них набором методов.

Список литературы:
1. Авдусин Д. А. Полевая археология СССР. М.: Высш. шк., 1980. 335 с.
2. Блаватский В. Д. Античная полевая археология. М.: Наука, 1967. 206 с.
3. Археология и этнография. С. 5–12. Методика полевых археологических исследований: Сб. ст. М.: Наука, 1983. 78 с.
4. Методика полевых археологических исследований: Сб. ст. М.: Наука, 1989. 101 с.
5. Фаган Б. М., Де Корс К. Р. Археология. В начале. М.: Техносфера, 2007. 591 с.

ӘОЖ 930:37.016

АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ МЕН ЭТНОГРАФИЯ ҒЫЛЫМЫНЫҢ ӘДІСТЕРІ

Калменов Мурат Дабылович, E-mail.ru: kalmenoff@mail.ru
Бижанова Алия Ермековна, E-mail.ru: aaliyka@mail.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация. *Археология басқа тарих бөлімдері сияқты жалғыз немесе жазба дереккөздер мен этнографияның, сондай-ақ жаратылыстану ғылымдарының жетістіктерінің көмегімен адамның өзі - біздің алыстағы бабамыз туралы да, сол туралы да түсінік алуға мүмкіндік береді. оның материалдық және рухани мәдениетінің жағдайы мен даму деңгейі (әртүрлі сипаттағы заттар, ғимараттар мен құрылыстардың қалдықтары бойынша). Сондықтан қазіргі жағдайда ең объективті тарихи фактілерді алу міндеті ерекше маңызға ие, бұл археологтардың далалық зерттеу әдістері мен әдістерін сапалы әзірлемейінше мүмкін емес.*

Кілт сөздер: *археология, этнография, оқыту әдістемесі, материалдық мәдениет, тарих, қазба жұмыстары, экспедиция.*

UDC 81:37.016

PERSONALIZED APPROACH IN TEACHING

Gulvira Zhusupovna Matzhanova, E-mail.ru:gulvira.matzhanova@gmail.com
Urazova Alima Nurlybayevna, E-mail.ru:kuttubaeva-alima@mail.ru

Introduction

Why do we teach? What is the main purpose of teaching? To meet the government's educational standards or to "make" an education happen to someone? These both conceptions are wrong as long as the education is relevant to learners' personal needs. If the education is meaningful it can have many benefits in future. The purpose of the education is to give useful knowledge to learners so that they can apply in practice and be secured with desired jobs. Therefore, an education should be tailored to the needs of the learners, thus making the learning personalized.

According to the UNESCO's Training tools for curriculum development, "personalized learning is the learner-centered education" which concentrates on the learner's needs, background, potential and perception. [1, p.5]. However, one should remember that there are some other criteria to be taken into consideration. Those are learning style, language level, accommodation, teacher's experience, support, assessment and more.

Theoretical background

Going back to the theory of the personalized learning, one can see that there many works devoted to it. One of them is Jean-Jaques Rousseou, who focused on a learner, making the education easier and comprehensible. He argues that children should learn through their senses, through investigating and exploring the natural world. [2, p.12] While, Maria Montessorri, another scholar, wrote that children should learn at their own pace and at different stations with little instructions [3]. Therefore, personalized learning should be student-centered rather than teacher-centered.

Research questions

The personalized learning works differently in various schools and universities because the learning styles and characteristics, needs, aims, motivation, progress are different. At West Kazakhstan Innovative Technological University the students are motivated by different approaches used by the EFL instructors. As there are many different subjects focusing on specific purposes such as English for Commercial and Economic purposes, English for Engineering, English for Media Literacy, Technical English and more. The students find difficult to comprehend specific texts and vocabulary, therefore scaffolding, support is necessary. One of the helpful approaches, used in our classrooms, is project-based learning (PBL). However, there are questions that might be clarified. *How well PBL works in classrooms? Is PBL approach suitable for the learners with different language and content backgrounds? How does it engage learners in the lesson? Does TBL involve all these 4 skills: speaking, listening, reading and writing?*

Method

We used qualitative research study to observe and identify the problems that might occur during the specific language and content learning. Thus, relying on the case study research we dealt with problems and revealed the solution of this problem that might lead to application of the personalized approach in the classroom. "A case study is a process that examines and describes a particular case thoroughly with the objective of gathering an in-depth understanding of the problem under analysis" [4].

The context of the study includes the learners: the 3rd course students, 311 and 321 groups of the Translation studies, the subject - English for commercial and economic purposes, the materials used in the classroom were smart phones, interactive white boards, internet, PCs.

The topic of the lesson was Entrepreneurship. The procedure involved an introduction of the topic, the vocabulary, translation of certain specific terms, and the final task included making presentation of the Self-made Kazakh entrepreneurs in small groups.

Observation

The groups were divided into 2 groups: Group A and Group B. Group A was asked to make a presentation, and Group B worked individually reading and translating the text and making comments.

During the lesson procedure, we observed that the learners of Group A had positive attitude to their learning as they worked on a project - making a presentation. They were inspired and motivated as they had to make a presentation of the real people who they know.

Interviewing. Also, as reflection we interviewed the students how they felt of having PBL in classrooms and what topics were interesting for them, what language skills are mostly developed and how confident they were during the lesson.

Findings of the research

As a result of the lesson we discovered that PBL approach helped to build students' professional, language competence. Also, low level language students had an opportunity to make a presentation that was familiar to them. This topic was also beneficial for the learners as majority of them want to run their own business in future. They had good fluency as they spoke freely and had ample vocabulary to project the presentation. The project-based learning developed not only the communicative skills, but also soft skills such as making presentations, persuading, reasoning,

proving, demonstrating, searching the internet, matching as well as using technical skills effectively with the help of smart phones, interactive board.

Conclusion. In conclusion it should be pointed out the any personalized approach is applicable as long as it is helpful for learners. Project-based learning is one of the ways of differentiating the lesson and can be carefully selected for the students as it involves many aspects of the learning. Also, this method builds learners' confidence in speaking and writing, reading and listening. Learners have many opportunities to receive and produce. With PBL even shy students struggle less when they work in small groups and can be supported both by the peers and instructors.

At universities where there aren't any native speakers, teachers should assist learners with personalized approach to help learners stay motivated and engaged in learning. As there are many online resources, digital technologies, textbooks, authentic journals and audio-video materials, the lesson should be tailored to the needs of the learners. Teachers and classroom atmosphere should be creative. Good practice and well designed curricula would be beneficial.

Concluding, the personalized learning is good as long as it achieves both the learning and personal aims of the learners. Therefore, today there are many ways of differentiated and personalized learning to boost students' interest in EFL, and only the motivated teachers keep his/her classes always tuned.

Literature:

1.UNESCO. Training tools for curriculum development. Personalized learning. by: IBE-UNESCO,June 2017, p.303

2. O'Hagan, Timothy. "Jean-Jacques Rousseau" in Fifty Major Thinkers on Education: From Confucius to Dewey. Edited by Joy A. Palmer. New York: Routledge, 2001. p.294

3. Maria Montessori | Biography & Facts | Britannica

4. Yin, R. K. (1984). Case study research: Design and methods. Newbury Park, ca: Sage. p.163

УДК 81:37.016

ИНДИВИДУАЛЬНЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ

Матжанова Гульвира Жусуповна, E-mail.ru: gulvira.matzhanova@gmail.com
Уразова Алима Нурлибаевна, E-mail.ru: kuttubaeva-alima@mail.ru

Аннотация: *В данной статье, помимо общеобразовательной, рассматриваются методы и преимущества индивидуального и персонализированного обучения в высших учебных заведениях. Основные методы индивидуального обучения исследованы в высших учебных заведениях и проверены на практике. Проведен анализ обучения на основе проектов.*

Ключевые слова*: персонализированное обучение, метод, проектное обучение*

ӘӘЖ 81:37.016

ДАРАЛАП ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Матжанова Гульвира Жусуповна, E-mail.ru: gulvira.matzhanova@gmail.com
Уразова Алима Нурлибаевна, E-mail.ru: kuttubaeva-alima@mail.ru
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аңдатпа:*Осы мақалада жалпы білім берумен қатар, жоғары оқу орындарында даралап, дербес оқытудың әдістемелері мен тиімді жақтары қарастырылған. Даралап оқытудың негізгі әдістемелеріне жоғары оқу орындарында ғылыми-зерттеу жүргізіліп, практикалық тұрғыдан дәлелден. Дербес оқытудың жоба негіздемесіне талдау жүргізілген.*

Кілт сөздер: *даралап оқыту, әдістеме, жоба-негіздемесіндегі оқыту, даралап оқыту әдістемесі*

УДК 378.01

НЕКОТОРЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ОПЫТ ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОГО ИННОВАЦИОННО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Машанова Самал Амангельдиевна, *E-mail:* samal.kz.79@mail.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет

Аннотация. В данной статье рассмотрены основные тренды развития педагогического образования, среди которых выделены: формирование системы непрерывного педагогического образования. С опорой на предложенные тренды описаны основные ориентиры и направления развития педагогического образования в Западно-Казахстанском инновационно-технологическом университете.

Ключевые слова: тренды педагогического образования; образовательная экосистема; цифровая педагогика

В Казахстане в настоящее время наблюдается повышенное внимание к системе педагогического образования. Быстрый рост рождаемости, определяет необходимость строительства новых детских садов и школ, увеличения подготовки высококвалифицированных педагогических кадров. Принятие Закона о статусе педагога [1] повысил интерес педагогической профессии среди молодежи, а обновленные цели и содержание образования предъявляют новые требования к качеству деятельности и уровню подготовленности педагогических работников.

Перед университетами, готовящими педагогические кадры, стоит задача обеспечения качества высшего педагогического образования и повышении количества выпускников.

Для реализации этих задач была разработана Концепция развития высшего образования и науки в Республике Казахстан на 2023-2029 годы [2], предусматривающие основные приоритеты, определенные в стратегических и программных документах, поручения Президента Республики Казахстан К.К.Токаева.

Образовательный процесс по педагогическим образовательным программам идет в рамках личностно-ориентированного, гуманистического, компетентностного, культурологического, этнокультурного, поликультурного и других подходов.

Основным направлением педагогического образования является обеспечение его непрерывности. Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет - многоуровневый университет непрерывного педагогического образования, который направлен на реализацию ряда национальных проектов.

В университете реализуются 11 образовательных программ бакалавриата по направлению «Педагогические науки». В настоящее время в соответствии с потребностями региона в профессиональных кадрах существует объективная необходимость в уточнении и расширении программ педагогических направлений подготовки с двумя профилями (например, начальное образование и дополнительное образование, информатика и иностранный язык, физическая культура и адаптивная физическая культура, подготовка учителей малокомплектных школах и т. д.).

Дальнейшую профессионально-педагогическую подготовку наши выпускники бакалавриата могут получить в магистратуре по 6 образовательным программам — Педагогика и психология, Физическая культура и спорт, История, Казахский язык и литература, Иностранный язык: два иностранных языка, Русский язык и литература с нерусским языком обучения.

В университете осуществляется не только систематическая педагогическая подготовка на бакалавриате и магистратуре, но и происходит постоянное обновление форм и методов данной подготовкив соответствии с возникающими запросами региона.

В настоящее время Педагогическим факультетом реализуется совместный с Управлением образования Западно-Казахстанской области региональный проект «Mobile school» в Общеобразовательной средней школе им.Д.Нурпеисовой Жангалинского района и в Общеобразовательной школе «Ұзынкөл» Теректинского района. Профессорско-преподавательский составуниверситета проводят для учеников и учителей подшефных школ лекции, тренинги, мастер-классы, консультации, общекультурные мероприятия, что способствует формированию профессиональных и личностных качеств будущего студента педагогических направлений подготовки. Несколько выпускников данных школ выиграли гранты ЗКИТУ.

Следующая университетская инициатива в построении системы непрерывного педагогического образования связана с тем, что со следующего учебного года планируется реализация Модели «Сетевой педагогический класс», который сможет создать инновационную образовательную среду для школьников из отдаленных районов Западно-Казахстанской области. Уникальностью этой модели является реализация образовательной программы преимущественно в дистанционной форме. Педагоги университета смогут проводить занятия в виде вебинаров, видео-лекций, онлайн мастер-классов с последующим сопровождением учащихся в электронной образовательной среде[3].

В университете открыты курсы педагогической переподготовки для лиц с профессиональным образованием, не имеющих педагогического образования.

На педагогическом факультете функционирует Отдел дополнительного образования, который проводит курсы повышения квалификации «Профессиональная компетентность воспитателя дошкольного учреждения», «Содержание деятельности практического психолога в сфере образования», «Пути формирования основных направлений профессиональной работы педагога-дефектолога», «Современные технологии психолого-педагогической поддержки в условиях инклюзивного образования», «Основные направления и содержание работы социального педагога» и другие.

Кроме того, университет поддерживает тесные отношения со своими выпускниками, т.е. реализуются программы педагогической интернатуры, предполагающих сопровождение выпускников педагогического профиля на рабочем месте, преподаватели университета активно проводят воркшопы по методическим аспектам работы в школе для своих выпускников.

Эффективность образовательного процесса в университете невозможна без внедрения информационных технологий. Актуальным становится проектирование нового облика «цифрового» педагога, способного сформировать у обучающихся новую цифровуюкультуру и способность решать мультизадачи.

В период пандемии и перехода к дистанционному обучению программисты университета разработали собственную информационно-образовательную платформу, которая активно используется и в настоящее время.

Для организации и реализации учебного процесса онлайн активно используются сервисы, позволяющие обучающимся слушать лекции, работать на семинарах, получать индивидуальные и групповые консультации; использовать для самостоятельной работы ссылки на информационные источники (электронная библиотека Университета, лекции преподавателей на YouTube и др.), выполнять групповые работы онлайн и отправлять на проверку преподавателям, проходить тестирование, участвовать в опросах; получать рецензии на выполненные задания, информацию о своей успеваемости и т. д.

Студенты, магистранты и преподаватели образовательных программ «Иностранные языки: два иностранных языка», «Переводческое дело» на веб-сайте Coursera успешно

прошли курс «Английский для медиаграмотности» Пенсильванского университета. Данный Проект осуществлен при поддержке Управления программ английского языка Соединенных Штатов Америки, KazTEA (Ассоциации учителей английского языка РК) и Общественным фондом информационной поддержки развития общества (FIPRO) и был профинансирован Бюро образования и культуры Государственного департамента.

Ассоциированный профессор Раманова А.А. окончила курс «Психолингвистика» Санкт-Петербургского государственного университета и курс «Word Forms and Simple Present Tense» Калифорнийского университета в Ирвайне.

На педагогическом факультете реализуется проект грантового финансирования научных и научно-технических проектов Министерства науки и высшего образования РК «Педагогический дизайн смешанного обучения в высшем образовании на основе интеграции цифровых образовательных технологий».

Практикоориентированность является одним из важных трендов современной подготовки будущих учителей. Проведена серьезная работа по изменению содержания программ педагогической подготовки и технологий обучения в целях обеспечения реализации Профессионального стандарта педагога и новых стандартов школьного образования. Усилены связи всех компонентов содержания подготовки с практическими профессиональными задачами педагога; актуализация проектно-исследовательской деятельности студентов; насыщение учебных планов разветвленной системой практик, стажировок, возможность адресной подготовки учителей не только разных предметов, но и для разных категорий школ, учащихся за счет широкого использования механизмов школьно-университетского партнерства.

В настоящее время для реализации практикоориентированности подготовки педагогических образовательных программ на работу в качестве совместителей приняты учителя средних школ, тренеры ДЮСШ города Уральск. На постоянной основе привлекаются в качестве гостевых лекторов опытные учителя и успешные выпускники.

На базе детских садов и школ-партнеров проводятся занятия с использованием элементов дуального обучения. Так, например, лекции по дисциплинам «История и методика преподавания казахского языка», «История и методика преподавания казахской литературы» проводятся в университете, а семинарские занятия проходят в СОШ №14 г.Уральска.

В целях укрепления связей с производством и в качестве экспериментальной площадки в соответствии с направлением образовательных программ на базе кафедр открыты и функционируют филиалы кафедр. По педагогическим образовательным программам работают 10 филиалов кафедр – это школа-лицей №27 им.М.Маметовой, Гимназия эстетического направления, Детский сад №10, частное дошкольное образовательное учреждение «Айяна», Областная детско-юношеская спортивная школа по национальным видам спорта, Спортивный клуб для людей с ограниченными возможностями и другие.

Педагогическая практика способствует: внедрению идей гуманизации, личностно-ориентированного, деятельностного, компетентностного, дуального подходов, интеграции образования; ориентации всей системы учебно-воспитательной деятельности в вузе на создание условий, обеспечивающих формирование креативно-развитой, профессионально компетентной личности будущего педагога; творческому инновационному подходу к организации учебно-воспитательной работы.

Педагогическая практика проводится на каждом курсе и включает в себя учебную (ознакомительную), психолого-педагогическую, педагогическую, производственную педагогическую виды практик.

Индивидуализация образования становится необходимым атрибутом качества системы высшего педагогического образования. В настоящее время в ЗКИТУ идет работа

над созданием виртуальной площадки открытого типа для реализации сетевой модели обучения, которая будет предусматривать постоянное взаимодействие «педагог–студент» и оптимизацию распределения ресурсов. И здесь идет речь о создании массовых открытых онлайн курсов (МООК).

Весьма важным элементом является развитие в структуре личности будущего учителя исследовательской составляющей. Обучающиеся университета участвуют в научно-исследовательской деятельности, через разные формы (научные семинары и проекты и др.), используя на практике теоретические знания, исследовательские методы. Это способствует созданию обучающей, развивающей среды. Необходимо профилизация исследовательской деятельности и развитие исследований в области образования и в рамках научно-педагогических школ.

В содержании образовательных программ педагогического направления бакалавриата включены дисциплины: "Основы научно-педагогических исследований" (ОП "Педагогика и методика начального обучения"), "Методика научно-педагогических исследований" (ОП "Дошкольное обучение и воспитание"), "Проектно-исследовательская деятельность" (ОП "Педагогика и психология", "Дошкольное обучение и воспитание"), "Основы исследовательской деятельности учителя и учащихся" (ОП "Информатика") и т.д.

Посредством включения в содержании образовательных программ дисциплины «Менеджмент в образовании» усилено развитие управленческих компетенций будущего педагога.

В современной системе казахстанского образования инклюзивное обучение, как одно из практических направлений, находится в приоритете, так как именно оно способствует вовлечению в учебный процесс обучающихся с любыми образовательными потребностями [4]. Во всех педагогических образовательных программах университета включена дисциплина «Инклюзивное образование».

STEAM-образование основано на применении междисциплинарного и прикладного подхода и подразумевает смешанную среду, в которой обучающиеся начинают понимать, как можно применить научные методы на практике. В университете студенты выполняют междисциплинарные выпускные квалификационные работы проектного типа.

Акцент делается на опыте реализации педагогических и социально значимых проектов и мероприятий, которые образуют в университете так называемую образовательную эко-систему – комплексную среду для воспитания, обучения и развития обучающегося.

В целях развития компетенций проектной и исследовательской деятельности учащихся, выявления их интеллектуального потенциала, создания условий для самореализации обучающихся школы проводятся ежегодные предметные олимпиады среди школьников города и области.

Преподаватели университета совместно с учителями школ участвуют в разработке учебных пособий, методических рекомендаций, являются членами жюри конкурсов, турниров среди школьников и учащихся колледжей.

В целях создания и развития единого образовательного пространства в 2022 году при университете открыто частное дошкольное образовательное учреждение «Айяна», являющееся базой для проектной, исследовательской деятельности и базой для прохождения практики студентами и магистрантами.

Еще одним важным элементом образовательно-исследовательской экосистемы университета является Уральский высший гуманитарно-экономический колледж.

Таким образом, развитие ЗКИТУ с опорой на современные образовательные тренды позволит определить его:

– как ресурс развития единого образовательного пространства ЗКО, обеспечивающего непрерывное педагогическое образование с опорой на сотрудничество с

ведущими отечественными и зарубежными образовательными организациями, профессиональными педагогическими сообществами;

– как ресурс развития образовательного пространства для профессионально-личностного становления и социально-педагогических инициатив студенческой молодежи Западного региона.

Список литературы:

1. О статусе педагога: Закон Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 293-VI ЗРК. – Текст: электронный//Әділет: информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан. – URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000293
2. Об утверждении Концепции развития высшего образования и науки в Республике Казахстан на 2023 – 2029 годы Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 248. Текст:электронный//Әділет:URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000248#z70
3. Гущина Т.И., Макарова Л.Н., Курин А.Ю. Тренды педагогического образования – основные направления развития Педагогического института//Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. Тамбов, 2020. Т. 25, № 187. С. 7-14. DOI 10.20310/1810-0201-2020-25-187-7-14
4. Бурлаченко, Е. И. Формирование готовности педагогов к работе в системе инклюзивного образования/Е. И. Бурлаченко. — Текст: непосредственный//Молодой ученый. — 2022. — № 27 (422). — С. 161-163. — URL: https://moluch.ru/archive/422/93753/ (дата обращения: 11.01.2023)

ӘОЖ 378.01

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕГІ КЕЙБІР ҮРДІСТЕРІ ЖӘНЕ БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ИННОВАЦИЯЛЫҚ-ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ТӘЖІРИБЕСІ

Машанова С.А., e-mail: samal.kz.79@mail.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация. *Педагогикалық білім беруді дамытудың негізгі бағыттары қарастырылды. Ұсынылған трендтерге сүйене отырып, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университетінде педагогикалық білім беруді дамытудың негізгі бағыттары сипатталған.*

Кілт сөздер: *педагогикалық білім беру бағыттары; білім беру экожүйесі; цифрлық педагогика.*

УДК 378.09: 355.235.12

ИННОВАЦИОННАЯ СТРАТЕГИЯ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Тулеугалиева Жазира Калеловна, *E-mail: tuleugalieva_zhazira@mail.ru*

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация. *В современных условиях преподаватель новой формации – это духовно развитая, творческая личность, обладающая способностью к рефлексии, профессиональными навыками, педагогическим даром и стремлением к новому, к инновациям.*

Ключевые слова: *инновации, новые технологии, мониторинг, проектирование.*

В настоящее время внедрение инноваций является практически главным фактором обеспечения экономического развития. Инновации охватывают все без исключения сферы экономической деятельности. Это и применение новых технологий, и внедрение новых форм хозяйственной деятельности, новых методов обучения и мотивации работников, использования ресурсов, новых форм рыночных отношений, социального обеспечения, государственного регулирования и др.

Становится все более очевидным, что главной движущей силой новой экономики, основанной на знаниях, являются инновации, понимаемые как ориентация на постоянное обновление организационной структуры, продукции, услуг, систем, процессов, экономических форм. Они должны способствовать совершенствованию экономической и общественной жизни во всех аспектах. Так, если раньше стандартного образования было вполне достаточно для обеспечения нормальной карьеры на протяжении всей жизни, то сегодня в системе образования следует значительное внимание уделять новому содержанию, средствам преподавания и оригинальным подходам к инновационной передаче знаний, а каждый учащийся должен задуматься, о непрерывном обучении на протяжении всей его жизни.

В Послании от 1 сентября 2022 года «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» президент Казахстана К.К.Токаев, акцентировал внимание на то, что учебным заведениям технического и профессионального образования нужно ориентироваться на реальные потребности рынка труда и соответствовать задачам нового экономического курса страны [1].

В настоящее время рассматриваются три варианта действий, нацеленных на развитие инновационной деятельности нашей страны: стратегия интеграции в глобальные инновационные цепочки; стратегия формирования прорывного инновационного цикла; стратегия создания кластера инновационных технологий [4]. Ни один из перечисленных вариантов не носит системный характер создания механизма образовательного стимулирования инноваций. Несмотря на то, что поддержку инновационной деятельности в Казахстане осуществляет значительное количество организаций на разных уровнях, в общепринятом мировом понимании национальной инновационной образовательной системы не создано. Мировой опыт показывает, что особое внимание необходимо уделять созданию национальных инновационных систем и активизации ее компонентов, в том числе ее образовательной составляющей, внедрению поведенческих структур, вместо иерархических организационных, использованию информационных технологий для точного соответствия индивидуальным запросам потребителей, выходу из второстепенных сфер деятельности ради концентрации усилий и ресурсов в областях, где страна имеет ключевую компетенцию, что

обеспечит стабильные темпы экономического роста и повышение конкурентоспособности ключевых отраслей.

Будущее современной цивилизации зависит не только от уровня технического прогресса и экономического роста. Оно все больше определяется человеком, готовым решать главные социально-экономические проблемы на благо и во имя человека. Поэтому не случайно, что во второй половине XX века реформирование образовательной системы стало насущной проблемой в разных странах мира. По данным ЮНЕСКО, одной из причин этого явления стала переоценка ценностей мировой цивилизации, в процессе которой общество подошло к осознанию необходимости воспитания человека культуры с планетарным мышлением, способного активно участвовать в социальном прогрессе, изменяя себя и окружающую действительность. Ведущим фактором в реализации этой глобальной задачи является система образования, главным действующим лицом в которой является педагог.

Педагогическое образование является фундаментом системы образования в целом. Данная концепция предполагает подготовку самостоятельно мыслящих преподавателей, способных к постановке целей, анализу педагогических ситуаций, проектированию и реализации учебного процесса, и умеющих отслеживать и оценивать результаты своей деятельности.

Активно-адаптирующая инновационная стратегия является более адекватной стремительному темпу перемен в обществе. Реализуется возможность целенаправленно воздействовать на внешнюю для образования среду, создавая условия для изменения среды внутри системы образования. Стратегия системных инноваций, которая ориентирует нововведения на достижения общего результата в образовании, более адекватна для того этапа реформирования, в который вступает Казахстан. Системная стратегия прогнозирует изменение требований к образованию в перспективе, определяет приоритетные звенья, позволяющие реорганизовать образование в целом, обеспечивает согласование связей между различными нововведениями. Цель выстраивания приоритетов прогнозируемого состояния образования – обеспечить такой переход к будущему состоянию, при котором, во-первых, не нарушается стабильное функционирование системы образования, во-вторых – выбор нововведений осуществляется на основе критерия результативности по отношению ко всей системе.

Реализация инновационной модели требует мониторинговой системы отслеживания качества образовательной деятельности педагогами. Она формируется как многоуровневая система повторяющихся диагностических процедур, проводимых с использованием количественных методик, максимально объективирующих качественные показатели учебных достижений учащихся:

- систему анализа результатов контрольных срезов;
- систему сбора статистического материала, отражающего традиционные показатели успеваемости, участия учащихся в олимпиадах, на конференциях;
- анкетирование учащихся на тему «Преподаватель глазами учащихся»;
- трудоустройство учащихся после окончания колледжа.

В процессе своей деятельности преподаватели колледжа делают мониторинг по данным показателям два раза в год, по итогам I и II семестра, который затем оценивается администрацией колледжа в рейтинговом показателе в конце учебного года.

Преподаватели колледжа каждые три года проходят курсы повышения квалификации и переподготовки, занимаются самообразованием и повышают свою методическую грамотность, изучая государственные документы, касающиеся средне-специального и профессионального образования, выписывают методические журналы по своим дисциплинам.

Важнейшим составным звеном, обеспечивающим выход на качественное образование, является создание современной информационной среды в системе общего образования. Такая среда включает:

- сеть библиотек, которые выполняют функцию создания и распространения информационных потоков для учащихся, педагогов, менеджеров образования, а также родителей;
- компьютерные сети в организациях образования, объединяющие и делающие доступной нормативно-правовую, образовательную и оперативную информацию;
- административные компьютерные сети, подключенные к международным информационным системам.

Создание в региональном образовании информационной среды, отвечающей возможностям современных технологий, обеспечивает накопление, систематизацию и доступность любому пользователю неограниченных объемов информации. Это даст возможность обеспечить оперативность и достаточность информации для руководителей, педагогов, учащихся, создает обратную связь вплоть до осуществления групповой управленческой и учебной деятельности.

В учебном процессе преподаватели КСИНТ получают возможность открытого доступа к Интернету в аудиториях колледжа, часто проводят открытые занятия, а учащиеся имеют возможность для выполнения самостоятельной работы по различным дисциплинам.

Анализ работ по организации образовательного процесса показывает, что в большинстве из них образовательный процесс рассматривается узко - только как технологии (учебный материал, способы, приемы, формы организации образовательного процесса), используемые для достижения намеченных результатов (это так называемая осознаваемая целенаправленная деятельность педагога).

Но такое узкое понимание отрывает работу по организации образовательного процесса от контекста, в котором эта работа протекает, и в котором все мы работаем и живём. Но именно контекст определяет основные требования, как к системе образования Республики Казахстан в целом, так и к организации образовательного процесса: к ценностям, целям - результатам, технологиям, деятельности педагога и учащегося, критериям достижения образовательных результатов, процедурам оценки, системе управления.

Итак, контекст нашей жизнедеятельности, прежде всего, характеризуется вызовами (требованиями) времени и ответами на них Республики Казахстан. Прежде всего, это глобальный экономический кризис и форсированное индустриально-инновационное развитие Республики как казахстанский путь к посткризисному развитию и лидерству.

Каким должна быть инновационная стратегия преподавателя в условиях развития современного образования?

В современных условиях преподаватель новой формации – это духовно развитая, творческая личность, обладающая способностью к рефлексии, профессиональными навыками, педагогическим даром и стремлением к новому, личность, представленная не как простая сумма свойств и характеристик, а целостное динамическое образование, логическим центром и основанием которого является потребностно-мотивационная сфера, составляющая ее социальную и профессиональную позицию.

В идеале педагог должен ясно понимать самоценность образования, быть «человеком в культуре», прекрасно знать собственный предмет, методику преподавания предмета, педагогику и психологию, использовать личностно – ориентированные педагогические методы и обладать мотивацией к дальнейшему росту и развитию своей личности [5].

Профессионал должен не только в совершенстве владеть своим предметом, но и видеть место каждого участника в педагогическом процессе, уметь организовать деятельность учащихся, предвидеть ее результаты, корректировать возможные отклонения.

Во-первых, на основании знаний необходимо сформировать направленность личности на определенную область профессиональной деятельности.

Во-вторых, преподавателю нужно уметь действовать в системе «человек-человек» («педагоги-учащиеся»).

В-третьих, необходима адаптация преподавателя к условиям профессиональной деятельности, к взаимодействию участников педагогического процесса учебного заведения.

В-четвертых, стратегическим ориентиром при реформировании образования должна стать стратегия преподавателя с инновационным, творческим типом мышления, характеризующегося созданием объективно нового продукта и возникновением новообразований в ходе самой деятельности субъекта [6].

Обеспечение «форсированного индустриально-инновационного развития» Республики Казахстан с необходимостью требует инновационной стратегии развития образования для устойчивого развития государства, общества и личности. На мой взгляд, только инновационная стратегия развития образования позволит обогатить дисциплинарную (предметную) модель образования, сохранив всё ценное, что в ней есть и осуществить переход на качественно новый уровень - к компетентностно-ориентированной модели образования.

Список литературы:

1. Прозументова Г.Н. Инновационные процессы в педагогической практике и образовании/ Г.Н.Прозументова . Барнаул-Томск: ААЭП, 1997. 128 с.

2. Исаев Е.И., Косарецкий С.Г., Слободчиков В.И. Становление и развитие профессионального сознания будущего педагога/ Исаев Е.И., Косарецкий С.Г // Вопросы психологии. 2000.-№3.-С.57-66.

3. Оразова Э.Б. Инновационная стратегия учителя в условиях развития современной школы/ Оразова Э.Б. // История Казахстана: преподавание в школах и ВУЗах. 2008. - №1,2. С.3-12.

УДК 378.09: 355.235.12

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІ ДАМЫТУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ОҚЫТУШЫНЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ СТРАТЕГИЯСЫ

Тулеугалиева Жазира Калеловна, *E-mail: tuleugalieva_zhazira@mail.ru*

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация: *Қазіргі жағдайда жаңа формациядағы мұғалім - бұл рефлексияға, кәсіби дағдыларға, педагогикалық сыйлыққа және жаңаға, инновацияға ұмтылуға қабілетті рухани дамыған, шығармашылық тұлға.*

Кілт сөздер: *инновация, жаңа технологиялар, мониторинг, жобалау.*

УДК 81.373

ОБУЧЕНИЕ АУДИРОВАНИЮ, ЧТЕНИЮ, ПИСЬМУ С ПОМОЩЬЮ ИНТЕРНЕТА

Курманова Жанара Бурамбаевна, E-mail: 4janek_ajar.com@mail.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация. *В статье рассмотрена методика обучения школьников письменному рассуждению на уроках английского языка. Сделан вывод о том, что проблема обучения и усваивания письменной речи существует. Внедрение технологии письменного обучения на иностранном языке в учебный процесс способствует развитию письменного рассуждения на уроках английского языка, стимулирует обучающихся к обучению, воспитанию и развитию.*

Ключевые слова: *письменное рассуждение, английский язык, урок, обучение, методика.*

Сайт компании Lucent Technologies, ее подразделение Bell Labs позволяет услышать, как звучит любая фраза на иностранном языке.

Здесь разработан синтезатор речи, который превращает печатный текст в звук. На сайте http://www.bell-labs.com/project/tts/index.html можно выбрать один из семи языков - английский, немецкий, французский, итальянский, испанский. Затем нужно вписать в окошко что-нибудь на выбранном языке. Через несколько секунд написанное будет произнесено пусть и несколько механическим, но все же голосом. То есть озвучить можно любую фразу из учебника или любого другого пособия, и особенно подойдут онлайновые пособия, откуда можно запросто копировать куски текста, не утруждая себя перепечатыванием.

Все произнесенное можно не просто прослушать, но и сохранить у себя на диске, чтобы при необходимости вернуться к прослушиванию, не заходя в Интернет.

Обучение чтению

Интернет - превосходное средство для получения информации о последних событиях в мире. Таким образом, можно с помощью Интернет превратить классную комнату в агентство новостей, а своих учеников - в первоклассных репортеров. Такой вид деятельности подойдет для старших классов, так как включает в себя объемное чтение и искусство интерпретации, беглую речь [1].

Практически все значимые газеты в мире имеют свои web-страницы. Для того, чтобы узнать, где и какие существуют газеты, можно предложить учащимся посетить страничку MEDIA LINKS (<http://www.mediainfo.com/emedia/>), предлагающую ссылки ко множеству изданий. Media сайты на английском языке: The Washington Post (<http://www.washingtonpost.com/>).

Все, о чем можно прочитать в газете, видно на первой странице - она представляет собой комбинацию рекламной афиши и содержания. Здесь представлены названия наиболее важных статей с выдержками из них, которые, по мнению авторов, должны привлечь внимание читателей, и основными положениями в них обсуждаемыми. Как любое издание периодической печати, web-газеты разделены на рубрики и подрубрики, т.е., имеют дружественный к пользователю интерфейс, позволяющим нажатием кнопки мыши перейти непосредственно к нужному разделу и интересующей статье.

The Washington Post имеет 5 основных рубрик:

-новости (news);

-стиль жизни (style);

-спорт (sports);

-рекламные объявления (classifieds);

-новости рынка (marketplace).

В плане овладения межкультурной компетенцией онлайновая газета является незаменимым помощником. Она позволит учащимся окунуться в гущу мировых событий, происходящих практически в текущий момент, увидеть происходящее с различных точек зрения. Особенно ценными для классной работы является ссылка - send us feedback, осуществляющая интеракцию читателя с издательством. Высказать свое мнение относительно прочитанного и лично побеседовать с автором определенной статьи можно благодаря разделу "сегодняшние журналисты" ("Today's Columnists"), где выбор определенной фамилии свяжет вас с ним непосредственно. Иногда может появляться экстра-связь с главным действующим лицом статьи.

CNN World News (<http://cnn.com/world>),

ABC News (<http://www.abcnews.go.com/index.html>),

BBC World Service (<http://www.bbc.co.uk/worldservice>),

The Washington Times (<http://www.washtimes.com/>)

The New York Times (<http://www.nytimes.com/>) - все эти и другие новостные агентства имеют похожую удобную для пользователя структуру дерева ссылок. Название и количество рубрик может варьироваться от издательства к издательству, однако все они охватывают основные сферы жизнедеятельности человека.

BBC World Service (http://www.bbc.co.uk/worldservice) предоставляют возможность не только прочитать, но и прослушать новости, на многих языках, причем можно даже выбрать для себя подходящий уровень владения английским и прослушать новости в режиме LEARNING ENGLISH. Интересной может показаться двойная классификация статей - по темам и по континентам. Обратная связь с издательством осуществляется с помощью ссылки CONTACT US. ABC News (http://www.abcnews.go.com/index.html) сопровождает свои публикации помимо звукового еще и видео сопровождением. Возможна так же беседа на предложенную тему среди читателей в разделах CHAT. CNN World News (http://cnn.com/WORLD) также предоставляют информацию на нескольких языках и двойную классификацию статей. Возможно вызвать аудио и видео сопровождение. Интеракция читателей с редакцией и между собой возможна в рамках рубрики DISCUSSION (дискуссия), где есть своя доска объявлений (MESSAGE BOARDS), комната для беседы (CHAT) и связь с редколлегией (FEEDBACK). The New York Times помимо вышеперечисленного предлагает своим читателям учебную версию газеты с готовыми поурочными разработками [2].

Можно предложить ученикам работать по двое или по трое, исследовать статьи, охватывающие все стороны жизни: передовицы, спорт, погоду, культуру... Преимущество такой работы заключается в полной вовлеченности всего класса в сочетании с дифференциацией заданий: сильные ученики могут заняться исследованием более трудных статей, в то время как более слабым можно поручить отчет о погодных условиях или что-нибудь из области культуры.

В дополнение к работе над навыками чтения и говорения, можно пополнять словарный запас. Для этого надо предложить учащимся составить словарные статьи, опираясь на прочитанную информацию. Возможно приобретение новых грамматических навыков, примеры которых встретились в статьях.

Результатом такой работы может стать создание своей странички, посвященной одному конкретному событию, где необходимо попытаться дать нейтральное видение проблемы, основываясь на анализе информации различных новостных агентств. Здесь же необходимо указать гиперссылки на источники. Для развития межкультурной компетенции исследование статей на определенную тему лишь одного из новостных агентств на протяжении длительного промежутка времени имеет также свои преимущества: досконально изучив проблему, учащиеся будут в состоянии не только определить позицию данной страны

к изучаемой проблеме, но и выявить основания для такой точки зрения, и, соответственно, смогут прогнозировать развитие событий.

После проделанной работы необходима дискуссия или телеконференция, где работа каждого ученика или группы будет являться отдельным сектором общей проблемы. То есть, поделившись результатами своей работы и сложив их в единое целое, учащиеся получат многогранную картину события, которая позволит им понять причины происходящего и, вполне вероятно, нацелит их на поиск оптимального решения - ведь понимание, установление причинно-следственных связей - это единственно правильная основа для выхода из конфликта.

Основным достоинством такой работы является то, что учащиеся получают доступ к информации из первых рук, а не к недельной или того более давности печатным изданиям, и оказываются вовлеченными в гущу мировых событий, самолично оказывая на него влияние.

Интернет может и должен использоваться не только пассивно, но и активно. Учащиеся могут попробовать себя в роли не потребителей, а поставщиков информации. Сайт The young voices of the world (<http://www1.fukui-med.ac.jp/kuzuryu/>) - открытый форум, представляющий собой некое издательство, где желающие могут опубликовать свои работы, сделав их достоянием многомиллионной аудитории и высказав на обсуждение свое мнение. Все работы сопровождаются электронным адресом их создателя, что позволяет осуществление обратной связи и завязыванию дискуссий [3].

Авторы статьи Language Learning Activities for the World Wide Web отмечают огромные возможности WWW по использованию и созданию дву-языковых страничек, обеспечивая оптимальные результаты интеграции Интернет в процесс урока для обеих участвующих сторон (класс, изучающий английский в России и класс, изучающий русский в США или Англии).

Вот лишь некоторые из возможных обсуждаемых тем: обзор книг, сказок, газетных статей, телепередач, цитаты и поговорки, высказывания, анекдоты и загадки, местные рецепты, меню, средства народной медицины, фольклор, спорт, школа и ее проблемы и другие. Учащимся должен показаться увлекательным и значимым процесс создания своей странички.

Обучение письму: общение в виртуальной реальности осуществляется с помощью электронной почты, которая для овладения межкультурной компетенцией может использоваться следующим образом:

Установление дружеской переписки.

Международный обмен письмами можно осуществлять в любом классе и на любом уровне владения языком. Помимо целенаправленного использования изучаемого языка, установления дружеских контактов и изучая таким образом культуру, электронная переписка имеет свои преимущества по сравнению с бумажной: она быстрее, удобнее и дешевле.

1. обратиться с соответствующим запросом в TESL-L (computer-assisted language learning sub-branch listserv@cunyvm.cuny.edu/ listserv@cunyvm.bitnet) или TESLK-12 (listserv@cunyvm.cuny.edu);

2. обратиться к лист-серверу для межкультурных связей (Intercultural E-Mail Classroom Connections <http://www.iecc.org>, <http://www.stolaf.edu/network/iecc/>), предлагающим установление переписки с различными целями: для выполнения совместных проектов, обсуждения насущных проблем, ведения дискуссий между целыми классами;

3. посетить домашнюю страничку E-mail for ESL/LINC Students (<http://edvista.com/claire/linc.html>). Она предлагает помощь и инструкции по использованию e-mail, свободный доступ к электронной почте, помогает найти друзей по переписке, предлагает участие в парных и групповых проектах, и, кроме этого, предлагает ссылки ко всевозможным полезным ресурсам. Для получения оптимальных результатов

такого вида деятельности необходимо остановиться на некоторых проблемах, которые могут возникнуть в ходе работы.

Учителя, интегрировавшие e-mail в учебный процесс, отмечают недостаточную глубину содержания переписки. Изначальная заинтересованность быстро проходит и учащиеся оказываются в затруднительном положении, не зная, о чем писать. Во избежание разочарования необходимо обязательно соотнести данный вид работы с общим учебным планом и нельзя пускать его на самотек. Например, можно предложить учащимся расспросить своих друзей по переписке по той или иной теме и на базе полученных результатов сделать доклад в классе.

Не на все письма приходят ответы, что влечет за собой глубочайшее разочарование. Чтобы этого не случилось, можно предложить ученикам общаться сразу с несколькими партнерами (в той же группе или в параллельной, в другом городе и даже стране).

Проанализировав опыт использования электронной почты в процессе обучения иностранным языкам, Марк Варшауэр и другие преподаватели пришли к следующим выводам:

Предпочтение отдается работе в небольших группах, без жесткого контроля со стороны преподавателя. Наилучшие результаты достигаются за счет возможности обучающихся самим выбрать тему для обсуждения, а не беспрекословно следовать указаниям учителя и большинству группы (в таком случае просто образуется новая группа).

Электронная коммуникация - прекрасная практика языка, где осуществляется переход от формы к содержанию - в сторону истинного общения и свободного полета мыслей. Присутствие реальной публики обеспечивает повышение качества письма - речь школьников становится более выразительной, к обычным повествовательному и описательному жанрам прибавилась аргументация.

Изменяется процесс письма - больше внимания уделяться редактированию работ и исправлению ошибок, причем даже для составления монологов учащиеся нередко обращаются за мнением или советом к своим партнерам - такая работа представляет собой воплощение принципа интерактивности.

Использование e-mail повышает интерес к самому процессу изучения языка [4].

Помимо формального языкового опыта, приобретенного при помощи телекоммуникаций, нельзя отрицать и развитие межкультурной компетенции. Более того, можно смело утверждать, что на сегодняшний день использование ресурсов интернет, в том числе e-mail - наиболее эффективный и доступный способ овладения кросс-культурной грамотностью в условиях реального общения.

Как уже отмечалось выше, для повышения эффективности использование e-mail должно быть целенаправленным. Набор заданий может быть следующим:

-поместите объявление о поиске друзей на разных сайтах по переписке;

-напишите информацию о себе;

-вышлите несколько сообщений, например, 2-3 в неделю;

-для того чтобы получить ответ, задайте в конце сообщения интересующие вас вопросы;

-примите не меньше трех ответов на свои сообщения;

-предоставьте полный отчет о проделанной работе: что вы сделали, что из этого получилось, что нового вы узнали, как вы оцениваете задание. Включите в отчет свои письма и ответы на них.

Создание совместных учебных проектов.

Учащиеся не просто делятся информацией с партнерами с разных концов земного шара, а совместно работают над каким-либо проектом: выбирается тема, разрабатываются методы исследования, создается свой стенд, куда и помещаются полученные результаты.

Тему проекта можно выбрать из уже предложенных кем-то на лист-сервере или поместить туда свою и ждать ответных контактов. Страничка Email Project Home Page

(<http://www.otan.dni.us/webfarm/emailproject/email.htm>) предлагает к исследованию следующие проблемы: наркотики, стресс, питание, власть, влияние рекламных объявлений на человека, здоровье, сравнение цен на товары в разных регионах, народная медицина и многие другие.

Сейчас разрабатываются следующие проекты:

Email Project (project@hila.hut.fi <mailto:project@hila.hut.fi>) - учащиеся из разных стран сформировали многонациональные команды, которым было предложено принять участие в одном из трех проектов: соревнование по решению проблем окружающей среды, городской проект и соревнование по созданию интернационального робота. В ходе исследования команды составляли многочисленные документы: вводные статьи, технические отчеты, сочинения. Одним из результатов данного проекта стало создание домашней странички International Writing Exchange (http://www.hut.fi/~rvilmi/Project/IW/).

K-12 Projects (iearn@igc.apc.org <mailto:iearn@igc.apc.org>), Global School Net Foundation (fred@acme.fred.org <mailto:fred@acme.fred.org>) - проекты для младших школьников, включающие в себя публикацию работ учащихся, обмен - от открыток до мнений, сравнительные исследования.

Project Icons (jw53@umail.umd.edu <mailto:jw53@umail.umd.edu>) - по своей структуре проект напоминает ООН. Учащиеся из разных стран образуют переговорные группы, представляющие отдельную страну по заданной теме (демографический контроль или глобальное потепление). Группы обмениваются информацией и с помощью электронной почты ведут межнациональные переговоры, которые заканчиваются дебатами в системе реального времени.

Международные разговоры в системе реального времени - возможны через IRC (Internet Relay Chat) и schMOOze University (<http://arthur.rutgers.edu:8888>). Печатаемая информация сразу же появляется на экранах всех участников, имитируя живое интернациональное общение. При этом можно переходить из комнаты в комнату (по интересам), придумать себе образ, играть в игры. Необходимо, однако, выучить ряд команд для того, чтобы обеспечить успешное общение:

telnet - для подсоединения к MOO [5];
connect guest - для входа в диалоговую квартиру;
@who - предлагает список присутствующих в ней;
@join xxx - для входа в комнату xxx;
@go xxx - для передвижения по комнатам;
look - вид комнаты;
say xxx - для передачи сообщения;
- xxx - для передачи действий и эмоций;
- @quit - для выхода из MOO;
- help - помощь по MOO.

Сайт SchMOOze University ставит свей целью изучение языка непосредственно в общении, с обменом опытом и идеями между учащимися. В Интернет он предоставляет доступ к всевозможным лингвистическим играм, онлайновым словарям, выход на различные поисковые системы и глобальные каталоги. Большое внимание уделяется межкультурному обмену

Для более подробного ознакомления с возможностями, предлагаемыми schMOOze University, можно посетить их домашнюю страничку по адресу: <http://schmooze.hunter.cuny.edu:8888

Список литературы:

1. Богоявленский Д.Н. Психологические принципы усвоения орфографии, обучение орфографии. Начальная школа, 2003; № 4, С. 39 - 41.

2. Поляков О.Г Самоконтроль в обучении английскому языку. Иностранные языки в школе. 2005; № 7, С. 48 - 52.
3. Хашегульгонова Ж.А. Ужахова, З.М. Методика обучения школьников письменному рассуждению на уроках английского языка. 2005; № 3, С. 88 - 92.
4. Насырова, М.Р. Практический курс английского языка: учебник/Насырова М.Р. - Алма-Ата, 1991.- С. 198-202.
5. Кодификатор демонстрационного вариант КИМ для проведения ОГЭ-2020. Available at: https://fipi.ru/oge/demoversii-specifikacii-kodifikatory

ӘОЖ 81.373

ИНТЕРНЕТ КӨМЕГІМЕН АУДИТ ЖАСАУҒА, ОҚУҒА, ХАТ ЖАЗУҒА ҮЙРЕТУ

Курманова Ж.Б., E-mail: 4janek_ajar.com@mail.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация. *Мақалада оқушыларды ағылшын тілі сабақтарында жазбаша пайымдауға үйрету әдістемесі қаралды. Оқу және жазбаша сөйлеуді меңгеру проблемасы бар деген қорытынды жасалды. Оқу процесіне шетел тілінде жазбаша оқыту технологиясын енгізу ағылшын тілі сабақтарында жазбаша пайымдауды дамытуға ықпал етеді, білім алушыларды оқытуға, тәрбиелеуге және дамытуға ынталандырады.*
Кілт сөздер: *жазбаша пайымдау, ағылшын тілі, сабақ, оқыту, әдістеме.*

ӘӨЖ 004.4 (075.8)

ОҚЫТУДЫ ЖОСПАРЛАУДАҒЫ ТИІМДІ СТРАТЕГИЯЛАР

Калкенова Гульжанат Бериковна, E-mail: Gul_84@list.ru

Батыс Қазақстан инновациялық – технологиялық университет, Орал қ.

Аннотация. *Мақалада сабақтың моделін жасау арқылы сабақты зерттеу, мұғалім өзі әрі әріптестермен талдау, сабақтың әр түрлі нұсқаларын қолдану арқылы нәтижелі сабақ түрін жасау әдістері қарастырылады. Кәсіби дәрежеде дамудың мүмкіндігіне сипаттама беріледі*
Кілт сөздер: *сабақ, әдістеме, зерттеу, моделдеу.*

Кез-келген елдің экономикалық қуаты, халқының өмір сүру деңгейінің жоғарылылығы, дүние жүзілік қауымдастықтағы орны мен салмағы сол елдің білім беруінің даму деңгейімен анықталмақ. Білім – қоғамды әлеуметтік, мәдени –ғылыми прогреспен қамтамасыз ететін ғажайып құбылыс, адам үшін де, қоғам үшін де ең жоғары құндылық. Оның ең негізгі қызметі – адамның менталитетін, адамгершілігін, шығармашылық қабілетін қалыптастыру, дамыту [1]. Білім менеджменті жаңа үрдістік біліктермен, ақпаратты қабылдау қабілеттерінің дамуымен, ғылымдағы шығармашылық және педагог кадрлардың білім беру үрдісіндегі зерттеулерімен, мұғалімнің кәсіби дәрежеде дамудың нәтижесін нақтылануымен байи түсуде.

Мұғалім сабақ жоспарын жасамас бұрын әдістемелердің қолайлы стратегиясымен танысулары қажет. Әдетте мұғалімдермен жұмыс істеген кезде жиі мынандай сұрақтар туады: «Оқыту тәсілі менің оқушыларыма қандай әсер тигізетінін көз алдыма елестете алмаймын. Бұл іс-жүзінде сыныпта қалай жүзеге асады?», «Бұл оқыту әдісін менің

оқушыларыма қалай қолданатынын басқа біреудің көрсеткенін қалар едім?», «Жаңа материалдарды қолданудан қанағаттанбас бұрын, мен оқушыларымның нәтижесін көруім керек?». Осы сұрақтар мұғалім педагогикалық стратегияларды апробациялағаннан кейін жылдам нәтижеге жетуін қажеттендіреді [2]. Әрине, сабақ жоспарлар кезінде мұғалімдер үнемі ізденісте болып, көптеген материалдарды тауып, даму үстінде болулары қажет, алайда мұғалімдердің басым бөлігі оңтайлы шешімнің табылғанын қалайды. Оқушыларға деген қарым-қатынасын, олардын тәртібін, берілген материалдарды оңтайлы пайдананатынын, әр оқушының пәнге деген қызығушылығын оятатын, олар әр түрлі тапсырмаларды беретін, тақырыптың жетімділігін тексеріп, түсінбеген тақырыпқа қайталау сабағын жүргізетін мұғалімді көргіміз келеді. Ол үшін сабақ моделін сауатты әрі мазмұнды құру қажет. Сабақтың моделін құрастырудың маңыздылығы - мұғалімге сапалы сабақ жоспарын құрастыруға көмектеседі, ал бұл өз кезегінде тимді әдістемені қалыптастырады.

Сабақты моделдеу тиімді сабақты сипаттайтын алты принципті ескеруді қажет етеді:

1. Оқушылардың барлығын бүкіл уақыт аралығында белсенді жұмысқа жұмылдыру. Мұндай сабақ ерекшеліктері олардың өміршеңдігі, оқушыға уақыт, орын, ой беретін зерттеу әдістері болуы керек.
2. Оқыту орынды, ақпарат беретін, мақсатқа бағытталған. Өте қызықты сабақ міндетті түрде сәтті сабақ болып табылмайды. Іс-әрекет үйренудің мақсатына сәйкес келіп, қалаулы нәтижеге жетумен аяқталуы тиіс. Кейбір берілген ерекше тапсырмаларда оқып білуге қажетті, жақсы нәтижеге жету мүмкіндігі болмаса, онда олардың мәні болмайды. Үздік сабақтар әркез ақпарат береді.
3. Оқушыларға сабақтың ұнауы мен оларды өздерінің оқулары қызықтыруы. Оқушыларды сабақ үдерісіне тарту тек сыртқы қызығушылықтың танытуымен ғана сипатталмайтыны белгілі. Оқушылардың сабаққа араласуы ең үздік нәтижеге қол жеткізу мен белгілі бір уақыт аралғында осы жетістіктерді қолдап отыру құлшынысымен байланысты.
4. Оқушылардың табыстарға қол жеткізуі. Қызығушылық білдірген және белгілі мақсатты көздеген оқушылар табыстарға қол жеткізеді, бұл фактінің өзі бұдан да қызығып, мақсатға ұмтылуға итермлейді. Осылайша шеңбер пайда болады. Егер оқушы сабақ барысында қандай да бір нәтижелерге қол жеткізсе, өз сұрақтарына зияттарын қолдану арқылы жауап іздесе, зерттеу жүргізсе, өз қателіктерінен үйренсе, сол сабақ сәтті болды деп пікір таластыруға болады.
5. Бағалау сабақ беру мен оқытуға тиімді әсер етеді. Бағалау сабақ беру барысында оқытуға қаншалықты дәрежеде әсер ететінімаңызды мәселе. Оқушыны оқыту үшін және оның оқуын назарға алып қолдау үлкен педагогикалық серпін береді.
6. Мұғалім сауалнамасы оқушылардың ойлау қабілетін ашады, айқындайды, кеңейтеді. Сабақ барысында ұсынылатын кері байланыс сұрақтарының сапасы үздік сабақ кепілі. Сұрақтарды қоя білу стратегиясынсыз үздік прогресс пен сабаққа етене кіріп кету, бағалау болуы мүмкін емес[3].

Сонымен бірге сабақтың сәтті болу құпиясы мұғалімнің өз назарын іс-әрекет пен нәтижелерге шоғырландыруына байланысты. Сол мақсатта сабақ жоспарын әріптестер арасында талқылып, жан жақты қарастыру ұсынылады. Мүмкіншілік болса, сабақты бір мұғалімге көрсеткеннен гөрі, бір топ мұғалімге көрсеткен тиімді. Ол кеңес - көмекші сабақ, қателердің алдын алу кеңесі ретінде ұйымдастырылғаны абзал. Сабақты талқылау барысында, мұғалімдер қандай әдістерді қолданғанын қалайды және аталған әдісті қолдану себебі неде деген сұрақ төңірегінде кеңескен жөн. Кейде қашықтықтан кеңесу де жүргізу қолданады. Сонымен бірге сабақта жаңа тақырыпты өткізбес бұрын, оқушыларға ойлануға мүмкіндік беріңіз[4]. Оқушыларға сабақтың тақырыбын беріп, бүгінгі сабағымыз не туралы, неге оны оқимыз деген сұрақтарды қойып алдын ала оқушыларды ойландырыңыз. Бұл оқушының сабаққа қызығушылығын ояту үшін өте тиімді.

Мұғалім жұмысының мақсаты оқушылар белгілі бір тақырыпты өтер кезде қандай әсерде отырады, тақырыпты өткеннен кейін қандай әсер алады, соны анықтап білу болып табылады. Сол себепті біз мұғалімдерді оқушылардың орнына қойып, мұғалімдердің дербес оқушы ретінде белгілі бір тақырыпты қалай меңгергенін өзі арқылы түсінуді көздейді. Мұғалімдердің өткізген сабақтарын айқын көрудің тәсілі- бейнетаспаға түсірілген сабақ түрі болып табылады. Сабақтың өзіне қатысқаннан көрі бейнетаспаға түсірілген сабақты бақылау әлдеқайда тиімді. Себебі, сабақты кез-келген жерін талқылауға мүмкіншілік бар. Қорыта келгенде бейнетаспаға түсірілген сабақтың көптеген жағымды жақтарын көруге болады.

Мұғалім өзінің жаңа оқыту материалын әріптестерінің ескі оқыту материалымен салыстыру үшін оларға көрсету әдісін А және Б таспасы деп атайды. Бұл екі таспада сабақтың екі түрлі дәрежесі жазылған. Осы арқылы мұғалімдер өздерінің жұмыстарын салыстыра алады. А таспасына өз сынып сағатын түсіреді. Осыдан кейін Б таспасын түсіреді.. Бұл таспада мұғалім өзінің жоғарғы кәсіби деңгейін көрсетуге тырысады. Бұл өте тиімді тәсілдердің бірі. Мұғалім өзінің сабағын бейнетаспаға түсіру арқылы өз қателерін жөндеуге немесе толықтыруға мүмкіншілігі бар. Сөйтіп сабақты сырттай талдап, зерттеу мүмкіндігіне ие болуға болады.

Мұғалімдерге жаңа тәсілді көрсетпестен бұрын, оны оқушылармен бірнеше мәрте қайталап өткізу қажет. Басқа білікті мұғалімдердің әр түрлі әдістемелік тәсілдерін өз сабағында пайдалануға болады. Бірнеше тақырыпты бір сыныпқа берген кезде немесе бір тақырыпты бірнеше сыныпқа берген кезде, әр қайсысын жеке бейнетаспаға түсіріп алуға тырысқан жөн. Сөйтіп кеткен кемшіліктерді жөндей алады. Сонымен қатар оқушылардың қай сабақта белсенді, қай тақырыпта белсенді емес екенін анық бақылап, сыныптарды бір-бірімен салыстыруға да болады [5]. Әр сабақ барысында бір оқушыны қайта-қайта бейнетаспаға түсіру арқылы оның кейінгі сабақтарда өскенін немесе төмендегенін байқауға болады және аталған баланың іс-әрекетін басқа мұғалімдермен талдауға болады.

Қорыта келгенде сабақтың моделін жасау арқылы сабақты зерттеу, мұғалім өзі әрі әріптестермен талдау, сабақтың әр түрлі нұсқаларын қолдану арқылы нәтижелі сабақ түрін жасау бірлескен жол картасы іспеттес, кәсіби дәрежеде дамудың мүмкіндігін көрсетеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алексеев К.Г. Инновационная деятельность в сфере образования., 2015. – 150 б.
3. Андриенко Е.В. Профессиональная зрелость учителя, как фактор совершенствования содержания образования и развития личности учащегося., 2012. – 75 б.
4. Богданов И.В. Локальная образовательная система: опыт проектирования, становления и развития.-Тольятти, 2016. – 49 б.
5. Толебаева Б.Т. Менеджменттің теориясы мен тәжірибесі: Оқу құралы. – Орал, БҚМУ БАҚ және баспа орталығы, 2007. – 144 б.

УДК 004.4 (075.8)

ЭФФЕКТИВНЫЕ СТРАТЕГИИ ПЛАНИРОВАНИЯ УРОКА

Калкенова Гульжанат Бериковна, E-mail: Gul_84@list.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация: *В статье рассматриваются методы изучения урока путем создания модели урока, анализа самого учителя и коллег, создания эффективного типа урока с использованием разных вариантов урока. Описывает возможность профессионального развития*

Ключевые слова*: урок, методика, исследование, моделирование.*

ӘӨЖ 336.71

«КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТЕРДІҢ ҚЫЗМЕТТЕРІ МЕН ОПЕРАЦИЯЛАРЫ» ТАҚЫРЫБЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНЫП ІСКЕРЛІК ОЙЫН ӨТКІЗУ

Амангалиева Айнур Срымовна, E-mail: ainur_kuanyw@mail.ru
Тогашева Дина Сагындыковна, E-mail: dtogasheva@bk.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация. *Ұсынылған мақалада студенттер өздерін несиелеу, депозит ашу, заңды тұлғаларға несие беру, пластикалық карталарды ұсыну, валюта айырбастау, ақша аударымдары шарттарымен таныстырып, есептеу әдістерін түсіндіріп, бағдарламалар алгоритмімен жұмыс істегені талқыланады.*

Кілт сөздер: *бағдарламалар алгортмі, рөлдік әдіс, несие беру, валюта айырбастау, депозит, пластикалық карточкалар, ақша аударымдары.*

2022 жылдың 17-қараша күні Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университетінің Тілдер және менеджменті факультеті, «Есеп және қаржы» кафедрасының экономика ғылымдарының магистрлері, аға оқытушылар Д.С.Тогашева мен А.С.Амангалиеваның ұйымдастыруымен «Қаржы» білім беру бағдарламасының 2,3-курс студенттеріне «Коммерциялық банктердің қызметтері мен операциялары» тақырыбында іскерлік ойын форматында ашық сабақ өтті.

Бұл форматтағы ашық сабақ мақсаты теориялық білімдерін практика жүзінде ұштастыра білу, жаңа материалды және бақылауды зерттеумен біріктіру, мотивация. Ашық сабақ барысында студенттер «Ақша, несие, банк» және «Банк ісі» пәндерінен өздерін банктің қызметкері рөлінде ойнап, бағдарламалар алгоритмімен жұмыс жасауды түсіндірді.

Университетімізде жабдықталған банк кабинетіндегі БҚИТУ банкін мысал ретінде алып, банктің ұсынып отырған банкттік өнімдеріне тоқталып, ашып көрсетті. Коммерциялық банктердің атқаратын қызметтері мен операцияларына жеке-жеке тоқталып, 1 студент клиент рөлінде, 2-ші студент банк менеджерінің қызметі рөлін сомдап, толықтай ашып көрсетті.

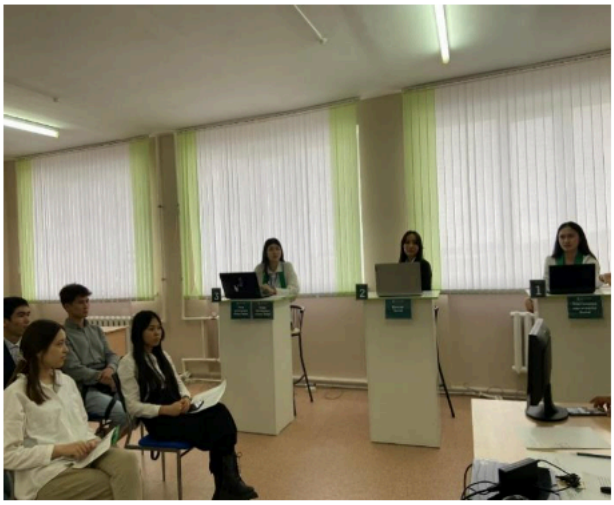

БҚИТУ банкінің несие беру, депозит ашу, заңды тұлғаларға несие беру, пластикалық карточкалар ұсыну, валюта айырбастау, ақша аударымдарының түрлері мен шарттарын таныстырып, есептеу әдістерін түсіндірді.

Заңды тұлғаларға несие беру қызметімен таныстырғанда мысал ретінде 1 кәсіпкерді алып, әр жылға несиесін күрделі пайыздар формуласы бойынша есептеп, өтеу жоспарын құрастырып түсіндіріп берді.

Сабақ соңында оқытушылар студенттерге сұрақтар қойып, қанағаттанарлықтай жауап алып, ашық сабақ өз мақсатына жетті.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мақыш С.А. Ақша, несие, банктер теориясы:оқулық/Алматы:Жеті дарғы, 2011.-368б.
2. Искаков Ұ.М. Банк ісі: Оқулық.-Алматы: Экономика,2013.-776 б.
3. Кудесова Г. «Сабақтарда – ақпараттық технологиялар» //Қазақстан мектебі. – 2013. - №10. – Б. 27-29.
4. Каплиева А. «Инновациялық технологиялар-білім сапасын арттыру құралы»// Қазақстан мектебі. – 2013. - №12. – Б. 6-8.

УДК 336.71

Проведение деловой игры на тему "Услуги и операции коммерческих банков" с использованием инновационных методов

Амангалиева Айнур Срымовна, E-mail: ainur_kuanyw@mail.ru
Тогашева Дина Сагындыковна, E-mail: dtogasheva@bk.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет,
г. Уральск

Аннотация. *В предлагаемой статье, обсуждаются ход занятия, как студенты ознакомились с условиями кредитования, открытия депозита, кредитования юридических лиц, предоставления пластиковых карт, обмена валюты, денежных переводов, разъяснили методы расчета, работали с алгоритмом программ.*

Ключевые слова: *ролевой метод, кредитование, обмен валюты, депозит, пластиковые карты, денежные переводы.*

ӘОЖ 378

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУДА «АЛТЫ ОЙШЫЛ ҚАЛПАҚ» ӘДІСІН ҚОЛДАНУ

Абуова Жемис Узакбаевна, E-mail: zh.abuova@wkitu.kz

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация. *Алты қалпақтың идеясы сізге дұрыс көзқарасты таңдауға, ойлауды компоненттерге бөлуге мүмкіндік береді. Ол параллель немесе сыни ойлауға негізделген. Бұл миға шабуылдың бір түрі. Мұнда әртүрлі тәсілдер мен идеялар қатар жүреді. Олар бір-біріне қарама-қарсы емес, жағдайды әр түрлі жағынан қарастыруға, жаңа, күтпеген шешім табуға көмектеседі. Шығармашылық мәселелерді шешуде алты шляпаның әдісі әсіресе жақсы, шешімнің барлық аспектілерін, барлық жақтарын көруге көмектеседі, ақыл-ойдың икемділігін дамытады.*

Кілт сөздер: *Эмоциялық, ойлау әдісі, ойлау қабілетін дамыту*

Микроэкономика пәні сабағында алты қалпақ әдісін қолданып тұрамыз. «Сұраныс және ұсыныс икемділігі» тақырыбы бойынша алатын болсақ, сабақ барысында студенттер ұнаған түсті қалпақты таңдап алады. Ақ түсті қалпақты таңдап алған студент баға бойынша сұраныс икемділігі жөнінде айтады, ол бойынша тиімділгін, қандай фактілер жетспейтінің көрсетеді. Сары қалпақ киген студент ұсынылған идеяның жағымды жақтары қандай екенін айтып жеткізеді. Қара қалпақ киген студент бұл дұрыс болмауы мүмкін және қандай тұзақтар бар екенін айтады. Қызыл қалпақтағы студент бұл туралы не ойлайтының, интуиция не ұсынатының, өз эмоцияларыңыздың негіздемесі жоқ екенің дәлелдейді. Жасыл қалпақ киген студент креативке толы, бұдан басқа тағы не ұсына алатынын жеткзеді. Көк қалпақтағы студент процесст басқарады, болашақта не істеу керектігін айтады.

Студенттердің ойлау қабілетін дамытуда алты ойшыл қалпақ әдісін кең пайдаланады. Оның авторы американдық профессор Эдвард де Боно. Осы әдісті пайдалану кезінде мына жайттар болуы тиіс.

1. Әркім ойлану керек және оййларын айтады;
2. Ойлау дағдысының дамуының бірі;
3. Тым күрделі жағдайларды қарапайым жағдайлармен алмастыру керек;
4. Жоспарлы және сатылы әрекет болуы керек;
5. Затты зерттеу қажет және сөз таластырмау керек;
6. Менің пікірім әрқашан дұрыс демей, керісінше пайдалы ұсыныстар жасау керек. Басты міндет оны көре білу;
7. Біз көрмей тұрған, бірақ көруге міндетті ететін шешімдер мен идеялар болуы керек[1].

Студенттердің өзі ойлау қабілеттерінің ерекшеліктерін жақсырақ түсінуін, ойлау бейнелерін бақылаудың және мәселенің шешу кезінде ойлау үрдісін тиімді пайдалану мақсатында ойда қойылған міндеттермен нақтырақ байланыстыруға үйрету. Алты ойлау қалпақтарын қарапайым және практикалық әдіс. Ол практикалық ойлаумен байланысты.

Негізгі үш қиындықты жеңуге мүмкіндік береді:

1. Эмоциялар;
2. Шарасыздық;
3. Түсінбестік.

Әдіс ойлауды алты типке немесе тәртіпке бөлуге жол береді, олардың әрбіреулеріне түрлі түсті қалпақ сәйкес келеді. Бөлу арқылы әрбір тәртіп тиімдірек пайдаланады, жалпы ойлау үрдісі бір нүктеге топталып, тұрақты болады.

Алты қалпақты қолдану жоспары:

1. Әдіс принциптері мен қолдануды үйрену, бұл ережелерді есте сақтап, пайдалануды үйренуге және оларды саналы түрде тәжірибеде қолдануға мүмкіндік береді.

2. Осыдан кейін нақты проблемаларды шешу кезінде ойлау бейнесін түсіну, бақылау және бейімдеу үшін белгінеген «ойлау тәртіптерін» қолдану.

3. Өзіміздің ойлау әдісімізді тек анықтау үшін қалпақты киіп, шешіп, ауыстырып, біз сол қалпақ көрсететін нақты рөлді өзіміз атқарамыз[2].

Алты қалпақтар әдісі – ойлау кезінде белгілі бір принципті пайдалану: кенеттен ойлаудың түрлі аспектілеріне бөлек-бөлек назар аударуды үйрену талпынысы. Нәтижесінде осы әр түрлі аспектілердің үйлесімділігі толық көлемде ойлатады. Алты ойлау қалпақтары бағлау және талдамалық ойлауды толықтыра түсетін шығармашылық және құрылымдық ойлау үшін арналады.

Қалпақтарды пайдалану ережелері:

1. Ойлау қалпағын киіп, біз сол қалпақ білдіретін рөлді иеленеміз.
2. Нақты түсті қалпақты шешіп, біз сол ойлау типінен бас тартамыз.
3. Қалпақты басқа қалпақпен ауыстыру кезінде ойлау әдісі ауысады. Бұл әдіс адамды ренжітпей, ойлау барысын ауыстырады. Біз айтылған ойларға қарсылық білдірмейміз, оларды ауыстыруды сұраймыз.
4. Өзіндік пікірді білдіру үшін тек қалпақты атауға болады, солайша қай ойлау әдісі пайдаланатындығы көрсетіледі. Мысалы, қара қалпақты киетіндігіңізді тек айтсаңыз ғана, сіз оны ұсынған адамға қарсылық білдірмей, идеяны талқылай аласыз.

Әр типтің қысқаша сипаттамасы:

Ақ қалпақ.

Ақ түс таза қағаз беті сияқты алалықсыз және объективті. Фактілер, ақпарат, сұрақтар егіз болады. Қандай ақпараттарымыз бар? Айтылған пікірді растайтын немесе жоққа шығаратын қандай фактілер бар? Қандай ақпарат қажет? Жетіспейтін ақпаратты қалай аламыз? Қандай сұрақтар қойып, жауап алуымыз керек?

Қызыл қалпақ.

Қызыл түс ашуды, шиеленісті білдіреді. Қызыл қалпақта адамды эмоцияялар, сезу, сезімдер билейді. Осыған байланысты менде қандай сезімдер туындайды?

Сары қалпақ.

Сары түс – күн көзінің тіршілік көзі. Сары қалпақтағы адам оптимизмге толы, ол артықшылықтарды іздестіреді. Не себептен осыны істеу керек? Артықшылықтары қандай? Бұл кім үшін пайдалы? Артықшылықтар қалай пайда болды? Осының пайдалы жақтары бар ма? Қандай жағдайларда бұл пайдалы болады?

Қара қалпақ.

Қара түс – қараңғылық, каһарлық, бір сөзбен айтқанда – суық. Қара қалпақта адам қауіптілік танытады. Бұл көмектеседі ме? Қандай қателер бар? Кемшіліктері қандай? Бұл идея жүзеге аса алады ма?

Жасыл қалпақ.

Жасыл қалпақ – өсімдіктердің, молшылықтың, табыстылықтың түсі. Жаңа идеялар туындап, шығармашылық бастауын алады. Осы жағдайда не істей аламыз? Баламалы идеялар бар ма? – деген сұрақтар туындайды.

Көк қалпақ.

Көк қалпақ – аспан түсі. Ол ұйымдастыру және басқарумен байланысты. Неге қол жеткіздік? Болашақта не істеу керек? [3]

6-қалпақ әдісіне қосымша ақпарат:

1. Неліктен қалпақтар? Қалпақ оңай киіліп, оңай шешіледі. Бұл біздің жағдайымызға қатысты, себебі біз ойлау типтерін түсті қалпақтарды сияқты оңайлықпен ауыстыра алуымыз керек.

2. Ойлаудағы 90%-ға дейінгі қателер (техникалық емес салаларда) – бұл қабылдау қателері. Логикалық қателер өте сирек болады.

3. Алты қалпақтар әдісі біздің ойлауымызды байыта түсіп, анағұрылым жан-жақты етеді. Егер біз біреуді әлдебір нәрсе туралы ойлауды тек сұрасақ қана, жиі кезде олар түсінбеушілік танытады. Ал егер оларды алты қалпақтар схемасын пайдалана отырып, затты талдауға шақырсаңыз, олардың қабылдау кеңдігі арта түседі [4].

Әдістің жақсы жақтары:

- Көрнекілік, меңгеру және қолдану қарапайымдылығы;
- Жағдайды көре алу және бірнеше көзқарастар тұрғысынан шешу;
- Өзіндік менменшілдікті ойлаудан аластатуға мүмкіндік береді.

Қорытындылап айтқанда мұндай әдіс Студенттердің ойлау қабілетін дамытады.:

- Белсенділік дербестік, шығармашылығы дамиды;
- Қоршаған ортаға деген қызуғышылығын арттырады;
- Айналадағы заттың орта туралы түсініктері қалыптасады;
- Оқу тәрбие әрекетінде белсенді жұмыс жасау дағдыланады;
- Өзіндік әрекет жасауға үйретеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алдамұратов Ә.Ж. Жалпы психология. -Алматы: «Мектеп», 2020.-Б.158

2. Эдвард де Боно. Шесть шляп мышления. -Москва: СПБ, 2007.-Б.201

3. Панфилова А. П. Мозговые штурмы в коллективном принятии решений.-Москва: СПБ, 2018.-Б.135

4. Имранова А.А. Метод шести шляп мышления по Эдварду де Боно // Концепт. - 2019.№ 07 (июль). -URL:http//www.cecsi.ru/coach/6_thinking_hats.htm

5. Котельников В. Метод анализа инновационных предложений и необычных ситуаций // Концепт. - 2021. №05 (мамыр). - URL: : http://www.cecsi.ru/coach/6_thinking_hats.html

УДК 378

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДА «ШЕСТИ ДУМАЮЩИХ ШЛЯП» ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

Абуова Жемис Узакбаевна, E-mail: zh.abuova@wkitu.kz

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет

Аннотация. *Идея шести шляп позволяет выбрать правильный подход к делу, разложить мышление на составляющие. Она основана на параллельном или критическом мышлении. Это разновидность мозгового штурма. Здесь разные подходы и идеи уживаются вместе, параллельно. Они не противопоставляются друг другу, а помогают рассмотреть ситуацию с разных сторон, найти новое, неожиданное решение.*

Особенно хорош метод шести шляп при решении творческих задач, помогает увидеть все аспекты, все стороны решения, развивает гибкость ума.

Ключевые слова: *Эмоциональный, метод мышления, развитие способности мышления*

УДК 371.39

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕНИЯ ИНТЕГРИРОВАННЫХ УРОКОВ В ВУЗЕ

Стороженко Наталья Алексеевна, E-mail: 51423sn@mail.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация. *В статье рассматриваются сущность интегрированных занятий, их основные преимущества и недостатки. Делается вывод о том, что следует применять множество современных эффективных технологий, использование которых призвано улучшать качество образования. К ним можно отнести метод интегрированного обучения, в котором объединяются несколько дисциплин для изучения или углубления знаний по одной и той же теме. В основе интегрированных уроков должна быть близость содержания разных предметов и их логическая взаимосвязь.*

Ключевые слова: *интеграция дисциплин, компетентностная модель образования, интегрирование знаний, качество, средства обучения, высшее учебное заведение.*

Изменения, происходящие в нашем обществе, требуют переноса акцента образования с усвоения знаний на развитие ключевых компетентностей, то есть способность решать комплексные жизненно-ориентированные проблемы.

Интеграция дисциплин в профессиональном образовании – одно из направлений активных поисков новых педагогических решений, способствующих осуществить переход к компетентностной модели образования, обновления её структуры и содержания.

Интеграция предполагает устранять противоречия между быстро растущим объёмом знаний и возможностью их усвоения. Она способствует преодолению фрагментарности и мозаичности знаний обучающихся, обеспечивает овладение ими комплексными знаниями, системой универсальных человеческих ценностей, служит формированию системно-целостного взгляда на мир.

В условиях быстрого роста объёма информации возможность её восприятия и осмысления резко уменьшается. Выход видится в усвоении структурированных знаний, представляющих собой определённый комплекс, систему. Будущее образования связано с синтезом разных учебных дисциплин, и прежде всего цикл образовательных стандартов, разработкой интегрированных курсов, взаимосвязью и даже взаимопроникновением в дисциплины других циклов. Идеи интеграции всё настойчивее проникают в образовательную практику. Сейчас уже не является неожиданностью увидеть уроки, на которых происходит объединение разных предметов, причём не только 2-х, но и 3-х дисциплин различных циклов [1].

Так, например, из своей практики привожу пример соединения в едином уроке 2-х дисциплин: «Информационный менеджмент» и «Этика бизнеса и деловое общение».

В рамках методической недели 23 ноября 2022 года преподавателями кафедры «Экономика и менеджмент» Курмантаевой Б.К. и Стороженко Н.А. было проведено открытое занятие на тему «Роль цифровой экономики в бизнесе». На открытом уроке приняли участие студенты 4 курса образовательной программы «Экономика» и студенты 3 курса образовательной программы «Менеджмент». На уроке была показана взаимосвязь цифровизации экономики и этики бизнеса и делового общения. Также был сделан вывод, что в XXI веке общество, государство и бизнес перешли в новую среду обитания, и эта среда – интернет. Информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) стали основой всех современных инновационных управленческих и экономических систем. Всё больше они изменяют жизнь человека и интегрируются во все сферы экономики и общества, оказывая существенное влияние на экономическое развитие страны и кардинально изменяя целые отрасли.

Не случайно одной из современных тенденций развития методики преподавания дисциплины становится расширение культурологического контекста, стремление к интегрированию знаний из различных областей науки, различных технических и информационных приёмов.

Цель таких уроков – приобретение системы знаний и ценностей, «погружение» в определённую информационно-инновационную среду, освоение новых знаний, постижение мировых достижений, изучения образов моделей бытия.

Возникновение интеграции – результат высокого уровня реализации межпредметных связей, предполагающих не просто контакты, коммуникацию предметов, а установление связи глубинной, причинно-следственной связи, поскольку она основывается на общих для нескольких предметов идеях, концепциях, дающих целостное представление о информационно-коммуникационных технологиях.

Интеграция как явление появилась в «большой» науке, в фундаментальных и прикладных её отраслях. Она возникла на фоне своей противоположности – дифференциации наук и их отраслей, растущего объёма знаний и требований к ним в науках и внутри науки, неизбежному при углублении сужении круга профессиональных интересов узких специалистов. Основные отличительные характеристики любой интеграционной модели – системность, комплексность, целостность, синтез и гармония.

Интеграция в современной образовательной среде идёт по нескольким направлениям и на разных уровнях (внутрипредметном и межпредметном). Следует обозначить и особенности отбора содержания при интеграции: интеграция материала из традиционных, классических предметов и дисциплин, включение в интеграцию нового дополнительного содержательного материала [2].

Предметом анализа на интегрированном уроке выступают разноплановые объекты, информация о сущности которых содержится в различных учебных дисциплинах. Традиционный путь обучения следующий: содержание учебного материала – это актуализация прежних знаний, привлечение по мере познавания нового дополнительных сведений из различных современных источников, широкое использование ИКТ по различным темам, активизируя межпредметные связи в различных аспектах учебного материала, делая упор на жизненной значимости материала и его практическое применение в окружающей среде.

Существует четыре уровня интегрированных уроков:

I уровень – примитивный (формулировка интегрированной темы, цели и определение интегративных понятий);

II уровень – информационно-понятийный (отбор преподавателями информации, близкой по значению);

III уровень – сравнительно-обобщающий (носит обучающий характер, предполагает, как преподавателями, так и обучающимися в виде рефератов, докладов, презентаций доносить до обучающихся новые интегрированные знания);

IV уровень – сравнительно-обобщающий (работа группы по определённой теме с привлечением различных источников информации) [3].

Процесс подготовки к интегрированному уроку представляет собой структурированную систему, состоящую из следующих этапов:

I этап – подготовительный: планирование урока, формирование творческой группы преподавателей, определение общей цели и структуры урока, подбор и систематизация материала, составление плана-урока.

II этап – исполнительный (проведение интегрированного урока).

III этап – аналитический (анализ проведения урока, выводы).

Интеграция это целостное восприятие учебного материала, актуализация изучаемой темы в окружающей среде, её значимость в области науки и хозяйственной деятельности.

Это вид образовательной деятельности на уроке, который требует больших знаний у преподавателей, умения донести до слушателя новые компетенции, мотивировать обучающихся на усвоение материала и осмысление его для дальнейшей своей жизни.

Таким образом, интегрированные уроки развивают потенциал самих обучающихся, побуждают к активному познанию окружающей действительности, к осмыслению и нахождению причинно-следственных связей, способствуют развитию речи, формированию умения сравнивать, обобщать.

Форма проведения интегрированных уроков нестандартна, увлекательна. Использование различных видов работы поддерживает внимание обучающихся на высоком уровне, что позволяет говорить о развивающей эффективности таких уроков. Они снимают утомляемость, перенапряжение учащихся за счёт переключения на разнообразные виды деятельности, повышают познавательный интерес.

Структура интегрированных уроков отличается следующими особенностями:

- предельной чёткостью, компактностью, сжатостью учебного материала;
- логической взаимообусловленностью, взаимосвязанностью материала интегрируемых предметов на каждом этапе урока;
- большой информативной ёмкостью учебного материала, используемого на уроке [4].

Список литературы:

1. Багно Ю. Н., Сергийчук Е. Н. Организация педагогической практики на принципах компетентностного подхода // Концепт. – 2015. –No 07 (июль).–URL: http://e-koncept.ru/2015/15228.htm.
2. Данилюк А.Я. Теория интеграции образования. –Ростовн/Д.: Педагогический университет, 2014.–С. 196.
3. Иванченко В. А., Козлова Ю. А. Бинарные занятия, как способ мотивации обучения студентов в вузе// Психология мотивации: прошлое, настоящее, будущее: материалы междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 85-летию д-ра психол. наук, почет. проф. НГПУ В. Г. Леонтьева.–Новосибирск: Изд-во НГПУ, 2018. – С. 171–174.
4. Хохлов, Н. Г. Интегрированная система обучения в высшей школе за рубежом / Н.Г.Хохлов. – М.: МАСИ, 2015. – 111 с.

УДК 371.39

ЖОО-ДА ИНТЕГРАЦИЯЛАНҒАН САБАҚТАР ӨТКІЗУ ӘДІСТЕМЕСІ

Стороженко Наталья Алексеевна, E-mail: 51423sn@mail.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аңдатпа: *Мақалада интеграцияланған сабақтардың мәні, олардың негізгі артықшылықтары мен кемшіліктері қарастырылады. Білім беру сапасын жақсартуға арналған көптеген заманауи тиімді технологияларды қолдану керек деген қорытындыға келді. Интеграцияланған сабақтардың негізі әртүрлі пәндердің мазмұнының жақындығы және олардың логикалық байланысы болуы керек.*

Кілт сөздер: *пәндерді интеграциялау, білім берудің құзыреттілік моделі, білімді интеграциялау, сапа, Оқу құралдары, жоғары оқу орны.*

ӘОЖ 37.013

ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ ЖӘНЕ ТАРИХИ БІЛІМДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Дауесова Айжан Жангазиевна, E-mail: aizhan-dauesova@mail.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация. *Мектептегі жаңғырту үдерістеріне сай тарихты оқытудың инновациялық әдістерінің ерекшеліктерін ашу, білім берудегі құзыреттілік және белсенділік тәсілдеріне негізделген. Жұмыс барысында зерттеу тақырыбы мен проблематикасына сәйкес келетін ғылыми дереккөздердің мазмұнын талдау және синтездеу қолданылды. Мақалада тарихты оқытудың интерактивті әдістерін қолдану және оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру бойынша ұсыныстар тұжырымдалды.*

Кілт сөздер: *тарих, құзыреттілік, құзыреттілік тәсіл, тақырыптық зерттеу әдісі, зерттеу тәсілі, ақпараттық технологиялар, модернизация, интерактивті әдістер*

Университеттің білім беру жүйесін жаңғырту – бұл университет түлектерінен бастамашылдық, ұтқырлық, сындарлылық сияқты қасиеттерді талап ететін уақыт талабына жауап. Болашақ кәсіби маман университетте талпыныс қалыптастыруы керек, өмір бойы өзін-өзі тәрбиелеуге, өз бетінше шешім қабылдауға, практикалық іс-әрекетте жаңа технологияларды пайдалану қажеттілігін түсінуге. Сонымен қатар, ЖОО түлегі болашақ кәсіби және әлеуметтік өмірге бейімделе білуі керек, соның ішінде қабілетті болу, шамадан тыс жүктемелерге, стресстік жағдайларға дайын болу және қиын жағдайдан жылдам шығу дағдыларын меңгеруі басты талап. Студенттердің маман құзыретін алу процесі XXI ғ. жастардың белсенді дербес қызметі, оның ішінде өздерінің жеке іс-әрекеттерін құру жағдайында ғана табысты бола алады [1].

Тарихты мектепте оқыту – күрделі педагогикалық құбылыс. Оның заңдылықтары оқушыларға білім беру, оны дамыту мен тәрбиелеу арасындағы объективті байланыстың негізінде анықталады. Әдістеме оқушылардың білім алу қызметін оқытудың мақсат-міндеттеріне орай, оқу материалдарын меңгеруге басшылық жасаудың әдістерін, тарихты оқыту барысының негізгі бөліктері арасындағы объективті тұрақты қайталанатын байланыстарын зерттейді.

Мектепте оқытылатын тарих пәні өзінің негізін тарих ғылымынан алады, ал ол ғылымның аса маңызды салаларына жатады. Кез келген өркениетті, дамыған елдер өз мемлекетінің барлық азаматтарын тарихи біліммен қаруландыруға ұмтылады және де оны алдымен өз халқының, өз елінің тарихын оқытып үйретуден бастайды. Тарихи білімді меңгерген адам өзі өмір сүрген қоғамдағы орынын, атқаратын қызметін, басқа да іс-әрекеттерін дәл анықтай алады. Сондықтан да Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік саясат жөніндегі Ұлттық Кеңес бекіткен 1995 жылғы Қазақстан Республикасында тарихи сана қалыптастыру тұжырымдамасын қабылдаған болатын. Бұл тұжырымдамада оқу орындарында тарихты, әсіресе Қазақстан тарихын оқытуды алдын-ала межелеу жөнінде аса жауапты міндеттер қойылған. Ол міндеттер алдымен жалпы білім беретін мектептерде жүзеге асады. Өйткені елдің барлық азаматтарына жүйелі тарихи білім беретін оқу орны - мектеп. Ол пәнді оқытатын - тарихшы мұғалімдер. Сондықтан да университеттер мен пединституттардың тарих факультеттерінде болашақ тарихшылар 4-5 жыл оқып, орта мектептің тарихшы мұғалімі деген мамандық алады. Осы факультетте оқылатын пәндердің арасында "Қазақстан тарихын оқыту әдістемесі" пәнінің орны ерекше.

Әдістеме сөзінің орысша баламасы – методика сөзі көне гректің «методос», яғни "зерттеу жолы", "таным тәсілі" деген ұғымдарды береді. Әдіс дегеніміз — нақты міндетті шешудің, әлдебір мақсатқа жетудің тәсілі. Сонда, әдістеме бұл әдістер жиынтығы, кешені. Тарих оқыту әдістемесі тарихы оқытудың міндеттері, мазмұны және әдіс-тәсілдері туралы педагогикалық ғылымдардың бір саласы. Ол тиімділігі мен сапасын арттыру мақсатында тарихты оқыту процесінің заңдылығын зерттеу және оқып-үйренуге арналады. Сонымен әдістеме оқу процесін ұйымдастыру мен оның негізгі факторларын жетілдіруге бағытталады [1].

XX ғасыр басындағы көрнекті әдіскер К.А.Иванов әдістеменің маңызды міндеттері деп сол ғылымды оқу пәні ретінде жақсы жолға қоюға алып баратын оқытудың айқындау, бағалау, бейнелеу тәсілдерін атайды. Әдістеме тарихты қалай оқыту мәселесін қарастырады және зерттейді. Осылайша әдістеме пәні - педагогикалық процесс, мұғалімнің тарихты оқытуы, оқушының тарихты оқуы. Ал әдістеменің нысаны - оқытудың әдістері, мазмұны, ұйымдастырылуы және түрлері. Тарихты оқыту — өзара байланыста және үнемі қозғалыста болатын құрауыштардың басын біріктіретін өте күрделі процесс. Ол оқыту мақсаты оның мазмұны білім беру және оны игеруге басшылық жасау оқушылардың оқу әрекеті оқыту нәтижесі деген тізбекті құрайды. Оқыту процесіндегі қозғалыс оның ішкі қайшылықтарын жою барысында іске асады. Ол қайшылықтар оқыту мақсаты мен қол жеткен нәтиже арасында, қолданылуы жоспарластырылған және нақты қолданылған оқыту құралдары мен әдістерінің арасында пайда болады [2].

Тарих гуманитарлық циклдің академиялық пәні ретінде жалпы білім мен дүниетанымның маңызды саласы болып отырып, бакалаврларды даярлау және студенттерді жүйелі ойлауды ғана емес, сонымен бірге әлемдік тарихи процеске тұтас көзқарасты қалыптастыруды мақсат етеді. Жоғары оқу орындарынан алған білімдерін студенттер мектеп оқушыларын оқыту барысында кеңінен қолдана алады.

Тарихты оқыту процесінің диалектикалығы сияқты әдістемені оқып-үйрену де үнемі даму үстінде болады. Тарихты оқыту әдістемесі қоғам алдында тұрған жас ұрпақты тәрбиелеудің кешенді міндеттерін іске асыруға қызмет жасайды. Тарихты оқыту әдістемесі тарих ғылымдарымен бірге философия, әлеуметтану, мәдениеттану, педагогика, психология, дидактика талаптары логика сияқты ғылым салаларымен де тығыз байланысты дамиды. Бұл салалардың материалдарын пайдалану шығармашылық сипат алады, өйткені әдістеме пәні оларды тарихты оқыту процесін жетілдіру мақсатында қорытып, жаңғыртып пайдаланады. Мұғалім мен оқушының оқу процесі күрделі және көп қырлы болып келеді. Оның тиімділігі оқушы әрекетінің сипатымен айқындалады. Мұғалім өз пәнін қаншалықты жетік білгенімен оқушылардың қызығушылығын оятып, шығармашылық әрекетін ұйымдастыра алмаса, айтарлықтай табысқа жете алмайды. Өмірде нашар мұғалімдерді көп кездестіреміз, олардың пайда болуы өз пәнін жетік білмеуіне байланысты емес, ең бастысы олар өз білімдерін өзгелерге оңай жолмен түсіндіре алмайды. Өйткені, олар оқушыларға тарихи материалды баяндаудың әдістемелік негіздерімен таныс емес, тіпті пәннің әдістемесінен жеткілікті хабары жоқ. Сондықтан пәннің әдістемесін не үшін оқытамын? Қалай оқытамын? Немен оқытамын? деген сұрақтарға жауап тақырыпта басты назарда болуы тиіс.

Тарихты оқытудың мақсаттары мемлекет дамуының әр түрлі кезеңдерінде өзгеріп отырды. Кеңестік кезеңге дейінгі мектептерде тарихты оқытуда көптеген объективтік жетістіктер болғанымен, оның мазмұнында ұлы орыстың шовинизм, ұлы державалық астамшылық басым болды. Қазақстандағы мектептердің өзінде Қазақстан тарихына қатысты мәселелер оқытылмады. Кеңестік кезеңде тарих пәнінің мазмұнында жоғарыда аталған саяси белгілер коммунистік, таптық сипат алды. Дегенмен Қазақстан тарихы жеке пән ретінде оқу бағдарламасына енгізіліп, оқытыла бастады. Ол кезеңдегі тарих пәнінің мақсаты маркстік-лениндік дүниетанымға негізделіп, коммунистік идеяларға бағытталды [3].

Қазіргі кезеңде тарихи білім берудің мақсаттары былай айқындалған:

— оқушылардың ежелгі дәуірден бүгінгі күнге дейінгі адамзаттың тарихи даму жолы туралы тарихи білімдерді игеруі;

— тарихи білім негізінде оқиғалар мен өмірлік құбылыстарды ой елегінен өткізе алу қабілетін дамыту;

— отансүйгіштік, тарихи тәжірибе, гуманизм идеялары негізінде оқушылардың рухани құндылық бағдарлары мен көзқарасын қалыптастыру;

— халықтардың тарихы мен мәдениетіне қызығушылық пен құрметін дамыту. Қазіргі кезде тарихты оқытудың мақсаттарын айқындау одан әрі жалғасуда. Соған сәйкес мынадай міндеттерді атауға болады.

— Ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды құрметтейтін, табиғаттың, мәдениеттің және қоршаған ортаның байланыстарын қорғау қажеттілігін сезіне білетін отансүйгіш азамат тәрбиелеу;

— оқушыларды қоғам мен адамзаттың ежелгісімен, бүгінімен таныстырып, оларды өткен бабалардың әлеуметтік, адамгершілік тәлім-тәрбиесін ұғынуға бейімдеу;

— қазіргі қоғамға кіріккен және оны жетілдіруге ұмтылатын тұлға қалыптастыру;

— тұлғаны ұлттық және әлемдік мәдениетке кіріктіруге бейімдеу;

— әр түрлі көзқарастар жүйесін есепке ала отырып, оқушылардың пікірлер мен көзқарастарды еркін таңдау құқын қорғауын қамтамасыз ету, гуманистік және демократиялық құндылықтарға бағыттау;

— тарихи білімдер мен әдістерді қолданып, қоғамдық ойдағы жаңа мағлұматтарды өз позициясы тұрғысынан сын көзімен бағалап, талдай алу дағдысын қалыптастыру.

Мектепте тарихты оқытудың мазмұны тарих ғылымының дамуы барысында өзгеріп отырады. Әдістеме отандық және жалпы тарихтың негізгі оқиғалары, фактілері мен құбылыстарын таңдауға; теориялық жинақтау мен анықтамалар қалыптастыруға көмектеседі. Мектепте оқыту үшін таңдап алынған тарихтың мазмұны мемлекеттік стандарт, бағдарлама, оқулық түрінде көрініс табады. Оқушылар ол мазмұнды сыныптық, сыныптан тыс және мектептен тыс оқу түрлерін қамтитын оқытуды ұйымдастырудың белгілі бір әдістемесі арқылы меңгереді.

Әдістер (әрекет тәсілдері) әртүрлі болуы мүмкін. Мысалы, сөздік, баспа-қолжазбалық (мәтінмен жұмыс). Көрнекі, практикалық деген сияқты. Олардың мәні қалай оқыту керек деген сұраққа жауап беріп, мұғалім мен оқушының екі жақты әрекетін айқындайды. Жақсы жолға қойылған оқытудың әдістемесі оқушылардың бойында тарихи білім мен танымдық дағдыларды, ғылыми көзқарас пен сенімді қалыптастырып, дамытуда тиімді нәтиже береді. Әдіс, тәсілдер мен оқытудың түрлері (жалпы сыныптық, топтық, дербес), сабақ типтері (қайталау-жинақтау, семинар, зертханалық, саяхат-сабақ), сабақ үстіндегі мұғалім әрекеті мен оқушының оқу құралдары тығыз байланысты. Оқу жұмысының құралдарына оқу процесін қамтамасыз етуге керекті оқулық, жұмыс дәптері, тарихи карта, оқу картиналары, диафильм т.б. сияқты заттарды жатқызамыз. Оқу материалы мазмұнының, тиісті оқыту әдістемесінің ұйымдастырылуы және оқушылардың танымдық қызметі формаларының біртұтастығы негізінде оқушылар оқыту мақсатына қол жеткізеді [4].

Дайын білім беруге негізделген «дәстүрлі» стиль арқылы алынған білім оқушылардың жинақтаған өзге білімдерімен тиімді сіңісе алмайды, сондықтан механикалық есте сақтау, үстірт білім алу жағдайлары орын алады. Дәстүрлі оқытудан алынған механикалық түрде есте сақталған мәліметтерді емтихан кездерінде ұтымды пайдалануға болады, бірақ мән-мағынасы терең меңгерілмей, жай ғана жатталғандықтан, тақырыпты оқыту аяқталған соң немесе емтихан біткен соң керексіз болып қалады және оқушы оны өмірде тиімді пайдалана алмайды

Оқытудың белсенді және инновациялық әдістері оқушыға нақты білім беруді мақсат тұтқан мұғалімнің өз сабақтарын оқушының идеясы мен білім-біліктілігін дамытуға ықпал ететін міндеттерге сай ұйымдастыруын талап етеді. Бұндай міндеттер оқушылардың оқыған

тақырып бойынша білімдерін өз деңгейінде көрсетіп, кейбір болжамдар бойынша күмәнді ойларын білдіре алатындай, пікір-көзқарастарын нақтылап, жаңа ұғым-түсініктерін өрістетуге орайластырылып құрылады. Мұғалім қызметіндегі маңызды басымдықтар:

— жекелеген оқушылардың сабақ тақырыбын қабылдау ерекшеліктерін түсінуге ұмтылуы;

— оқушылардың білім-түсініктерін жетілдіру немесе жақсарту мақсатында олармен жұмыс жүргізу қажеттігін ұғынуы;

— кейбір оқушылардың тақырыпты өзіне оңтайлы бірегей тәсілдермен меңгеретіндігін жете түсінуі.

Оқушылардың танымдық мүмкіндіктері оқушының жасына және соған сәйкес тарихи білім мен дағдыны игеру деңгейіне тікелей байланысты. Тарихи танымға ұмтылуға күш жұмсау тұлғаның ойлауын, қиялын, ерік-жігерін және сезімдік қасиеттерін дамытуға айтарлықтай ықпал жасайды. Оқу процесінде оқушылардың тарихи білімді меңгеру және қолдану қабілеті дамиды. Қабілеттілік дегеніміз не? Ол тарихты оқып-игеруде табысқа жетуге алғы шарт болатын тұлғаның дербес ерекшеліктері. Ол қабілеттілік әрекеттің әдістері мен тәсілдерін тез, терең және оңай меңгеруден байқалады.

Мысалы, кейс-стади (case-study) әдісі немесе нақты жағдайлар әдісін "XVIII ғасырдағы қазақ хандығының ішкі жағдайы" тақырыптарын игеру кезінде қолдануға болады.Таңдалған әдіс белсендіруге ықпал етеді, нақты жағдайларды талдау негізінде танымдық үдерісті дамыту және оқушылардың жалпы коммуникативтік және интеллектуалдық әлеуетін дамытуға бағытталған. Кейстерді пайдаланған кезде сатылы мәлімделген мәселемен танысу. Алдымен оның ұжымдық талқылау, содан кейін әрбір қатысушы өзінің жеке ұстанымын білдіреді. Кейс-стади әдісінің айырықша ерекшелігі - жеке шешім қабылдау алгоритмін таңдауға мүмкіндік береді және сонымен бірге зерттеу жұмысының элементтерін енгізеді .

Сондай-ақ, тақырып бойынша пікірталас оқушылардың үлкен қызығушылығын тудырады. Топтық жұмыстың осы интерактивті формалары негізінде, өткен тарихи кезеңге, көбінесе тарихи драмаға қатысушы адамдар үлгі ретінде "өмірге келеді" және "әрекет етеді". Бұл әдіс аналитикалық ойдың дамуына ықпал етеді, оқушылардың ойлауы, балама тарихи тұжырымдар тұрғысынан дәлелдеу жүйесін құру қабілетін қалыптастырады. Ұтымды өткен оқиғаларды бағалай отырып және осы негізде қазіргіге үңіле отырып, оқушылар саналы шешім қабылдауға үйренеді.

Оқушылардың тарих ғылымына деген қызығушылығын арттырудың тағы бір жолы – тарихи өткенді және оның бүгінгі күнмен байланысын терең түсінуге жол ашатын жобалық іс-әрекет. Жобалармен жұмыс істеу кезінде оқушыларға тарихи мұрағаттар орналастырылған электронды ресурстарды пайдалану маңызды. Оқыту нәтижелері алға қойған мақсаттарды іске асырумен тікелей байланысты. Ол оқушылардың қол жеткізген білім мен дағдысының, олардың интеллектуалдық, эмоциялық және ерік-жігерінің деңгейін танытады. Білімін дәлелдеу және негіздеу, ең бастыны бөліп алу, себеп-салдарлы байланыстарды анықтап, қалыптасқан мәселені шешуде қажетті білімді қолдана алудан көрінеді. Жаңашыл мұғалімдердің идеясын сабаққа қолданудың маңызы зор. Бұл жағдай сабақты, оқыту процесінің үдістерін түрлендіре отырып, жаңа білімді игерудегі оқушылардың әрекетін жеңілдетуге көмектеседі. Жаңашыл мұғалімдер, олардың идеялары да көп. Әр мұғалім өзінің қабілеті мен бейіміне, мүмкіндігіне қарай өзі таңдап алуы керек. Бұл жерде біз жаңашыл идеялардың бірнешеуін үлгі ретінде мысалға келтіреміз.

В.Ф.Шаталовтың әдістемелік жүйесінің мынадай ерекшеліктерін бөліп атауға болады: мұғалімнің жан-жақты түсіндіруі; оқу материалын тірек-сигналдармен жазылған плакат бойынша қысқаша мазмұндау; тірек-сигналдарды үлестірмелі материал бойынша әрбір оқушының танысуы; оқулықпен және тірек-сигналдар парағымен оқушының үйде жұмыс

жасауы; тірек, сигналдарды келесі сабақта жазбаша жаңғырту; тірек-сигнал бойынша жауап беру; бұрын оқылған материалдарды үнемі тереңдету және қайталау.

Ал А.Литвановтың икондық үлгілеу әдісі осыған ұқсас көрінгенімен өзіндік ерекшелігі де мол. Оның мәні — оқу материалындағы негізгі ұғымдар мен құбылыстарды сұлба немесе сурет түрінде беру. Ол мынадай тәсілдерден құралады:

— мұғалім түсіндіре отырып, тақтаға сурет салады, ал оқушылар оны өз дәптерлеріне түсіреді;
— тақтадағы жазбалар бойынша мұғалімнің қайталап түсіндіруі;
— оқушылардың оқулық және конспект бойынша үйде жұмыс жасауы;
— келесі сабақта оқушының тақтадағы конспект бойынша жауап беруі.

С.Д.Шевченконың әдістемесінде ауызша сұрауды оқушылардың өздері кезектесіп жүргізеді, келесі кезенде үйде дайындалған материал бойынаша әр оқушының өзіне-өзі баға беруі іске асады; одан соң қарама-қарсы сұрақ қою арқылы оқушылар бірін-бірі бағалайды; тірек-сигнаддарды жаңғырту бойынша жазбаша бағылау жұмысы; жаңа материалды түсіндіру; тірек-сишалдарды қолданып жаңа материалдардың мазмұны қайталау. Бұл әдістер бойынша оқу дағдыларын қалыптастыру бір сабақтың, тақырыптың, бөлімнің, тұтас оқу жылының негізінде белгіленеді [5].

Тарих сабақтарын жаңа форматта өткізу мұғалімнің кәсіби шеберлігі жағдайында ғана мүмкін болады. Пікірталас ұйымдастыру және жүргізу, оның қашықтықтан виртуалды оқыту ортасында жақсы бағдарлануы, өз бетінше ізденіп, ақпаратты өңдеп және талдай білуге талпынатын оқушылардың болуы да маңызды. Ал оқушылардың белсенділігін арттыратын әрине бұл мұғалім. Білімді, сапалы маман жоғары білім беру мекемесінде оқу уақытын өзінің білімін жетілдіруге арнап, оқу процесін дербес білім беру қызметінің пайдасына арнаған студенттен шығады.

Оқу мазмұны үздіксіз жаңаруда. Білім берудің жаңа философиясы, теориялық негізі, әдістемелік, дидактикалық практикасы сапалық жаңа кезеңге қадам басты. Тарихи білім жүйесі де жетілдірілуде. Жаңа мазмұнға жаңа әдістер жүйесі қажет. Мемлекеттік стандарт, оқу бағдарламалары қасандықтан догмалық арылған, оған шығармашылықпен даму қағидаларына тән. Содан да білім беру жүйесінде мұғалімдердің қызметі үнемі ізденумен, өзін-өзі дамытумен ерекшеленеді. Осы тұрғыдан алып қарағанда оқу-тәрбие процесіндегі жаңалыққа ұмтылушылық мұғалімдердің бәріне тән болуы тиіс. Қорыта айтқанда, жаңашыл оқыту білім беру жүйесінде болашағы зор аса маңызды міндеттердің бірі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қозғамбаев Г.Б., Алпысбаева Н.К. Тарихты оқыту әдістемесі - Алматы, 2016. 57-63.б.б.
2. Студеникин М. Т. Методика преподавании истории в средней школе. - М.,2019. 78-80с.
3. Тұрғанбаева Б.А. Дамыта оқыту технологиялары. — Алматы, 2000. 13-15 б.б.
4. Т.Т.Тұрлығұл. Мектепте Қазақстан тарихын оқытудың теориясы мен әдістемесі. Алматы, 2021. 89-91 б.б.
5. Здерева Г. В. Современные проблемы методологии исторической науки и преподавания истории в вузе//Вестник Гуманитарного института. 2020. № 1. 8–10с.

УДК 37.013

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА И ФОРМИРОВАНИЕ ИСТОРИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ

Дауесова Айжан Жангазиевна, E-mail: aizhan-dauesova@mail.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация. *Раскрытие особенностей инновационных методов преподавания истории в соответствии с процессами модернизации школы, основанных на компетентностном и деятельностном подходах в образовании. В ходе работы был использован анализ и синтез содержания научных источников, соответствующих теме и проблематике исследования. В статье сформулированы рекомендации по использованию интерактивных методов преподавания истории и организации самостоятельной работы учащихся.*

Ключевые слова: *история, компетентность, компетентностный подход, тематический метод исследования, исследовательский подход, информационные технологии, модернизация, интерактивные метод*

УДК 378.4: 355.235.12

ЖОБАЛАП ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУДА ҚОЛДАНУ ТӘСІЛІ

Сарсенова Айнур Жексенбаевна, E-mail: Ainur--1983@mail.ru
Джальмишев Махамбет Сагатович,

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация. *Бұл мақалада жобалап оқыту технолиясын құқықтық пәндерді оқытуда қолдану тәсілімен сабақ өткізу жазылған. Жобалау әдісінің негізі – білім алушылардың танымдық дағдыларын дамыту , білімдерін өз бетімен құру шеберлігі және ақпараттық кеңестікте хабардар болу , сын тұрғысынан ойлау қабілеттерін дамыту.*

Кілт сөздер: *технология, жоба, жобалау, дағды, сыни тұрғыдан ойлау, болжау, іс-әрекет.*

Педагогикалық технология - дара тұлғаны қалыптастыруға педагогикалық ықпалдарды ұйымдастыру қажеттілігінен туындаған өзара байланысты процестер. Қазіргі уақытта Қазақстанда білім берудің өзіндік жоспары, ұлттық үлгісі қалыптасуда. Осыған орай, оқушының тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологиялары пайда болуда.

Осындай жаңа технологиялардың бірі – жобалап оқыту технологиясы. Жобалау – «proicere» деген латын сөзі. Бұл сөз «жоспарлау, дайындау» сияқты мағынаны немесе жоспардың жүзеге асырылуын білдіреді. Жобалау технологиясы XIX ғасырдың 2-ші жартысында АҚШ ауылшаруашылығы мектептерінде пайда болған. Оның негізін қалаған психолог, педагог, философ Джон Дьюи. Дьюидің ілімін жалғастырушы профессор Уильям Херд Килпатриктің ойынша, балаларды өз жұмысының жемісін көруге ынталандыру арқылы үлкен өмірге дайындау - бұл технологияның негізі. "Өзіне көйлек тігіп киген бойжеткенді мысалға алайық. Егер ол кейін өзі киетін көйлегі үшін жанын аямай, ерінбей, аса қызығушылықпен көйлек үлгісін өзі ойлап тауып, өз бетімен өлшеп, пішіп, тігіп кисе – бұл мысал жобалау технологиясының нағыз типтік үлгісі" - деп тұжырымдайды Хилпатрик.

Сонымен қатар танымдық прагматизм философиясының өкілі Девей жобалық жұмыстың ғылыми және саяси концепциясының іргетасын қаласа, оның әріптесі Килпатрак

жобалау әдісін ауқымды мағынасына қарай тәрбиеге қатысты философия ретінде бағалады. Осыған байланысты Килпатрак жобаны «әлеуметтік ортада өткізілетін жүректен шыққан мақсатты әрекет» ретінде қарастырады.

Рейхвейн (1951) теория мен тәжірибенің байланысын жоба десе, Б.Отто жалпы сабақтардың концепциясында басты рөлді сұхбат алады дегенді айтады. Кершенштайнер (1968) еңбек мектебінен жобалау идеяларын немесе осы бағытта дамуды байқауға болатынын тұжырымдады.

1965 жылдан бері қарай жобалау әдісі халықаралық деңгейде қолданыла бастады. Бұл әдіске қайта оралудың басты себебін ғалымдар «мәселені оның дамуында қарастыруға мүмкіндік беретіндігімен» байланыстырады, яғни білім алушылар нақты мәселені шешу үшін әрекет үстінде бірнеше рет теорияға үңіледі, соның нәтижесінде өз ісінің қалай орындалғанын бағалай алады, өз қолдарымен жасалған іс оларға қанағаттанарлық, өзіне сенімділік әкеледі. Ғалымдар бұл технологияның осы артықшылықтарына үлкен мән берген. В.Килпатриктің ойынша, оқу әрекеттері оқытушының қатысуынсыз орындалуы тиіс. Сонда оқушы өз әрекетінің нәтижесін көріп, өзінің қабілетін бағалай алады десе, ал Д.Дьюи оқушының әрекеті мұғаліммен бірлескен әрекет болуын талап етті. Өйткені оқушының әрекетті аяғына дейін орындауына толық білімі жетпеуі мүмкін, ол үшін мұғалім әрекетті орындаудың алдында оқушының барлық ойлау әрекеті сатысынан өтуін қамтамасыз етуі тиіс деген пікір айтады.

Демек, жобалау идеясы, жобалау әдісі ең алдымен жалпы білім беретін мектептер мен жоғары оқу орындарындағы дәстүрлі оқытуға қарсы бағытталған бағдарлама ретінде қарастырылды.

Жоғарыда айтылғандай, жобалау әдісі Еуропада XX ғасырдың басында басталғанымен, Қазақстанда білім беру салалары кредиттік жүйеге енгелі қазақ тілі әдістемесінде соңғы жылдары ғана қолданыла бастады.

Жобалап оқыту технологиясы – кредиттік оқу жүйесінің талабына сай, қазақ тілін үйренуге қазіргі заман тұрғысынан қойылып отырған міндеттерге жауап бере алатын, бүгінгі күн үдерісін толық ақтай алатын оқыту жүйесі. Яғни, жобалап оқыту технологиясының негізгі тірегі – өз бетімен белсенді істер атқаратын студенттің өзіндік ізденісіне, олардың өзін-өзі танытуына, танымдық-практикалық қабілеттерін жүзеге асыруына қажетті мүмкіндіктер.

Ш.Д.Абдиева: "жобалау әдісі – студент пен оқытушының бірігіп, белгілі бір мәселені шешуге және қорытынды жасауға негізделген оқу немесе басқа да әрекеттерін айтуға болады" - десе, ғалым А.А.Сатбекова: "жобалау әдісі арқылы қазақ тілін оқыту - студенттердің репродуктивтік оқу әрекеттерін біртіндеп имитациялық әрекеттерге көтеру арқылы қазақ тілінің заңдылықтарын және қазақ тілінің бай қорында жинақталған ұлттық мәдени мол мұраны студенттің ішкі құндылықтар жүйесіне енгізудің тиімді жолы"– деп тұжырымдаған.

Яғни, жобалау технологиясын қолданудағы негізгі мақсат - оқушылардың қызығушылық ынтасын дамыту, өз бетімен жұмыстарын жүргізу арқылы білімдерін жетілдіру, ақпараттық бағдарлау біліктілігін қалыптастыру және сыни тұрғыдан ойлау қабілетін арттыру арқылы оқушыны болашақта әр түрлі жағдаяттарда, әр түрлі қоғамдық ортада өзін өзі көрсете білуге бейімдеу.

Демек, жобалап оқыту технологиясын қолданып, проблемалық тақырыптың мазмұнын ашу, пікірталасқа түсу, өзіндік ойларын ғылыми дәлелдеудегі мұндай оқу ынтымақтастығын тудыратын топтық жұмыстардың мүмкіндіктері мен тиімділігі мол. Ә.Қисымова, Т.Увалиева ғалымдардың зерттеп, зерделеулерінің нәтижесінже жаңа кезеңде жобалай оқыту технологиясын қазақ тілін сапалы әрі тиімді оқыту жүйесі ретінде таңдап алудың бірнеше себептері жүйеленді.

Біріншіден, бұл технология – кредиттік оқу жүйесін жүзеге асыруға мүмкіндігі мол технология. Кредиттік оқу жүйесінде студенттің өз бетімен орындайтын жұмысына басымдылық беріледі. Ол оқытушының басшылығымен және өз бетімен орындайтын жұмыс деп бөлінеді. Осы тұрғыдан қарағанда, жобалай оқыту технологиясы мен кредиттік оқу жүйесінің өзара бірлігі айқын байқалады.

Екіншіден, жобалай оқыту технологиясының философиялық, гуманистік, психологиялық мүмкіндіктері студенттің жеке тұлғасын дамытуға бағытталады. Өз бетімен қазақ тілі бойынша берілетін түрлі жобаларды қазақ тілінде орындау барысында студент «білім іздеудің өзіндік сүрлеуін» қалыптастырады және ол сүрлеу студенттің өмір бойғы білім алуы дағдыларын дамытады.

Үшіншіден, бұл технологияның артықшылығы–жоба жұмысын орындау арқылы студент өздігінен шешім жасауға үйренеді, жобаның орындау логикасын анықтайды. Студент тілді меңгеру үдерісінде қазақ тілін оқып-білудің негізгі әрі белсенді субъектісіне айналады.

Төртіншіден, бұл технология студенттің білім деңгейін дамытуға көмектеседі, себебі ол өз бетінше әрекетке түсіп, ізденеді.

Бесіншіден, бұл технология бойынша студент тақырыпты өзі таңдауына мүмкіндік алады.

Алтыншыдан, жобалау технологиясы оқытушыға да, студентке де жұмысына, ғылыми дәлелдемелеріне қанағаттану сезімін, яғни «эгофакторлық» сенім ұялатады.

Сонымен қатар, жобалай оқыту технологиясы аясында оқушылардың сөйлесім әрекеттерін жетілдіруде профессор Ф.Оразбаеваның «тілдік қатынастың бір бүтін тұлғасы болып табылатын мәтін адамдардың қарым-қатынасын іс жүзіне асыратын материал ретінде және өзара түсінісу, пікірлесу, ойды жеткізу тұлғалары түрінде зерттеледі» деген пікірі басшылыққа алынды. Өйткені мәтін сөйлесім әрекетімен, қатысым әдісімен, олардың қолданылу қағидаларымен тығыз байланыста болады. Мәтін - ойлау, хабарлау, баяндау, қабылдау, пайымдау құбылыстарымен байланысты, адамдар арасындағы тілдік қатынастың іске асуына негіз болатын қатысымдық жүйелі тұлға. Мәтінмен жұмыс жоғарыда айтылған қатысымдық бірліктерді өзара тығыз байланыста қолдануға мүмкіндік береді.

Жобалап оқыту технологиясы арқылы қазақ тілін меңгертудің ережесі мынадай: тақырып (жобалық) оқу бағдарламасына сәйкес болуы керек және ол оқушының қызығушылығын тудыруы қажет; оқытушының рөлі өзгереді, ол тек қана ұйымдастырушы әрі кеңесші болуы тиіс; жобалап оқытудың өн бойында іздену әрекеті, зерттеу әрекеті, талдау және жинақтау әрекеті ұйымдастырылады. Сонымен бірге, ізденуші жеке жұмысының жобасын ұсынып, оны нәтижесінде дәлелдеу үшін жоспар жасайды, сызба, кескіндеме, диаграммалар пайдаланылады; талқыға ұсынылатын тақырып кең және ашық болуы қажет; жобаны қорғау жұптық (диада), үштік (триада) және топтық шеңберде орындалуы қажет.

Осындай жұмыс тобын құру тілдік тұлғаның қазақ тілін жетік меңгеруге және шығармашылық белсенділігін тудыруға, топ мүшелерінің өзара ынтымақтастықта жұмыс істеуіне мүмкіндік береді.

Т.Әбдікәрім сөзімен айтқанда "жобалар әдісінің негізіне «жоба» ұғымының мәні, оның қандай да бір тәжірибелік немесе теориялық мәнді мәселені шешу арқылы алуға болатын нәтижеге деген прагматикалық бағыты салынған. Бұл нәтижені нақты тәжірибелік іс-әрекетте көруге, түсінуге, қолдануға болады".

Сондай-ақ, қазақ тілін оқыту технологияларын қолдану арқылы студенттер білімінің сапасын көтеру үдерісі – оқыту технологияларының сапасын, студенттердің сол технология бойынша қазақ тілінен алған білімінің сапасын, қазақ тілін үйретуші оқытушылардың шығармашылық жұмысының сапасын, қазақ тілін үйрету әдістерінің сапасын танытатын,

анықтайтын ерекше дидактикалық үдеріс. Қазақ тілін жобалай оқыту технологиясының сапасы оның қол жеткізілетін түпкі нәтижесі арқылы өлшенеді.

Қорыта айтқанда, жобалау әдісі – қандай да бір түрде безендірілген, нақты, айтарлықтай тәжірибелік нәтижемен аяқталуы тиіс мәселені толық өңдеу арқылы дидактикалық мақсаттарға жетудің тәсілі болып табылады. Жобалап оқыту технологиясын қолданатын педагогикалық үдерістегі – оқу қызметтері, оқыту әдістері мен тәсілдері, оқытудың формасы мен техникалық құралдары тілдің лингвистикалық негіздерімен байланыста қаралады.Жобалау оқыту технологиясының кең таралған түрлерінің бірі. Жобалық технология студенттердің іс-әркетін түрлендіріп кеңіте түседі. Жобалауға арналған жұмыс бір тақырыпта балалар ұжымының және зерттеудің әртүрлі бағытын жалпылайтын жұмыс. Студенттердің ғылыми жобалардың пайдалылығы аздаған болса да зерттеу жұмысын жүргізіп, оның әдіс-тәсілдерінде болады.

Жобамен жұмыс істеудің басында оқытушыға қажеттісі:

Жобаға қатысты оқу мақсаттарын, оны әдістемелік және дидактикалық қамтамасыз етуді ойластыру;

• Жобаға қатысушылардың санын анықтау;

• Бұл жоба бір пәннің арнасында, әлде бірнеше анықту;

• Жобаның орындалуын бір мұғалім, әлде мұғалімдер тобы жүзеге асыра ма, соны шешу;

• Зерттеудің орындалуының уақытын, мерзімін белгілеу;

• Ақпарат көздерін анықтау (кітапша, кеңес дәріс, анкеталар, бақылау, теледидар, арнайы әдебиет, білім беру мекемелері, т.б.)

Жобамен жұмыс 4 кезеңді қамтиды:

• Жоспарлау;

• Талдау кезеңі;

• Ақпаратты жалпылау кезеңі;

• Алынған нәтижені көрсету кезеңі.

І кезең. Жоспарлау.

Бұл кезеңде тақырыпты топ болып талқылау кезеңі болады. Оның нәтижесінде 5-6 тақырыпта бөлініп шығады және оны орындаушылар анықталады. Жобаны жоспарлау дегеніміз орындалатын іс-әрекетті жоспарлау болып табылады.

ІІ кезең. Талдау.

Бұл дербес жүргізу, ақпарат алу және талдау кезеңі болып, мыналарды орындауды талап етеді:

1) Жобаға қатысушылардың әрбіреуінің міндеттерін дәлдей түсу және анықтау;

2) Ақпаратты іздеу және жинақтау. Ақпаратты жинақтау тәсілін оқушы мен мұғалім бірлесіп таңдайды. Оған бақылау, анкеталау, социологиялық сауалнама, интервью, эксперимент жүргізу, әдебиетпен жұмыс жатады. Оқушы зерттеу әдістерін пайдалануда мұғалім кеңес беріп отырады. Бұл кезеңде оқушылар ақпаратты іздеудің, оны салыстырудың және класификациялаудың, байланыстарды орнатудың және аналогияны жүргізудің, талдау мен синтезді тжүзеге асыру, топта жұмыс істеу дағдысын меңгереді; жеке бақылу мен эксперименттен, басқа адамдармен қарым-қатынастың, әдебиетпен, жұмыстан алған пікірлерді үйлестуре үйренеді.

ІІІ кезең. Ақпаратты жалпылау.

Бұл кезеңде алынған ақпаратты құрылымға келтіруге және алған білім, іскерлікпен дағдыны жинақтау жүзеге асырылады.

IV кезең. Зерттеуден алынған нәтижені көрсету.

Бұл кезеңде оқушы алынған мәліметтерді және нәтижеге жетудің тәсілдерін ұғынады. Оқушылар ақпаратты алуының және талдануының әдіс-тәсілдерін суреттейді, алған білімі мен іскерліктерді көрсетеді.

Мысал ретінде құқықтық жобалардың кейбір идеяларын қарастыруға болады, мұнда орындаушының қызығушылығының негізгі саласы сабақта оқылатын бөлімнің немесе жалпы оқу жылының құқықтық курсының тікелей мазмұны болып табылады.

1) "Заң кабинетінің кітапханасы". Алты ай немесе бір жыл ішінде студент (оқушылар тобы) белгілі бір курста қарастырылатын белгілі бір құқықтық тақырып бойынша материалдар жинайды - мысалы, өлім жазасы мәселесі. Дереккөздер, баспасөздегі жарияланымдар, интернеттегі іздеу нәтижелеріне шолулар, әдеби шығармалардан үзінділер, телебағдарламалардың үзінділерінің жазбалары, өткізілетін пікірталас материалдары, өзіндік әлеуметтанулық сауалнамалар, жоба авторларының осы мәселеде құзыретті адамдармен сұхбаттары, мәселенің тарихы – тарихи шығармаларды талдау болуы мүмкін. Материалдар сыни тұрғыдан бағаланады, жүйеленеді, осы тақырып бойынша оқулық түрінде ресімделеді. Егер мұндай жобалар бірнеше топтар мен параллель сыныптарды орындайтын болса, онда олар зерттеу үшін ең өзекті және ауқымды тақырыптардың тізімін алдын-ала анықтайды, оларды өзара бөледі және олардың қызметінің түпкілікті нәтижесі кабинетте заң бойынша шағын мамандандырылған кітапхана құру болып табылады.

2)"Құқықтық тақырып бойынша оқу фильмін жасау". Бұл жобаға қатысу оның қатысушыларынан болашақ шығарманың проблемаларын анықтауды талап етеді (облысты көрсету үшін қол жетімді – мысалы, баланың құқығы, еңбек құқығының жекелеген жақтары), адресат (құрдастары, ата-аналары, мұғалімдері), фильм жанры (деректі немесе сахналанған). Дайын фильмді оқытушы жаңа материалды түсіндіру кезінде қолдана алады және оны оқушылардың өздері жасағаны туралы ақпарат оған басқа мектеп оқушыларының назарын күрт арттырады.

3) "Ток-шоу". Публицистикалық тарату нысаны. Соңғы өнімі оқу орнында осындай іс – әрекетті өткізетін жобаға қатысушылар талқылау үшін лайықты тақырыпты-өткір, проблемалық және барлық әлеуетті қатысушыларға бірдей қызықты тақырыпты таңдауы керек. Бұл қызығушылықты нақтылау және қалыптастыру үшін қоғамдық пікірге алдын-ала сауалнама жүргізу, сценарийді, сұрақтар тізімін дайындау, жүргізуші үшін тығырыққа тірелген жағдайлардан шығуды жоспарлау, "ток – шоу" кезінде көрсетілетін мамандармен, сарапшылармен сұхбаттарды видеоға жазу, аудиторияны дайындау-түсіндіру жұмыстарын, жарнамалық науқанды өткізу, түсіндіру жұмыстарын жүргізу қажет болады. "ток-шоу" кейіпкерлері-ата-аналар, кәсіби заңгерлер арасынан шыққан қызықты адамдар. Талқылауға арналған үлгі тақырып-тегін медициналық көмекті құқықтық қамтамасыз ету.

4) "Құқық бойынша көрнекі құралдар". Құқық курсы, біздің әдістемеміз үшін жаңа болғандықтан, көрнекі құралдарға, сабақтарға арналған үлестірме материалдарға өте мұқтаж. Оларды білім алушылар өздері үшін де, кіші курс студентері үшін де жасай алады. Бұл іс - әрекеттің оқу жобасының сипатына ие болуы үшін студент (оқушылар тобы) өте кең тақырыпты немесе жалпы курсты таңдайды және оған қажетті материалдар жиынтығын жасайды, оларды жүйелейді, белгілі бір байланыста құрады, белгілі бір семантикалық, әдістемелік сабақтастықты қадағалайды (мысалы, күрделіліктің біртіндеп өсуі) бірінен соң бірі көрсетілген плакаттарда, тірек сигналдар, кроссвордтар.

5)" Терминдер сөздігі "("оқулыққа қосымша"). Мәтінмен ауыр жұмыс істеуге бейім студенттер әр түрлі білім көздеріне (оқулықтар, энциклопедиялар, сөздіктер) сүйене отырып, осы курс бойынша егжей-тегжейлі" терминдер сөздігін " жасай алады, оны кітап түрінде жасай алады. Жоғары сынып оқушылары үшін мұндай жұмыс баспа оқулықтарына енбеген заңнаманың жаңалықтары бойынша "оқулыққа толықтырулар" жасау болуы мүмкін: атап айтқанда, еңбек құқығы.

Әдебиеттер тізімі:

1.Голубева А.Н., Агошкова Н.Е., Шабанникова Н.Н. Кәсіби білім беру жүйесінде инновациялық әдістерді қолдану тәжірибесі // Экономика және қоғам. 2015. №1-2 (14). 903-906 б.

2.Новиков А.М. Оқу іс-әрекетінің әдістемесі/А.М. Новиков–М.:«Эгвес» баспасы,2015.–176 б.
3. Новиков Д.А. Методология управления / Д. А. Новиков – М.: Либро-ком, 2017. – 128 б.
4. Цеховой А.Ф., Алгиев С.К., статья Оценка зрелости управления проектами в организациях Казахстана//[Электрондыресурс]URL:http://nblib.library.kz/elib/library.kz/journal/Sexovoi%20Algiev0513.pdf
5. Pulse of the Profession: Capturing the Value of Project Management, Project Management Institute, USA, 2015.

УДК 378.4: 355.235.12

СПОСОБ ПРИМЕНЕНИЯ ТЕХНОЛОГИИ ПРОЕКТНОГО ОБУЧЕНИЯ В ПРЕПОДАВАНИИ ПРАВОВЫХ ДИСЦИПЛИН

Сарсенова А.Ж., Джальмишев М.С.

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация. *В данной статье прописано проведение занятий с применением технологии проектного обучения в преподавании правовых дисциплин. В основе метода проектирования лежит развитие познавательных навыков обучающихся, умение самостоятельно создавать знания и осознание в информационном Совете, развитие критического мышления.*
Ключевые слова: *технология, проект, проектирование, навыки, критическое мышление, прогнозирование, деятельность.*

ӘОЖ 34:37.0136

ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЦИКЛ ПӘНДЕРІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Климова Лилия Адилбековна, E-mail: Lileka-92@mail.ru
Сисекешова Альфия Сансызбаевна, E-mail: alfonsya@mail.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация. *Қылмыстық-құқықтық цикл пәндерін оқыту әдістемесінің кейбір мәселелерін қарастыра отырып, ғылымның дамуы мен жетілуі, ақпараттың жалпы көлемінің өсуі, заңнамадағы үнемі өзгерістер жоғары оқу орындарының оқытушыларын өздерінің педагогикалық шеберліктерін үнемі жетілдіруге міндеттейтінін атап өткен жөн. Педагогикалық шеберлікті арттыру және жетілдіру шет елдердің тәжірибесін зерделеу, оқу процесіне оқытудың шетелдік білім беру әдістемелерін енгізу, шетелдік оқу орындарында біліктілікті арттыру кезінде мүмкін болады.*
Кілт сөздер: *құқық, дәстүрлі оқыту, қоғам криминализациясы, заңнамалар, құзыреттілік тәсіл, шығармашылық талдау, зерттеу тәсілі, коллизия, оқыту тенденциясы.*

Қазіргі уақытта әлемдік қоғамдастықта да, Қазақстан Республикасында да болып жатқан әлеуметтік-экономикалық процестер, жаңа экономикалық қатынастардың пайда болуы қылмыс деңгейінің айтарлықтай өсуімен, қоғамның криминализациясымен қатар жүреді. Құқық қорғау органдарының білікті қызметкерлерін даярлау біздің мемлекетіміздің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Кінәсіз адамдарды қылмыстық жауаптылықтан босату, кінәлі адамдарды қылмыстық жауаптылыққа тарту, әділ жаза тағайындау, сотталғандарды түзеу, құқық бұзушылықтардың алдын алу сияқты маңызды мәселелерді

одан әрі шешу қоғамда қалыптасқан қандай да бір жағдайды дұрыс шешуге байланысты болады.Сондықтан құқық қорғау органдарының білікті қызметкерлерін даярлау кезінде қылмыстық-құқықтық сипаттағы пәндер өте маңызды.

Өкінішке орай, жоғары оқу орнының әр түлегі өзінің қызметтік міндеттерін орындауға байланысты қандай да бір тапсырманы оңайлықпен шеше алмайды. Кейбір жағдайларда құқық қорғау органдары қызметкерлерінің өздері де әртүрлі құқық бұзушылықтар, соның ішінде қылмыстық құқық бұзушылықтар жасап жатады.

Көптеген жағдайларда қиындықтар мынадай себептер бойынша туындайды: оқыту барысында материалды жеткіліксіз меңгергенде, Қазақстан Республикасы заңнамасының нормаларын қателікпен талдау, заңнамадағы қазіргі олқылықтар мен коллизиялар, қысылтаяң (экстремалдық) жағдайларда жұмысқа психологиялық дайындықтың жеткіліксіздігі және басқаларды жатқызуға болады.

Оқу барысында материалды жеткілікті игерудің болмауы объективті және субъективті себептерге байланысты. Материалды дұрыс игеру білім алушының өзіне де, оқытушыға да тікелей байланысты. Оқу процесі барысында оқытушы мен білім алушы бір-бірімен өзара әрекеттесуі керек, әрқайсысы белгілі бір компоненттерге ие болуы керек, мысалы, оқытушы: сабақты өткізетін материалды жақсы білуі керек, қазіргі оқытудың негізгі тенденцияларын білуі керек, педагогикалық және әдістемелік шеберлікке ие болуы керек (күрделі құқықтық материалды жеткізе білу; жағымды психологиялық климат пен оқуға деген ынтаны қалыптастыру мүмкіндігі; әзіл сезімі, кез-келген сұрақтарға жауап бере білу); сауатты сөйлеу (темп, дикция, қарқындылық, бейнелілік және эмоционалдылық, сондай-ақ құқықтық сауаттылық) және басқада қасиеттерге ие болуы керек. Білім алушы өз кезегінде материалды игеруде белсенділік пен дербестік танытуы, оқу біліктері мен дағдыларының, құндылықтарының тиісті деңгейіне ие болуы, ұжымда ынтымақтастық және жұмыс істеу дағдыларына, сондай-ақ тәртіптілік және ұйымдастыру дәрежесіне ие болуы тиіс [1].

Жоғары оқу орындарында қылмыстық-құқықтық цикл пәндерін оқыту процесінде қылмыстық заңнаманың тұрақсыздығына да, жоғары оқу орындарының оқу-әдістемелік базасының әлсіздігіне де байланысты көптеген қиындықтардың барына келісеміз. Сонымен қатар, оларға мыналар жатады: заңнамалық және нормативтік актілердің уақтылы жарияланбауы, қылмыстық құқық бұзушылықтармен күрес саласындағы белгілі бір мәселелерді шешуде оқу орындарының құқық қорғау органдарымен және қоғаммен тығыз байланысының болмауы және басқаларын жатқызуға болады.

Жоғары оқу орындарында қылмыстық-құқықтық цикл пәндері бойынша сабақтар негізінен дәстүрлі оқыту жүйесі бойынша өткізіледі.

Дәстүрлі оқыту өте тиімді болды және көптеген құнды кадрларды шығарды. Сонымен қатар, қоғамның қазіргі даму тенденциялары білім беруде дәстүрлі жүйені қолданудың өзектілігі мен ұтымдылығына күмән келтіреді. Ол оқытудың жүйелі құрылуымен, оқу ақпаратын берудің нақты логикасымен, ұйымдастырушылық реттілікпен, оқу процесінде қолданылатын қаржылық және басқа ресурстардың үнемділігімен сипатталады. Сонымен қатар, оқу бағдарламалары стандартты және бірқалыпты. Білім алушылардың дербестігін дамытуға іс жүзінде уақыт бөлінбейді және олар пассивті болып қалады және танымдық іс-әрекетте бастамашыл болмайды. Білім алушылардың бір-бірімен қарым-қатынасына аз уақыт бөлінеді. Әр түрлі бағыттар бойынша белгілі бір стандарттар мен көзқарастарды енгізу бар және өз позициясын білдіре алмайды [2].

Жоғары оқу орындарындағы оқу процесі дәстүрлі түрде барлық тақырыптар дәрістерде қамтылатындай дамыды. Бұл пән бойынша ғылыми білімнің жүйеленген негіздерін береді, ғылымның тиісті саласының жай-күйі мен даму перспективаларын ашады.Бірақ, дәстүрлі дәрістің кемшіліктері де бар. Біріншіден, білім алушылардың белгілі бір бөлігі басқалардың пікірлерін пассивті қабылдауға үйренеді, оқытушымен айтылғанды шығармашылық талдауға және үлгеріп түсінуге ниеттері болмайды. Айтылған ақпарат

білімнің талассыз жиынтығы ретінде қабылданады, механикалық түрде есте сақтау және айтып беру керек. Екіншіден, білім алушылардың дайындығы мен қабілетінің әр түрлі деңгейіне байланысты, әсіресе үлкен аудиторияларда, кейбіреулері түсінуге уақыт алады, ал басқалары тек оқытушының сөздерін механикалық түрде жазады. Бұл оқытуды жекелендіруге мүмкіндік бермейді [3].

Мысалы, Упсала университетінде (Швеция) – дәрістер келесі құрылым бойынша құрылады:

Ұсынылатын тақырыптың тарихи аспектісі;

Мәселенің қазіргі жағдайы және оны заңнамалық бекіту;

Заңнамалық және құқық қолдану проблемалары (олқылықтар, коллизиялар);

Бұл мәселені кейбір шет елдердің заңнамасында шешу;

Өз еліндегі проблеманың даму перспективалары (қажет болған жағдайда нормативтік актілердің жобаларын, нормалардың қайшылықтарын және оларды шешу жолдарын талдау) [3].

Кембридж университетінде (Ұлыбритания), Джорджтаун университетінде (АҚШ) дәрістердің алуан түрлері кеңінен қолданылады:

Дәріс – орнату;

Дәріс – пікірталас;

Проблемалық дәрістер;

Дәріс – баспасөзконференциясы;

Алдын-ала жоспарланған қателер блогымен дәрістер және т.б. [3].

Дәрістің жоғарыда аталған нысандарын пайдалану қылмыстық-құқықтық цикл пәндері бойынша өте өзекті болып табылады, оқытушы ақпаратты біркелкі ұсынбай, оқу процесіне білім алушының өзін тарта отырып, олардың арасында белсенділік пен қызығушылықты оңай арттыра алады.

Сондай-ақ, білім беру сапасын жақсарту үшін әдістемелік тәсілдерді таңдау кезінде мыналарды ескеру қажет:

Құқықтық сипаттағы ақпаратты игеру әртүрлі кезеңдерде әр түрлі жүзеге асырылады: 1 – ден 4 минутқа дейін, 60%; 4 – тен 23 минутқа дейін – 90%; 23 – тен 34 минутқа дейін – 50%; 34 – тен 45 минутқа дейін – % төмендейді;

Құқықтық материалды жақсы игеру 11 сағаттан 13 сағатқа дейін жүреді;

Жұмысқа қабілеттіліктің өсуі сенбіде байқалады, өйткені білім алушылардың санасында алдағы демалыс күні туралы ақпарат бар [1].

Сондай-ақ, құқық қорғау органдарының қызметкерлерін оқытудың ерекше бағытын ескере отырып, қылмыстық-құқықтық цикл пәндері бойынша сабақтарға құқық қорғау органдарының жұмыс істеп жүрген қызметкерлерін тартқан жөн. Дәрісті екі оқытушы бір уақытта оқыған кезде бинарлық түрінде өткізу кеңінен танымал. Дәрістің осы нысаны негізінде оқытушы мен практикалық қызметкердің қатысуымен дәріс өткізуге болады.Мысалы, «Қазақстан Республикасының қылмыстық құқығы» пәнін «Жеке тұлғаға қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар» тақырыбын зерделеу кезінде оқытушы осы санаттағы қылмыстық істерді тергеуге және шешуге маманданған тергеушімен немесе судьямен бірлесіп жүргізе алады. Дәрістің осы нысанын өткізу кезінде сабақтың теориялық мәселелері ғана емес, сонымен қатар қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау кезіндегі тәжірибелік қызметтегі мәселелер, қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін жаза тағайындау және басқа да бірқатар проблемалық мәселелер қаралатын болады.

Тәжірибелік қызметкерлерді тарту тек дәріс сабағында ғана емес, сонымен қатар семинарлық, тәжірибелік және білім алушының оқытушымен өзіндік сабақтарында, сабақтың тақырыбына байланысты нақты міндеттер мен жағдайларды шешуде мүмкін болады. Яғни, оқыту әдістемесін таңдаған кезде оқытушы проблемалық мәселелерді теориялық және тәжірибелік тұрғыдан қарастыруы керек.

Көптеген елдерде тәжірибелік сабақтар кезінде құқықтық клиникалық білім қолданылады. Ол университеттерде немесе коммерциялық емес (қоғамдық) ұйымдарда құрылған заңды клиникалар негізінде жүзеге асырылады. Мұндай клиникаларда заңгер-студенттер эдвайзерлердің қадағалауымен және басшылығымен әлеуметтік қорғалмаған азаматтарға құқықтық көмек көрсетеді және қоғамдық мүдделерді құқықтық қорғауды жүзеге асырады [3]. «Бакалавр» бағыты бойынша да, «Магистратура» бағыты бойынша да қылмыстық-құқықтық цикл пәндерін оқытуға қатысты жоғары оқу орнының ерекшеліктерін ескере отырып, жоғарыда көрсетілген нысанда сабақ өткізуге болады.

Қылмыстық-құқықтық цикл пәндерін оқыту әдістемесінің кейбір мәселелерін қарастыра отырып, ғылымның дамуы мен жетілуі, ақпараттың жалпы көлемінің өсуі, заңнамадағы үнемі өзгерістер жоғары оқу орындарының оқытушыларын өздерінің педагогикалық шеберліктерін үнемі жетілдіруге міндеттейтінін атап өткен жөн. Педагогикалық шеберлікті арттыру және жетілдіру шет елдердің тәжірибесін зерделеу, оқу процесіне оқытудың шетелдік білім беру әдістемелерін енгізу, шетелдік оқу орындарында біліктілікті арттыру кезінде мүмкін болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Кропанева Е.М.Теория и методика обученияп раву//Учебное пособие. Екатеринбург. 2010. – стр.66
2. Традиционная и развивающая системы обучения. Общая характеристика. Достоинства и недостатки систем. https://infopedia.su/28x12a63.html
3. Казакова В.А. Методика преподавания уголовно-правовых дисциплин//Юридическое образование и наука. – 2012. №4. – С. 32-35.

УДК 34:37.0136

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИН УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО ЦИКЛА

Климова Лилия Адилбековна, E-mail: Lileka-92@mail.ru
Сисекешова Альфия Сансызбаевна, E-mail: alfonsya@mail.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация: *Рассматривая некоторые вопросы методики преподавания дисциплин уголовно-правового цикла, следует отметить, что развитие и совершенствование науки, рост общего объема информации, постоянные изменения в законодательстве обязывают преподавателей вузов постоянно совершенствовать свое педагогическое мастерство. Повышение и совершенствование педагогического мастерства возможно при изучении опыта зарубежных стран, внедрении в учебный процесс зарубежных образовательных методик обучения, повышении квалификации в зарубежных учебных заведениях*

Ключевые слова: *право, традиционное обучение, криминализация общества, законодательство, компетентностный подход, творческий анализ, исследовательский подход, коллизия*

ӘОЖ 348.85

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІН ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (БҚИТУ үлгісінде)

Дуйсалиева Гульназ Камбарбековна, E-mail: salimova_95_95@bk.ru
Габдулов Ахат Жомартович, E-mail: ahat789@mail.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация. *Мақалада Қазақстан Республикасының азаматтық жоғарғы оқу орындарындағы «Жедел-іздестіру қызметі теориясы» пәнінен білім берудің әдіс-тәсілдерін мамандандырылған жоғарғы оқу орындарымен салыстыра отырып зерттеу қарастырылады. «Құқық қорғау қызметі» білім беру бағдарламасындағы жедел-іздестіру қызметі мамандығы бойынша білім берудің ерекшеліктері тұжырымдалады. Студенттермен жедел-іздестіру қызметін игеру барысында қолданылатын озық әдіс-тәсілдер талданады.*

Кілт сөздер: *аудиториялық уақыт, құпия іс жүргізу, астыртын әрекет ету, кәсіптік бағдар беру, оқытудың аралас сипаты, пәнаралық байланыстар, өзіндік жұмыс.*

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К.Тоқаев «ӘДІЛЕТТІ МЕМЛЕКЕТ. БІРТҰТАС ҰЛТ. БЕРЕКЕЛІ ҚОҒАМ» атты жолдауында құқық қорғау органдарын реформалау туралы сөз қозғап, бұл саланың әрдайым қоғамның жіті назарында екенін атап көрсетті. Оған қоса, еліміздің аумағында орын алған «Қасіретті қаңтар» оқиғасын еске алып, мемлекетіміздің біртұтастығын бұзуға тырысқан арандатушыларды анықтауға, одан басқа интернет, телефон арқылы жасалатын алаяқтық әрекеттерге айрықша назар аударуға, синтетикалық есірткіні өндіруге және таратуға қарсы күрес жалпыұлттық деңгейде жүргізілуге тиіс екенін атап өтті. Президентіміз атап өткен құқық бұзушылықтардан басқа да ҚР Қылмыстық кодексінде анықтау мен тергеуді және қылмысты ізін суытпай ашуды қажет ететін қылмыстық құқық бұзушылықтар аз емес.

Осыған орай, қазіргі таңда Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті 6В12301-«Құқық қорғау қызметі» білім беру бағдарламасы аясында «Жедел-іздестіру қызметі теориясы» пәні арқылы студенттерге аталған қызмет түріне байланысты білім беруде. «Жедел-іздестіру қызметі теориясы» (бұдан әрі – ЖІҚ) оқу пәні үшін 150 аудиториялық сағат (оның ішінде 30 дәріс сағаты, 27 семинар сағаты) бөлінген. Бұл кафедрада қарастырылған оқу бағдарламасы бойынша материалдарды ашуға, қылмыстық құқық бұзушылықпен күрестің маңызды бағыттарының ерекшеліктерін көрсетуге айтарлықтай септігін тигізгенімен, жалпы курстың мәнін толық ашып, жіті түсіндіруге жеткіліксіз.

Құқықтық білімнің жағдайы, кез-келген басқа құбылыс сияқты, жан жақты көрсеткіштермен сипатталады. Ресей Ішкі істер министрлігінің «Волгоград академиясының» криминалистика кафедрасының профессоры М.В.Савиннің пікірінше, құқықтық білімнің жағдайы жалпы алғанда ең алдымен **сандық** және **сапалық** параметрлері бойынша айқындалып сипатталады. Сандық әдетте, анықтау мен тану үшін арнайы психикалық күш-жігерді қажет етпейді, ал сапалық әлдеқайда тереңірек, сондықтан оларды анықтау және дәл мағынасын ашу үшін айтарлықтай аналитикалық жұмыстармен байланысты белгілі бір уақытты талап етеді деп көрсетеді [1].

Қазіргі уақытта жоғары білім берудің заманауи парадигмасы аясында болашақ мамандарды даярлау мен оның еңбек нарығында сұраныста болу сапасының өзекті мәселелеріне әлемнің жоғарғы оқу орындары баса назар аударуда. РФ-ның Нижний

Новгород мемлекеттік лингвистикалық университетінің педагогика және психология кафедрасының доценті О.И.Федосееваның пікірінше білім сапасын бағалаудың негізгі критерийі деп маманның кәсіби құзыреттілігін көрсетеді, болашақ маманның білімі мен өмірлік тәжірибесін, құндылықтары мен бейімділігін пайдалана отырып, кәсіби қызметтің нақты жағдайларында туындаған кәсіби қызметтің өзекті мәселелері мен жүктелген міндеттерін шешу қабілеттілігімен анықталады деп түсндірген [2].

«Мемлекеттік құпиялар туралы» Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 15 наурыздағы N 349-I Заңына сай жедел-іздестіру қызметі саласындағы мемлекеттік құпияға:

- жедел-іздестіру қызметінің күштерін, құралдарын, көздерін, әдістерін, жоспарларын, жай-күйін, ұйымдастырылуын, қылмыстық істі дұрыс шешу үшін маңызы бар нақты деректер ретінде қылмыстық процесте пайдаланылмаған нәтижелерін ашатын мәліметтер, сондай-ақ барлау, қарсы барлау, жедел-іздестіру қызметін қаржыландыру туралы деректер, егер олар тізбеленген мәліметтерді ашатын болса;
- өздеріне қатысты қылмыстық процеске қатысушылардың жеке қауіпсіздігі шараларын қолдану туралы шешім қабылданған адамдардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі қызметтің күштерін, құралдарын, нысандарын, әдістерін және нәтижелерін ашатын мәліметтер, осы қызметті қаржыландыру туралы деректер, егер олар санамаланған мәліметтерді ашатын болса, сондай-ақ өздеріне қатысты "Қылмыстық процеске қатысушы адамдарды мемлекеттік қорғау туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 7-бабы 2-тармағы бірінші бөлігінің 6) және 7) тармақшаларында көзделген қауіпсіздік шаралары қолданылған адамдар туралы мәліметтер;
- жедел-іздестіру қызметін жүзеге асыратын органдарымен құпиялық негізде жұмыс істейтін (жұмыс істеген) адамдар туралы мәліметтер;
- жедел іздестіру қызметінің күштерін, құралдарын, әдістерін, жоспарларын немесе нәтижелерін ашатын мәліметтер, сондай-ақ осы қызметті қаржыландыру туралы деректер, егер бұл деректер аталған мәліметтерді ашатын болса;
- жедел-іздестіру қызметін жүзеге асыратын бөлімшелерімен құпиялық негізде жұмыс істейтін (жұмыс істеген) адамдар туралы мәліметтер;
- ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрес жөніндегі бөлімшелердің күштерін, құралдарын және әдістерін, сондай-ақ олар жүргізген жедел-іздестіру және жедел-техникалық шараларды ашатын мәліметтер;
- нақты адамдардың қылмыстық-атқару жүйесінің, экономикалық тергеу қызметінің және сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметтің, сондай-ақ ішкі істер органдарының жедел бөлімшелерінің кадрлық құрамына жататындығын ашатын мәліметтер;
- арнайы мақсаттағы бөлімшелердің қызметкерлері, терроризмге қарсы операцияны жүргізуге, терроризм актісін анықтауға, оның алдын алуға, жолын кесуге және ашуға қатысатын және (немесе) жәрдемдесетін адамдар туралы және аталған адамдардың отбасы мүшелері туралы мәліметтер;
- мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді қамтитын электрондық ақпараттық ресурстар мен мемлекеттік құпияларға жатқызылған, қорғалып орындалған ақпараттық жүйелер туралы мәліметтер жатады.

Еліміздің аумағында адамзатты қылмыстық қол сұғушылықтан қорғау міндеттерін шешу кезінде ЖІҚ-нің маңызды қағидаттарының бірі жария, жария емес әдістерді ұштастыру және астыртын әрекет ету арқылы қызмет түрінің қылмыстық құқық бұзушылықты ашу мақсатында іздестіру бағытын және оны жүзеге асыру ерекшеліктерін қолдануы болып табылады. ЖІҚ-де бұл қағидатты сақтау және қолдану қажеттілігі бірқатар қасақана қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасауға дайындалудың және жасырудың жасырын тәсілін пайдаланумен, қылмыстық топтардың құқық қорғау органдарына белсенді қарсы тұруымен, ЖІҚ субъектілерінің жеке басының қауіпсіздігін сенімді қамтамасыз етумен, азаматтардың ар – намысына, қадір-қасиетіне, беделіне әсер ететін жедел-іздестіру іс

шараларын (бұдан әрі - ЖІШ) жүзеге асыру барысында келіп түскен мәліметтердің құпиялығын қамтамасыз ету қажеттілігімен тығыз байланысты. Мысалы, астыртын әрекет етуде ЖІҚ-де жедел қызығушылықты тудырған тұлғаға қатысты жүргізілетін ЖІШ туралы сол азамат білмеуі керек және ЖІШ жүргізуге қатысы жоқ басқа адамдар да бұл әрекеттерді білмеуі тиіс.

ЖІҚ-нің қағидаттарын білім алушылар тек жалпы негізде оқу курсы барысында оқып танысып, олардың дұрыс қамтамасыз етілуін:

- астыртын әрекет ету қағидаларын, ЖІҚ-н жүзеге асыру барысында жасырын ақпарат алудың, оны сақтаудың, талдаудың және пайдаланудың шарттарын, жедел уәкілдердің ЖІҚ-н жүзеге асыруға рұқсаты болуының рәсімін нормативтік құқықтық реттеумен;

- жасырын ақпаратты қалыптастыру және пайдалану үшін оған қол жеткізе алатын адамдар тобын айқындау барысында қолайлы жағдайлар жасайтын жедел бөлімшелердің ұйымдық-құрылымдық және функционалдық тұрғыда құрудан;

- құпиялылығы қамтамасыз етілген ақпаратпен жұмыс істейтін жедел-іздестіру, ақпараттық, статистикалық, қаржылық есепке алу және өзге де бөлімшелердің жұмыс істеуінің тиісті режимін белгілеуден;

- басшы және жедел құрамның кадрларын кәсіби оқыту және тәрбиелеу, астыртын іс-қимыл жасау, қылмысқа қарсы іс-қимылдың бақылау шараларын анықтау және оқшаулау қағидалары мен тактикалық тәсілдерін теориялық тұрғыда меңгеруден біле алады.

Жария және жария емес әдістерді ұштастыру қағидаты жедел іздестіру қызметінің мәнін көрсетеді. Өз еңбегінде заң ғылымдарының докторы Н.П.Водько бұл қағида қылмыстық құқық бұзушылықтарды анықтау, алдын алу, жолын кесу, ашу және қылмыскерлерді іздестіруде:

1) нәтижеге қол жеткізу үшін келісілген жалпы және арнайы ЖІШ-ның жиынтығы, көлемі және оларды қолдану біріздігі әрбір қылмыстың нақты шарттарымен және оқиғаның орын алу жағдайымен байланысты анықталады;

2) қылмысқа қарсы күрестің жалпы мақсаттарына қол жеткізу үшін ЖІҚ және сотқа дейінгі іс жүргізу қызметінің өзара келісілген қызметті атқаруының арқасында қамтамасыз етіледі деп тұжырымдаған [3].

Жоғары білім берудің азаматтық білім беру мекемесі мен ІІМ-нің, ҰҚК-нің, Бас Прокуратураның арнайы оқу орындарындағы «Жедел-іздестіру қызметі теориясы» пәнін оқытудың басты ерекшелігі - жедел іздестіру қызметіндегі мемлекеттік құпиялылықты қамтамасыз ету режиміндегі рұқсат ету жүйесінің саласында туындайды. Осы жерде айта кету керек, 1990 жылға дейін ЖІҚ құралдары мен әдістері, сонымен бірге қылмыстың жай-күйі, деңгейі, құрылымы туралы ақпараттар толықтай құпиялылық режимін ұстанып келген еді. Ал қазіргі уақытта «құпиялылық грифі» студенттерге ЖІҚ-нің негіздерін үйретуге мүмкіндік беретін толерантты деңгейге дейін түсті. Яғни, азаматтық ЖОО-нда студенттерге жедел-іздестіру іс шараларын өткізудің жалпы түрі оқытылады және оларды пайдаланудың әдіс-тәсілдері үйретіледі.

«Жедел – іздестіру қызметі терориясы» пәнін жүргізетін білікті профессорлы - оқытушы құрамның ең заманауи материалдық-техникалық базаны пайдаланып оқу процесін ұйымдастырудың ең жақсы әдіс-тәсілдерін көрсете отырып сабақ жүргізу мүмкін, алайда кей студенттерден қажетті кері байланысты ала алмайтыны аксиоматикалық жағдай.

Маманды дайындау сұлбасы білім мен тәрбиенің тиісті бастапқы деңгейіне негізделіп, жалпы оқу-тәжірибелік сабақтағы дайындық көлемімен анықталуы керек, онсыз қазіргі заман талабына сай маманды еңбек нарығына қалыптастыру мүмкін емес. Білім алушыларды болашақ маман ретінде даярлау міселесі оларда білімнің жетіспеушілігінде емес, бұл білімді кәсіби қызметтің әр түрлі жағдайында және стандартты емес міндеттерін шешкен кезде қолдануға дайын болу қабілетінде жатыр.

Мемлекет тарапынан құқық қорғау қызметкерін әлеуметтік және құқықтық жағынан қорғауы мен кәсіптік бағдардың болуы студенттің көз алдында болашақ мамандықтың беделін айқындап береді. Бірақ болашақ мамандықтың беделі айқын болғанымен, осы мамандықты таңдаған адамға қызметтің сипаты және оның моральдық-психологиялық ахуалына қойылатын әлеуметтік-психологиялық талаптар туралы жеткілікті хабары болу керек.

Барлық оқу-әдістемелік жұмысты атқаруда басты рөлді кафедра жүргізетіні баршамызға аян. Бұл, ең алдымен, оқу процесінің қаншалықты ұтымды ұйымдастырылатынына, жедел-іздестіру жұмыстарын оқытудың жаңа әдістері қаншалықты кеңінен қолданылатынына байланысты. С.В.Фроловтың пікірі бойынша оқытушының бойында маңызды кәсіби (педагогикалық) қасиеттер: эрудиция, мақсатты болжау, тәжірибелік және диагностикалық ойлау, интуиция, бақылаушылық, оптимизм, тапқырлық, алдын ала болжау, рефлексия болуы тиіс деп санайды [4].

БҚИТУ педагогика факультетінің "Тарих және құқық" кафедрасы бұл ғылым саласын студенттерге меңгерту барысында үнемі оқытудың жаңа әдістерін іздестіруде. Тіптен, лекциялар педагогикалық процестің жетекші формасы ретінде ұлғайған міндеттерді тиімді орындау үшін жаңа қасиеттерге ие. Мысалы, дәріс оқу барысында осы ғылым саласының теориясын меңгерумен қатар өзекті мәселелерін талқылау көптеп қолданылады. Осыған байланысты интернет желісінен алынған фильмдердің үзіндісін, әртүрлі программалық қамтамасыз ету (Canva.com, Google формалары, Microsoft PowerPoint секілді) бағдарламаларын пайдалана отырып слайд-шоу көрсету, мультимедиалық құрылғыларды пайдалану, одан қала берді дәріс берудің жаңа әдіс-тәсілдерін қолдану студенттердің бағдарламаны өз бетімен игеруіне ынталарын тудырады.

Студенттің оқытушымен бірге жұмыстануы және тәжірибелік сабақтарында жедел-іздестіру қызметін игеру үшін демонстрациялық, ойын, демонстрациялық-ойындық және тәжірибелік әдістері қолданылады.

Демонстрациялық әдіс - оқытушының жалпы және арнайы жедел іздестіру іс-шарасының тактикалық әдіс-тәсілдерін көрсетуден тұрады. Бұл әдіс студенттерге қылмыстық фактінің орын алуын имитациялау арқылы ЖІШ-ның дұрыс таңдауын, қолдануын, бір түрінен екіншісіне ауысуын немесе жан-жақты қатар қолданылуын көрсетуден тұрады.

Ойындық әдіс – қылмыстық оқиғаның фактісін имитациялау арқылы оқиға орнында жұмыс тобының іс-әрекетін сахналауға, яғни әрбір студентті алдын ала дайындалған арнайы сценарийге сәйкес рөлдерді ойнату арқылы студентке бағдарламаны жеткізуден тұрады.

Демонстрациялық - ойын әдісі - жоғарыда көрсетілген білім берудің екі әдісін біріктіреді. Бұл әдісті қолдану кезінде оқытушы тақырыптың белгілі бір сәттерін белгілей отырып, сахналауды тоқтатып жедел-іздестіру қызметінің нұсқаларын құру әдістерін көрсетеді.

Тәжірибелік әдісі - студенттердің өз бетінше, бірақ оқытушының бақылауымен қылмыстық оқиғаның фактісін имитациялау арқылы оқиға болған жерді қарауға қатысып, қылмысты ашу үшін нұсқалар келтіріп, жедел-іздестіру іс шараларын жоспарлап, шындыққа жанасатын түрде жүзеге асыруынан тұрады. Мысалы ретінде келтірсек, іздердің орналасуын, қылмыскерлердің бағдарын жасақтау, жасырынатын жерлерді анықтау, бөлмелердегі қабырғалардың дыбысты өткізу деңгейлерін тексеру, тергеушінің жеке тапсырмасы байынша жасырын тергеу әрекетін жүргізу үшін арнайы ЖІШ-ның біріне қаулы түзу секілді іс-әрекеттерді жасаудан көрінуі мүмкін. Жедел-іздестіру іс-шараларын және тергеу әрекеттерін жүргізе отырып, білім алушылар алдарында тұрған жасырын қылмысты ашып, белгісіздікті жою үшін, бастапқы және кейінгі тактикалық міндеттерді дұрыс шешу үшін тактикалық құралдарды қолдануы керек.

Жалпы алғанда осы әдістерді пайдаланып пәнді студенттерге меңгерту барысында университетіміздің базасында орналасқан «Криминалистикалық полигонның» көмегі зор. Студенттердің пәнді игеруде емін еркін ойлау қабілетін дамытуға және кәсіби бағдарын қалыптастыруға көмегін тигізеді. Қала берді, БҚО ПД-нің Жедел криминалистикалық басқармасы өкілдерінің ұйымдастыруларымен тәжірибеге бағытталған сабақтар арнайы полигондарында өткізіліп келеді.

Білім беру бағдарламасы мен оқу - әдістемелік кешендер жылдан жылға еңбек нарығының талабы мен «Атамекен» ҚР Ұлттық кәсіпкерлер палатасының қорытындысына сай жаңартылып отырады. Осыған байланысты мамандарды даярлаудың ерекше жоғары сапасына арнайы пәндерді оқуға кешенді көзқараспен қол жеткізуге болады. Қазіргі уақытта кафедрада оқытылатын пәндердің құрылымдық және логикалық байланысын зерделеу мен жалпылау, олардың өту кестесін талдау және нәтижесінде оқу процесінің ең жақсы нұсқасын жасау міндеті жүзеге асырылуда. Мысал ретінде алар болсақ, жедел-іздестіру іс шараларын жүргізу кезінде Криминалистика пәнінен алынған ілім негізінде фотоаппаратуралар мен бейнежазба құралдары кеңінен жасырын түрде қолданылады. Жасырын түсірілім – жедел-іздестіру қызметінің орындалу жағдайларына байланысты ең қиын түрлерінің қатарына жатады. Әдетте, қылмыскерлер штаттағы жедел уәкілдердің жүзін тани біледі, олардың жүргізген фото, бейне түсірілімдеріне ашық түрде қарсылық көрсетеді. Бірақ, қылмыстық әлемге белгісіз, ең бастысы техникамен жұмыс жасауда тұрақты дағдысы бар криминалистикалық бөлімшелердің мамандарын тиісті ЖІШ-н жүргізуге тартып жүргізуге болады. Жасырын түрде әрекет етуге қол жеткізу үшін пайдаланылған фото және бейне жабдықтарға да, оны қолданудың тактикалық әдістеріне де белгілі процессуалдық талаптар қойылады. Бұл жағдайда құпиялылықты қамтамасыз ету үшін төмендегі әдістерді қолдануға болады:

1. Жақын қашықтықтан (10 метрге дейін) жасырын суретке түсіру. Мұндай қашықтықта түсіру құпиялылықты тек жасырын фотоаппаратураның пайдаланумен қамтамасыз етуге болады. Түсірілім жүргізу әрекеті қылмыс субъектісінің ЖІШ-ның жүргізіліп жатырғандығы туралы күдігін тудырмауы керек. Жақын арақашықтықтан жасырын түсіру үшін осы мақсат үшін арнайы әзірленген түсіру процесін қашықтықтан басқаруды қамтамасыз ететін механизмдері бар фотоаппаратураны пайдалану ұсынылады.

2. Ұзақ қашықтықтан (10 метрден астам) жасырын түсіру. Бұл кезде тек фотоаппаратты ғана емес, суретке түсіретін маманның өзін де жасыруға мүмкіндік береді. Жасырын әрекет ету үшін уақытша бүркемелер, мысалға көшелердің көлеңкелі жағындағы тұрған көлік құралдары, ғимараттар мен құрылыстардың үй-жайлары пайдаланылуы мүмкін.

3. Шифрланған түсіру. Мұндай түсіру қылмыстық ортаға ену аңызы болғанда жүргізіледі. Ол үшін аңызды растайтын құжаттар болған жағдайда жүргізіледі. Түсіру сипаты, түсіру объектісінің сыртқы түрі және қолданылатын құрал-жабдықтар туралы мәліметтер қылмыстық әзірленген аңызға сәйкес болуы керек [5]. Сот сараптамасы пәнінен өтетін Габитоскопия тақырыбында студенттерге әдетте адамның табиғи сипаттамасын бейнелеу ұсынылады, мұнда білім алушылардың бірі қылмыскердің рөлін сомдап, әрекет етеді. Соның негізінде қалған білім алушылар жәбірленушінің, куәнің айтуы бойынша ауызша портретін құрайды. Шын мәнінде жедел уәкілдің міндеті ауызша портретте белгілері жазылған адамдарды іздеу болып табылады. Сондықтан тыңдаушылардың сыртқы көріністің сипатталған белгілерін елестету, осы белгілерді анықтау және оларға сәйкес сәйкес адамдарды анықтау қабілетін дамытуға басты назар аударылады.

Студенттердің өзіндік жұмысын жетілдіру - қазіргі білім берудің маңызды педагогикалық өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Осыған орай екі негізгі міндетті алға қоямыз. Біріншіден, білім алушының ой еңбегінің мәдениетін меңгеруі, екіншіден, өздік жұмысын жоспарлай алуын дамыту. Егер оқу-тәрбие процесінің барлық формалары ақыл-ой еңбегі мәдениетінің дамуына бағынып және оның даму динамикасы негізінен студенттің

белсенділігі мен қабілетіне байланысты болса, онда өзіндік жұмысты жоспарлау қабілеті оқу жоспарларының мазмұнына, жедел-іздестіру қызметі бойынша оқытушымен берілген тапсырмалардың көлеміне, санына және дәйектілігіне, сондай-ақ студенттерге тәуелді емес басқа да бірқатар объективті факторларға өте тәуелді.

Оқу үрдісінде студенттердің өздік жұмысын бақылаудың төрт түрін: ауызша, жазбаша, техникалық құралдардың көмегін пайдалану және аралас деп ажыратып пайдаланамыз. Бұл бақылау түрлерінің әрқайсысы жалпылама немесе таңдамалы болып табылады. Жалпы жоғарғы оқу орындарының тәжірибесінде бақылау кең таралған әдіс және ол техникалық құралдардың көмегімен жүзеге асырылады. Соңғысы, әдетте, кешенді түрде жүзеге асады, яки, жұмысты бақылауға ғана емес, білім алушыға өз бетінше жаттығуына көмек көрсетуге мүмкіндік беретін түрі. Техникалық құралдардың өзіндік жұмысты бақылаудың ауызша және жазбаша түрлерінен артықшылығы бар, өйткені олар оқуды жүйелі бақылауға мүмкіндік береді, ал оларды қолдану практикалық жұмыстардың салыстырмалы түрде қысқа мерзімде тексерілуін қамтамасыз етеді. Бақылаудың да елеулі кемшілік тұстары бар. Оқытушыны ең көп алаңдататын мәселе – білім алушының білім сапасын тексерудің тереңдігімен байланысты. Жедел-іздестіру қызметі туралы ақпараттың белгілі бір бөлігін оқытушылар, былайша айтқанда, «кәсіби емес ақпарат көздерінен», танымал басылымдардан, көркем шығармалардан, телебағдарламалардан және т.б. алатыны рас. Әрине, мұндай жұмыстарды жасау кезінде болашақ маманды кәсіби ақпаратпен қамтамасыз етуден мүлдем басқа міндеттер қойылады. Бірақ өз ісінің маманы бұл сала бойынша білім берген кезде, маман еместен тұлғадан айырмашылығы – арнайы білімді өткеріп, оңтайландырып, кейде бұрмаланған ақпаратты қабылдаған студетке білім беруде ол «ұтымды түйін» таба алады. Осы міндетімізді айқындай отрып, университетіміз «Құқық қорғау қызметі» білім беру бағдарламасының «Жедел-іздестіру қызметі теориясы» пәнінен сапалы білім беруге Батыс Қазақстан облысы Полиция департаментінің криминалды және тергеу басқармаларының мамандарын тартып, еңбек қатынастарын орнатты. Одан басқа, әр түрлі тақырыптарда Полиция департаментінің, Экономикалық тергеп-тексеру департаментінің, Сыбайлас жемқорлыққа қарсы агенттіктің жедел уәкілдерімен орнатылған тығыз қарым-қатынастың негізінде, студенттерге қонақ дәріс оқуларына және студенттердің көккейлеріне түйіп жүрген сұрақтарына жауап алуларына мүмкіндік беріп келеді.

ҚР ІІМ-нің, ҰҚК-нің, Бас Прокуратурасының мамандандырылған жоғары оқу орындарында тыңдаушылардың дербес жұмысы оқу-саптық бөлімшелердің қатаң бақылауында болады, өйткені оқытудың бұл түріне аудиториялық қор мен бюджеттік уақыт көп бөлінеді. Азаматтық ЖОО-да өзіндік жұмыс студенттердің жеке жауапкершілігінде, олардың ғылыми қалауында, профессорлық - оқытушылық құраммен байланыс қарқындылығында жатыр.

Қорытындылай келе, азаматтық жоғарғы оқу орындарында жедел-іздестіру қызметін оқытудың ерекшеліктерін төмендегідей талдап көрсетуге болады. Олар:

1.Жедел-іздестіру қызметін зерделеуге арналған аудиториялық сағаттың шектеулі көлемі.

2.Жедел және қызметтік құжаттарды дайындауда «құпиялық грифі» бар жасырын іс жүргізудің болмауы.

3.Аудиториялық сабақтарды өткізудің құрамдастырылған (аралас) сипаты.

4.Жедел-іздестіру қызметінің мәселелеріне қатысты студенттердің дербес жұмысын бақылау тәртібі мен құралдарының тиісті деңгейде қалыптаспауы болып табылады. Көрсетілген мәселелерді толығымен жойған кезде, жедел-іздестіру қызметін студеттерге үйрету әлдеқайды тиімді болады деп деген ойдамыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Савин М.В. Ведущие тенденции в развитии высшего юридического образования // Учебно-воспитательный процесс: традиции, проблемы, перспективы (Материалы межвузовской и межрегиональной научно-методической конференции «Проблемы совершенствования учебно-воспитательного процесса в условиях обновления российского законодательства и использования опыта 200-летней деятельности МВД России»): Сборник / Коллектив авторов. ВА МВД России, 2003. С. 79–80.
2. Федосеева О.И. Психологические аспекты профессионально-личностного развития специалиста в процессе исследовательской деятельности // Формирование личности специалиста в условиях современного образовательного пространства: Материалы Пятой Всероссийской конференции (Нижний Новгород, 15–16 мая 2009 г.): В 2 т. / Отв. ред. И.Г. Ольгинская. Н. Новгород: Нижегородская академия МВД России, 2009. С.122–126.
3. Водько Н.П. Федеральный закон «Об оперативно-розыскной деятельности» в системе российского законодательства: проблемы и решения: Монография. М.: Издательский дом Шумиловой И.И., 2007. 131 с. (Теория и практика профессионального сыска).
4. Фролов С.В. Роль куратора учебной группы в системе служебно-боевой подготовки (на примере Нижегородской академии МВД России) // Профессиональная (служебно-боевая) подготовка в вузе МВД России: проблемы, опыт, тенденции: Материалы научно-практической конференции / Под ред. В.И. Каныгина, Е.В. Решетникова. Н. Новгород: Нижегородская академия МВД России, 2006. С. 116–124
5. Проценко Д.Е. Правовые и организационно-тактические аспекты совершенствования оперативно-разыскной деятельности (памяти профессора Д.В. Ривмана): Материалы региональной научно-практической конференции. 28 ноября 2014 года. СПб.: Изд-во СПб университета МВД России, 2014. С. 104–106.
6. Жедел-іздестіру қызметі туралы Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 15 қыркүйектегі № 154-XIII Заңы. // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z940004000_
7. Мемлекеттік құпиялар туралы Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 15 наурыздағы N 349-I Заңы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z990000349_

УДК 348.85

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ГРАЖДАНСКИХ ВУЗАХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН (на примере ЗКИТУ)

Дуйсалиева Гульназ Камбарбековна, E-mail: salimova_95_95@bk.ru
Габдулов Ахат Жомартович, E-mail: ahat789@mail.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация. *В статье рассматривается исследование методов и приемов образования по дисциплине «Теория оперативно-розыскной деятельности» в гражданских вузах Республики Казахстан в сравнении со специализированными вузами. Сформулированы особенности образования по специальности оперативно-розыскная деятельность в ОП «Правоохранительная деятельность». Анализируются передовые методы и приемы, применяемые студентами при освоении оперативно-розыскной деятельности.*

Ключевые слова: *аудиторное время, секретное делопроизводство, основа конспирации, профориентация, смешанный характер обучения, междисциплинарные связи, самостоятельная работа.*

УДК 34:37.016

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРАВОВЫХ ДИСЦИПЛИН

Жайлибаева Жанна Магазовна, E-mail.ru: z-nasipkereeva@mail.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация. *статья посвящена изучению существующих на сегодняшний день методов преподавания юридических дисциплин, особое внимание уделено методам интерактивного обучения. Рассмотрены их особенности и перспективы реализации в образовательной деятельности.*

Ключевые слова: *методы обучения, приемы обучения, правовые дисциплины*

Формирование гражданского общества и построение правого государства, что реформирования системы высшего правового образования, ориентированного на вхождение в мировое образовательное пространство, что в свою очередь, обусловливает необходимость изучения международного права, национального законодательства и конечно же совершенствования преподавания правовых дисциплин. Правовое образование - часть системы образования и заключается в осуществлении ряда комплекса учебных мероприятий, основной ориентацией которых является создание условий для приобретения гражданами объема правовых знаний и навыков, обязательных для реализации ими своих прав и свобод, а также исполнения возложенных на них обязанностей, способствуя формированию у граждан уважения к законам, гуманистических правовых идей, общечеловеческих, национальных, правовых ценностей и направленных на преодоление правового нигилизма. Повешение качества казахстанского образования тесно связано и зависит от научно обоснованной методики преподавания правовых дисциплин, последняя в свою очередь влияет на повышение интереса к юридическим профессиям и качество подготовки студентов как бакалавра, так и магистратуры. Правовое образование невозможно без разработки теоретико-методологических основ преподавания правовых дисциплин с учетом, как отечественного, так и зарубежного опыта. Сегодняшний день педагогическая наука и практика стремятся найти оптимальные пути реализации демократизации, творческой самодеятельности личности, гуманизации учебного процесса и построения иного стиля взаимоотношений между преподавателем и студентом, провоцируя развитие особого интереса к отечественному образованию, а подобная задача решается дидактическим процессом определяющим важность метода обучения (метод от латинского. metodos — путь, способ) — это система способов, приемов и средств последовательных действий преподавателя и студентов, направленная на достижение дидактической цели в обучении, а именно, овладение знаниями и формирование соответствующих умений и навыков.

Традиционно методы преподавания разделяют на информационные или словесные, наглядные и практические. Первые (словесные) методы включают монологические (рассказ, объяснение, лекция, инструктаж) и диалогические (беседа, семинар, диспут, дискуссия, сменные пары, работа с книгой). Наглядные методы реализуются посредствам иллюстрации (плакат, диапозитив), демонстрации (фильм, телепередача, подвижная модель, компьютер), показ (как правильно сделать анализ, заполнить протокол, выполнить операцию), наблюдение (непосредственное, опосредованное). Практические методы предполагают самостоятельные работы, лабораторные работы, различные упражнения, моделирование, конструирование, анализ и реагирование на практические ситуации, заполнение протоколов практической работы. К дополнительным методам относят: проблемно-поисковый метод - направленный на репродуктивные или воспроизводственные решения задач, построение графиков, эвристических бесед; частично-поисковый

характеризующийся разработкой курсовых проектов; исследовательский - проектирование дипломных работ и научных; метод проблемного преподавания позволяет сочетать словесную информацию с проблемностью. Не маловажное значение имеют такие методы как мотивация и стимулирование обучения, то есть методы, направленные на пробуждение интереса студентов к дисциплине. Характерными приемами и средствами мотивации признаются активные формы обучения - игра, наглядность, определение проблемы, компьютерная техника. Так в качестве метода формирования интереса обучения у студентов ВУЗа образовательной программы «Правоохранительная деятельность» используются методы коллективной умственной деятельности и имитационные.

В основе первого метода заложена инициативность учащихся проявляемая при спорных дискуссиях, при рассмотрении спорных ситуаций и развитие коллективного мнения. Имитационный же метод выражен в подражании определенной ситуации (например: имитация гражданского слушания в суде), который так же может проявляться как индивидуальный, так коллективный, последний в свою очередь ярко иллюстрирует разыгрывание ролей участников процесса (например: допрос свидетеля по уголовному производству). Кстати, именно данный метод является наиболее активным, содержит в себе воспитательный характер и признается эффективным в формировании профессиональных, управленческих и организационных умений и навыков. Однако для студентов 1 курса этой же образовательной программы в большей степени используется интерактивный метод, способствующий оптимизации учебного процесса, интеграции правовой теории и практики, а так же овладению юридической терминологией, развитию навыков работы с НПА (нормативно-правовые акты) и анализу правовых ситуаций. Наиболее эффективными интерактивными методами преподавания юридических дисциплин являются: дискуссия, деловая игра, анализ конкретных правовых ситуаций, анализ судебной практики. Использование интерактивных методов обучения правовым дисциплинам заключается в побуждении обучающихся к самостоятельному поиску информации, в создании условий для познавательной активности и инициативы. В качестве инструментов реализации интерактивных методов обучения выступают: мультимедийное сопровождение, электронные образовательные ресурсы, справочные правовые системы, а так же внутривузовские электронные информационно-образовательные ресурсы. В преподавании правовых дисциплин использование интерактивных методов способствует не только повышению правосознания и правовой культуры, но и легкости освоения изучаемого материала и последующее использование его при прохождении учебной практики студентами, а психологические особенности современного поколения и интернет платформа создают оптимальные условия для его реализации. Данные методы и формы в процессе преподавания правовых дисциплин способствуют развитию у студентов навыков общения и взаимодействия в группе (малой, средней, больной), а также находить варианты разрешения конфликтов и компромиссов, что вне всякого сомнения, является одной из не маловажных функций будущего специалист. Распространенными интерактивными методами в процессе обучения правовых дисциплинам признаются моделирование ситуационных задач и проведение следственных действий на базе криминалистического полигона, проигрывание судебных процессов, дебаты, проведение круглых столов, пресс-конференций, анализ конкретных практических ситуаций по уголовному, гражданскому, уголовно-процессуальному и гражданско-процессуальному праву, медиации и конечно же деловая игра (имитация конкретной правовой ситуации, моделирование рабочего процесса). Деловые игры, применяемые в процессе преподавания правовых дисциплин, по своему содержанию делятся на функциональные, специальные и комплексные. Функциональные деловые игры обеспечивают имитацию определенных ролей сотрудников. Специальные, или по-другому – предметные раскрывают содержательные аспекты в деятельности определенных специалистов. Комплексные деловые игры направлены на имитацию как

ролей, так и проработку содержательного аспекта в деятельности сотрудников. Применение деловой игры в процессе преподавания юридических дисциплин способствует развитию у ее участников интеллекта, профессионального мышления, творческих начал и уверенности в своих возможностях. Кроме этого, благодаря тому, что деловая игра создает специфический тип общения между ее участниками, близкий к реальной конкретно правовой и жизненной ситуации, это позволяет развить профессиональную общительность[2, С. 25].Применением интерактивных методов в процессе преподавания правовых дисциплин позволяют создать учебную среду, в которой теория и практика усваиваются одновременно, что в свою очередь способствует развитию у обучающихся правовому мировоззрению, логическому мышлению, грамотной речи, а также формирует критическое мышление и позволяет реализовать индивидуальные возможности обучающегося. При этом учебный процесс организуется так, что обучающиеся ищут связь между новыми и уже полученными знаниями, принимают альтернативные решения, формируют свои собственные идеи и мысли с помощью различных средств, учатся сотрудничеству [3, С. 18]. В заключении хотелось бы отметить, что применение интерактивных методов обучения в процессе преподавания юридических дисциплин ориентировано на взаимодействие не только обучающихся между собой, но и на взаимодействие обучающихся с преподавателем. Место преподавателя в 3078 интерактивных занятиях сводится к направлению деятельности учащихся на достижение целей занятия. Преподаватель также разрабатывает план занятия (обычно это интерактивные задания, в ходе выполнения которых студенты изучают материал). Следовательно, основными составляющими интерактивных занятий являются интерактивные задания, которые выполняются учащимися. Важное отличие интерактивных заданий от обычных в том, что выполняя их, учащиеся не только закрепляют уже изученный материал, но изучают новый.

Список литературы:

1. Савельева, И.А. Современные методы преподавания юридических дисциплин / И.А. Савельева //Современные проблемы гуманитарных наук: сборник научных статей по материалам всероссийской научно-практической конференции. – Белгород, 2013. – С. 37-42.– ISBN 978-5-5717-0123-9.

2. Шинкарева, А.Е. Деловая игра, как вид интерактивного занятия /А.Е. Шинкарева // Актуальные проблемы образовательного процесса в высших учебных заведениях: сборник научных статей по материалам международной научно-практической конференции. – Пенза, 2016. – С. 25-28.– ISBN 978-5- 2254-1754-9.

3. Яблоков, П.В. Использование интерактивных методов при преподавании юридических дисциплин / П.В. Яблоков // Проблемы российского образования на современном этапе: сборник научных статей по материалам всероссийской научно-практической конференции. – Ижевск, 2015. – С. 18-22.– ISBN 978-5-4287-8812-9.

4. Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках.- М.,1994

5. Зарецкий И.А. Основные принципы и методы обучения праву в современной школе.// www.pedsovet.org

ӘОЖ34:37.016

ЗАҢ ПӘНДЕРІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Жайлибаева Жанна Магазовна, E-mail.ru: z-nasipkereeva@mail.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қаласы

Аннотация. *Мақала құқықтық пәндерді оқытудың қазіргі әдістерін зерттеуге арналған, интерактивті оқыту әдістеріне ерекше назар аударылады. Олардың ерекшеліктері мен білім беру іс-әрекетін жүзеге асыру перспективалары қарастырылған.*

Кілт сөздер: *оқыту әдістері, оқыту тәсілдері, құқықтық пәндер*

ӘОЖ 378.147:347.787.76

«СӘУЛЕТТІК ЖОБАЛАУ ЖӘНЕ ГРАФИКА» ПӘНДЕРІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Гизатулла Тлеккабыл Гизатуллаулы, E-*mail:* tlekkabyl1999@gmail.com

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қаласы

Аннотация. *Мақалада сәулеттік жобалаудың мәні, әдістері және олардың студенттердің тәжірибелік дағдыларын қалыптастырудағы маңызы қарастырылады. Сәулеттік нысанды – силуэтті іздеу әдістемесі, сондай-ақ сәулеттік жобалау кезеңдері егжей-тегжейлі ашылады.*

Кілт сөздер: *силуэт іздеу, сәулеттік жобалау және графиканы оқыту әдістемесі, кеңістіктік және шығармашылық ойлау.*

Оқу процесін ұйымдастыруда көптеген оқытушылар жоба әдісін белсенді қолданады. Жобалау процесі әр түрлі оқу салалары мен пәндерден білімді біріктіруге мүмкіндік береді, оларды іс жүзінде қолдануға мүмкіндік береді және жаңа идеяларды ұсынуға ықпал етеді. Сонымен қатар, студенттердің жобалық қызметі әр түрлі типтегі оқу орындарында оқытудың кез-келген сатысында кеңінен қолданыла алады. Жобалау негізінде құрылған оқу процесі – бұл студенттердің жаңа танымдық-қолданбалы, тәжірибелік ақпаратты, болашақ кәсіби қызметті ұйымдастыру тәсілдері туралы білімдерін іздеу.

Оқу жобасы іс-әрекеттердің және оларға кіретін операциялардың дәйекті блоктарына негізделген. Алайда, бұл әрекет іс-әрекеттерді қатаң алгоритмдеуді қамтымайды, шығармашылық көзқарасты жоққа шығармайды. Жобалау тапсырмалары студенттерге жоба мәселелерін шешудің әр түрлі нұсқалары туралы ойлауға, пайымдауға мүмкіндік береді. Сондықтан, жобалық тапсырмаларды орындау кезінде әр түрлі жаттығулардан белсенді ақыл-ой белсенділігіне баса назар аударылады. Жобалау студенттерге білімді шығармашылықпен қолдануға мүмкіндік береді. Жобалық тапсырмаларды орындай отырып, студенттер белгілі бір интеллектуалды және шығармашылық дағдыларды игереді. Интеллектуалды дағдыларға мыналар жатады: мәтіндік және визуалды ақпаратпен жұмыс істеу, оны талдау, қорытынды жасау мүмкіндігі. Шығармашылық дағдылар идеяларды қалыптастыруды, мәселені шешудің бірнеше нұсқаларын табуды, белгілі бір шешімнің салдарын болжауды қамтиды [7].

Оқу жобасы әдісінің келесі артықшылықтарын атап өтуге болады:

1) жекелеген пәндер арасындағы интеграциялық байланыстар қамтамасыз етіледі;
2) студенттердің танымдық белсенділігінің артуы байқалады;
3) оқу процесін жандандыру есебінен студенттердің оқу уәждемесі артады;
4) білім алушының жеке басының әлеуметтік маңызы бар қасиеттері қалыптастырылады;
5) оқытуда жеке сараланған тәсіл жүзеге асырылады [4].

Оқу процесінде жобалауды қолдану мәселелерін сәулет-құрылыс сызбасы және дизайн пәні аясында сәулет мамандарын даярлау мысалында қарастыруға болады. Сәулет-құрылыс сызбасын оқыту процесінің негізінде студенттердің шығармашылық тұлғасын дамыту үшін берік негіз құра отырып, білім беру, тәрбиелік және дамытушылық әлеуеті бар студенттердің графикалық қызметі жатыр.

Оқу жобасы сәулет-құрылыс сызбасының негізгі құрамдас бөлігі болып табылады және бір жағынан оқу іс-әрекетінің тәуелсіз түрі ретінде, екінші жағынан осы қызметтің нәтижесі ретінде анықталады. Оқу жобасы белгілі бір нысанның идеясын, егжей-тегжейлі жоспарын әзірлеуді қамтиды. Бұл тек негізгі идеяны ғана емес, оны іске асыру шарттарын (сметалар, материалдар, пайдалану шарттары) әзірлеуді білдіреді. Жобаның өмірлік циклі әдетте фазаларға, ал фазалар кезеңдерге бөлінеді.

Жобаның өмірлік циклінде келесі кезеңдер бөлінеді:
1) жобалау кезеңі – оның нәтижесі құрылатын нысанның салынған моделі және оны іске асыру жоспары болып табылады;
2) нәтижесі жобаланатын нысанды тәжірибелік іске асыру болып табылатын технологиялық фаза;
3) рефлексивті фаза – оның нәтижесі іске асырылған нысанды бағалау және алдыңғы жобаны одан әрі түзету не жаңа жобаны «іске қосу» қажеттілігін айқындау болып табылады.

Жобалауды құрастырудан ажырату керек. Жобалық қызметтің өнімі ерекше белгі түрінде, яғни мәтіндер, сызбалар, кестелер түрінде көрінеді. Құрастыру қызметінің нәтижесі прототип болып табылады, оның көмегімен жоба және оның сипаттамалары нақтыланады. «Модельдеу» ұғымы «жобалау» және «құрастыру» ұғымдарымен тығыз байланысты. Алайда, модельдеу дегеніміз – бұрыннан бар нысанды оның көшірмесі, моделі бойынша зерттеу, ал жобалау және құрастыру жаңа кескін немесе нысан құруды көздейді.

Жобалау нысандары материалдық (сәулет, дизайн нысандары, техника және т.б.) және материалдық емес нысандарды (әлеуметтік және педагогикалық жобалау) қамтуы мүмкін. Жобалау барысында нысан туралы түсінік өзгереді. Бұл нысанның визуалды бейнесі дәйекті түрде нақтыланады. Оның әр кезеңі нысандарды графикалық және символдық бейнелеудің белгілі бір құралдарымен байланысты. Жобалау процесінде кескін алдыңғы кезеңдерге оралу арқылы үнемі түзетіліп отырады. Нәтижесінде визуалды-біртұтас нысан пайда болады.

Графикалық пәндерді оқыту әдістемесі шеңберінде студенттердің бейнелеу және композициялық қабілеттерін дамытуға ықпал ететін, жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруына, тәуелсіз іс-қимыл дағдыларын игеруге және шешім қабылдауға ықпал ететін көркемдік сәулеттік жобалау алдыңғы қатарға шығарылады. Студенттердің графикалық іс-әрекетінің дәстүрлі түрлерінің бірі – сәулет-құрылыс сызбасын зерттеуде қолданылатын сәулет ортасын жобалау болып табылады. Бұл құрылыс сызбаларын орындау дағдыларын дамытуға ғана емес, сонымен қатар студенттердің шығармашылық әлеуетін қалыптастыруға да ықпал етеді.

Жалпы, сәулеттік жобалау қызметі міндеттерді қоюды, сәулет нысандарының аналогтарын зерттеуді, функционалдық талдауды, әр түрлі нысандардың пішінін іздеуді және оларды белгілі бір дизайн-жобасына енгізуді қамтиды. Бұл жағдайда графикалық кескіндер жүйесі қолданылады (сурет, техникалық сурет, нобай, сызба және т.б.), олар туралы білім визуалды және графикалық қызметте қалыптасады. Яғни, сәулеттік жобалау мен дизайнның негізгі мақсаты – жасанды түрде құрылған ортаны ұйымдастыру.

Сәулеттік жоба іс жүзінде конструкторлық құжаттар пакеті болып табылады, оның ішінде жоспар, қасбет, ғимарат бөлімі, құрылыс учаскесінің бас жоспары бар. Сәулеттік сызбада қолданылатын графика сызба геометриясының ережелеріне сүйенеді және ортогональды және аксонометриялық проекцияларда, сондай-ақ перспективада құрылыстарды қарастырады. Кескіндер сызықтық және түсті болуы мүмкін. Бұл жағынан сәулеттік графика ғылымды, өнерді және тәжірибені біріктірудің нәтижесі болып табылатын көркемдік бейнелеу әдістеріне сүйенеді.

Көркемдік сәулеттік жобалау процесінде графикалық формаларды құру кезінде оқытудың ең тиімді әдісін таңдауға негізгі орын беріледі. Заманауи сәулетші ғалымдар [1; 5; 6; 8] оқытудың келесі әдістерін ажыратады:
1) «Кескіннен жоспарға» сызбасы бойынша жобалау;
2) «Жоспардан кескінге» сызбасы бойынша жобалау;
3) Контекстке ену;
4) Түпнұсқаны дефрагментациялау әдісі;
5) Силуэт іздеу.

«Кескіннен жоспарға» сызбасы бойынша жобалауды оқыту әдісі негізгі геометриялық формалардың аксонометриялық проекциясында қалыптасқан нысандардың графикалық

көрінісіне негізделген. Кез-келген конфигурацияның геометриялық денелері құрылыс процесіне қатысады: ортогональды, цилиндрлік, қиғаш. «Жоспардан кескінге» сызбасы бойынша оқыту әдісін қолданған кезде қалыптасу 3 кезеңде жүреді: жоспарлар салу; сызылған жоспарларды тиісті көлемді формаларға аудару. Соңғы кезеңде студент көлемдік-кеңістіктік формаларды нақты кеңістікке аударады. «Контекстке ену» сызбасы бойынша оқыту әдісін «стильдеу» бойынша оқу міндеттерін шешуде қолдануға болады, яғни мәдениеттің қазіргі құбылыстары (табиғи формаларды сәндеуге, сәулеттік стильді сәндеуге арналған тапсырмалар және т.б.) негіз болатын кәсіби идеяларды қалыптастыру болып табылады. «Түпнұсқаны дефрагментациялау» сызбасы бойынша оқыту әдісі «сызық – дақ – фигура» композициясын қолдануды қарастырады. Бұл жағдайда кескінге калька қойылады, оның астында қаламмен «сызылған» кескін фрагменті орналасқан.

Көптеген сәулетшілердің «сәулеттік қиял» жанрында жұмыс істегені белгілі. Бұл жанр сәулеттік графиканың бір түрі ретінде пайда болды, атап айтқанда сәулеттік сурет пен нобай сияқты түрлер болып табылады. Сәулеттік қиялдың бір түрі – ғимараттың силуэтті іздеуі.

«Сәулет» мамандығының студенттерін оқыту процесінде сәулет қиялының жанрын қолдану мүмкіндік береді:

– шығармашылық қиялды ынталандыру, кеңістіктік және шығармашылық ойлауды дамыту;
– белгілі бір сәулеттік формалардың силуэттері ретінде ұсынылуы мүмкін графикалық сюжеттерді құрастыру;
– қалпына келтіру, яғни гипотетикалық нысанның композициялық және пластикалық ұйымына айналдыра отырып, пішін элементтерінің ықтимал құрылымын көбейту;
– іздеу нәтижелерін студент үшін таныс аксонометриялық немесе перспективалық проекцияға түрлендіру [1; 3].

Бұл модельдің негізгі әдістемелік проблемасы – силуэт іздеудің негізгі компоненттерін импровизация режимінде студенттерге қол жетімді нақты технологиялық процедуралар жүйесі ретінде ұсыну.

Сурет салу технологиясы, яғни нысанды силуэт түрінде бейнелеудің техникалық құралдары мен әдістерін таңдау өте маңызды.

Жалпы, инженерлік-гуманитарлық факультеттің студенттерімен сабақ өткізу тәжірибесі графикалық формаларды құру кезінде силуэт іздеу әдісін қолданудың келесі кезеңдерін бөліп көрсетуге мүмкіндік береді:

1) Жұмыстың I кезеңі – оның шеңберінде нысанның берілген бастапқы сызбасына сәйкес құрастырылған сәулеттік форманың силуэттері кең соққылармен сызылады, нақты нысанның пішінін дәл көрсететін бір немесе екі сәтті нұсқа таңдалады.

2) Жұмыстың II кезеңі – бірінші кезеңнен кейін таңдалған нұсқа бойынша гипотетикалық нысанның композициялық және пластикалық сипаттамаларын анықтау.

3) Жұмыстың III кезеңі – екінші кезеңде таңдалған нұсқа бойынша гипотетикалық нысан жоспарының конфигурациясының нұсқаларын құру.

4) IV кезең – нысанның қасбеті мен үш өлшемді кескін жоспары бойынша қалпына келтіру.

Барлық кезеңдер тізімделгендей, студенттердің силуэт іздеудегі жобаны орындау әрекеттерінің реттілігі келесідей болады:

– сәулеттік пішінді силуэттердің нобайлары;
– жоспарды нақтылау, нысан құрылымын қайта құру;
– жоспар бойынша нысан құру;
– сәулет нысанының техникалық суретін немесе перспективасын, сәулет нысанының аксонометриялық проекциясын құру (студенттің таңдауы бойынша).

Осылайша, силуэт іздеу әдісі оқу процесін ұйымдастырады, оны реттелген және мағыналы етеді, студенттерді нақты жобалау процесіне тартады, визуалды мәртабандар мен ойлаудың қысылуын жояды, жоба идеясын іздеуді ынталандырады, оқу процесін қызықты

етеді. Жалпы, силуэтті іздеуді оқыту әдісі ретінде қолдану студенттердің оқу графикалық және жобалық қызметінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Агошкова А.Н. Графикалық мамандықтар студенттерінің жобалық графикасын оқыту әдісі ретіндегі силуэтті іздеу // Құрылыс және сәулет хабаршысы. – Орел: «Картуш» ПФ ЖШС баспасы, 2020 ж. 469-473 б.
2. Агошкова А.Н. Педагогикалық университет студенттерінің графикалық қызметіндегі оқу жобасы (сәулет-құрылыс сызбасы негізінде): педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алуға арналған диссертация. Мәскеу, 2016.
3. Агошкова Н.Е., Шабанникова Н.Н., Голубева А.Н. Кәсіптік білім беру процесінде студенттердің оқу мотивациясын қалыптастыру мәселелері //Экономика және қоғам. 2015. №1-2 (14). 90-93 б.
4. Агошкова А.Н. Студенттердің оқу-танымдық қызметін ұйымдастырудың моделі ретіндегі жобалау // Экономика және қоғам. 2022. №3. 6-14 б.
5. Барчугова Е.В., Рочегова Н.А. Сәулетші студенттің композициялық дайындығы. Компьютерлік модельдеу // Мәскеудің сәулеті және құрылысы. №2-3, 2022, 54-62 б.
6. Мантис И.И. Сәулеттік форманы қалыптастыруды оқытудың креативті әдістері// «Архитектон: жоғары оқу орындарының жаңалықтары». №12. 2015.
7. Голубева А.Н., Агошкова Н.Е., Шабанникова Н.Н. Кәсіби білім беру жүйесінде инновациялық әдістерді қолдану тәжірибесі // Экономика және қоғам. 2015. №1-2 (14). 903-906 б.
8. Новиков А.М. Оқу іс-әрекетінің әдістемесі. – М.: «Эгвес» баспасы, 2015. – 176 б.

УДК 378.147:347.787.76

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИН «АРХИТЕКТУРНОЕ ПРОЕКТИРОВАНИЕ И ГРАФИКА»

Гизатулла Тлеккабыл Гизатуллаевич

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация. *В статье рассматриваются сущность, методы архитектурного проектирования и их значение в формировании практических навыков студентов. Подробно раскрывается методика поиска архитектурного объекта – силуэта, а также этапы архитектурного проектирования.*

Ключевые слова: *поиск силуэта, методика обучения архитектурному проектированию и графике, пространственное и творческое мышление.*

ОӘК 378.09: 37.091.313

БІЛІМ АЛУШЫНЫҢ ӨЗІНДІК ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Утеева Тойган Насипкалиевна, E-*mail:* uteevatoigan@inbox.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация. *Мақалада білім алушының өзіндік жұмыстарына, түрлеріне және оны ұйымдастырудағы қызметтеріне қысқаша сипаттама берілген.*

Кілт сөздер: *Білім алушының өзіндік жұмысы, аудиториялық СӨЖ.*

Қазақстан Республикасының әлемдік білім беру жүйесіне ену процесі 2003 жылдан бастап еліміздің оқу орындарында кредиттік оқыту технологиясын ендіруден басталды. Бұл әлемдік және отандық білім беру тәжірибесінің ықпалдасуы ғана емес, олардың өзара толығу үдерісі де болып табылады. Осы үдерістің алдындағы Қазақстанның «Еуропа аймағындағы жоғары білімге қатысты біліктіліктерді тану туралы» Лиссабон Конвенциясына және «Жоғары білімнің еуропалық аймағы туралы» Болон декларациясына қосылуы, ҚР «Еуропа аймағындағы жоғары білімге қатысты біліктілікті тану туралы» Конвенцияны ратификациялау туралы Заңы кредиттік оқыту технологиясының ендірілуіне жол ашты. Кредиттік оқыту жүйесін ендіру және оқыту жүйесін жетілдіру әлемдік жоғары білім беру тәжірибесін, оның ішінде еуропалық аймақтағы жоғары білімге қатысты біліктіліктерді тану туралы Лиссабон Конвенциясы және Болон декларациясы сияқты материалдарды зерттеуді қажет етеді.

Кредиттік оқыту жүйесінің Қазақстанға ендірудегі алғашқы тәжірибелер оқу процесінде Білім алушының өзіндік жұмысын белсендірудің қажет екендігін көрсетті. Аудиториялық сағаттардың қысқарып, енді білімді игертуде негізгі салмақтың өзіндік жұмысқа түсуі білім алушының өз бетімен білім алу, өзін-өзі дамыту қабілеттерін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Білім алушының өзіндік жұмысы – болашақ мамандарды даярлаудың және білім сапасын арттырудың ең басты резервтерінің бірі. Осыған орай жоғары оқу орындарында әр білім алушыдан ой еңбегінің ұтымды әдістерін білуі, яғни аз уақыт кетіріп қажетті ақпаратты іздеп және меңгеруді, фактілер, теорияны, тұжырымдамаларды жүйелеп және жіктей білуді, өз көзқарасын нақты айтып және дәлелдей білуді, түрлі күрделі сұрақтарды шығармашылықпен шеше білуді үйренуі талап етіледі.

Білім алушының өзіндік жұмысы – бұл білім алушының дидактикалық тапсырмаларды өзінше орындауға, танымдық әрекеттерге қызығушылығының қалыптасуына және нақты бір ғылым саласында білім жинақтауына бағытталған студенттің оқу әрекетінің ерекше түрі.

Білім алушының өзіндік жұмысы – жоғары оқу орнының оқыту үдерісінде білім алушылардың өзіндік әрекетін ұйымдастыру мен басқарудың ерекше бір құралы. Олай болса кредиттік оқыту жүйесінің жоғары оқу орнында ендірілуі және СӨЖ-дің үлесінің артуы оны белсендіруге баса көңіл аудартады. Жаңа оқыту технологиясының ендірілуіне сәйкес ЖОО-дағы оқу-тәрбие үдерісін жаңаша ұйымдастыру, оқыту технологиясын және оның әдістемелік жағынан қамтамасыз етілуін өзгерту қажеттілігі туындады.

Білім алушының өзіндік жұмысы логикалық ойлауды дамытуды, шығармашылық белсенділікті, оқу материалы негізінде зерттеушілік ықпалды қамтамасыз ететін практикалық тапсырмаларды жүзеге асырумен байланысты.

Білім алушының өзіндік жұмысы аудиторлық жұмыспен бірге, оқыту процесінің негізгі бөлігі болып табылатын СӨЖ-дің жүйелі түрде орындалуы оқытушының жоспарлау

және бақылау қызметі нәтижесінде қалыптасады.

Оқытушының басқаруымен білім алушының өзіндік жұмысы – оқытушының тікелей қатысуымен өтетін бірақ, оқытушының тапсырған жұмыстары және әдістемелік басқаруымен орындалатын білім алушының жоспарланған жұмысы.

Білім алушының өзіндік жұмыстарын ұйымдастырудағы қызметі:

– өз әрекетін өзі ұйымдастырушы;
– өз бетімен ізденіп, шығармашылық әрекет жасаушы;
– өз тағдырын өзі басқарушы.

Барлық пәндерден білім беру барысында ұйымдастырылатын өзіндік жұмыстың түрінің көптігіне қарамастан, олардың бәріне ортақ мақсат – білім алушының кәсіби бағыттылығын қалыптастыру, құзырлылыққа жетуге талпыныс тудыру тұрғысында даярлау, кәсіптік іс-шаралар ұйымдастыруға, оның жүргізу жолдарын білуге, орындаудың әдіс-тәсілдерін меңгеруге жаттықтыру мәселелерін қарастырамыз. Өзіндік жұмысты орындауда студент психологиялық тұрғыдан қызмет атқарады. Ол әрбір жағдаятты түсіну, қабылдау, сырттан әсер ететін ақпараттарды іріктеу, өңдеу, керегіне қарай жүйелеп пайдалану. Мұндай жағдайда оған қабылдау, еске түсіру, назар аудару, ойлану сияқты психологиялық үрдістер қатысады. Мұндай жағдайда білім алушыға оның жігері мен шешімділігі көмектеседі. Өзін-өзі реттеп, өзін-өзі басқарып, ой елегінен өткізу әрекеті басым болады.

Білім алушының өзіндік жұмысы – кез-келген пәнді оқуға өзіндік жұмыстың орындалу әдістерінің қалыптасуына бағытталғанымен, бұл жұмыс – білім алушының ғылыми, оқу кәсіби құзырлылығын қалыптастырып, мәселелерді өзіндік шешуіне оңтайлы шешімдерді қабылдауға, дағдарыстық жағдайлардан шығуға арналған. Жоғары оқу орындардың орта мектептен ең басты айырмашылығы – оқыту жұмысының әдісі және білімгерлердің жеке деңгейі болып табылады.

Өзіндік жұмыс өз бетінше іс-әрекет арқылы іске асады. Өзіндік оқу іс-әрекеті дегеніміз – бұл дидактикалық ұғым, ғылыми практикалық міндеттерді өз бетімен қою, оның шешімін табудың өзіндік тәсілдерін болжау және анықтау, жеке тұлғаның өзін-өзі бақылауы, өзін-өзі бағалауы негізінде педагогикалық үдеріске қатынасушылардың өзара іс-әрекетінде қалыптасқан жеке тұлғаныңкіріктірілген білімі.

Білім алушылардың өзіндік жұмысына берген түрлі анықтамаларды саралай келе, білім алушының өзіндік жұмысы (СӨЖ)–жоғары оқу орынның оқу үдерісінде білім алушының өзіндік әрекетін ұйымдастырудың және басқарудың ерекше құралы деп есептейміз. Ғылыми әдебиеттерде ол оқытудың құралы, оқу-ғылыми танымның формасы, шығармашылық ойлау әдісі ретінде деқарастырылады.

Аудиториялық СӨЖ оқу жоспары мен оқу пәнінің бағдарламасы арқылы анықталып, оқу кестесімен реттеледі, оқытушының тікелей жетекшілігімен дәрісте, семинарда, зертханалық жұмыстарда, коллоквиумдарда және т.б. жүргізіледі.

Өзіндік жұмысты ұйымдастыру мен оны нәтижелі орындату оқытушы мен білім алушы арасындағы қарым-қатынасқа, яғни оқытушының білім алушыға дұрыс бағыт беретін, сабақтың өне бойына оны өнімді іске жұмылдыратын, керекті жағдаятты кәсіби тұрғыдан шешуге талпындыратын басшылығы мен кеңесіне тікелей байланысты. Қазіргі таңда бүкіл пәнге бөлінетін уақыттың үштен бірі өзіндік жұмысқа арналған болса, білім алушылардың оқытушымен бірге орындайтын жұмысының да көпшілігі олардың ізденушілігін күшейту мақсатына бағытталады. Жалпы кредиттік жүйе бойынша білім беруге көшудің мақсаты – білім алушылардың өздігінен білім іздеуіне, білімді молайтуына, оны тереңдетуге негіз салу болып отыр.

Өзіндік жұмысты орындау барысында жаңа технологияларды қолдана білуінде де көп мән бар. Әсіресе, білім алушылар жұмысты орындау барысында олардың педагогикалық көзқарастары, дүниетанымы, жұмыс атқарудағы дербестігі (мақсатын өзі анықтау, атқаратын әрекетті таңдау, уақытты дұрыс пайдалана білу, өзін-өзі тексеру т.б.) оларды

шығармашылықпен жұмыс істеуге жетелейді. Бұл тұста білім алушылардың белсенділігі басым орын алуға тиісті. Шығармашылықтың дамуына олардың педагогтік мамандыққа қызығушылығы мен қажеттігі көп әсер етеді.

Білім алушылардың шығармашылықпен жұмыс істеуіне олардың бос уақытының болуы да әсер етеді. Сондықтан да, өзіндік жұмысты шамадан тыс көп беруден гөрі оларды елеп-екшеп, іріктеп, ең керекті және білім алушыға қосымша ұғым беретін, кәсібіне қарай бағыттайтын түрлерін беру арқылы олардың қызығушылығын төмендетпей, керісінше орындау белсенділіктерін көтеретін түрлеріне баса көңіл аударған жөн.

Өзіндік жұмыстарды әр білім алушының мүмкіндігіне қарай орындата отырып, оқу үрдісінде жаңа ізденістерге мүмкіндік алып, «*жалпыға ортақ білім*» парадигмасынан «*әркімге арналған білім*» парадигмасына қадам жасаймыз. Сонымен қатар оқытушы білім алушыға ақпарат беруші ғана емес, оны шығармашылық жұмысқа бағыттаушы, ізденуге жол көрсетуші және олардың дамуын қадағалап, кеткен кемшіліктерін өздеріне түзеттіріп отыруға мүмкіндік жасаушы ретінде қарым-қатысқа түседі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Студенттердің өз бетімен орындайтын жұмыс түрлері//Қазақстан жоғары мектебі, № 3/ 2008.- Б. 25-28.
2. Студенттердің кәсіби бағытын қалыптастыру //Ұлт тағылымы № 3/. 2008.-Б.20-22.
3. Студенттердің кәсіби бағыттылығын қалыптастыруда белсенділікке тәрбиелеудің педагогикалық маңызы//Халықаралық ғылыми–практикалық конференция/-Алматы, 2009. - Б. 97-99.
4. Кәсіби бағытылықты қалыптастыруда өзіндік жұмыстарды ұйымдастырудың әдістері/- Бишкек: Наука и новые технологии, 2009. - С. 137-139.
5. Қазақстан Республикасының 2011-2020 жылдарға дейінгі білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасы (yvision.kz)
6. Губайдуллина Г. Н. Педагогиканы оқыту әдістемесі/Г.Н. Губайдуллина;. – Алматы:, 2011.
7. Мұханбетжанова Ә. Педагогиканы оқыту әдістемесі/ Ә.Мұханбетжанова;. – Алматы:, 2011.

УДК 378.09: 37.091.313

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ ОБУЧАЮЩЕГОСЯ

Утеева Т.Н.

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация. *В статье дается краткое описание самостоятельной работы, видов и деятельности обучающегося в его организации.*

Ключевые слова: *Самостоятельная работа обучающегося, аудиторная СРС*

ОӘК 378.09:37.091.313

БЕЛСЕНДІ ОҚЫТУДЫҢ НЕГІЗГІ ФОРМАЛАРЫ МЕН ӘДІСТЕРІ

Мукамбеткалиева Айнаш Нурбулатовна, E-mail: ainash_m_89@mail.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қаласы

Аннотация. *Мақалада білім беру процесінде қолданылатын белсенді және интерактивті оқытудың негізгі әдістері ұсынылған. Әр әдістің оқу іс-әрекетіндегі рөлі мен орнын түсінуге мүмкіндік беретін оқытудың белсенді әдістерінің жіктелуі берілген. Оқу сабақтарының әртүрлі түрлерінде белсенді әдістерді қолдану ерекшелігі анықталды. Оларды пайдалану тиімділігін бағалаудың мақсаттары мен тәсілдері сипатталған.*

Кілт сөздер: *оқыту әдістерінің түрлері, пассивті, белсенді, интерактивті әдістер*

Оқытудың интерактивті түрлерін енгізу заманауи университетте білім алушыларды дайындауды жақсартудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Қазір оқытушының өз мамандығы бойынша сауатты болуы және білімге құштар білім алушылар лық толы аудиторияда үлкен білім қорын беру жеткіліксіз. Оқытудың жаңа перспективаларын көптеген оқытушылар қабылдамаса да, белсенді тәсілдерді қолдану білім алушылардың оқуын ынталандырудың ең тиімді әдісі екенін растайтын көптеген зерттеулердің дәлелдерін елемеуге болмайды. Қазіргі таңдағы негізгі әдістемелік жаңалықтар оқытудың интерактивті әдістерін қолданумен байланысты.

Педагогикалық тәжірибеде оқытудың белсенді әдістерін қолдану – бұл кез келген жағдайда барлық заманауи педагогикалық теориялар мен технологиялардың негізінде жатқан университеттердегі оқу қызметін арттыру мәселесінің шешімі. Олардың көпшілігі ойлауды, танымдық белсенділікті, танымдық қызығушылықты дамыту, кәсіби іс-әрекеттің эмоционалдық және жеке контекстін оқытуға енгізу қажеттілігі сияқты бұрыннан таныс және шешілмейтін жоғары білім беру проблемаларын жеңуге бағытталған. Сонымен бірге олардың барлығы да өз мақсаттарына жету құралы ретінде белсенді оқыту әдістерінің ішінен белгілі бір құралдарды пайдаланады.

Білім беруде мұғалім мен білім алушылардың өзара әрекеттесуінің 1-3 суреттерде анық көрсетілген үш формасы қалыптасты, бекітілді және кеңінен қолданылды.

1) пассивті әдістер;
2) Белсенді әдістер;
3) интерактивті әдістер.

Олардың әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері бар.

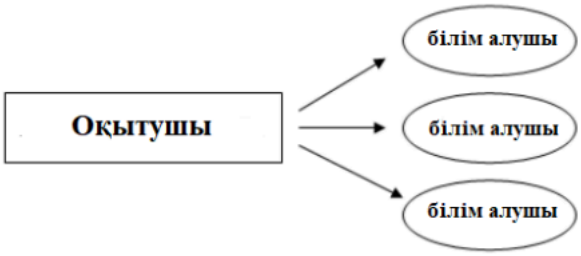

Сурет 1. Пассивті оқыту әдісі

Пассивті әдіс - бұл оқытушы мен студенттің өзара әрекеттесу формасы, онда оқытушы сабақтың негізгі актері және басқарушысы болып табылады, ал студенттер оқытушының директиваларына бағынатын пассивті тыңдаушылар ретінде әрекет етеді. Оқытушының студенттермен пассивті сабақтарда байланысы сауалнамалар, өзін-өзі басқару, бақылау

жұмыстары, тесттер және т.б. арқылы жүзеге асырылады. қазіргі педагогикалық технологиялар мен студенттердің оқу материалын игеру тиімділігі тұрғысынан пассивті әдіс тиімсіз, бірақ соған қарамастан оның кейбір артықшылықтары бар. Бұл оқытушы тарапынан сабаққа салыстырмалы түрде оңай дайындық және сабақтың шектеулі уақыт шеңберінде оқу материалының салыстырмалы түрде көп мөлшерін ұсыну мүмкіндігі.

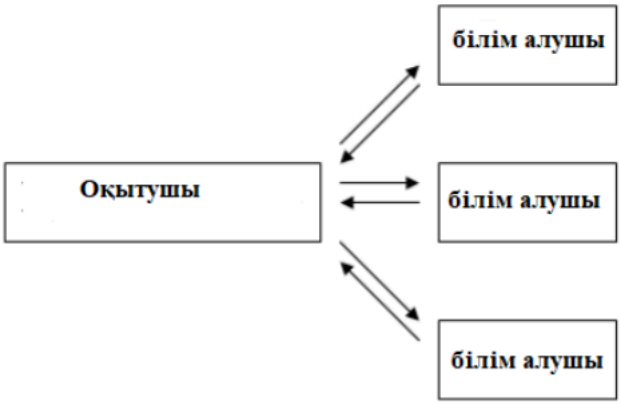

Сурет 2. Оқытудың белсенді әдісі

Белсенді әдіс сабақ барысында бір-бірімен әрекеттесетін білім алушылар мен оқытушының өзара әрекеттестігінің бір түрі, ал мұндағы білім алушылар пассивті тыңдаушылар емес, белсенді қатысушылар, білім алушылар мен оқытушы бір-бірімен тең байланыста болады. Егер пассивті әдістер өзара әрекеттесудің авторитарлық стилін білдірсе, белсенді әдістер демократиялық стильді көбірек ұсынады.

Белсенді және интерактивті әдістердің көпшілігі теңдік белгісін қояды, дегенмен, жалпыға қарамастан, олардың айырмашылықтары бар. Интерактивті әдістерді белсенді әдістердің ең заманауи түрі ретінде қарастыруға болады.

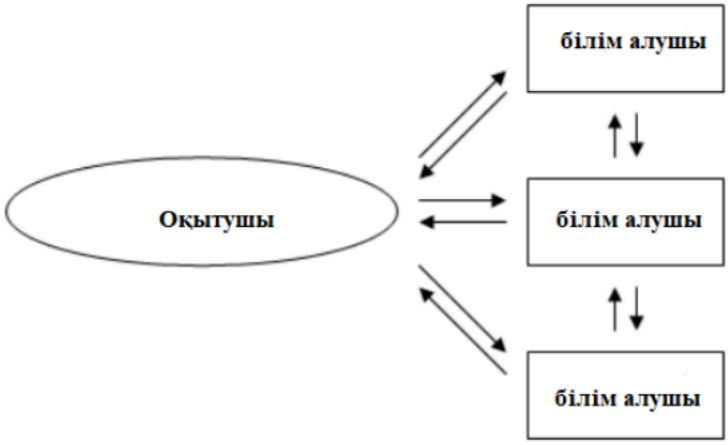

Сурет 3. Интерактивті оқыту әдісі

Интерактивті әдіс («Inter» - өзара, «act» - әрекет) өзара әрекеттесу, сөйлесу режимінде болу, біреумен диалог жасау дегенді білдіреді. Басқаша айтқанда, белсенді әдістерден айырмашылығы, интерактивті әдістер білім алушылардың тек оқытушымен ғана емес, сонымен қатар бір-бірімен кеңірек қарым-қатынасына және оқу процесінде білім алушының белсенділігінің басым болуына бағытталған. Интерактивті сабақтарда оқытушының орны сабақ мақсатына жету үшін білім алушылардың іс-әрекетінің бағытына қарай төмендейді. Оқытушы сабақ жоспарын да әзірлейді (әдетте бұл интерактивті жаттығулар мен тапсырмалар, оның барысында білім алушы материалды зерттейді).

Интерактивті оқыту – танымдық әрекетті ұйымдастырудың ерекше формасы. Ол өте нақты және болжамды мақсаттарды білдіреді. Мақсаты – білім алушы немесе тыңдаушы өзінің жетістігін, өзінің интеллектуалды өміршеңдігін сезіну үшін қолайлы оқу жағдайын

жасау, бұл оқу процесінің өзін нәтижелі етеді, білім мен дағдыларды қамтамасыз етеді, сонымен қатар тренингтен кейін проблемаларды шешуге негіз жасау болып табылады.

Оқытудың белсенді әдістері – оқу материалын меңгеру процесінде оқушылардың ақыл-ой және практикалық әрекеттерінің белсенділігі мен алуан түрлілігін қамтамасыз ететін әдістер жүйесі. Оқытудың белсенді әдістері практикалық бағыттылыққа, ойын әрекетіне және оқудың шығармашылық сипатына, интерактивтілікке, әртүрлі коммуникацияларға, диалог пен полилогқа, білім алушылардың білімі мен тәжірибесін пайдалануға, олардың жұмысын ұйымдастырудың топтық формасына, процеске барлық сезім мүшелерін қатыстыруға негізделген, оқуға, қозғалысқа және рефлексияға белсенді көзқарас. Оқытудың белсенді әдістері деп білім алушыларды ақыл-ой белсенділігіне, шығармашылық, зерттеушілік көзқарас танытуға және өз мамандығы бойынша әртүрлі мәселелерді шешу үшін жаңа идеяларды іздеуге ынталандыратын педагогикалық әсер етудің әдістері мен тәсілдері деп түсініледі.

Оқытудың белсенді әдістері білім алушыларда күрделі кәсіби мәселелерді өз бетінше түсінуге деген ұмтылысты оятып, бар факторлар мен оқиғаларды терең жүйелі талдау негізінде оны тәжірибеде жүзеге асыру үшін зерттелетін мәселенің оңтайлы шешімін табуға ынталандыруы қажет. Сабақтардың белсенді формалары – оқу-тәрбие мәселелерін (мәселелерін) жан-жақты (жеке, топтық, ұжымдық) зерделеуге (игертуге), білім алушылар мен оқытушының белсенді әрекеттестігіне, олардың арасында белсенді пікір алмасуға ықпал ететін оқу процесін ұйымдастырудың осындай формалары, зерттелетін тақырыптың мазмұнын және оны практикалық қолдану жолдарын дұрыс түсінуді дамытуға бағытталған. Оқытудың белсенді әдістерін қолдану үдерісі мен оқу нәтижелерінің тиімділігі әдістерді әзірлеудің байыпты психологиялық - әдістемелік негізге негізделуімен анықталады.

Басқаша айтқанда, интерактивті оқыту – бұл ең алдымен интерактивті оқыту, оның барысында білім алушы мен оқытушы арасында, білім алушылардың өздері арасында өзара әрекеттестік жүзеге асырылады.

Оқытудың интерактивті формаларының міндеттері:

- білім алушылардың қызығушылығын ояту;
- оқу материалын тиімді игеру;
- қойылған оқу міндетін шешудің жолдары мен нұсқаларын білім алушылардың өз бетінше іздеуі (ұсынылған нұсқалардың бірін таңдау немесе өз нұсқасын табу және шешімді негіздеу);
- білім алушылар арасында ықпалды орнату, ұжымда жұмыс істеуге, кез келген көзқарасқа төзімділікке, әркімнің сөз бостандығына құқығын құрметтеуге, оның қадір-қасиетін құрметтеуге үйрету;
- білім алушылардың пікірі мен көзқарасын қалыптастыру;
- өмірлік және кәсіби дағдыларды қалыптастыру;
- білім алушының саналы құзыреттілік деңгейіне жету.

Интерактивті формаларды пайдалану кезінде оқытушының рөлі күрт өзгереді, орталық болудан қалады, ол тек процесті реттейді және оның жалпы ұйымдастырылуымен айналысады, алдын ала қажетті тапсырмаларды дайындайды және сұрақтарды немесе топтарда талқылау үшін тақырыптарды құрастырады, кеңес береді, жоспардың орындалу уақыты мен тәртібіне бақылау жасайды. Қатысушылар өздерінің және басқалардың әлеуметтік тәжірибесіне жүгінеді, бұдан олар міндеттерді бірлесіп шешу, қақтығыстарды жеңу, ортақ тіл табу, ымыраға келу керек болған кезде бір-бірімен қарым-қатынас жасауға тура келеді.

Қазіргі уақытта интерактивті оқыту әдістерінің артықшылықтары төмендегідей:

- ересек адамның білім алушы кезіндегі қажеттіліктерін ескеру;
- жалпы қоғамның даму тенденцияларын есепке алу;
- ұйымдардың даму тенденцияларын есепке алу;

- білім беру/оқыту әдістерінің даму тенденцияларын есепке алу;
- білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру.

Оқытудың интерактивті әдістерін қолдануға негізделген оқу үрдісі топтың барлық білім алушыларын ерекшеліксіз таным процесіне тартуды ескере отырып ұйымдастырылады. Бірлескен іс-әрекет дегеніміз – әркім өзінің ерекше жеке үлесін қосады, жұмыс барысында білім, ой, іс-әрекет тәсілдерімен алмасу жүреді. Жеке, жұптық, топтық жұмыстар ұйымдастырылады, жобалық жұмыс, рөлдік ойындар қолданылады, құжаттармен және әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс жүргізіледі. Интерактивті әдістер өзара әрекеттесу, білім алушылардың белсенділігі, топтық тәжірибеге сүйену, міндетті кері байланыс принциптеріне негізделген. Қатысушылардың ашықтығымен, өзара әрекеттесуімен, дәлелдерінің тендігімен, бірлескен білімнің жинақталуымен, өзара бағалау мен бақылау мүмкіндігімен сипатталатын оқу коммуникациясының ортасы құрылады.

Дидактикалық алғышарттарға белгілі бір дәрежеде белсенді оқытудың жеке принциптерін жүзеге асыратын және дамытатын педагогикалық технологиялар жатады.

Проблемалық оқыту проблемалық тұжырымдалған тапсырмаларды ұсыну арқылы оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттыру тәсілін қалыптастырады. Теорияда студенттерді проблемалық есептерді шешуге үйрету туралы ереже де бар, бірақ оны дәстүрлі әдістер негізінде ашады.

Бағдарламаланған оқыту компьютерлік технологияның дамуына және қашықтықтан оқытудың пайда болуына байланысты дамуға жаңа серпін алған, жеке пайдалануға арналған арнайы әзірленген оқу курстары негізінде оқытуды даралау тәсілдерін дамытуға үлкен үлес қосты.

Мәтінмәндік оқыту әрекет теориясының ұстанымына негізделген, оған сәйкес әлеуметтік тәжірибені игеру субъектінің белсенді, «біржақты» әрекетінің нәтижесінде жүзеге асырылады. Онда мынадай қағидалар жинақталған: жеке тұлғаның қызметі; проблемалық; оқыту мен тәрбиенің бірлігі; мамандардың кәсіби іс-әрекетінің мазмұны мен шарттарын білім алушылардың оқу іс-әрекетінің нысандарында дәйекті модельдеу. Контекстік оқытуда теориялық тәсілді жүзеге асыру құралы ретінде белсенді оқыту әдістерін толық көлемде қолдану ұсынылады.

Ойындық оқыту ойын, жарыс, топтық оқыту әдістерін қолданудың жоғары тиімділігін дәлелдеді.

Оқыту процесінде білім алушылар оқу материалымен сәйкестендірілетін, зерттелетін жағдайға қосылатын, әрекет жасауға ынталандыратын, сәттілік жағдайын сезінетін және соған сәйкес мінез-құлқын ынталандыратын әдістерге назар аудару керек. Бұл талаптардың барлығы оқытудың интерактивті әдістері арқылы жақсы орындалады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Букатов В.М. Педагогические таинства дидиктических игр: 2-е изд., испр. и доп/В.М. Букатов; - Москва, 2003. - 152 с.

2. Анашкина, И.В. Активные и интерактивные формы обучения [Текст]: методические рекомендации / И.В. Анашкина. – Тамбов: Изд-во ООО Орион, 2011. –39 с.

3. Ткач Е.В. Активные и интерактивные методы обучения: Учебно-методическое пособие/Е.В. Ткач. –Москва:, 2019. - 29 с.

4. https://www.samgups.ru/about/struktura_universiteta/filialy/spo/penza_tehnikum/files/lokalnyekty/obrazovanie/L/Методическое%20пособие%20по%20использованию%20в%20образовательном%20процессе%20активных%20и%20интерактивных%20форм%20проведения%20занятий.pdf

5. https://infourok.ru/оқytu-үderisinde-interaktivti-ədisterinің-principteri-4080508.html https://articlekz.com/kk/article/16916

УДК 378.09:37.091.313

ОСНОВНЫЕ ФОРМЫ И МЕТОДЫ АКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ

Мукамбеткалиева А.Н.

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация. *В статье представлены основные методы активного и интерактивного обучения, применяемые в образовательном процессе. Дана классификация активных методов обучения, позволяющая понять роль и место каждого метода в учебной деятельности. Выявлена специфика применения активных методов в различных видах учебных занятий. Описаны цели и подходы к оценке эффективности их использования.*
Ключевые слова**:** *виды методов обучения, пассивные, активные, интерактивные методы*

ӘОЖ 378.016

ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕР АРҚЫЛЫ СЕМИНАР САБАҚТАРЫН ЖҮРГІЗУ ЖОЛДАРЫ

Умерешова Саягуль Гинаятовна, E-mail: oral.1977@mail.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация. *Бұл мақалада интерактивті оқыту әдістерін қолдана отырып, практикалық сабақтардың өткізілуі ашылады.*
Кілт сөздер: *Оқу мотивациясы, рөлдік ойын, инновациялық әдістер, сөзжұмбақ, жаттығулар, оқушылардың танымдық белсенділігі.*

Оқытудың инновациялық әдістері – бұл «оқытушы-студент» әрекетінің жаңа тәсілдерін, оқу материалын меңгеру процесінде практикалық іс-әрекеттегі белгілі бір жаңалықты жүзеге асыратын оқыту әдістері. Оқыту әдістері – оқытудың мақсатын, міндеттерін, мазмұнын, принциптерін іс жүзінде жүзеге асыруға мүмкіндік беретін идеяларды жүзеге асыру механизмі.

Казіргі таңдағы технологиялардың дамыған кезеңінде инновациялық әдістермен оқытудың ақпараттық технологияларын қолдану арқылы студенттердің ойлау қабілетін арттырып, ізденушілігін дамыту өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Интербелсенді оқу/оқыту бірінші мезетте білім игеру процесіне қатысушылардың тиімді қарым-қатынасына негізделеді. Ағылшын тілінен келген «интерактив» сөзі де осы ұғымды білдіреді: «inter» дегеніміз «өзара» мағынасында, ал «akt» -«әрекет жасау» дегенді білдіреді. Басқаша айтқанда, «интербелсенді» дегеніміз біреумен қоян-қолтық қарым-қатынаста болу, онымен бірлесе әрекет жасау, диалог құру.

«Интербелсенді» дегеніміз диалог арқылы үйрену/үйрету, яғни «үйретуші – үйренуші», «үйренуші – үйренуші», «үйренуші — өзімен өзі» форматтарында жасаған қарым-қатынас («әңгіме», «сұхбат», «бірлескен әрекеттер»).

Интербелсенді оқыту білім игеру процесін келесідей ұйымдастыруға ынталы:

— барлық үйренушілерге бірлескен таным процесіне белсенді арласуға мүмкіндік жасау;

— әрбір үйренушінің өзінің үйренгені мен өз білімі туралы түсініктерін ортаға салып, бірлесе талқылап, олар туралы ой толғануына мүмкіндік жасау;

— үйренушілер білімді өздігімен құрастыратын орта құру;

— терең ойлану, жеке рефлексиялық қабілеттерді дамыту;

— өз идеялары мен әрекеттерін талдау және оларға баға беру;
— оқу барысында жеке басының құндылықтары мен сенімдерін қалыптастырып, белсенді өмірлік бағытын (көзқарас, дүниетаным) ұстану;
— пікірталастарға қатысып, өз ойы мен пікірін дәлелдеу.

Интербелсенді оқыту білім игеру процесін келесідей ұйымдастыруға ынталы:

Барлық студенттерге бірлескен таным процесіне белсенді арласуға мүмкіндік жасау.

Пікірталастарға қатысып, өз ойы мен пікірін дәлелдеу.

Студенттердің алған білімдерін өздігімен құрастыратын орта құру

Өз идеялары мен әрекеттерін талдау және оларға баға беру.

Бұл тұлғаның тұрақты қасиеттеріне айналып, тек студенттердің аудиториясында ғана орын алып қана қоймай, сонымен бірге өмірдің басқа да жақтарынан тиянақты түрде көрінеді. Бұдан жасайтын қорытынды жоғары оқу орындарында интербелсенді оқу /оқыту білім игеру процесін ұйымдастыруда студенттердің барлығын дәріс, семинар және өзіндік жұмыс сабақтарында бірлескен таным процесіне белсенді араласуға,жеке студенттің өзінің үйренгені мен білімін ортаға салып талқылау,өз ойларын талдауға,пікірталас, өз пікірін дәлелдеу және т.б. негізде ұйымдастыруға болады.

Интерактивті әдістерді қолдану арқылы интербелсенді дәріс, семинар сабақтарында студенттердің белседілігін арттыру тиімді екендігі бәрімізге белгілі.
Қазіргі кезеңдегі технологиялардың дамуы барысында ұстаздардың рөлін түбегейлі өзгерту мүмкіндік туды, ұстаз тек қана білімді алып, жүруші ғана емес, сонымен қатар студенттердің өзіндік шығармашылық жұмысының жетекшісі.

Практикалық сабағын оқытуда қолданылатын әдістерге әңгімелеу әдісі,түсіндіру әдісі, баяндау әдісі, әңгімелесу әдісі, проблемалық баяндау әдісі және тағы басқалар жатады. Тарих пәнінен дәріс сабағында оқиғалармен құбылыстарды оқытып үйретететін болғандықтан, оның әрбір кезекті сабағы өткен және алдағы сабақтың мазмұны мен уақыты жағынан тығыз байланысып жатады. Жалпы жоғары оқу орындарында «Универ жүйесіндегі» алдын— ала оқу жүктемесі негізінде бөлінген пән бойынша ОӘК-ні, яғни сол пәнінің дәріс, семинар, студенттің өзіндік жұмыс, тест тапсырмалары, емтихан, реферат тақырыптары, пәнге байланысты барлық материалдары сайдқа салынып, онымен топ студенттерінің әрбірі пайдалана алады. Мысалы, Қазақстан тарихы пәні бойынша барлық материалдармен таныс студент дәріс сабағында, оқытушының баяндау, әңгімелеу әдістері арқылы олардың пәнге деген қызығушылығын тудырмауы мүмкін, сондықтан оны белсенді,қызықты өту үшін оқытушы дәстүрлі емес әдістерді: топқа бөлу, тақырыпқа байланысты өзекті сұрақтар қою, пікірталас әдістерін қоса қолданса аудиторияның барлығы толық қамтылып, оқытушы мен студент, студент пен студент арасында қатынас болып,әрбір студент өз ойын толық жеткізе алады, бір –бірімен пікір таластыра алады. Сонда ғана дәріс сабағы қарым — қатынас үрдісіне негізделген оқыту – интерактивті әдістер арқылы студенттің белсенділігін арттырып, сабаққа қызығушылығы мен өз бетінше ізденушілігі арқасында жаңа дереккөздерімен жұмыс жасауға және оның белгілі бір тақырыпқа байланысты шығармашылық жұмыс жасауына жол ашады. Ал проблемалық баяндауда аудиторияға

проблемалық ситуация жасау арқылы,проблемалық сұрақтар мен тапсырмалар қою, танымдық тапсырмалар беру және оған студенттің жауап беруге немесе шешуге (әрекет жасауы) тырысуы жатады.Бұл арқылы студенттердің танымдық—шығармашылыққабілеттерінің дамуына ықпал жасап, проблемалық ситуацияда игерген білімі мен біліктің нәтижесінде ол жаңа әдістерді немесе жаңаны іздеуге, талпыныс жасайды.

Оқытудың инновациялық әдістеріне дағдылану, оларды үнемі пайдалану студенттердің ой-өрісін жаңашылдыққа ашық етуге, оларды озық жұмыс істеуге үйретуге мүмкіндік береді, өйткені бұл қасиеттер инновациялық оқытудың ерекшеліктері болып табылады.

Оқытудың инновациялық әдістері студенттердің шығармашылық және инновациялық іс-әрекетінің тәжірибесін қалыптастыруға мүмкіндік береді, бұл түптеп келгенде болашақ маманның құзыреттілігіне әсер етеді.

Интерактивтілік қазіргі білім беру процесінің ең маңызды белгісі болып табылады. Интерактивті оқытуды зерттеушілер «танымдық іс-әрекетті ұйымдастырудың ерекше формасы, әрбір оқушы оқу процесіне қосылғанда; оқыту өзара әрекеттесу, диалог түрінде – оқытушы мен студенттер арасында да, студенттердің өздері арасында да жүргізіледі.

Оқытудың құзіретті тәсілін енгізу кезінде жоғары оқу орындарының өзекті міндеті бакалаврлардың қолданбалы дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Студенттердің дербестігі мен белсенділігін арттыру мәселесі арнайы пәндерді оқытудың қазіргі әдістемесінің маңызды мәселелерінің бірі болып табылады. ЖОО-дағы нәтижелі сабақ тек берік білімді ғана емес, сонымен қатар оны әртүрлі жағдайларда пайдалана білуді, білімді өз бетінше меңгеруді, проблемалық жағдайларды шешу тәжірибесін қалыптастыруы керек. Дербестік пен белсенділіктің дамуы өздігінен болмайды, ол педагогикалық ортаны мақсатты түрде өзара әрекеттесу мен ұйымдастырудың нәтижесі, т.б. педагогикалық технологияны қолдану. Олардың негізгілері оқытудың белсенді немесе интерактивті әдістерін қолданумен байланысты.

Оқытудың интерактивті түрі диалог режимінде студент пен студенттік топтың мұғаліммен белсенді әрекеттестігінің кілті болып табылады. Бұл барлық студенттердің танымдық процеске қатысуына, өз білімін бағалауға және зерттелетін объектілерге өз көзқарасын білдіру мүмкіндігіне ие болуына ықпал етеді.

Интерактивті әдістерді қолдана отырып, практикалық сабақтарды өткізудің бір сипатты ерекшелігі бар – теориялық сұрақтар мен ғылыми және доктриналық көзқарастарды талқылауды практикалық тапсырмалармен немесе оқиғаларды шешумен ауыстыру. Студенттер оқу процесіне олардың алдына нақты практикалық міндеттер-сұрақтар қойып, кейін оларды шешу арқылы тартылады. Ал мұнда негізгі оқыту әдістері ретінде проблемалық жағдаяттарды, өмірлік тәжірибеден мысалдар келтіретін іскерлік және рөлдік ойындарды, сондай-ақ алдын ала үлгіленген жағдаяттарды қолдануға болады.

Интерактивті оқытудың дәстүрлі оқытудан айырмашылығы, әдістемелік артықшылықтары бар. Ол, ең алдымен, қатысушылардың бір-бірімен және мұғаліммен белсенді, эмоционалды бояулы қарым-қатынасына негізделген.

Қазіргі уақытта әрбір оқытушының әрбір оқу пәні бойынша оқытудың интерактивті әдістерінің өзіндік жүйесін таңдауы кезек күттірмейтін міндет болып табылады. Сондықтан тәжірибелік сабақтарда оқытудың интерактивті әдістеріне көбірек көңіл бөлу қажет деп санаймыз.

Бұл жаттығу мұғалім мен топ мүшелеріне оқу процесінің ағымдағы жағдайы туралы ақпарат алуға мүмкіндік береді.

Интерактивті сабақтың нәтижелі болуы көп жағдайда мұғалімнің тұлғасына, оның икемділігіне, әртүрлі оқу жағдаяттарында дұрыс бағдарлай білуіне, кәсіби дайындығына және адами қасиеттеріне байланысты. Сабаққа қатысушылардың барлығының сенімі,

бірлескен жұмыс жағдайында оқушыларда өз жұмысын объективті бағалау, тұлғалық қасиет ретінде өзін-өзі сынау қалыптаса алады.

Оқытудың интерактивті түрлерін еңбек тәжірибесінде пайдалану тұлғалық рефлексияны, тұлға аралық өзара әрекеттесу дағдыларын дамытуға, танымдық белсенділіктің артуына ықпал етеді.

Интерактивті әдістерді қолдана отырып, мұғалім тек процесті реттейді және ұйымдастырады, қарастырылатын тапсырмалар мен тақырыптарды дайындайды, қажет болған жағдайда кеңес береді. В.А. Сухомлинский ең жақсы мұғалім – өзінің мұғалім екенін ұмытатын адам. Егер мұғалім шынайы қызығушылық танытып, «қолда» қалса, студенттер жауап беріп, әңгімеге шынайы қызығушылық танытады.

Сонымен, интерактивті әдістерді пайдалана отырып, негізгі пәндерді оқыту студенттердің танымдық әрекетін белсендіруге, өз бетінше білім алу қабілетін дамытуға, топпен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға, коммуникативті дағдыларды дамытуға және қалыптастыруға, ең бастысы, оқу мотивациясын арттыруға және жалпы кәсіби және ақпараттық-аналитикалық құзыреттер.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ермакова, Т.И. Интерактивті формалар мен оқыту әдістерін пайдалана отырып сабақ өткізу: оқу құралы. жәрдемақы / Т.И. Ермакова, Е.Г. Ивашкин; Нижний Новгород. күй техника. un-t im. Р.Е. Алексеев. - Нижний Новгород, 2013. - 158 б.

2. Косолапова М.А., Ефанов В.И. Біліктілікті арттыру кезінде техникалық университет оқытушысының кәсіби құзыреттілігін дамыту // «Заманауи білім беру: көп деңгейлі білім беру жүйесіне көшу жағдайында мамандарды даярлау сапасын қамтамасыз ету мәселелері» халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция материалдары. жоғары білім» Томск: ТУСУР, 2012, 161-162б.

3. Афанасьева И. Лекции по теории и практике перевода [Текст] / И. Афанасьева. – Екатеринбург: Изд-во УГУ, 2014. – 188с.

4. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов [Текст] / О.С. Ахманова. - М.: Советская энциклопедия, 2015. - 606 с.

5. Бархударов Л.С. Язык и перевод [Текст]/Л. С. Бархударов. – М.: Международные отношения, 2018. – 238 с.

6.Бархударов Л.С. Что нужно значь переводчику? Тетради переводчика. Вып. 15 [Текст] / Л.С. Бархударов. - М.: Международные отношения, 2010.- С. 44-58.

УДК 378.016

СПОСОБЫ ПРОВЕДЕНИЯ СЕМИНАРНЫХ ЗАНЯТИЙ С ПОМОЩЬЮ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ

Умерешова С.Г.

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация. *В статье рассматривается проведение практических занятий с использованием интерактивных методов обучения.*

Ключевые слова: *Учебная мотивация, ролевая игра, инновационные методы, кроссворды, упражнения, познавательная активность учащихся.*

УДК 001.1

НОВЫЕ ПОДХОДЫ И ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРЕПОДАВАНИЯ ТЕХНИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

Жазыкбаева Галия Муратовна, E-mail: Galiya_2765@mail.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация. *В данной статье дается характеристика инновационным методам и технологиям в преподавании техническим дисциплинам, направленная на радикальное повышение эффективности и качества профессиональной подготовки высококвалифицированных специалистов, отвечающих мировым образовательным стандартам.*

Ключевые слова: *интерактивного обучения ,активный метод обучения, учебная дискуссия, обучение с помощью компьютерных программ, метод кейсов.*

Стремительное развитие общества диктует необходимость изменений в технологиях и методиках учебного процесса. Выпускники образовательных заведений должны быть готовы к тенденциям изменчивой современности. Поэтому внедрение технологий, направленных на индивидуальный подход, мобильность и дистанционность в образовании, представляется необходимым и неизбежным.

Современные тенденции развития общества предъявляет новые требования к образовательной среде. Меняются стандарты – соответственно меняются подходы:

сокращаются сроки-соответственно меняются формы организации учебного процесса, чтобы сохранить и улучить качества подготовки выпускников.

Для решения задач, поставленных перед системой образования, необходимо постоянно обновлять многие аспекты преподавательской деятельности на основе внедрения инновационных технологий, активных форм и методов обучения студентов. Одним из основных задач, которые должен ставить перед собой современный преподаватель являются: проведение обучение в интерактивном режиме; повышение интереса студентов к изучаемой дисциплине; приближение учебного процесса к практике и т.д.

Инновационные технологии – это те, которые предполагают не столько освоение дисциплины, сколько формирование компетенций, для чего используют активные и интерактивные методы обучения. К таким технологиям относятся, например, информационно-коммуникационные технологии (привлечение информатики в изучение технических дисциплин), личностно-ориентированные технологии (развивающие природные данные обучающихся, коммуникативные способности), дидактические (использование новых приемов, методов в учебном процессе) и др.

Многолетние наблюдения учебного процесса выявили все более и более слабую математическую подготовку поступающих, отсутствие самостоятельности и интереса к учебе, желание по любому поводу искать ответ в интернете, неумение сосредоточиться, страх публичных выступлений и отсутствие терпимости к высказываниям других. Все это и стимулировало поиск каких-то новых подходов к работе с нынешними обучающимися.

В процессе обучения необходимо обращать внимание в первую очередь на те методы, при которых слушатели идентифицируют себя с учебным материалом, включаются в изучаемую ситуацию, побуждаются к активным действиям, переживают состояние успеха и соответственно мотивируют свое поведение. Например, дискуссия в малых группах дает шанс каждому участнику внести что-то свое в обсуждение, почувствовать независимость от преподавателя, проявить лидерские качества, повторить материал. И хотя новые взгляды на обучение не всеми преподавателями принимаются как руководство к изменению собственных шаблонов преподавания, поиску интерактивных способов взаимодействия с

группой, нельзя игнорировать данные исследований, подтверждающих, что использование активных подходов является эффективным способом обучения.

Целью нашего экспериментального исследования было определение возможности и эффективности использования активных и интерактивных форм при обучении техническим дисциплинам. Задачи исследования ставились следующие: в течение трех лет проводить мониторинг результатов промежуточных аттестаций по нескольким техническим дисциплинам в ряде групп; в нескольких группах постепенно год от года увеличивать долю активных и интерактивных подходов как в лекциях, так и в практических и лабораторных занятиях; в одной группе проводить традиционные занятия по техническим дисциплинам; провести сравнительный анализ результатов промежуточных аттестаций в группах с большой долей активных методов и в группе традиционного обучения в течение трех лет; собрать по возможности информацию об основных наиболее эффективных методах. Занятия во всех группах вел один и тот же преподаватель.

В связи с этим одним из важнейших направлений развития Республики Казахстан является информатизация общества, которая направлена на радикальное повышение эффективности и качества профессиональной подготовки высококвалифицированных специалистов, отвечающих мировым образовательным стандартам. Современные инженерные кадры должны владеть навыками осуществления эффективной профессиональной деятельности с учетом постоянного изменения содержания труда и способностью эффективного использования новых прикладных знаний. Такой уровень подготовки возможен при получении студентами глубоких фундаментальных знаний как теоретического, так и практического характера. Немаловажную роль в реализации данной задачи играют активные методы обучения – методы, стимулирующие познавательную деятельность. Они строятся в основном на диалоге, предполагающем свободный обмен мнениями о путях разрешения той или иной проблемы. Активные методы обучения характеризуются высоким уровнем активности студентов. Возможности различных методов обучения в смысле активизации учебной и учебно-производственной деятельности различны, они зависят от природы и содержания соответствующего метода, способов их использования, мастерства преподавателя [4].

В данной статье мы остановимся на таких методах активного обучения, как контекстное обучение, метод конкретных ситуаций, бинарные занятия и деловые игры, применяемые для обучения студентов технических специальностей.

С первых встреч с обучающимися преподаватели технических дисциплин должны обеспечить конкретное понимание целей изучения дисциплины, вклад данной дисциплины в формирование компетенций. Для этого образовательная программа должна обеспечивать в большей части проблемный, исследовательский характер обучения, мотивируя будущих выпускников на приобретение требуемых компетенций. Принято выделять несколько основных методов организации занятий, используемых преподавателями в своей области [2-3]. Пассивный метод – это форма взаимодействия преподавателя и обучающегося, при которой преподаватель является основным действующим лицом, управляющим ходом занятия, а обучающиеся выступают в роли пассивных слушателей. Мы не считаем, что надо полностью отказаться от пассивного метода. Вопрос в соотношении, в доле пассивных способов во всем процессе познания. Этот метод не должен превалировать.

Активный метод обучения – это организации учебного процесса, которая способствует более активному, чем при пассивном способе, взаимодействию с преподавателем. Если пассивные методы предполагали авторитарный стиль взаимодействия, то активные предполагают демократический стиль. При этом преподавателю «приходится пересмотреть традиционную методику преподавания, когда в аудитории есть только привычные доска и мел» [4, с.158]. Интерактивный метод. Сегодня недостаточно быть компетентным только в своей области и уметь передавать определенную сумму знаний

обучающимся. В настоящее время преподавателю необходимо организовать процесс таким образом, чтобы вовлекать в получение знаний самих студентов, чему способствуют активные, а еще больше – интерактивные методы обучения. Известно, что обучающиеся легче понимают и запоминают материал, который они изучали посредством активного вовлечения в учебный процесс. Интерактивный метод – это «замыкание» студентов на себя. Главное – общение студентов между собой в процессе получения знаний. Роль преподавателя на интерактивных занятиях сводится к направлению деятельности обучающихся на достижение целей занятия. Интерактивное– обучение это прежде всего диалоговое обучение.

Форм активного и интерактивного обучения много, напомним лишь о некоторых из них: мозговой штурм, конференции с презентацией докладов и обсуждением, учебная дискуссия, обучение с помощью компьютерных программ, метод кейсов. Метод кейсов можно представить как сложную систему, в которую включены и другие, более простые методы познания. В него входят моделирование, системный анализ, проблемный метод, мысленный эксперимент, имитационное моделирование, методы классификации, игровые методы, которые выполняет в кейс-методе свои роли [5]. Приобретение компетенций основано на деятельности. А значит сама возможность усвоения знаний, навыков, умений зависит от активности обучающихся. Правильно организовать эту активность – задача преподавателя высшего учебного заведения. Контекстное обучение – форма активного обучения, предназначенная для применения в высшей школе использования профессионального контекста, постепенного насыщения учебного процесса эле, ориентированная на профессиональную подготовку студентов и реализуемая посредством системного ментами профессиональной деятельности. Теория контекстного обучения разработана в развитие деятельностного подхода к наследованию профессионального опыта [5]. Правильный мозговой штурм включает 3 этапа:

Предварительный этап — Постановка проблемы. На этом этапе четко формулируется задача, отбираются участники штурма, определяется ведущий и распределяются прочие роли участников в зависимости от задачи и выбранного способа проведения штурма.

Основной этап — генерация идей. На этом этапе генерируются варианты решения задачи. Для максимальной эффективности, в процессе генерации важно соблюдать несколько правил:

Главное — количество идей. Не делайте никаких ограничений.

Полный запрет на критику и любую оценку идей, включая положительную, так как оценка отвлекает от основной задачи и сбивает ритм работы и творческий настрой.

Необычные и даже абсурдные идеи приветствуются.

Комбинируйте и улучшайте любые идеи.

Экспертный этап - группировка, отбор и оценка идей. На этом этапе хаотичные идеи классифицируются, анализируются и оцениваются. Этот этап позволяет выделить наиболее ценные идеи и дать окончательный результат мозгового штурма. Качество экспертного этапа напрямую зависит от строгости и однообразия критериев отбора идей у участников. Часто этот этап пропускается, и участники просто выбирают понравившийся им вариант.

Для проведения мозговой атаки обычно создают две группы:

участники, предлагающие новые варианты решения задачи;

члены комиссии, обрабатывающие предложенные решения.

Создание и применение электронных презентаций в работе на сегодняшний день весьма актуально. Использование электронной презентации в проводимых мероприятиях оживляет их, и любая информация воспринимается слушателями более эмоционально. Также не следует забывать, что зрительное восприятие информации значительно эффективно, чем на слух или при чтении текста. Каждый человек сталкивается с необходимостью представить

себя или результаты своей работы, информацию различным слушателям. Даже интересные и полезные проекты нужно соответствующим образом донести до сознания аудитории. и применению на практике принципов эффективной презентации. Для того, чтобы при проведении мероприятий представить информацию наиболее убедительно и наглядно, необходимо владеть навыками работы в программах и умением создавать электронные презентации. Это позволяет сопровождать доклады, отчеты показом наглядных материалов: схем, графиков, диаграмм, плакатов, различных иллюстраций. Оно дает познакомит вас с программами, ресурсами для создания презентаций, поможет научиться создавать электронные презентации, которые можно будет использовать в качестве эффектного оформления различных мероприятий. Создание и применение электронных презентаций в работе на сегодняшний день весьма актуально. Использование электронной презентации в проводимых мероприятиях оживляет их, и любая информация воспринимается слушателями более эмоционально. Также не следует забывать, что зрительное восприятие информации значительно эффективно, чем на слух или при чтении текста. Каждый человек сталкивается с необходимостью представить себя или результаты своей работы, информацию различным слушателям. Даже интересные и полезные проекты нужно соответствующим образом донести до сознания аудитории..

Дискуссия – это метод обсуждения и разрешения спорных вопросов. В настоящее время она является одной из важнейших форм образовательной деятельности, стимулирующей инициативность учащихся, развитие рефлексивного мышления. В отличие от обсуждения как обмена мнениями, дискуссией называют обсуждение-спор, столкновение точек зрения, позиций и т.д. Но ошибочно считать, что дискуссия – это целеустремленное, эмоциональное, заведомо пристрастное отстаивание уже имеющейся, сформированной и неизменной позиции. Дискуссия – равноправное обсуждение учителями и учениками дел, планируемых в школе и классе и проблем самого различного характера. Она возникает, когда перед людьми стоит вопрос, на который нет единого ответа. В ходе ее люди формулируют новый, более удовлетворяющий все стороны ответ на стоящий вопрос. Результатом ее может быть общее соглашение, лучшее понимание, новый взгляд на проблему, совместное решение.

Важность регулярного использования дискуссии на учебных занятиях в настоящее время не оспаривается никем. Для прочного усвоения знаний и понимания возможности их использования в практический деятельности необходимо не просто прочитать и выучить материал, но и обязательно обсудить его с другим человеком. Л.С. Выготский, С.Л. Рубинштейн и многие другие исследователи доказывали, что интеллектуальный рост является продуктом как внутренних, так и внешних, т.е. социальных процессов. Они говорили о том, что более высокий уровень мышления возникает из взаимоотношений или, проще сказать, диалога между людьми. Коста, анализируя их исследования, добавляет: “При совместном генерировании и обсуждении идей люди выходят на уровень мышления, значительно превосходящий возможности отдельных индивидуумов. Коллективно и в личных беседах они рассматривают проблемы под различным углом зрения, соглашаются или спорят, отслеживают разногласия, разрешают их и взвешивают альтернативы” [цит. по]. Дискуссия – это метод обсуждения и разрешения спорных вопросов. В настоящее время она является одной из важнейших форм образовательной деятельности, стимулирующей инициативность учащихся, развитие рефлексивного мышления. В отличие от обсуждения как обмена мнениями, дискуссией называют обсуждение-спор, столкновение точек зрения, позиций и т.д. Но ошибочно считать, что дискуссия – это целеустремленное, эмоциональное, заведомо пристрастное отстаивание уже имеющейся, сформированной и неизменной позиции. Дискуссия – равноправное обсуждение учителями и учениками дел, планируемых в школе и классе и проблем самого различного характера. Она возникает, когда перед людьми стоит вопрос, на который нет единого ответа. В ходе ее люди формулируют новый, более

удовлетворяющий все стороны ответ на стоящий вопрос. Результатом ее может быть общее соглашение, лучшее понимание, новый взгляд на проблему, совместное решение.

Важность регулярного использования дискуссии на учебных занятиях в настоящее время не оспаривается никем. Для прочного усвоения знаний и понимания возможности их использования в практический деятельности необходимо не просто прочитать и выучить материал, но и обязательно обсудить его с другим человеком. Л.С. Выготский, С.Л. Рубинштейн и многие другие исследователи доказывали, что интеллектуальный рост является продуктом как внутренних, так и внешних, т.е. социальных процессов. Они говорили о том, что более высокий уровень мышления возникает из взаимоотношений или, проще сказать, диалога между людьми. Коста, анализируя их исследования, добавляет: “При совместном генерировании и обсуждении идей люди выходят на уровень мышления, значительно превосходящий возможности отдельных индивидуумов. Коллективно и в личных беседах они рассматривают проблемы под различным углом зрения, соглашаются или спорят, отслеживают разногласия, разрешают их и взвешивают альтернативы” [цит. по].

Решить кейс — это значит проанализировать предложенную ситуацию и найти оптимальное решение. Врач решает кейсы каждый раз, когда ставит пациенту диагноз и назначает лечение. Юрист решает кейс, разбираясь в перипетиях дела и предлагая клиенту наилучший выход. Менеджер решает кейсы на всех этапах бизнес-процесса: какой продукт запустить, где его продавать, как привлечь покупателей, каких поставщиков и партнеров выбрать.

Сравнительно недавно началось активное использование бинарного занятия и кейс-технологии в образовании и сейчас этот подход стал одной из самых эффективных технологий обучения. В чем преимущества бинарного занятия и кейс-метода по сравнению с традиционными методами обучения?

Наряду с традиционными методами проведения занятий, особенную роль проведения лекционных занятий занимает бинарная модель обучения. Методика бинарного занятия отличается от методики традиционного тем, что два (и более) преподавателя одновременно ведут занятие по какой-либо теме по двум(и более) различным учебным дисциплинам. В бинарной структуре занятия органически сочетаются личности преподавателей и студентов, их взаимодействие друг с другом и взаимообусловленная деятельность преподавания и учения. Преподаватели, используя данный вид проведения занятий интегрируют теоретические и практические знания студентов. Таким образом, бинарное занятие позволяет рационализовать образовательный процесс.

А кейс-метод позволяет применить теоретические знания к решению практических задач. Такой подход компенсирует исключительно академическое образование и дает более широкое представление о бизнесе и процессах, нежели лекции в вузе или практика на узком участке работ. Интерактивный формат. Кейс-метод обеспечивает более эффективное усвоение материала за счет высокой эмоциональной вовлеченности и активного участия обучаемых. Участники погружаются в ситуацию с головой: у кейса есть главный герой, на место которого ставит себя команда и решает проблему от его лица. Акцент при обучении делается не на овладевание готовым знанием, а на его выработку. Конкретные навыки. Кейс-метод позволяет совершенствовать «мягкие навыки» (soft skills), которым не учат в университете, но которые оказываются крайне необходимы в реальном рабочем процессе.

Сегодня обществу нужны инициативные и самостоятельные специалисты, способные постоянно совершенствовать свою личность и деятельность. Именно они могут адекватно выполнять свои функции, отличаясь социально-профессиональной мобильностью, готовностью к быстрому обновлению знаний, освоению новых сфер деятельности, расширению арсенала навыков и умений и их творческого применения в профессиональной деятельности. Творчество связано со способностями человека, особенно со способностью нестандартно мыслить. Особую роль в развитии творческих способностей студентов

выполняет инновационное обучение, которое обеспечивает переход, познавательной деятельности в профессиональную с соответствующей сменой потребностей и мотивов, целей, действий, средств, предметов и результатов. Такое обучение придаёт целостность, системную организованность и личностный смысл усваиваемым знаниям.

Преподаватель не столько учит и воспитывает, сколько актуализирует, стимулирует студентов к развитию, создаёт условия для их самовыдвижения на базе использования опыта преподавателя и обучаемых. Тогда возникает приоритет субъектно-смыслового обучения, по сравнению с информационным обучением, необходимость диагностики личностного развития, включения учебных задач в контекст жизненных проблем. В таком случае объектом работы студентов становится не «порция информации», а ситуация во всей своей предметной неопределённости и противоречивости.

Для эффективности процесса инновационного обучения следует выполнять ряд требований:

1) обеспечивать содержательно-контекстное отражение профессиональной деятельности специалиста в формах учебной деятельности студента;

2) сочетать разнообразные формы и методы обучения с учетом психологических требований к организации учебной деятельности;

3) использовать модульность построения системы и ее адаптивность к конкретным условиям обучения и контингенту студентов;

4) реализовывать различные типы связей между формами обучения.

Применение этих методов и технологии в Вузе развивает способности познавать мир, анализировать факты, делать выводы. Это основа и помощь при работе над научными и исследовательскими работами.

Список литературы:

1.Борискова И.В. Метод портфеля как инновационный метод обучения в современной образовательной системе. // Международный журнал экспериментального образования. – 2013. – № 4.

2. Шевчук, В.Ф. Модульно-компетентностный подход в преподавании дисциплины «Сопротивление материалов» в техническом вузе / В.Ф. Шевчук, А.В. Косоурихина, М.Б. Дикий // Вестник МГАУ: Теория и методика профессионального образования, 2010. – № 3.

3. Болонский процесс: поиск общности европейских систем высшего образования (Проект TUNING) / Под научной редакцией д.п.н. В.И.Байденко, Москва – Астана, 2006.

4. Бренда Гордии // Болонский процесс в глобальном контексте: потенциальные возможности и угрозы для Европейского сектора высшего образования / Итоги Лондонской конференции министра образования Европейских стран/ Вопросы образования, 2007, № 2.

5. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011 – 2020 годы от 7 декабря, 2010 года/ Казахстанская Правда от 14 декабря 2010 года.

6. Р.Б Сексенбаева, Е.Б.Сулеймен, Р.Т.Кондрашова, Н.А.Мукашева, Л.Г Солодянкина. Инновационные технологии и методы обучения в профессиональном образовании. Вестник науки Казахского агротехнического университета им. С.Сейфуллина. - 2014. - №2

УДК 001.1

ТЕХНИКАЛЫҚ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ТӘСІЛДЕРІ МЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Жазыкбаева Г.М.

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қаласы

Аннотация. *Бұл мақалада білім беру әлемдік стандарттарына жауап беретін жоғары білікті мамандарды кәсіби даярлаудың тиімділігі мен сапасын түбегейлі арттыруға бағытталған техникалық пәндерді оқытудағы инновациялық әдістер мен технологияларға сипаттама беріледі.*
Кілт сөздер: *интерактивті оқыту, оқытудың белсенді әдісі, оқу талқылауы, компьютерлік бағдарламалар арқылы оқыту, кейс әдісі.*

ӘОЖ 811.12

ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРҒА ӨЗІНДІК ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕ ӘДІСТЕРІ

Кажияхметова Айнур Ароновна, E-mail: aiioka@mail.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация. *Білім алушылардың өзіндік жұмысы – бұл білім беру кезіндегі дидактикалық тапсырмаларды орындау процесінде, білуге қызығушылығын қалыптастыратын және белгілі ғылым саласы бойынша білімін толықтыратын ерекше оқыту түрі. Өз бетімен жасайтын жұмыс-практикалық тапсырмаларды игеру кезінде, логикалық ойды дамытуды қамтамасыз ететін шығармашылық белсенділікпен оқу материалын меңгеру кезінде білім алушылардың ізденушілікке икемделінуі.*
Кілт сөздер: *білім алушы, өзіндік жұмыс, білім, дәріс.*

Қазіргі таңда көптеген университеттерде қолданылып отырған кредиттік технологияға сәйкес оқу процесі барысында аудиториялық сағаттардың саны азайып, білім алушылардың өздік жұмыстарының (БӨЖ) саны артуда. Осыған байланысты БӨЖ жұмыстарын ұйымдастыру және методикалық қаматамасыз ету маңызды болып отыр. БӨЖ жұмысының басты ерекшелігі барлық тақырыптар бойынша тапсырмаларды қамтиды. Сонымен қатар БӨЖ жұмысының тәрбиелік мәні бар, мысалы: Білім алушы өз бетімен жұмыс істеу барысында тек өзіндік дағдыларды ғана бойына сіңіріп қана қоймай болашақта жаһандану заманына қажетті жоғары кәсіби маманның өзіндік мінез-құлқын қалыптастырады. БӨЖ жұмысының тиімділігі білім алушы университет қабырғасында оқу барысында оқу жұмысының кешенді әрі сапалы ұйымдастрыру кезінде байқалады.

Грек философы Сократтың (б. ғ. д. 469 - 399) өзі оқыту процесіндегі оқып үйренушілердің танымдық белсенділік пен өзбетіндік жұмысқа педагогикалық басшылық жасаудың қаншалықты маңызды екендігін ерекше атап кеткен. Ол осындай басшылыққа арнайы дайындық керек екендігіне сенімді болды. Сократтың оқып-үйренушілерді өзбетін-ділікке тәрбиелеген әдістері ерекше мәнге ие болды. Осыған орай, Сократтың ұсынған білім беру әдісі білім алушы даму процесіндегі шынайылықты, өз бетінше табуды, нақтылауды, түсініктерді жетілдіруді талап етеді. Педагогика-психология саласындағы атақты ғалымдар өз еңбектерінде өзіндік жұмыс мәселесін психологиялық тұрғыдан қарастырған. Мысалы, С. Л. Рубинштейн «өздігінен» ұғымы әрекеттердің саналы түрткісі мен өзектілігін болжайтынын, ерік күшінің өзбетінділігін және «танымдық өзбетінділік» ақыл-ой әрекетінің сапасы ретінде өз бетінше білім алу мен дамуды білдіретінін тұжырымдаса, В. А. Крутецкий өз бетінше жұмыстану, білім алу, мәселені өз бетінше шешу, заңдылық ашумен теңбе-тең екендігін анықтаған. Ал, А. Н. Леонтьевтің пікірінше адам миында заттар, құбылыстар туралы толық бейне сақталу үшін адам мен зат арасында әрекеттік қатынас орнау қажет, осыған байланысты бейнелердің толықтық дәрежесі байқалады.

Білім алушы өз бетімен жұмыс істеу барысында, танымдық міндеттерге көңіл бөлуге, олардың қалай шешу керектігін ойлануға, алға қойылған міндеттердің дұрыс екендігіне

бақылау жасауға, теориялық білімді жүзеге асыру дағдыларын қалыптастыруға үйрену керек. БӨЖ дағдылары мен қабілеттерін қалыптастыру саналы және интуитивті түрде орын алады. Жоғарыда аталған дағдыларға сәйкес БӨЖ оқытушының басшылығымен іскерлік-ынтымақтастық түрде жүзеге асады, мұнда: білім алушы БӨЖ жұмыстарын орындау және ұйымдастыру тарапынан оқытушыдан тікелей рұқсат алады, ал оқытушы білім алушы берілген тапсырмаларды тіркеу, бақылау жасау және қателерді тексеру сияқты қызметтерді атқарады. Білім алушы кез-келген түрдегі өздік жұмысын орындау үшін келесі кезеңдерден өту керек:

– Өзіндік жұмысты анықтау;

– Танымдық тапсырмаларды (мәселелік және практикалық) нақтылау;

– Өзіндік жұмыстың таңдалып алынған және қойылған мәселелеріне сәйкес өзіндік бағалау;

– Алға қойылған басты мәселені шешу үшін барабарлық іс-әрекетті таңдау (оны шешу жолдары мен құралдарын таңдау);

– Мәселені шешу бойынша өзіндік жұмыстарды жоспарлау;

– Өздік жұмыс бағдарламасын орындау мүмкіндігін іске асыру;

– Басқару актілерін өзіндік жұмыстарын орындау кезінде жүзеге асыру: өздік жұмысының орындалуына бақылау жасау; аралық және қорытынды бақылау жұмысы кезінде өз-өзіне бақылау жасау; өздік жұмыстарды орындау барысында және орындағаннан кейін жіберілетін қателіктерге бақылау жасау. БӨЖ жұмысының нәтижелі болуы семестр бойы тапсырмалардың қалай бөлінуі және оған қаншалықты тиімді бақылау жасалғанына байланысты. Жұмыстарды барлық семестр бойынша реттілікпен және белгілі уақытпен бөлу керек. Бақылаудың тиімді әдістерінің бірі тест әдісі болып табылады. Оның тиімділігі оқытушының уақытын үнемдейді, білім мен біліктілік деңгейін жоғары дәлдікпен анықтайды, оқу үдерісін дараландырады. Оқу үдерісін кешенді әдістемелік қамтамасыз ету БӨЖ жұмыстарының тиімділігін арттыруда маңызды болып табылады.

Бұл білім алушы оқу процесіне тең қатысушысы болып табылатын мәселелік оқытуды қамтамасыз етеді. БӨЖ тиімділігін арттырудың тағы бір жолы белсенді бақылау әдістердің болуына байланысты. Сондай-ақ соңғы кездері бақылаудың кең тараған түрлерінің бірі рейтингтік жүйе болып табылады. Ол семестр кезінде білім алушының толық жұмысына қол жеткізуге мүмкіндік береді, сондай-ақ олардың шығармашылық белсенділігін ынталандыру арқылы білім алушылардың танымдық қызметін іске қосады.

Білім алушылардың өздік жұмыстарын сапалы орындауына қажетті оқу-әдістемелік кешендер мен әдебиеттермен қамтамасыз етілуі әрбір оқытушы үшін назар аударатын мәселе. Аталған мәселе тиімді шешілуі үшін кафедра, факультет тіпті университет деңгейінде барлық маманықдар бойынша білім алушылардың өздік жұмыстарын орындауға қажетті оқу-әдістемелік кешендер және әдістемелік нұсқаулықтармен толық қамтмасыз етілуі тиіс. Оқу-әдістемелік кешендер мен әдістемелік нұсқаулықтардың жүйелі әрі нормативті құжаттраға сәйкес сапалы жазылуы университеттің сараптама кеңесі тарапынан үнемі бақылауда болғаны жөн. Жалпы алғанда білім алушылардың өздік жұмыстарының орындалуының түп негізі – семестр бойы пәнді жүйелі түрде зерттеу, алған білімдері мен дағдыларын тереңдетіп меңгеру және бекіту, келесі семестрдің сабақтарына ұқыпты дайындалу, ой еңбегі мәдениетін қалыптастыру және жаңа білімдерді іздеу мен игеруге өзін бағыттау болып табылады. Көбінесе сабақ басталған кезде білім алушылардың білім алуына, алғашқы іс-әрекеттері мен дағдыларының қалыптасуына бағытталған репродуктивті түрдегі тапсырмалар қолданылады. Репродуктивті іс-әрекеттің ерекшелігі білім алушылардың әдебиеттермен өз бетінше жұмыс жасау, жаза білу, тезис құру, көңіл аудара білу сияқты дағдыларды әртүрлі деңгейде қалыптастыру үшін практикалық іс-әрекеттерді бірнеше рет қайталау жаттығулары болып табылады.

Семинарлық және лаборатория-практикалық сабақтарға дайындалу кезінде оқытудың активті және интенсивті әдістері (дидактикалық ойындар, ситуациялық есептер, миға шабуыл, дөңгелек үстел, конференция т.б) қолданылады, бұл кезде іс-әрекет продуктивті (шығармашылық) қасиетке ие болады. Нақты пәндерді оқыту кезінде көбінесе проблемалық оқыту түріне жататын курстық жобалау әдісін қолданады. Нәтижесінде болашақ мамандықтың сферасымен байланысты әртүрлі деңгейдегі есептер мен тапсырмалар шешіледі.

Білім алушы өздік жұмысын сапалы әрі уақытында орындап тапсыруы оның ізденушілік-зерттеушілік қабілетінің қалыптасуына жол ашады. Бұл әрі қарай ғылым саласында жұмыс жасайтын білім алушылардың дұрыс көзқарасын қалыптастыру, талдау жасай білу, жүйелі ойлану дағдыларын қалыптастыруда үлкен роль атқарады. Болон декларациясының өзектілігі білім алушылардың өз бетімен жұмыс жасауына көбірек мүмкіндік беретіндіктен университет қабырғасында білім алушылардың өздік жұмыстарын орындауына көбірек уақыт беру, өз бетімен шешім қабылдай алу қасиетіне тәрбиелеу маңызды болып табылады. Бұл жерде оқытушының негізгі ролі білім алушытерге кеңес беру, өздік жұмыстарын орындауға бағыт-бағдар беру болады Оқытушы әр білім алушылардың, ойында түрлі сұрақтар туындауына ықпал етіп, ол сұраққа жауап іздеу тәсілдері арқылы өз бетінше іздену әрекетін іске асыруына бағыт-бағдар беріп отырады. Дәрісте жазып алған кілт сөздерді, тезистерді аудиториядан тыс уақытта білім алушытер өз бетінше әдебиеттер көмегімен толықтырып дамытады. Зертханалық сабақта әр білім алушы белгілі тараудың, тақырыптары төңірегінде ізденіп нақты сұрақтарға жауап дайындап, меңгерген білімін жүйелейді.

Жоғарғы оқу орындарында білім алушылардың өзіндік жұмыстарының қарапайым және қолайлы түрі- коллоквиумдар болып саналады, ол белгілі бір тақырыптағы баяндама немесе деректі мәселені талқыға салатын ғылыми жиналыс түрінде ұйымдастырылуы мүмкін. Бұған оқытушылардың да шығармашылық әдіс-амалдары қажет. Мысалы, білім алушылардың жазған мазмұндамасын, жасаған курстық жұмыстарын әдеттегідей қабылдай салмай, әр түрлі ғылыми пікірталас ұйымдастыру арқылы қабылдаған әлдеқайда тиімді.

Білім алушылардың қарқыны қай пәнді болсын оқу кезіндегі өзіндік жұмыстарының дәрежесімен сипатталады. Негізінен алғанда білім алушылардың өзіндік жұмыстарын ұйымдастыру және өткізу технологиясы мынадай элементтерден тұрады.

Барлық инженерлік қызметтің негізгі мазмұны жобалық-конструкторлық құрылымнан және жобалық-технологиялық құрылымнан тұратыны мәлім.Курстық жоба, дипломдық жоба сияқты жобалық конструкторлық және оқу ісінің синтезін құрайтындықтан, болашақ маман үшін, әсіресе инженерлік мамандар үшін өте қажет курстық жобаны ерекше атап өткен жөн тәрізді. Тәжірибе көрсеткендей бір курстық жобаны 2-3 білім алушы орындаса жобаның практикалық сапасын арттыруға болады.

Өзіндік жұмыстың нәтижесін көру үшін ұйымдастыру-әдістемелік шараларының анық жоспарланған жүйесі болуы тиіс.

Өзіндік жұмыстың керекті нәтижесін алу үшін қойылатын негізгі шарт-білім алушытерді оқу-әдістемелік және анықтама-нормативтік материалдармен толық қамтамасыз ету қажет.

Жоғары мүддеде үлкен қарқынмен оқыту талабына сай білім алушылардың өздік жұмыстарына көбірек уақыт беру арқылы білім алушылардың өздігінен ойлау қабілетін кеңейтіп, ізденісін арттыратын деп сөз жүзінде айтып қана қоймай, сонымен қатар, білім беру ісінің сапасын арттыру үшін оқыту үстінде оң қабақ танытып, ұнамды көңіл қоюдың да мәні зор.

Кредиттік оқыту жүйесінің 3/2 бөлігі білім алушылардың өз бетімен жасайтын жұмысынан тұратыны белгілі, яғни білімнің негізін білім алушыерік-жігерін өз бетінше іздену, білуге деген қызығушылыққа бағыттай отырып, қалыптастыратынын ескерсек, әрбір

жеке пән бойынша өздік жұмысты кең көлемде дамытудың бағыттарын, ұстанымдарын айқындап Қазақстандағы жоғары оқу орындарының білім алушытеріне ұсынып отырудың кез келген жаңа ақпаратты оқып білуіне, оны терең түсінуіне көмекші болары анық.

Білімнің сапасын балдық жүйе бойынша саралаудың қорытындысы, әрбір білім алушыжеке өзбетінше ізденісті іске асырып жоғары балл жинауға талаптанатынын көрсетеді.

Білім алушылардың өзіндік жұмыстары оқу жұмысының бір бөлігі ретінде, таңдалған мамандық бойынша тағайындалған біліктілікке ие болу үшін қажетті іс тәжірибелік дағдыны меңгеруге мүмкіндік береді.

БӨЖ-ді орындау барысында білім алушы оқу процесінің белсенді мүшесі ретінде оқытудың максималды жекеленуіне қол жеткізеді.

БӨЖ-де мына мәселелер қамтылады:

- ғылыми және техникалық әдебиеттермен жұмыс істеу дағдысын меңгеріп, ақпаратты өз бетінше сараптап, ғылыми-ізденімпаздық, творчестволық қабілетін дамытады;

- еңбек сүйгіштікке тәрбиелеп, жұмыс уақытын жоспарлы ұйымдастыруға дағдыландырады;

- үй тапсырмасын, курстық және дипломдық жұмыстарын орындау кезінде практикалық сабақтарға, коллоквиум және семинарға дайындалуда оқу материалын тереңдетіп, бекітеді.

Кредиттік жүйе білім алушытердің өзіндік жұмыстарының (БӨЖ) ұйымдастырылуы мен бақылаудың сапалы болуын талап етеді. БӨЖ – бұл аудиторияда және аудиториядан тыс орындалатын ағымдағы тапсырмалар, жағдайларды талдау, жеке және топтық жобаларды даярлау. Бұл жұмыстың бір бөлігі аудиторияда оқытушының басқаруымен орындалады (БӨЖ).

Білім алушының өзіндік жұмысын міндетті түрде жоспарлап, бақылап, нақтылы өз уақытында бағалап және басқарып отыру қажет.

Өзіндік жұмыстарды ұйымдастыру дәрежесінің 4 түрлі типі бар:

Орындаушылық дәреже: оқулықпен, конспектімен жұмыс, үлгі бойынша тапсырма орындау.

Репродиктивті дәреже: типтік есептерді (мәселелерді) шешу, қорытынды мәліметтер объектінің талдау (анализ) жасауын керек еткен тұста тиімді (рациональный) шешім таңдауы негізделіп беріледі.

Біршама ізденгіштік дәреже немесе ойлау дәрежесі: бейтаныс жағдайы бар типтік емес есептерді (мәселелерді) шешу және бұрын игерген білімді пайдалану (мысалы: курстық және дипломдық жобалау).

Зерттеушілік дәреже: қарастырылатын нысандардың (объектілердің) негізіне терең үңілу, жаңа ақпарат алу үшін қажетті жаңа байланыстар мен қарым – қатынасты қалыптастыру (мысалы, іздену сипатындағы диплом жобалау, білім алушының оқу-зерттеу жұмысы, білім алушы ғылыми-зерттеу жұмысы).

Білім алушылардың интелектуалды қабілеттері мен дайындықтарының дәрежесі әр түрлі болғандықтан, әрбір білім алушыке өзіндік жұмыстың жекелеген түрлерін дербес таңдаған тиімді, мұнда «кіріспе көрсеткіш пен оқу процесіндегі пәндер бойынша білім алушы білімін бағалаудағы нәтижелерге сүйенген дұрыс.

Білім алушының өзіндік жұмысы (БӨЖ) – білім алушы білімінің тереңдігі, дағдылары мен біліктілігіне, білім меңгеруіне ықпал ететін оқу процесінің ең негізгі элементтерінің бірі. БӨЖ орындау арқылы білім алушы оқу процесінің белсенді мүшесі бола отырып, өз ойын еркін, сондай-ақ, нақты дәлелдермен жеткізе алатын дағдыларды үйренеді және меңгереді.

Өзіндік жұмыс мәселелерін зерттеуде жоғары мектеп педагогикасы алдында бірнеше маңызды міндеттер тұр. Мұның басты себебі, біріншіден, өзіндік жұмыс білім алушытердің көп аспектілі тұлғалық білім беру құралы ретінде қарастырылмайды; екіншіден, бұл мәселе бойынша зерттеулерде орта және жоғары мектеп арасындағы сабақтастық ескерілмейді.

Сондай-ақ, бұл сала бойынша арнайы зерттеулердің жеткіліксіздігі байқалады. Жоғары мектептегі оқу процесінің теориясы мен практикасында болашақ педагог-психологтардың өзіндік іс-әрекетін қалыптастыру мәселесіне жеткілікті мән берілмеген.

Оқытушы оқыған кез келген дәріс тақырыбы білім алушыке түсінікті бола бермейді. Оның себептерінің бірі – білім алушының басты қызығушылық объектісі – мамандық алу. Ал, оқылған дәріс оның болашақ мамандығымен байланыссыз болса, оны игеруге құлқы болмайды. Онымен қоса, оқу процесінің бастапқы кезеңдерінде, білім алушы қойылған проблеманы шешуге қажетті өзіндік жұмыс істеу дағдылары әлі толық қалыптаспайды. Сондықтан, оқу процесінің алғашқы кезеңдерінде оқытушы тек проблема қою ғана емес, оны шешу жолдарына білім алушытерді баулуы тиіс. Бұл орайда, БӨЖ рефарат, баяндама, шығармашылық жұмыс, бақылау жұмысы, ғылыми мақала түрінде дайындауға ықпал етуі қажет.

Көптеген психологтар мен педагогтардың зерттеулерінде ЖОО білім алушытері оқу процесіне бейімделу жағдайында өзіндік жұмыстарды орындауда, оның сан алуан түрлері мен формалары бойынша біршама қиыншылықтарға кездеседі. Соның салдарынан, оқып-үйренушілер оқу-тәрбие жұмыстарына, өзіндік жұмыстарға енжарлық танытып, оқу үлгерімдерінің төмен болуы орын алады.

Жоғары оқу орындарында БӨЖ ұйымдастыру сыртқы және ішкі мақсаттарға сәйкес қызмет атқарады және дамытылады. БӨЖ атқарудың сыртқы мақсаты қоғамның мамандарды даярлауға қоятын талаптарымен анықталады. Мамандарды дайындаудың сапасын арттыру міндетін шешудің негізі оқыту сапасын күшейту болып отыр. Ол бірнеше факторлармен айшықталады. Ең бастысы, маманды даярлау деңгейіне нарықтың қояр талабы және оқытудағы экстенсивті және интенсивті факторлардың арақатынасының өзгеруі болып табылады. Әрине, осы орайда мәселе қарқынды фактор пайдасына шешілуі керек екендігі түсінікті. Жұмыста болашақ педагог-психологтардың өзіндік жұмыс істеу технологиясын педагогикалық негізде жобалаудың жүйесі ұсынылды. Сонымен, білім алушылардың өзіндік жұмыстарының тиімділігін арттыру екі бағытта жүргізілді: біріншіден – білім алушылардың орындаушылық қызметтерін белсендіру (жандандыру); екіншіден – өзіндік танымдық қызметті кеңінен ұйымдастыру.

Әдебиеттер тізімі:

1. Зацепина, О.В. Технология организации самостоятельной работы будущих педагогов профессионального обучения / О.В. Зацепина, Г.В. Лаврентьев, Н.Б. Лаврентьева : монография. – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2008. – 222 с.
2. Медведенко, Н. В. Совершенствование контроля знаний и учета успеваемости студентов в контексте Болонского процесса / Н.В. Медведенко, С.Ю. Рубцова // Высшее образование сегодня. – 2008. – № 3. – С. 93-96.
3. Перевощикова, Е. Н. Рейтинговая система оценивания деятельности студентов как средство управления качеством образовательного процесса по специальности / Е. Н.Перевощикова, А. И. Голубева // Инновации в образовании. – 2007. – № 12. – С. 65-72.
4. Григорян, В.Г. Роль преподавателя в организации самостоятельной работы студентов / В.Г. Григорян, П.Г. Химич // Высшее образование в России. – 2009. – №11. – С. 108-114.
5. Асанов Н. Өзіндік жұмыстардың ерекшеліктері.Алматы, 2013. 125-126 б.

УДК ӘОЖ 811.12

ОСОБЫЕ МЕТОДЫ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ ОБУЧАЮЩИХСЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Кажияхметова А.А.

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация. *Самостоятельная работа обучающихся – это особый вид обучения в процессе выполнения дидактических заданий в образовательном процессе, формирующий познавательный интерес и дополняющий знания по определенной области науки. Самостоятельная работа-умение обучающихся ориентироваться в поиске при освоении практических заданий, при освоении учебного материала с творческой активностью, обеспечивающей развитие логического мышления.*
Ключевые слова: *обучающийся, самостоятельная работа, образование, лекция.*

ӘОЖ 316.444.5

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАРДЫҢ РӨЛІ

Аханова Динара Еркиновна, *e-mail:* clever_-92@mail.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация. *Мақалада заманауи білім беру жүйесіндегі мобильді оқытуды қолдану аясы қарастырылды. Отандық білім беру жүйесіндегі мобильді оқытуды және аралас оқытуды енгізу мәселелері талқыланды. Білім алушылар мен жастардың мобильді оқыту арқылы білім алуға қызығушылығын арттыру және мобильді құрылғылардың мүмкіндігін білім беруге тиімді пайдалану мақаланың түйіні болып табылады.*
Кілт сөздер:*Мобильді оқыту, аралас оқыту, мобильді құрылғылар, оқу үдерісі, қашықтықтан оқыту.*

Қашықтан оқыту - технологиялар жоғары дамыған заманда әдеттегі өмірге айналды. Сол себепті технология саласындағы заманауи даму кезеңі ақпарат алудың қарапайым және қолжетімді әдістерін ұсынады.

Білім – әрбір адам баласының өмірінің маңызды бір бөлігі. Білім – ол адаммен өмір бойы байланысты болатын үздіксіз үрдіс. Адам үнемі жетіліп отыруы тиіс. Бүгінде білімсіз күн көру мүмкін емес. Тіпті ең қарапайым, төмен жалақы төленетін мамандықтың өзі ең болмағанда орта білімді талап етеді.

Ақпарат алмасу қазіргі таңда әр адам өмірінің ажырамас бөлігі болып табылады. Ал телефондар, планшеттік компьютерлер, смартфондар сияқты құрылғылар ақпараттық өмірдің негізіне айналады. Технологияның жетілуіне байланысты электрондық құрылғылар жаңа процессорларға ие бола отырып, оларға аса күрделі тапсырмаларды орындауға мүмкіндік береді, сондай-ақ ақпараттың үлкен ағынын өңдейді.

Қазіргі уақытта мобильді құрылғылар 10-60 жас аралығындағы барлық адамдарда бар. Демек, мобильді қосымшалар үнемі өзекті болып табылады. Көптеген қолданушылар әзірлеушілердің құрған бағдарламаларын толығымен қолданбайды. Бұл дегеніміз, білім алушылар смартфондар мен басқа да ақылды қондырғылардың мүмкіндіктері туралы нашар біледі. Көптеген зерттеулердің нәтижелері жасөспірімдердің көпшілігі компьютерлік өмірдің ойын жағымен ғана таныс екенін көрсетеді. Бұл жағдайда мобильді қосымшаларды,

смартфондарды және оқуды ынталандыру саласында қосымша білім алу үшін ақылды қондырғыларды пайдалану фактілері жоқ. Мобильді қосымшалар арқылы білім алу - бұл танымал болған жаңа әдіс.

Білім беру саласында инновациялық қызмет түрлерінің бірі – қашықтықтан оқытудың онлайн технологияларын қолдану болып табылады.

Қазіргі уақытта жаңа оқыту жүйесін құру үшін жеткілікті күшті негіз жоқ, бірақ мемлекет басшысы Н.А. Назарбаев Қазақстан халқына "Қазақстан-2050 стартегиясы" жолдауында білім беру ортасындағы оқытудың әдістеріне және онлайн жүйелерін дамытуға қатысты негізгі ұстанымдарға баса назар аударды.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты мобильді қосымшаны білім беру жүйесіндегі көмекші элемент ретінде пайдалану өте тиімді.

Алдымен «мобильді қосымша» сөзін түсіндіріп алайық. Мобильді қосымша - смартфондарда, планшеттерде және басқа мобильді құрылғыларда қолдануға арналған бағдарламалық жасақтама. Мобильді қосымшалардың негізгі бөлігі құрылғының өзі үшін алдын ала орнатылған немесе AppStore, BlackBerry App Store, GooglePlay, 1mobile market, windowsfonestore, Яндекс.store және т.б. сияқты онлайндық қолданбалар дүкендерінен тегін немесе ақылы түрде жүктеледі.

Мұндай бағдарламалық жасақтаманың түпнұсқалы мақсаты электронды поштаны тез және ыңғайлы тексеру болды, бірақ айтарлықтай сұраныс түрлі салалардағы тағайындаулардың көбеюіне әкелді..

Студенттер мобильді технологияны көбірек қолданғанды және оларды жеке өмірінде жиі пайдаланғанды жөн көреді. Сондықтан, бүгінгі жастар үшін мобильді құрылғыларды тек арнайы қажеттіліктеріне ғана емес, оқу үшін де қолдану қиын емес. Ұзақ уақыт бойы білім алушыларға мобильді құрылғыларды өз бетінше пайдалану үшін келесідей тенденция жасалды:

– коммуникатор –өзара ақпарат алмасу;
– фотоаппарата–текстті суретке түсіру және т.б.;
– диктофон –дәріс оқитын оқытушының дауыстық жазбасын жазып алу;
– мобильді браузер – сайттарға кіру үшін;
– дыбыспен тыңдау үшін аудио ойнатқыш;
– секундомер – ғылыми тәжірибе(эксперимент) жүргізу үшін;
– шетелдік мәтіндерді аудару үшін құралдар.

Оқу үрдісінде мобильді технологияны пайдаланудың артықшылықтарының бірі студенттердің алынған ақпаратты бақылауға қол жетімдігі. Көптеген қолжетімді білімдердің арасында таңдау еркіндігі сияқты, студентке оқуға шектеусіз мүмкіндіктер ашылады, ол оған еркіндік пен тәуелсіздік береді. Оқу материалдарын және тапсырмаларын ұсынудың дәстүрлі формасынан айырмашылығы, мобильдік оқыту инновациялық технологияларды қолданады, оның көмегімен оқу үрдісінде өзгерістер орын алады. Белгілі бір ақпарат түрін жеткізу үшін әлеуметтік желілер, бұлтты сақтау, медиа-хостингтік сайттар сияқты заманауи қызметтер пайдаланылады, ал жақында кейбір мұғалімдер пайдалы ақпарат тарату үшін әлеуметтік желілерді пайдалана бастады.

Қазіргі заманғы адамның білім алу қажеттілігін өтеу үшін ақпарат берудің жаңа тиісті әдістерін іздеу қажет болады. Бірақ бұл барлық мұғалімдер ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) толығымен меңгерген кезде ғана мүмкін болады.

Мобильді қосымшалардың эволюциясы түбегейлі өзгерістерге әкеліп соқты. Модернизацияланған оқыту жүйелерін табысты іске асыру үшін жақсы білім ортасын қамтамасыз ететін пайдаланушылармен еркін жұмыс істеуге мүмкіндік беретін технологиялар қажет.

Оқу үрдісіне мобильді оқытуды енгізуде артықшылықтар мен кемшіліктер бар екенін атап өткен жөн. Бұл оқыту түрі өз қалыптасу кезеңінде табысты іске асырылуда. ЮНЕСКО ғалымдары мобильді оқытудың бірнеше артықшылығын атап өтеді:

Ұтқырлық. Қазіргі заманғы смарт-гаджеттер, орын мен уақытқа қарамастан, оқу үдерісін ұйымдастыруға және оңтайландыруға мүмкіндік береді. Ұтқырлықтың осы түрінің екі түрі бар: біріншіден, білікті маманның орнына қарамастан, білім беру бағдарламаларын жүзеге асыру мүмкіндігі. Екіншіден, бұлтты сақтау жүйелерін пайдалану арқылы әр түрлі құрылғылардан қолжетімділік. Ұялы телефонды ауыстыру жағдайында студент барлық қол жетімді ақпаратқа қол жеткізе алады. Сонымен қатар, әртүрлі дәрежедегі қиындықтардың міндеттерін орындау үшін әр түрлі құрылғыларды оңай пайдалана алады.

Тұрақты білім беру. Алдыңғы жылдармен салыстырғанда, ақпараттық технологияларды қолдану стационарлық құрылғыларға бағытталды. Бірақ технологияны қалыптастыру мен дамытудың осы кезеңінде ақпараттық базаға үздіксіз қосылу көзделуде. Ұялы құрылғылар көбінесе сол иеленушінің иелігінде болғандықтан, олар білім беру үдерісін үздіксіз жүргізеді: сондықтан тапсырмаларды кез келген уақытта ыңғайлы орындауға болады, ал мұғалімдер сыныптан тыс оқытудың пассивті бөлігін ала алады. Мобильді қосымшалар әскери қақтығыстар орындарында, тіпті апаттар аймағында үздіксіз оқытуды жүргізуге мүмкіндік береді, бұл тағы басқа үздіксіздік көрінісі.

Жеке оқыту. Мобильді қосымшалар білім алушыға белгілі бір курстардың мазмұнын, қиындық деңгейін және басқа мазмұнды таңдауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, өзіңіздің қалауыңыз бен біліміңіздің деңгейіне қарай күрделіліктің келесі деңгейіне ауыса алады, өз нәтижелеріңізді бағалай алады және материалды біріктіру үшін қосымша міндеттерді орындай алады. Бұдан басқа, ұялы телефон әрбір оқушыға материалды материалды өз бетімен ыңғайлы етіп оқуға мүмкіндік береді. Яғни, білім беру бағдарламалық жасақтамасының құрушысы көрсетілетін қызметтердің сапасын жақсарту үшін сол ақпаратты бейімдеуге, сондай-ақ оны көбейту жолдарына (мәтін, графика, бейне, аудио) тиімділігін арттыру керек.

Байланыс сапасын жақсарту. Ұялы құрылғылар мұғалім мен студент арасында жылдам және жоғары сапалы байланыс орнатуды жеңілдетеді. Студенттермен кері байланыс мұғалімдерге берілген студенттің даму жылдамдығын қадағалауға мүмкіндік береді. Түрлі ақпарат көздерінде жазылған басқа да артықшылықтар бар:

– бірқатар диалог мүмкіндіктерін қамтамасыз ету;

– мобильді құрылғыларды пайдалану, өздерін дұрыс қолданбаған және дәстүрлі презентацияға ынта танытпаған студенттерден білім алуға қызығушылық танытуда;

– дербес білім беру және ақпарат алмасу;

– нақты критерийлерді іздеуді жеңілдету үшін ақпаратты сұрыптау;

– әртүрлі технологиялармен практикалық жұмыс - зерттелетін тақырып туралы ғана емес, сонымен қатар қосымша білім, оқушылардың қажетті білім деңгейіне қол жеткізуге мүмкіндік беретін түрлі технологияларды қолдану мүмкіндіктері;

– материалдың формат типіне байланысты шолу (білім беру сипатындағы бейне және аудио материалдар);

– уақытпен даму мүмкіндігі және т.б.

Артықшылықтарға қарамастан, кейбір кемшіліктер де бар:

– мобильді қосымшаларды пайдаланудың өсуімен қарым-қатынас дағдыларын дамытудың төмендеуі байқалады, себебі білім алушы мен мұғалім арасындағы байланыс минималды болады. Осылайша, оқытудың бұл түрі өзара қарым-қатынас дағдыларын, сенімділікті, көшбасшылықты және командамен жұмыс істеу қабілетін дамытуға кедергі келтіреді;

– кейбір өңірлерде гаджеттерді ыңғайлы пайдалану үшін қажетті интернетке тегін кіру қиындықтары;

– жоғары сапалы мобильді қосымшаны іске қосу үшін күрделі қаржылық шығындар;

– техникалық құрылғымен жұмыс істей алмаған жағдайда материалды зерттеу барысында, сондай-ақ оның меңгеруінде басқа қиындықтар туындауы мүмкін;

– бірқатар мобильді қосымшаларда жоқ көлемді мәтін үзінділерін оқығанда концентрацияның жоғалуы.

Бірақ, осы кемшіліктерге қарамастан, олардың кейбіреулері толығымен немесе ішінара жойылуы мүмкін. Мәселен, қадамдық нұсқаулармен пайдалануды жеңілдетуге болады.

Көптеген функциялардың арқасында мобильді қосымшаларды оқу процесіне енгізу тиімді болып табылады (дауыстық байланыс, хабар алмасу, бейне және аудио алмасу және т.б.)

Осындай технологиялық құралдардың көмегімен студенттер білім беру міндеттерін шешуге мүмкіндік алады:

– әкімшілік және ұйымдастырушылық алмасу (сабақ кестесі, оқу ақысы және т.б.);

– электрондық білім беру ресурстарының дербестендірілген медиадерекқоры, ғылыми-фантастикалық әдебиет, сөздіктер, аудиовизуалды ақпараттар

– оқу бағдарламаларын, іздеу жүйелерін және интернет-ресурстарын пайдаланатын тренингтерді қалыптастыру, студенттер мен оқытушылардың ұжымдық өзара әрекеттестігі, қосымша қызметтер (жаһандық позициялау жүйесі және т.б.);

– кеңес беру және түсіндіру;

– жылдам хабар алмасу, ақпаратты жіберу;

– вебинарлар, әлеуметтік желілер;

– тестілеу және өнімділікті бақылаудың басқа түрлері.

Мұндай білім беру форматы нақты ақпараттық материалдармен қамтамасыз етіп, нақты уақыт режимінде жұмыс істейді. Мобильді оқыту, бір жағынан, өзара ынтымақтастықта, ал екінші жағынан, оқушылар қауымдастығын құруға жеке түрде жасалады.

Студенттерді оқытудың заманауи оқу үрдісі үшін қазіргі заманғы оқыту әдістерін сапалы модернизациялау және жаңарту қажет. Мобильді бағдарламалық қамтамасыз етуді қолдану мұғалімдердің ғана емес, студенттердің де ынталандыруын арттырудың ең тиімді және қолжетімді әдістерінің бірі болып табылады. Жалпы алғанда, жаңа технологиялардың көмегімен жас ұрпақ үшін білім алу үдерісі барынша тартымды болады.

Сонымен қатар, білім беру үдерісіндегі үлкен рөлді оқушы-мұғалім қарым-қатынасы сақтайды, себебі оқушылар көбінесе ойын компьютерлерімен және мобильді қосымшалармен танысады және көңіл көтеру үшін өздерінің техникаларын пайдаланады.

Осылайша, мобильдік құрылғылардың көмегімен студенттерді оқытуды ұйымдастырудағы ұсынылған тәсіл ұялы платформалардың жаңа мүмкіндіктерін пайдалану арқылы дәстүрлі құрылымды кеңейтеді. Ол оқу ортасын кеңейтеді және одан тыс орын алады. Білім беру технологияларын қолдануда алынған тәжірибе заманауи енгізілген білім беру практикасында олардың тиімділігін көрсетеді. Білім беру жүйесінде мұндай жаңалықтарды қолдану зерттелген материалды табысты дамытуға ықпал етеді.

Ең ірі ақпарат алмасу бәрімізге белгілі – интернет желісінде орын алады. Интернет көмегімен әртүрлі тақырыптағы ақпараттар мен ресурстарға оңай қолжеткізуге болады. Қазірде интернет жастар үшін ең танымал ақпарат көзі болып табылады.

Өкінішке қарай, интернет желісінен ақпарат алуда кейбір мәселелер туындауы мүмкін, айталық ақпарат пен деректер қате, жалған, тіпті білім алуда кедергілер туғызып жатады. Сондықтан да іздену кезінде ақпаратты мұқият іріктеп, тек тексерілген, дәлелденген желі ресурстарын пайдалану қажет.

Жоғары оқу орындарында берілетін білім тек теориялық тұрғыда саналып, оқуды бітіру кезінде өзектілігін жоғалтуы ғажап емес. Кейде қандай да бір мамандыққа қатысты жаңалықтар мен мүмкіндіктер пайда болып, оқу аяқталғанша өзектілігін тез жоғалтады. Жылдар бойы білім беру жүйесі өзгермей келуде – оқытушы тақтаға шығып дәріс оқиды, студент жазады, тыңдайды.

Бағдарламашылар мен жалпы жаңа ақпараттық технологиясы саласында жүрген маман иелері мұндай жағдаймен жақсы таныс. Себебі қазіргі ақпараттық технология заманында жаңалықтар тез өзгеріп, ауысу үстінде.

Қорытындылай келе, жоғарыда айтылғандардың барлығы мобильді оқыту дәстүрлі емес дегенді білдірмейді, бірақ жоғары білім беру үдерісіне және аралас оқытудың құрамдас бөлігі ретінде пайдалануға болады. Ұялы оқытуды белсенді пайдалану компьютерлерді портативті гаджеттермен алмастыруға емес, сонымен бірге білім беру ортасының студенттері үшін қолайлы және қызықты болатын қызықты және сәйкес әдістермен толықтырады.

Әдебиеттер тізімі:

1 Эд Бурнет. Разработка мобильных приложений. — СПб.: Питер, 2012. — 256 с.
2 П.Дейтел, Х.Дейтел, М.Моргано. Adroid для программистов: создаем приложения. – СПб.: Питер, 2013. – 560 с.
3 Архитектура Android. – URL:https://habr.com/ru/post/16770/
4 Доскажанов Ч.Т., Даненова Г.Т., Коккоз М.М. //Роль мобильных приложений в системе образования // Международный журнал экспериментального образования. – 2018.
5 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана
6 ҚР БҒМ 2012 жылғы 6 сәуіріндегі № 151 бұйрығымен бекітілген Қазақстан Республикасының білім беру ұйымдарында оқу жетістіктерін сырттай бағалауды өткізу жөніндегі нұсқаулық. – Астана,
7 Доскажанов Ч.Т., Даненова Г.Т., Коккоз М.М. //Роль мобильных приложений в системе образования // Международный журнал экспериментального образования. – 2018. – № 2. – С. 17-22; URL: http://www.expeducation.ru/ru/article/view?id=11790 (дата обращения: 24.10.2021).
8 Хашими С. Разработка приложений для Android / С. Хашими, С. Коматинени, Д. Маклин. – СПб.: Питер, 2011. – 736 с.
9 Сайт разработки в AndroidStudio. – URL: https://developer.android.com (дата обращения 24.10.2021).

УДК 316.444.5

РОЛЬ МОБИЛЬНЫХ ПРИЛОЖЕНИЙ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Аханова Д.Е.

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация. *В статье рассматриваются вопросы, касающиеся внедрения мобильного обучения: исследуются возможности применения мобильного и смешанного обучения в зарубежной и в отечественной системе образования, проблемы эффективного использования новых возможностей мобильного обучения. Отмечается, что обучающиеся университета и молодежь готовы к освоению мобильных технологий в образовании.*

Ключевые слова: *Мобильное обучение, смешанное обучение, мобильное устройство, процесс обучения, дистанционное обучение.*

ӘОЖ 37.091.3

ОҚЫТУДЫҢ ЖОБАЛЫҚ ӘДІСІ БІЛІМ БЕРУ САПАСЫН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Утешева Гульнара Шаукатовна, E-mail: ***utesheva.gulnara@mail.ru***
Ғайнешова Айсулу Меңдібайқызы, E-mail: ***aisy_08@mail.ru***

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті

Аннотация. *Мақалада жобалық әдісті қолданудың өзектілігі, оның негізгі мақсаттары мен ұйымдастыру кезеңдері қарастырылады. Білім алушыларды оқыту кезінде жобалық әдісті қолданудың өзектілігі мен орындылығы негізделеді, оқу жобасының кезеңдерінің мазмұны ашылады. Жоба әдісінің негізгі мақсаты білім алушыларға әртүрлі пәндік салалардан білімді біріктіруді талап ететін практикалық мәселелерді немесе мәселелерді шешу процесінде өз бетінше білім алуға мүмкіндік беру болып табылады.*

Кілт сөздер: *әдіс, жоба, білім, оқытушы, білім беру процесі, зерттеу әдісі*

Қазіргі уақытта Қазақстанда білім берудің өзіндік жоспары, ұлттық үлгісі қалыптасуда. Осыған орай білім алушылардың тұлғалық дамуына бағытталған оқыту технологияларының бірі бұл жобалық оқыту әдістері. Жобалап оқыту кредиттік оқу жүйесінің талабына сай, қазіргі заман түрғысынан қойылып отырған міндеттерге жауап бере алатын, бүгінгі күн үдерісін толық аяқтай алатын оқыту жүйесі.

Жобалау әдісі белгілі бір мәселені шешу үшін алынған білімді қолдануды ұйымдастыруға мүмкіндік береді - бұл зерттеу әдісі. Бұл жағдайда оқытушының рөлі өзгереді. Оқытушы, ең алдымен, білім алушылардың танымдық іс-әрекетін ұйымдастырушы ретінде әрекет етеді. Оның міндеті – білім алушыларды өз бетінше оқуға үйрету.

Жобалау әдісі бастапқы кезеңде кейбір сабақтар теориялық материалды оқытуға арналады деп болжайды. Осы уақыт ішінде білім алушылар болашақта тапсырманы шеше алатын құрал алады. Теориялық материалды беру процесінде студенттер алған білімдерін қолдана отырып шеше алатын мәселе туралы тұтас идеяны қалыптастыруға ерекше назар аударылады.

Ең бастысы және ең қиыны - жауабы білім алушыларды аздап зерттеу жүргізуге итермелейтін сұрақ қоя білу. Жұмыс барысында білім алушылар компьютерді іздеу және безендіру құралы ретінде пайдалана алады. Ең алдымен, сабақтарда компьютерді пайдалану емес, білім алушылардың ақыл-ой, зерттеу әрекеттерін ояту [1].

Жобалау әдісі - бұл гипотезаларды ұсынуға, оларды талдауға, сынға, ақыл-ойға, сондай-ақ гипотезаларды тексеруге арналған сыртқы модельдік эксперименттерге, қорытынды тұжырымдардың синтезіне негізделген зерттеу әдісі.

Осылайша, жобалау әдісінің негізінде проблемаға негізделген тәуелсіз зерттеу (мини немесе макро -) жатыр, оның нәтижесі «зерттеуші» үшін жеке маңызды.

Жобалау әдісі келесі кезеңдерді қамтиды:

I кезең-ӘДІСТЕМЕЛІК:

- зерттеу (қарастыру)пәнін таңдау және түсіну;
- жоба тақырыбын тұжырымдау (әдеттен тыс тұжырымдау қажет);
- проблемалық мәселелерді тұжырымдау;
- жобаның мақсаттары мен міндеттерін түсіну және бастапқы тұжырымдау;
- тұсаукесер логикасы мен жоба құрылымының бастапқы анықтамасы;

Жобалардың жалпы тақырыбы білім алушыларға оқу жылының басында (тақырыпты оқудың басында, нақты қандай да бір пән бойынша) хабарланады.

II кезең-МАЗМҰНДЫ:

- таңдалған тақырып бойынша материалды іздеу және таңдау;

– «басты бетті» дайындау - презентация картасы;

- білім алушыларға арналған үй тапсырмасы - жоба тақырыбы бойынша материалды іздеу және таңдау, практикалық жаттығуларды орындау, тапсырмаларды шешу;

- жұмыс барысында білім алушылар кітаптардан, интернеттен, оқытушыдан, осы саладағы басқа мамандардан немесе өзге де көздерден өз бетінше ала алатын қосымша ақпаратқа қажеттілік әрқашан туындайды;

III кезең-РЕФЛЕКСИВТІ:

- жобаның мақсаттары мен міндеттерін түпкілікті тұжырымдау;
- жобаның тұсаукесері мен құрылымының логикасын түзету;
- жобаның мақсаты мен міндеттеріне сәйкес нәтижелерді тұжырымдау;

IV кезең - ТЕХНИКАЛЫҚ:

- графикалық бөлім (иллюстрацияларды жасау, таңдау, сканерлеу);
- «Басты бет» слайдын дайындау - презентация картасы;
- мәтін бөлігі (мәтінді теру және пішімдеу);
- беттің, слайдтың, сайттың орналасуы (безендіру);
- презентациямен жұмыс (Сайт, бюллетень және т. б.);

Ақпараттық пәндер бойынша сабақтарда білім алушылар белгілі бір технологияны меңгереді (презентациялар, HTML құжаттарын құрастыру және белгілеу тілі, JavaScript сценарийлерін дайындау тілі оқытылады) [3].

V кезең-ЖОБАНЫ ҚОРҒАУ.

Жобаларды безендіру және қорғау студенттердің зерттелетін материалды меңгеру дәрежесін анықтауға мүмкіндік береді. Бұл рефлексия, өз нәтижелерін өзін-өзі бағалау мүмкіндігі. Жобаларды қорғау тақырыптық апта шеңберіндегі ғылыми-практикалық конференцияда өтеді.

Бұл ретте бағаланады:

– жобаның мазмұны: өзектілігі, авторлық қорытындылар, авторлық ізденіс, техникалық орындау;

– қорғау: өз жұмысын ұсына білу, қарсыластардың сұрақтарына жауап бере білу, өз көзқарасын қорғай білу, сахнада тұрып, сөйлей білу.

Жобалау әдісінің артықшылықтары мен кемшіліктері.

Әдістің кемшіліктері ол қолданылатын белгілі бір пәннің ерекшелігіне байланысты болуы мүмкін:

- мотивацияны ұйымдастырудың проблемалық сипаты;
- эксперименттік жағдайларды ұйымдастырудың проблемалық сипаты;
- жалпы сипаттағы кемшіліктер:
- мұғалімнің осы әдісті өзінің кәсіби тәжірибесінде қолдануға дайынностьстігі;
- затты жоспарлауда материалды түсіндіруге бөлінген уақыттың шектелуі (уақыт шеңбері);
- техникалық жарақтанбау.

Жоба әдісінің артықшылықтары:

- оқытуда жоба әдісін қолдану кезінде:
- білім беруді даралау жүріп жатыр;
- ондағы оқушылар нақты өмір мәселелерін шешуді талқылайды;
- оқушылар үнемі ақпаратты іздеуге және талдауға, өз ойларын нақты айтуға мәжбүр;
- компьютерлерді жұмыста құрал ретінде қарқынды пайдалану;
- жұмыстағы жеке және топтық әрекеттердің үйлесімі;
- оқу процесінде мұғалім мен оқушының рөлін өзгерту;
- пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру.

Жаратылыстану-техникалық пәндерді оқытуда жоба әдісін қолданудың артықшылықтары, кемшіліктері, проблемалары мен артықшылықтары.

Мәселелер мен кемшіліктер:

- зерттеу объектілері материалдық емес (формулалар, дәлелдер, теоремалар, математикалық фактілер), оларды «ұстауға, байқауға, шарттарды өзгертуге» болмайтындығын ескере отырып, зерттеу мотивациясын ұйымдастырудың проблемасы;
- көрнекі экспериментті ұйымдастырудың проблемасы (көп жағдайда теориялық эксперимент мүмкін, бұл тәжірибеде қайшылықтарға әкеледі);
- жаратылыстану-техникалық пәндер үшін жоба әдісінің нақты шарттарын бейімдеу проблемасы;
- мұғалімдердің жаратылыстану-техникалық пәндерді оқытуда жобалық әдісті нәтижелі пайдалануға құлықсыздығы, қорқуы немесе дайын еместігі.

Оқу орнында жобалардың электрондық кітапханасын құру қажет. Білім алушылар барлық білім алушылар оқу үшін пайдалана алатын өз еңбегінің нәтижелерінен қанағат сезінеді. Еңбек нәтижелеріне сұраныс неғұрлым жоғары болса, білім алушылар соғұрлым үлкен жауапкершілікпен жұмыс істейді. Жобалық әдіс жоғары тиімділікті, оқуға деген ынтаны, шамадан тыс жүктемені азайтуды және білім алушылардың шығармашылық әлеуетін арттыруды көрсетеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ануфриева О. И. Использование проектных технологий как фактор повышения качества среднего профессионального образования // Среднее профессиональное образование. - 2012. - № 3. - С. 3-6.
2. Дорджиева Л. А. Метод проектов как средство формирования познавательной самостоятельности студентов колледжа/ Волгогр. гос. пед. ун-т. - Волгоград, 2006.
3. Правдина М.В. Интеграция общетехнической и иноязычной подготовки как средство формирования инженерной культуры студентов технического вуза - Н. Новгород, 2006.
4. Черных В.В. Метод проектов в обучении иностранному языку студентов вузов юридических специальностей: на материале немецкого языка/ Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина. -Тамбов, 2003.

УДК 37.091.3

ПРОЕКТНЫЙ МЕТОД ОБУЧЕНИЯ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Утешева Г.Ш., Ғайнешова А.М.

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет

Аннотация. *В статье рассматривается актуальность применения проектного метода, его основные цели и этапы организации. Обосновывается актуальность и целесообразность использования метода проектов при обучении студентов, раскрывается содержание этапов учебного проектирования. Основное предназначение метода проектов состоит в предоставлении обучающимися возможности самостоятельного приобретения знаний в процессе решения практических задач или проблем, требующего интеграции знаний из различных предметных областей.*

Ключевые слова: *метод, проект, образование, педагог, образовательный процесс, знание, исследовательский метод*

УДК 378.016

МЕТОДЫ СИЛОВОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ

Ертлеу Каиргалий Муратович, Шалаев Булат Бердекешович, E-mail:bulat@mail.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет

Аннотация. *Физическая культура в высших учебных заведениях представлена как учебная дисциплина и важнейший компонент целостного развития личности студента. В данной статье рассмотрен компонент общей культуры и профессиональной подготовки студенческой молодежи в течение всего периода обучения, физическая культура входит обязательным разделом в гуманитарный компонент образования, значимость которого проявляется через гармонизацию духовных и физических сил, формирование таких общечеловеческих ценностей, как здоровье, физическое и психическое благополучие, физическое совершенство.*

Ключевые слова: *спорт, динамика, показатель, физическое развитие, коррекция фигуры, силовая подготовка.*

Методы физического воспитания студентов с использованием элементов силовых видов спорта, осуществляемого с учетом физкультурно-спортивных интересов, способствуют положительной динамике показателей физического развития, уровня здоровья, мотивационной сферы и учебной деятельности студентов.

Одним из перспективных направлений совершенствования системы физического воспитания студентов является использование в структуре занятий элементов популярных среди молодежи видов спорта. Программа занятий должна составляться с учетом особенностей мотивационной сферы, физкультурно-спортивных интересов, уровня здоровья и физической подготовленности обучающихся. Особую популярность среди молодежи сегодня приобретают силовые виды спорта (атлетическая гимнастика, бодибилдинг, пауэрлифтинг и др.). Занятия ими способствуют развитию силы, коррекции фигуры. По последней причине все большую популярность данные виды спорта приобретают у девушек[1].

Силовые способности принято подразделять на собственно силовые, скоростно-силовые, силовую выносливость. Все указанные виды силовых способностей в процессе спортивной деятельности проявляются не изолированно, а в сложном взаимодействии.

Процесс силовой подготовки направлен на развитие различных силовых способностей, повышение активной мышечной массы, укрепление соединительной и опорной тканей, улучшение телосложения и на повышение способности занимающихся к реализации силовых способностей в условиях тренировочной деятельности.

Было бы большой ошибкой заниматься развитием мускулатуры только с помощью одного средства — упражнений с отягощениями. С целью повышения силовых способностей студентов в занятия атлетической гимнастикой необходимо включать упражнения на укрепление суставов, развитие гибкости, ловкости, быстроты и выносливости, т.к. все физические качества человека находятся в теснейшей взаимосвязи. Одним из важнейших физических качеств, на развитие которого надо обратить особое внимание, является выносливость – способность организма выполнять продолжительную мышечную работу с невысокой мощностью, преодолевая утомление. Следовательно, выносливость требует развития не только физических, но и функциональных возможностей организма и в первую очередь – сердечно-сосудистой и дыхательной систем [2].

В арсенале атлетической подготовки имеется огромное множество упражнений, содействующих физическому развитию. Однако целый ряд упражнений имеет преимущественно направленное воздействие на совершенствование тех или иных

физических качеств. Поэтому на начальном этапе подготовки атлетов необходимо включать в отдельные тренировки комплексы упражнений – для развития основных физических качеств, помня при этом, что нет таких упражнений, которые бы оказывали на организм универсальное воздействие.

Силовые качества у атлетов развиваются с первых шагов и этому необходимо уделять большое внимание. Проявление мышечной силы связано с концентрацией нервных центров, регулирующих деятельность мышечного аппарата. В то же время важно учитывать, что у начинающих силовые возможности очень невелики. Поэтому развитие силы должно осуществляться осторожно и постепенно. Для этого целесообразно применять отягощения весом не более 70% от максимального результата как основной тренировочной нагрузки, а также статические напряжения до 5 секунд при задержке дыхания и до 15–25 секунд – без задержки.

Основными средствами развития силы являются: жим лежа и стоя, наклоны со штангой на плечах, тяги толчковые и рывковые, подъем штанги на грудь, выжимание гантелей и гирь, статические напряжения для мышц спины, брюшного пресса и др. Важно помнить, что в начальный период обучения, мышцы развиты неравномерно. Поэтому следует уделять большое внимание тем группам мышц, которые отстают в своем развитии. К ним относятся, главным образом, мышцы брюшного пресса, косые мышцы туловища, спины, отводящие мышцы верхних конечностей, мышцы задней поверхности бедра, приводящие мышцы ног[3].

Современный арсенал снарядов для силовой подготовки велик: от гантелей, стандартных и малогабаритных, в том числе разборных, штанг, амортизаторов, эспандеров до сложных тренажеров для развития мышц рук, ног и спины. Однако непременным условием должны быть постепенность и предварительная подготовка организма к силовым нагрузкам. Форсирование силовой подготовки крайне нежелательно.

Студенты должны, прежде всего, научиться правильно выполнять упражнения с небольшим весом и лишь после этого вес отягощения можно увеличивать. Если упражнение легко, без напряжения, выполняется 6–8 раз, – следует увеличить сопротивление (вес гантелей, штанги, количество повторений и др.). Начинающим атлетам рекомендуется тренироваться 3 раза в неделю.

Следует помнить, что занятия с тяжестями должны сочетаться с другими упражнениями и, главным образом, циклического характера, направленными на всестороннюю физическую подготовку. Как известно, любая тренировка начинается с тщательной разминки всех групп мышц. При занятиях атлетизмом разминка должна быть общей и специальной. Общая разминка включает в себя различные общеразвивающие упражнения (бег, упражнения на растяжку), а специальная разминка выполняется с учетом задачи тренировки и, как правило, с небольшими отягощениями, позволяющими подготовить мышечно-связочный аппарат к более углубленной тренировке в основной части. Продолжительность разминки у занимающихся атлетизмом варьируется от 10 до 15 минут в зависимости от индивидуальных особенностей и уровня подготовленности [4].

Очень важно научиться правильно, дышать при выполнении силовых упражнений. Если атлет выполняет многократные движения с малым и средним весом, дыхательные циклы соответствуют этим движениям (на вдохе мышцы напрягаются, на выдохе — расслабляются). В том случае, если атлет поднимает максимальный для себя груз 1 или 2 раза в одном подходе, то подъем такого веса штанги следует выполнять на полувдохе и с небольшой задержкой дыхания до почти полного выполнения одного подъема. Завершение упражнения соответствует активному выдоху.

Каждый атлет подбирает для себя оптимальный вес отягощения, который бы соответствовал как количеству подъемов в одном подходе, так и его величине по отношению к максимальному результату. В условиях тренировки это делается путем эксперимента.

Каждый атлет, начиная с оптимального для себя веса, добавляя (или уменьшая) его, постепенно находит такой тренировочный вес отягощения, который соответствует выбранному количеству повторений в одном подходе.

В тренировке атлет к одному и тому же весу делает несколько подходов (от 2 до 5–6 и более). Из-за наступившего во время тренировки утомления не всегда удается сохранить выбранную на грузку. В таком случае следует сделать ее корректировку, т.е. несколько уменьшить нагрузку.

В условиях занятий по физической культуре, в нашем спортивном зале мы используем имеющийся инвентарь. Это штанга, перекладины, маты, гимнастические скамейки. Занятие, которое длится академические 2 часа, даёт в полной мере студентам эффективную нагрузку на все группы мышц [5].

Занятие начинается с общей разминки, которая включает в себя пятиминутный бег, различные беговые упражнения на мышцы ног, общеразвивающие упражнения на все мышцы. На разминку, как правило, отводится 10–12 минут. Затем переходим к основной части, т.е. к силовой подготовке.

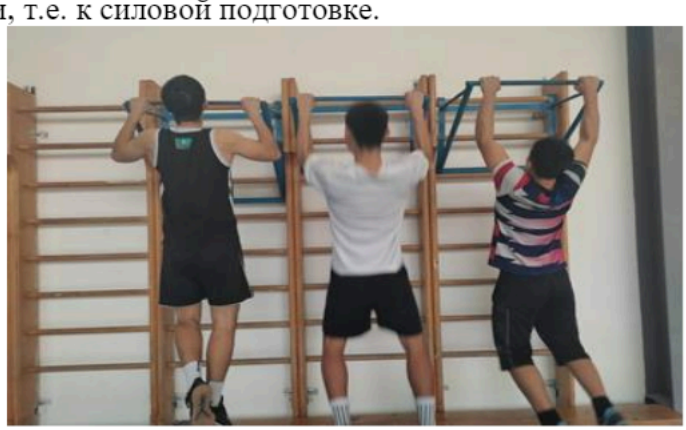

Это подтягивание на перекладине разными хватами. (фото №1). Это упражнение развивает мышцы спины, рук, предплечий.

Следующее упражнение отжимание от пола (фото №2), который укрепляет мышцы груди и рук.

Это упражнение может выполнять весь поток. Также всей группой (фото №2) выполняем упражнения, используя гимнастическую скамейку, затем выполняем упражнения, используя гимнастическую скамейку (фото №3).

(фото №3)

Это упражнение развивает мышцы рук, трицепсы. Затем укрепляем брюшные мышцы (пресс). Для этого используем турник в висе с подниманием прямых ног (фото №4) и маты, на которых студенты также выполняют упражнения для укрепления пресса (фото №5).

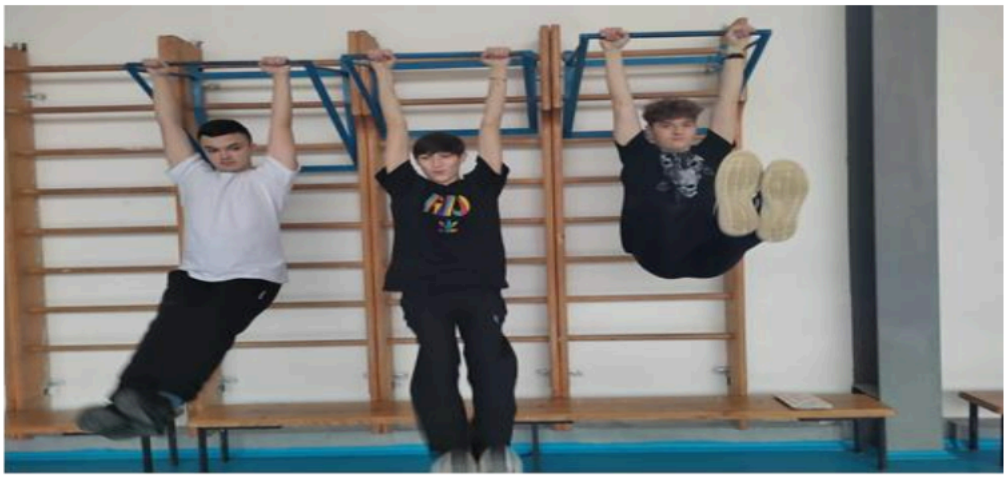

(фото №4)

Также используем имеющиеся штангу (фото №6). Со штангой выполняем упражнения, жим лёжа, приседы, упражнения на бицепсы. все упражнения выполняются несколькими подходами и определённым количеством повторений в зависимости от уровня физического состояния студентов, затем

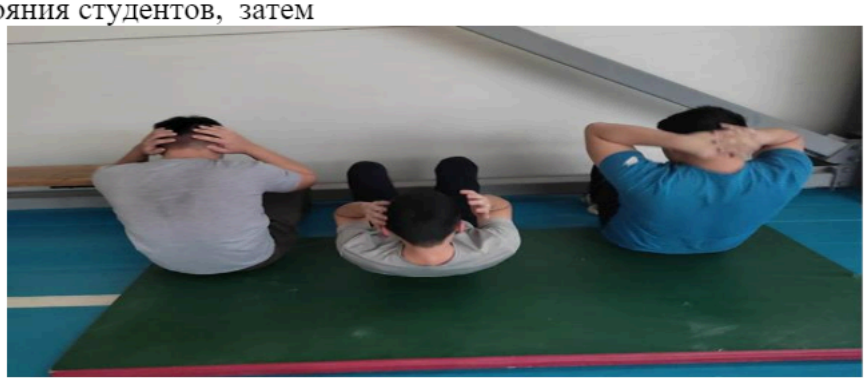

упражнения выполняются несколькими подходами и определённым количеством повторений в зависимости от уровня физического состояния стундентов, затем выполняются упражнения на расслабление(фото №6) и переходим к играм волейбол и баскетбол (фото №7 и №8).

(фото №7)

(фото №8)

Выполняя учебную программу, мы решаем задачи формирования у студентов высоких моральных, волевых и физических качеств, сохранение и укрепление здоровья, содействие всестороннему развитию организма.

Такая методика позволяет студентам успешно сдавать нормативы по физической подготовке и получать положительные баллы на итоговых занятиях [6].

Список литературы:

1. Бишаева А.А., Малков А.А. Физическая культура. Учебник. М.: Рус, 2020. С. 312-318.
2. Личностно-ориентированное комплексное физическое воспитание школьников, Столяров В.И., Фирсин С.А., 2017. С. 204-203.
3.Воробьев Р.И. Питание и здоровье. – М.: Медицина, 2017. С. 15-18.
4. Классическая аэробика, Учебное пособие, Морозова Л.В., Мельникова Т.И., Виноградова О.П., 2017. С. 23-28.
5. Теория и организация адаптивной физической культуры. М.: Юрайт, 2019. С. 174 –176.

ӘОЖ 378.016

СТУДЕНТТЕРДІ КҮШПЕН ДАЯРЛАУ ӘДІСТЕРІ

Ертлеу К.М., Шалаев Б.Б.

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті

Аннотация. *Жоғары оқу орындарындағы дене шынықтыру оқу пәні және студент тұлғасының тұтас дамуының маңызды компоненті ретінде ұсынылған. Бұл мақалада студенттік жастардың жалпы мәдениеті мен кәсіби даярлығының компоненті бүкіл оқу кезеңі ішінде қаралды, дене шынықтыру білім берудің гуманитарлық компонентіне міндетті бөліммен кіреді, оның маңыздылығы рухани және дене күштерін үйлестіру, денсаулық, дене шынықтыру және психикалық салауаттылық, дене бітімі жағынан жетілу сияқты жалпы адамзаттық құндылықтарды қалыптастыру арқылы көрінеді.*

Кілт сөздер: *спорт, динамика, көрсеткіш, дене дамуы, фигураны түзету, күш дайындығы.*

ӘОЖ: 94 (574)

БАСТАПҚЫ ОҚЫТУ СПОРТТЫҚ ТЕХНИКАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ БАЗАСЫ РЕТІНДЕ

Мухиденов Еммат Нурпеисович, E-mail.ru: emmatn@mail.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қаласы

Аннотация. *Техника мен тактикалық әдістердің балалар мен жасөспірім шақта жоғарғы деңгейде оқытылуы маңызды мәселелердің бірі. Болашақ спортшылар үшін оқытудың бастапқы кезеңінде қалыптастырған білімдері спорттық техниканың негізін үйренуге мүмкіндік береді. Бастапқы оқыту тұлға дағдысын қалыптастырудың жоспарлы және мақсатты бағытталған түрде жүргізілетін жұмысының негізгі бөлімі деуге болады.*

Кілт сөздер: *жаттықтыру, техникалық әдістер, спортшылар, сайыс, жас ерекшелік физиологиясы*

Отандық футболшылардың шеберлік деңгейін көтеру резерв дайындау сапасын үздіксіз арттырумен байланысты.

Барлық оқу жаттықтыру процесі болашақ былғары доп шеберлерін дайындауға бағытталады. Ол бағдарламалық материал мен спорттық мектептер жұмысының тәртібі негізінде құрылады. Мектеп алдында тұрған мәселені шешу үшін оқу жаттықтыру процесін жас футболшыларды жан жақты дайындауды қамтамасыз ететін критериялар бойынша бағдарламалау керек [1].

Жас футболшыларды дайындауда маңызды мәселе ойын техникасын меңгеру жұмыстарының тиімділігін арттыру мен ойынға жақын вариативті жағдайда техникалық әдістерді орындау дағдысын жетілдіру болып табылады [2].

Шеберлер командасында ойнайтын жас футболшылар мен ойыншылардың ТТҚ көрсеткіштерінің дәлдігін салыстыра отырып, кері жалғастықты байқауға болады: балалық шақта жоғары пайызды қатемен орындалған әдістер спорттық жетілу кезеңінде де қате күйінде қала берді.

Техника тактикалық әдістердің жоғары емес деңгейі балалар мен жасөспірім шақта оқу жаттығу процесіндегі мәселелермен байланысты.

Бұл жас футболшының жаттықтыру мен сайыстық қызметінің арасындағы сәйкессіздіктің салдарымен байланысты. Бірақ қазіргі уақытта бұл мәселе зерттелмеген күйінде қалып отыр.

Осындай жағдай болашақ спортшылардың оқытудың бастапқы кезеңінде спорттық техниканың негізін құруға мүмкіндік береді. Бұл уақытта қимыл дағдысын қалыптастырудың жоспарлы түрде және мақсатты бағытталған жұмысы жүргізіледі.

Кезеңмен әрекеттер қалыптастыру ережесіне негізделген футбол техникасын бастапқы оқыту процесін құру жаттықтыру процесінің тиімділігін арттыруға және басқаруға ықпал етеді.

Маманданудың бірінші кезеңінде қимыл сапасын дамыту негізінде ағзаны аккумятивті бейімдеу қабілетін қолдану маңызды. Ондай жағдайда қайталау әрекеті ықпалымен қимылдың негізгі құрылымдары қалыптасады. Сонымен оқытудың бастапқы кезеңінде вариативтілік алдыңғы орынға шығады. Ол жаттықтыру құралдарының үлкен көлемі мен жан жақтылығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Ойын техникасын оқытуды ұзақ процесс ретінде қарастыру керек. Ол оқыту жылдарына бөлінеді (әрбір жылы бағдарламаны циклді түрде қайталау сапасы жоғарылай береді), онда маңызды орынды жоспарлау алады.

Футбол техникасын оқыту процесін шартты түрде екі кезеңге бөлуге болады. Ол болашақ техникалық қаруланууды айқындайды. Бірінші кезең – бұл бірінші, екінші, үшінші оқыту жылдары, бұл жылдары сәйкес жаттығулар негізінде көптеген қарапайым және күрделі техникалық элементтерді, футбол әдістерін меңгеруге, қимыл дағдыларын кеңінен пайдалануға мүмкіндік туады.

Оқытудың бастапқы кезеңі бір мақсатты жаттығулардың көп санын қолданумен сипатталады. Ол қарапайым жағдайда, бір орында немесе аз жылдамдықта, уақыт тапшылығынсыз, жылжыған доппен, қарсылассыз орындалады. Бұл тұрақты жағдайда мықты дағды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Оқытудың екінші кезеңі – төртінші, бесінші, алтыншы жылдар. Бұл футбол спецификасын есепке ала отырып, арнайы құралдар қолданумен техниканы тереңдетумен ерекшеленеді, және ойынның нақты шартына жақындытылуы керек.

Оқытуда қолданылған жаттығулар көптеген біріктірілулер, байланыстар, қарсыласулар, жағдайдың тез ауысуы, қимылдармен сипатталады. Бұл сайысқа жақын жағдайда техниканың тұрақталуына мүмкіндік береді.

Тәжірибеде қолданылған әдістеме толық тиімді емес деген көзқарас бар. Ол спорт мектептерінде оқушыларға техникалық әдістерді рационалды қолдануға, бір бірімен байланыстыруға мүмкіндік бермейді.

Жастарды футбол әдістерін бір орында үйретудің, жылдамдық сапасын жаттығуда допсыз үйретудің мағынасы жоқ. Егер осындай әдістердің құрылымы қимылда өзгерсе, ал координациялық көріністер жүгірісте жылдамдықта допты бақылаудың қажеттігінен айырмасы бар.

Соған байланысты жас футболшыларды үйрету процесі техникалық әдістер үйретіліп, бір бірінен бөлектетілмей үйретіліп, жетілдірілу негізінде құрылуы керек (бұл тәжірибеде қолданылуы керек), бір бірімен байланыстырылу ("байланыс") ойын жағдайында жиі кездеседі.

Футболшылардың шеберлігі қатаң уақыт тапшылығы кезінде рациолналды әрекеттер жасаумен, психиканың жоғары қозуымен айқындалады. Бұл гол сәтін жүзеге асыруда айқын көрінеді.

Ойын логикасы үйретуді бастауды қимылда допты қабылдау әдісін үйретуден бастауды міндет етеді. Бұл жағдайда соққыны жылдамдықпен және әртүрлі орындау дағдысы қалыптасады. Жеңіске тез жету үшін жаттықтырушылар дене шынықтыру сапасын арттыруды дамытуды, бұлшық еттің жылдамдық күш қуатын көтеруді мақсат етеді. Ал бұл қимыл дәлдігіне, доппен пластикалық байланысқа кері әсерін тигізеді.

Футболдағы негізгі техникалық әдістер жылдамдық пен дәлдіктің үйлесімімен байланысты. Дәлдікке жоғары қойылатын талап жылдамдықтың төмендеуіне, жылдамдықтың артуы дәлдіктің төмендеуіне әкеледі. Жаттықтырушының міндеті жылдамдық пен дәлдікті гармониялық үйлесімде мақсатты белгіні байланыстыру болып табылады.

Әртүрлі жастағы балалардың жаттықтыруларының негізгі үш кезеңін айқындауға болады [3]:

1) 6-дан 7-8- жасқа дейін – жалпы қимыл дайындығының кезеңі, сезінудің барлық түрлерінің дамуы, негізгі футбол дағдыларының игерілуі;
2) 8- ден 9-10- жасқа дейін, жыныстық жетілу кезеңіне дейін – футбол техникасының мектебін меңгерген кезең, жылдамдық сапасының дамуы;
3) Жыныстық жетілуден кейінгі кезең – техникалық шеберліктің жетілуі кезеңі, арнайы дене шынықтыру дайындығының көтерілуі, жекелеген мүмкіндіктердің ашылуы.

Жоғарыда айтылғандарды қорыта келе техникалық әдістерді айқындап, оларды оқытудың реттілігін қарастыруға болады:

1) жонглирлеу;

2) аяқпен соғу;
3) допты жалғау;
4) допты қабылдау (өңдеу);
5) допты алып жүру;
6) допты тартып алу;
7) гол ойыны;
8) допты лақтыру

Футболшыларды техникалық дайындықты жетілдіруде өзге де әдістемелік көзқарастардың бірі жас ерекшеліктерін және стандартты алаңға сай емес болуы назар аудартады.

Ойын шартын өзгерте отырып, команданы дайындау мен жасақтаудың принципін өзгертуге қол жеткізуге болады. Осындай жағдайда дене шынықтыру дайындығын дамыту тапшылығын және техника тактикалық дайындық құралдарын дене шынықтыру дамытуы арқылы жүзеге асырылады.

7-8 жастағы футболшылардың сайысын өткізу шартын сараптамалық дайындау ойын әрекетінің мазмұндық жағын жақсартты. Техника тактикалық әрекетін жедел өзгерту, 1,5 есеге допты тартып алу, айналып өту, 82,5 пайызға гол жағдайы жекелеген күшті ойыншылардың құндылығын арттыруға ықпал етіп, олардың ойында қолданудың басымдылығына мүмкіндік береді [4].

Футбол техникалық әдістері жоғары деңгейлі күрделі күрделі координациялық ойын түріне жатады. Координациялық қабілетке жоғары талап қояды [5].

Жас футболшылардың техникалық потенциалын дайындықтың нақты кезеңінде тиімді пайдалану үшін жаттықтырушы ептіліктің көрініс табу жасының ерекшелігін анықтау алуы керек. Табиғи жас динамикасы есепке алынған сараптамалық зерттеулер қарастырылған сапаның өсімінің үзіліссіз қарқынын көрсетеді [6].

Көрсетілген жас кезеңінде дамудың басымдылығын айқындап, орындалатын қимыл әрекеттерінің сипатына байланысты ептіліктің жекелеген тұстарын жетілдірудің үлгі схемасын ұсынуға болады:

- 7 жас – жүгірудің бағытының біртіндеп қимыл әрекетінде өзгеруі (вираж типі);

-8 жас – жүгіру бағытының кішігірім амплитудада қимыл әрекетінде (тіке жүгіру);

-9 жас – қимыл әрекетінде жүгіру бағытын кенет өзгерту ("зигзаг" типінде) және ептіліктің барлық көрсетілген жақтары;

- 10 жастан бастап – жылдамдыққа бағытталған ептіліктің барлық қарастырылған жақтарын 11 ден 12 жаста орындау.

Осы мәселеге айрықша көңіл бөлу ойынның техникалық әдісін меңгерумен және сайыс барысында орындаумен айқындалады.

Осы мәселе бойынша зерттеулерді талдау бөлімнің өте кең екендігін көрсетеді. Сондықтан, кейбір тұжырымдар ғылыми әдістемелік әдебиетте көрініс таппаған. Сондықтан, бүгінде бірінші кезекте техникалық дайындыққа жаңа көзқарасты тәжірибеге енгізу тұр. Ол қалыс қалу кедергісін айналып өтуге, футболды жоғары техникалық шеберліктің жоғары деңгейіне шығаруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Золотарёв А.П. Некоторые особенности соревновательной деятельности юных футболистов 9-17лет. //Методика совершенствования и контроля координационных способностей юных футболистов в условиях скоростных передвижений: Учебно-методическое пособие. – Краснодар, 1991. – С.12-16.

2. Золотарёв А.П., Шамардин А.И. Структура основных компонентов соревновательной деятельности юных футболистов: Учебно-методическое пособие. /Под ред. Н.Д. Васильева. – Волгоград: ВГИФК,1993. – 33с.

3. Карапетян Г.Р. Как маленькие бразильцы: Обучение младших школьников элементам техники футбола. //Физическая культура в школе.1990, № 6. – С.60-61.
4. Качани Л., Горский Л. Тренировка футболистов. – Братислава: Шпорт, 1984. – 288с.
5. Клесов И.А. Индивидуализация технико-тактической подготовки футболистов на этапе углубленной специализации с учётом особенностей личности: Автореф. дис. . канд. пед. наук. – М., 1991. – 24с.
6. Климин В.П. и др. Программирование подготовки футбольных команд мастеров: Метод. рекоменд. – М., 1981. – 122с.

УДК: 94 (574)

НАЧАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК БАЗА ФОРМИРОВАНИЯ СПОРТИВНОЙ ТЕХНИКИ

Мухиденов Еммат Нурпеисович, E-mail.ru: emmatn@mail.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск.

Аннотация. *Одним из важных вопросов является то, что техника и тактические приемы преподаются на высшем уровне в детском и подростковом возрасте. Для будущих спортсменов знания, которые они развили на начальном этапе обучения, позволят им изучить основы спортивной техники. Первичное обучение является основной частью планомерной и целенаправленной работы по формированию навыков личности.*
Ключевые слова: *тренировка, технические приемы, спортсмены, соревнования, возрастная физиология.*

ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР /ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ

УДК: 37.013

ДВИГАТЕЛЬНАЯ АКТИВНОСТЬ КАК КОМПОНЕНТ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ ОБУЧАЮЩИХСЯ МЛАДШИХ КЛАССОВ

Балыков Бекет Айткалиевич, E-mail: beket-b@yandex.kz

Западно-Казахстанский университет имени М.Утемисова

Аннотация. *Необходимым условием гармоничного развития личности младшего школьника является достаточная двигательная активность. Последние годы в силу высокой учебной нагрузки в школе и дома и других причин у большинства школьников отмечается дефицит в режиме дня, недостаточная двигательная активность, обусловливающая появление гипокинезии, которая может вызвать ряд серьёзных изменений в организме школьника.*

Ключевые слова: *движение, ЗОЖ, физическое развитие, физические упражнение, двигательная активность.*

Исследования гигиенистов [1] свидетельствуют, что до 82 – 85% дневного времени большинство учащихся находится в статическом положении (сидя). У младших школьников произвольная двигательная деятельность (ходьба, игры) занимает только 16 – 19% времени суток, из них на организованные формы физического воспитания приходится лишь 1 – 3 %. Общая двигательная активность детей с поступлением в школу падает почти на 50%, снижаясь от младших классов к старшим. Установлено, что девочки делают в сутки меньше шагов, чем мальчики; двигательная активность в воскресные дни больше, чем в учебные. Отмечено изменение величины двигательной активности в разных учебных четвертях. Двигательная активность школьников особенно мала зимой; весной и осенью она возрастает.

Школьникам не только приходится ограничивать свою естественную двигательную активность, но и длительное время поддерживать неудобную для них статическую позу, сидя за партой или учебным столом.

Малоподвижное положение за партой или рабочим столом отражается на функционировании многих систем организма младшего школьника, особенно сердечно – сосудистой и дыхательной. При длительном сидении дыхание становится менее глубоким обмен веществ понижается, происходит застой крови в нижних конечностях, что ведёт к снижению работоспособности всего организма и особенно мозга: снижается внимание, ослабляется память, нарушается координация движений, увеличивается время мыслительных операций.

Отрицательные последствие гипокинезии проявляется так же сопротивляемости молодого организма “простудным и инфекционным заболеваниям”, создаются предпосылки к формированию слабого, нетренированного сердца и связанного с этим дальнейшего развития сердечно – сосудистой недостаточности. Гипокинезия на фоне чрезмерного питания с большим избытком углеводов и жиров в дневном рационе может вести к ожирению.

У малоподвижных детей очень слабые мышцы. Они не в состоянии поддерживать тело в правильном положении, у них развивается плохая осанка, образуется сутулость.

В печати были опубликованы довольно интересные наблюдения влияния ограничения двигательной активности на физическое развитие молодого организма. Учёные установили, что 6 – 7 летние дети, уже принятые в школу, отстают в росте и массе тела и мозгов от сверстников, не посещающих учебное заведений. Разница к концу года оказывается значительной: у мальчиков различие в росте составляет 3,2 см. в массе тела 700 гр., у девочек – соответственно 0,9 см. и 1 кг. 300 гр.[2]

Единственная возможность нейтрализовать отрицательное явление, возникающих у младших школьников при продолжительном и напряжённом умственном труде, - это активный отдых от школы и организованная физическая деятельность.

Двигательный режим младшего школьника складывается в основном из утренней физзарядки, подвижных игр на школьных переменах, уроках физической культуры, занятия в кружках и спортивных секциях, прогулок перед сном, активного отдых в выходные дни.

При систематических занятиях физической культурой и спортом происходит непрерывное совершенствование органов и систем организме человека. В этом главным образом и заключается положительное влияние физической культуры на укрепление здоровья.

Ученые в ходе своих исследований заметили следующее: у младших школьников не занимающихся физическими упражнениями становая сила в течении года увеличивалась на 2,8 кг.; у детей того же возраста, занимавшихся физической культурой, - на 6,9 кг., а у занимавшихся , кроме уроков физкультуры, ещё и спортом на 7,2 кг [3]. Наглядное объяснение этому даёт следующий эксперимент. При рассмотрении под микроскопом участка мышц животного было обнаружено, что в одном мм^2 мышц, находящейся в покое, насчитывается от 30 до 60 капилляров. На этом же участке после усиленной физической работы, количество капилляров увеличилось до 30 000. Кроме того, каждый капилляр увеличился почти в 2 раза в диаметре. Это свидетельствует о том, что в состоянии покоя они не участвуют в кровообращении, а во время мышечной нагрузки капилляры наполняются кровью, способствуют поступлению в мышцы питательных веществ. Таким образом, обмен веществ, при мышечной работе по сравнению с состоянием покоя возрастает во много раз.

Мышцы составляют от 40 до 56 % массы тела человека. Под влиянием мышечной деятельности происходит гармоничное развитие всех отделов центральной нервной системы. При этом важно, что физические нагрузки были систематическими, разнообразными и не вызывали переутомления. В высший отдел нервной системы поступают сигналы от органов чувств и от скелетных мышц. Кора головного мозга перерабатывает огромный поток информации и осуществляет точную регуляцию деятельности организма.

Физические упражнения благотворно влияют на развитие таких функций нервной системы как сила, подвижность и уравновешенность нервных процессов.

Ходьба оживляет и воодушевляет мои мысли. Оставаясь в покое, я почти не могу думать; необходимо, чтобы моё тело находилось в движении, и тогда ум тоже начинает двигаться", - признание великого французского мыслителя Ж.Ж. Руссо как нельзя лучше показывает взаимосвязь мозга с движением[4].

Достаточная двигательная активность является необходимым условием гармонического развития младшего школьника.

Физические упражнения способствуют хорошей работе органов пищеварения, помогая перевариванию и усвоению пищи, активизируют деятельность печени и почек, улучшают желез внутренней секреции: щитовидной, половых, надпочечников, играющих огромную роль в росте и развитии юного организма.

Под влиянием физических нагрузок увеличивается частота сердцебиения, мышца сердца сокращается сильнее, повышается выброс сердцем крови в артериальные сосуды. Постоянная тренировка системы кровообращения ведёт к её функциональному совершенствованию.

Физические упражнения вызывают повышенную потребность организма в кислороде. В результате чего увеличивается "жизненная ёмкость " лёгких, улучшается подвижность грудной клетки. Кроме того, полное расправление лёгких ликвидирует застойные явления в них, скопление слизи и мокроты, т.е. служит профилактикой возможных заболеваний.

Лёгкие при систематических занятиях физическими упражнениями увеличиваются в объёме, дыхание становится более редким и глубоким, что имеет большое значение для вентиляции лёгких.

Занятие физическими упражнениями также вызывает положительные эмоции, бодрость, создаёт хорошее настроение. Поэтому становится понятным, почему человек, познавший “вкус” физических упражнений, стремится к регулярным занятием физической культурой.

Резюмируя все вышесказанное, можно констатировать что двигательная активность является одним из главных компонентов здоровья младшего школьника. **Список литературы:**

1. Дубровский В.И. Валеология: Здоровый образ жизни: Для вузов. - Москва: Флинта, RETORIKA-A, 1999. – С. 130-134
2. Мартынова В.Ф. Система валеологического воспитания учащихся в школе// Наука образования. – Омск -2001. - Вып. 19, ч.2. – С.26
3. Трещева О.Л. Системная организация валеологического образования школьников //Теор. и практика физической культуры- 1997, -№ 8. - С. 32
4. Руссо Ж-Ж. Педагогические сочинения. Москва: Педагогика, 1981. – С.230

ӘОЖ: 37.013

ҚОЗҒАЛЫС БЕЛСЕНДІЛІГІ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫНЫҢ ҚҰРАМДАС БӨЛІГІ РЕТІНДЕ

Балыков Бекет Айткалиевич, E-mail: beket-b@yandex.kz

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті

Аннотация. *Бастауыш сынып оқушысының жеке басының үйлесімді дамуының қозғалыс белсенділігі шарты түрде қажеттілік тудырады. Соңғы жылдары жоғары оқу жүктемесіне және басқа себептерге байланысты мектепте немесе күнделікті өмірде оқушылардың көпшілігінің күн режимінде жеткіліксіз қозғалыс белсенділігі гипокинезияның пайда болуын анықталып, байқалып жүр. Мұның салдары болашақта оқушының денесінде бірқатар елеулі өзгерістер тудыруы мүмкін.*

Кілт сөздер: *қозғалыс, салауатты өмір салты, физикалық даму, физикалық жаттығулар, қозғалыс белсенділігі.*

ӘӨЖ 159.922.63

КЕМЕЛДІК КЕЗЕҢ. ҚАРТТЫҚ ШАҚТЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мамбеталиева Асель Зинелгабитовна, e-mail.ru:Mambetalieva84@list.ru

Батыс Қазақстан инновациялық – технологиялық университет, Орал қ.

Аннотация. *Мақалада қарттық шақтың белгілерінің бірі – бұл психологиялық қартаю болып табылады. Бұл кезеңде қарт адамдарға өзінің өткен өмірін бағалаудан басқа эго-интеграцияға жету үшін «өмірге қызығушылықтың» қажеттігін атап өтеді. Ол өзінің немерелерінің тәрбиесіне қажет екенін, саяси оқиға-құбылыстарға, денсаулықты нығайтуға арналған дене шынықтыру бағдарламаларының және т.б. қажеттілігін де атап өтеді. Нақты жағдайда пси хикалық жағдайының нашарлауымен, денсаулығының төмендеуімен, қоғамдық қатынастар шеңберінің кемуімен, материалдық жағдайының төмендеуімен байланысты болған кезде ғана адам кәрілік сезімін, жас өзгеруінің негативтілігін сезінуі мүмкін*

Кілт сөздер: *геронтология, деменция, гериатрия, кемелдік кезең, қарттық шақ психологиясы.*

«Кемелдік кезең. Қарттық шақтың психологиялық ерекшеліктері» тақырыбындағы сабақта жалпы кемелдік кезеңнің келуінде адамның бойындағы өзгерістер мен ерекшеліктері,олармен күресу жолдары, сонымен қатар Еурападағы кемелдік шақтың психологиялық ерекшеліктеріне де тоқталдық. Кемелдік жастың өзіндік даму ерекшеліктері. Кемелдік шақ ең ұзаққа созылатын адам дамуын кезеңі (30-60 жас аралығы) көптеге жас арасында бұл кезеңді қалыптастыру мәселесі талас туғызып жатады. Біреулер бұл кезеңді(зейнетке кету кезеңі) деп анықта, енді біреулері “нағыз қоғам өмірін гулдендіретін” кезең деп анықтама береді. Э.Эриксонның пікірінше , кемелдік шақ 25тен 65жасқа дейін созылады, яғни өмірдің 40 жыл уақтын алады деген сөз. Кемелдік жақта, жастық шақтағыдай өмірінің маңызды бөлігін кәсіби қызмет пен жанұялық қатынастар алып отырады. Бірақ та олардың әлеуметтік даму жағдайы өзгеріп отырады: Бір кәсіпті таңдау мен өмірлік жарды таңдау орын алса, яғни өмірдің маңызды жақтарын ұйымдастыру болса, онда кемелдік шақта өзінің “менін” толық аша білу жағдайы жүзегеасады, яғни кәсіптік қызметпен жанұяда өзін толық аша білуі маңызды болып табылады Э.Эриксонның ойынша, кемелдік шақтың негізгі мәселесі бұл даму жолының прогрессивтілігі мен регрессифтілігі арасындағы таңдау болып табылады. Бұл жерде ересектің көзқарасында өнімділік ұғымы мынадай түсінікке ие: шығармашылық және кәсіби өнімділік болып табылады. Кемелдік шақтың негізгі ерешелігінің бірі өзінің және өзгелер өміріүшін жауапкершілікті сезіну. Кемелдік кезеңдегі жеке бастың дамуынан ақталмаған максимализмнен құтылуды талап етеді, бұл әсіресе жас өспірімдік пен жастық шаққа тән[1; 27].

Бұл кезеңдегі ойландырытын мәселелер өмір мәселелеріне салмақтылықпен қарау, әсіресе кәсіби қызметтің жан-жақтылығына назар аудару болып табылады. Кемелдік кезеңдегі көптеген адамдардан “жоспарланбаған ” кризис болады, яғни тұрақты екі кезең шекарасынан икемделу емес, нақты кезеңнің өзіне тұрақталу болып табылады. Бұл “40 жас кризисі” деп аталады. Бұл кризис кейбіреулерінде ерте басталады,ал кейбіреулерінде кеш басталып ұзаққа созылуы мүмкін. Бұл 30 жастың кризисінің қайталануы болып сияқты, яғни өмірдің мәнін іздеу кризисі. 30 жастағы кризис кезінде адам белгілі бір нақты шешімге келе алмаса, 40 жаста бұл кризистің қайталануы сөзсіз. 30 жастағы кризис кезіндегідей, бол кезде де адам қаттыуайымға түсіп, өзінің өміріне деген қанағатанбаушылық, өмірлік жоспарлары мен оның жүзеге асуы арасындағы алшақтықты сезіннін басынан кешіреді. Кәсіби қызметтегі мәселелерге қоса, бұл кезеңде жанұялық қатынастарда да қиындықтар туындауы

мүмкінБұл кезеңде, әдетте, балалары өзіндік дербес өмір сүре бастайды, кейбір өзінен үлкен туысқандары өмірден өтіп жатады. Жақын адамдарынан айырылу, жанұяд болатын келіспеушіліктер, барлығы кризистік жағдайды одан да тереңде те түседі. 40 жастағы кризистің туындау кезінде адам өзінің өміріне қайта үңіліп, өмір мәнін іздестіре бастайды, "Я-концепциясын" жаңадан құра бастайды бұл крезиспен көптеген маңызды өзгерістер байланысты, мәселен, кәсібін өзгертуіне жаңа басқа жанұя құруына дейін баруы мүмкін. Кемелдік кезеңнің жаңа орталық шағы- бұл оның өнімділігі болып табылады. Яғни Э.Эриксон бойынша интегралды білім жүйесі, кәсіби өнімділік пен болашақ ұрпақ өміріне өз қорын қалдыру мәселесі болып табылады. Осыменен жастық шақта – орталық жастық жаңа білім бағыты болып, біріншіден, жанұялық қатынастар, ата-ана болу, екіншіден, кәсіби қабілеттілігі болса, онда кемелдік кезеңде осы екеуінің біріккен білім жүйесі, алдағы меңгерілген дағдылар нәтижелерін бекіту болып табылады. 40 - жастық кризис жағдайындағы аса маңызды мәселе - өмір жоспарының қайта түзілуімен байланысты "Я-концепсиясының" өзгеруі болып табылады. Ересектердің отбасындағы рөлі.Кемелдік шақ өмірдің барлық сапасында өнімділік пен тиімділікке жететін. Ересек адамның маңызды міндеттерінің бірі- өзінің балаларын өсіріп-жетілдіру. Өсіп келе жатқан балалар мен ата-аналардың қатынасы әр түрлері болады бұл жерде әр түрлі жағдайларға байланысты қалыптасады. Ең маңызды, шешуші жағдай- әр бір ата -ананың балаға деген эмоционалдық қатынастар базасына байланысты болып келеді. Психологияда мұндай қатынастардың үш вариянты қарастырылады: Эмоционалдықтың негізі болып табылатын шартсыз сүйіспеншілік, негізделген сүйіспеншілік және баланы қабылдамау.Аналық шартсызсүйіспеншілікті Э.Фроле былайша сипаттаған: "Аналық сүйіспеншілік бұл баланың өмірімен мұқтаждықтары үшін өмір сүру, өзін-өзі құрбан ете біледі [3;95].

Альтруистикалық сипаттағы ана сүйіспеншілігі махаббаттың ең жоғарғы түрі болып табылады. Жанұяда сүйіспеншілікке ие баланың уайым қайғылар мен сүйіспеншілігін" деген түсінікте бірігеді. "Мен әдемімін, мен қайталанбас адаммын, сондықтанда сүйіктімін. Мен сүйіктімін, өйткені анам маған мұқтаж деп ойлайды. Мен сүйіктімін, өйткені бұл менмін. Мен сүйікті болуым үшін ешнәрсе істеудің қажеті жоқ". Баланың әдемілігінен немесе ұсқынсыздығына, қабілеттілігіне қарамастан сүйеді.Балаға осындай сүйіспеншілік қажет.Негізделген сүйіспеншілік шынайы махаббат емес. Баласы мұндай жағдайда ата-анасының талап-өміттеріне жауап берген жағдайларда ғана сүйеді. Егер бала ұқыпты, тәртіпті, тіл алғыш, проблема әкелмейтін, жақсы оқитын, ата-анасының жолымен жүрген жағдайда ғана сүйіспеншілікке ие болады. Негізделген сүйіспеншілік бала бойында өзіне-өзі сенімсіздік, мазасыздық сенімін туғызады, сондай-ақ өзін-өзі бағалау деңгейін төмендетеді. Кемелдік кезеңдегі даму, әдетте, оның психологиялық жасының динамикасы мен байланысты болып келеді. Бір-бірі мен тығыз байланысты, бірақ бір-бірі мен сәйкес емес жастың үш түрін топтастыруға болады: Хронологиялық (паспорттық). Физикалық (не биологиялық) Физикалық жас паспорттық жастан онша ерекшеленбейді. Мысалы, 40 жаста 20 жасар болып көрінуге болады және бүкіл ағза денсаулығы да сәйкес келуі мумкін, немесе кәріліктің белгілеріне де ие болуға болады. Психологиялық жас, бұл адам өзін-өзі қалай сезінеді қалай қабылдайды соған байланысты. Бұл жас ерекшелігі көбіне физикалық жасқа әсер етеді. Психологиялық жас-бұл жас ерекшелік идентификация, яғни өзін-өзі қабылдаудың әр түрлі деңгейіне де тәуелді болуы мүмкін. Психологилық жас, жас ерекшелік идентификация-уақыт ұйымдары туралы түсініктер мен байланысты өзіндік сана аспекті болып табылады. Уақытты қабылдау,жас туралы түсініктердің қалыптасуын жеке тұлғаның ес процесінің қосылуына тәуелді болыпкеледі. Мәселен, үш жасқа дейін бала "қазірғі нақты уақытпен" өмір сүреді, қазіргі мезетте қабылданған заттарға ғана эмоционалды қатынас жасайды [4; 124].

Қартаюдың биологиялық және әлеуметтік өлшемдері мен факторлары. Адамның соңғы өмір уақытын - қартаю деп атаймыз (60-70 жас аралығы). Б.Д.Бромлей қарттық

кезеңнен басқа (55-70 жас аралығы) солу қажу, 70тен жоғары кезеңді төмендеу деп атады. Э.Эриксон бойынша, өмірдің соңғы жылдарын кемелденудің соңы деп атаймыз. Өйткені, мұндай атау адам өмірінің аяқталу кезеңінің мазмұнына көбірек сай келетін секілді. Сондай-ақ, бұл кезеңді көптеген адамдарда "қартаю –қуаныш емес" деген түсінігіне сай келе бермейді. Жоғарыда айтып өткендей, кемелддік пенсоңғы кемелдікті ажыратып тұратын бұл зейнетке кету факторы болып табылады. Бұл көбіне кризистік кезеңді тудырады, яғни бұл зейнетке кету кризисі" деп аталады. Сондай ақ, карттық кезеңдегі психологиялық жастың артуы оның міндетті бөлігі болып табылмайды.Өмірдің соңғы кезеңі болып табылатын бұл жас физикалық мүмкіндіктері мен қабілеттерін жоғалту уақытында субъективті тартымсыз сипатқа ие болады. И.С.Конның мәліметтері бойынша, карт өздерін«орта жасқа» жатқызады, тек кейбіреулері өздерін кәрімін деп санайды. Нақты жағдайда психикалық жағдайының нашарлауымен, денсаулығының төмендеуімен, қоғамдық қатынастар шеңберінің кемуімен, материалдық жағдайының төмендеуімен байланысты болған кезде ғана адам кәрілік сезімін, жас өзгеруінің негативтілігін сезінуі мүмкін [5; 102].

Шығармашылық кәсіби өмірі ұзаққа созылған адам кәрілік кезеңде де психологиялық жасын үйлесімді сақтап қалады. Қазіргі кезде геронтологтар негізгі назарын кәріліктің медико - биологиялық себептері мен уақытынан бұрынғы өлімнің себептерін анықтауға бұрып отыр. Бұл мәселелерді шешу ұшін әдеттегі өмірді 100-150 жасқа дейін созу керек болады. Геронтопсихологиядағы маңызды мәселелерді шешуде ең алдымен психологиялық жас ерекшеліктерін дұрыс қалыптастыру болып табылады. Психологиялық жасты өлшеу, ескеру кейде жеке тұлғаның даму спецификасын болжамдауға және түсінуге көмектеседі. Кемелдік кезеңдегідей, карттық шақта да өзін жас сезінуі жеке тұлғалық өлшемге байланысты болып келеді. Ең соңғы кезең өте маңызды болып келеді. Жеке тұлғаның қарқынды дамуы, өзін-өзі жетілдіруге ұмтылу, өзін-өзі толық аша білуі кез келген жас кезеңінде болуы мүмкін. Психологиялық жас хронологиялық жасқа қарағанда ауқымырақ болып келеді, сондықтан да оны өмірдің сапалығы деп атайды.Адам өзін қашан туылғанын, қандай жастық категорияға жататынын сезінгеннен гөрі, ол қалай өмір сүретінін, өзін қалай сезінетінін, қалай қабылдайтынын сезінген маңыздырақ болып келеді. Біздің эрамыздың басында өмір сүрген Л.Сенеканың айтуынша, «біздің өміріміз алтын секілді, көлемімен емес, салмағымен өлшене білсін, оны іспен өлшейік, уақытпен емес...» деген [6; 79].

Осы сабақ барысында «Атаулар туралы үш сұрақ» әдістемесіСабақ барысында аталған тақырып бойынша үш терминді тақтаға жазып, оқушыларға осы атауларға қатысты мынандай сұрақтарға жазбаша жауап беруді тапсырады.

Қайда? Бұл терминдерді сіз бұрын қайда және қандай мағынада кездестіріп едіңіз?
Қалай? Өз тәжірибеңмен осы атауларды қолданудың мысалдарын келтіре аласыз ба?
Қандай? Бүгінгі тақырып бойынша бұл терминдер қайда қолданылады?

Бұл әдіс сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін дамытады, сабақты толыққанды меңгеруіне өзінің септігін тигізеді.

Терминдерге жауап жазу:

1.**Геронтология**-(грекше geron және logos – ілім) – адамның және жануарлар организмінің қартаю заңдылықтарын зерттейтін ғылым.

2. **Деменция** (лат. *dementia* - алжығандық) Ой өрісінің әлсіздігімен, бұрын алған білімді жоғалтып, жаңа білім алуға деген қиындықтармен, жалпы психиканың нашарлығы, тәртіптің

өзгеруімен бейнеленетін психиканың терең де қайтарылмас зақымы. Өмір барысында пайда болған жарыместік (тумысынан болған олигофренияға қарама-қарсы)

3.**Гериатрия** - қарт адамның ауруына арналған және егде жастағы адамның диагностикасы, емі, сонымен қатар қарт жастағы адамдарға медициналық - әлеуметтік көмекті ұйымдастырудағы клиникалық медицинаның бөлімі.

«Фишбоун» әдісі

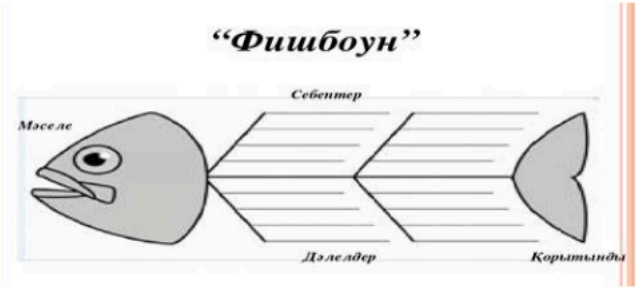

Проблема: «Қарттық шаққа ұтымды үйренісудің психологиялық аспектілері»

Бұл стратегия- поблемаларды анықтау және одан шығу жолдарын қарастыру моделі болып табылды. Бұл балық сүйектерін тігінен және көлденең орналастыруға болады. Жазылым қысқаша жазылуы тиіс.

Балықтың басына: зерттелетін , қаралатын, талқыланатын тақырып жазылады. Оң жақ қабырға сүйектеріне: анықтаған проблема себептері, тақырыптың негізгі мазмұндары мен түсініктері жазылады. Сол жақ қабырға сүйектеріне: проблемаларды шешу жолдары, қарама-қайшылық тудырушы кедергілер жазылады. Балықтың құйрығына: анықталған жұмыстың нәтижесі мен талданған тақырыптың қорытындылау сұрағына жауап жазылады.

«Эссе» тақырыбы: «Қарттық шаққа ұтымды бейімделудің жолдары мен мақсаттары». Студенттер эссе жазып береді-3-5мин.

(видеоролик көрсету).

Психологиялық жас хронологиялық жасқа қарағанда ауқымырақ болып келеді, сондықтан да оны өмірдің сапалығы деп атайды. Адам өзін қашан туылғанын, қандай жастық категорияға жататынын сезінгеннен гөрі, ол қалай өмір сүретінін, өзін қалай сезінетінін, қалай қабылдайтынын сезінген маңыздырақ болып келеді. Біздің эрамыздың басында өмір сүрген Л.Сенеканың айтуынша, «біздің өміріміз алтын секілді, көлемімен емес, салмағымен өлшене білсін, оны іспен өлшейік, уақытпен емес…» деген.

VI Қорытынды бөлім

Тақырыпты қорытындылау «Kahoot» әдісімен жүйелеп, қортындыланады. Берілген сұрақтар бойынша жауабын телефон арқылы жауап беріп, жауабын топтық жұмыста талқылауға, ой қорытуға белгілі бір қорытындыға келуге жетелейді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Даму психологиясы: Оқулық/ М.Қ.Бапаева- Алматы: 2014. -160бет. ISBN 978-601-217-480-9
2. Возрастная психология: Обухова Л.Ф./учебник для вузов/Москва, издательство. Юрайт.2023ж. -205бет. ISBN 978-5-534-00249-2
3. Общая психология: Джакупова С.М./учебное пособие/Алматы:Қазақ университеті 2014ж. -26бет. ISBN 978-601-04-0912-5
4. Жас ерекшелік психологиясы: Жұбаназарова Н.С./Оқу құралы. Алматы: Қазақ университеті 2013ж. -302бет. ISBN 978-601-04-2167-7
5. Возрастная психология: Хилько М.Е. Ткачева М.С../учебное пособие для вузов/Москва:Издательство Юрайт 2023-140бет. ISBN 978-5-534-00141-9.
6. Детская и возрастная психология: Казанская К.О./ Конспект лекции. Москва:А-Приор, 2010ж. -156 бет. ISBN 978-5-384-00295

УДК 159.922.63

ПЕРИОД СОВЕРШЕНСТВА. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СТАРОСТИ

Мамбеталиева Асель Зинелгабитовна, E-mail.ru: Mambetalieva84@list.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет

Аннотация. *В статье отмечается, что одним из признаков старости является психологическое старение. На этом этапе пожилые люди отмечают необходимость «интереса к жизни» для достижения интеграции эго в дополнение к оценке своего прошлого. Он также подчеркивает для воспитания своих внуков необходимость знаний политических событий-явлений, необходимость программ физической культуры для укрепления здоровья и т. д. Только в том случае, когда он связан с ухудшением пси-хического состояния, снижением здоровья, уменьшением круга общественных отношений, снижением материального положения, человек может испытывать чувство старости, негативность возрастных изменений*

Ключевые слова: *геронтология, деменция, гериатрия, зрелость, психология старости.*

ӘӨЖ 101.1:316

ӘЛЕУМЕТТІК ФИЛОСОФИЯ ҚОҒАМДЫ ТАНУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН МЕТОДОЛОГИЯСЫ РЕТІНДЕ

Шуренбаева Эльзира Әуезқызы, E-mail.ru: Shura_helza@mail.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация. *Әлеуметтік философия қоғамды, адамды зерттейді. Оқиғалардың жалпы адамдық мазмұнын, құбылыстарды белгілей отырып, өмір мен қоғамдағы өзгерістерді, адамның даму заңдылықтарын анықтап, болашақ жөнінде ой толғап, көз жүгіртуге мүмкіндік береді.*

Кілт сөздер: *қоғам, адам, философия, білім, методология, әлеуметтік болмыс, әлеуметтік таным, тұлға.*

Қоғамды ғылыми принциптер негізінде зерттеу нәтижесінде және оның даму заңдылықтарын ашу барысында әлеуметтану, саясаттану ілімдері қалыптасқан болатын. Бұл ғылымдар адамзат тарихын түсіндірудің негізін қоғамның материалдық-экономикалық қатынастар жүйесінен шығарып, оны жан-жақты терең талдап, дәлелдеді. XIX ғасырдың басында әлеуметтік философияның негізін қалаған философтар Анри Сен-Симон, Огюст Конт, Карл Маркс, Фридрих Энгельс т.б. болды. Бірақ, батыс әлеуметтануында әлеуметтік-философиялық бағыт тек неомарксизм (бұл марксизм мен марксистік теорияны өзгертетін немесе кеңейтетін XX ғасырдағы көзқарастарды қамтитын марксистік ойлау мектебі) бағытымен XX ғасырда дами түсіп, өзіне әлеуметтік ғылымның психологиялық және философиялық-антропологиялық тәсілдерін қосарланған түсініктер мен талдау категорияларының әлеуметтік тәсілдерін біріктірді.

Заманауи әлеуметтік философия әртүрлі амал-тәсілдерді, теориялық құрылымдарды қамтып, қоғамдағы барлық құбылыстар мен оқиғаларды, адам өмірінің өзгеруін плюралистік, толерантты түрде көрсету жолдарын табуға бағытталған.

Әлеуметтік философияның талдау объектісі ретінде өзіміз өмір сүріп отырған қоғам немесе адамзатты аламыз. Жалпы қоғамның өзі көптеген ғылымдардың зерттеу талдау объектісі бола алады. Оларға тарих философиясын, әлеуметтік философия, тарих,

әлеуметтануды т.б. жатқыза аламыз. Әлеуметтік философияның методологиясы ретінде адамдар қоғамы мен қоғамдық адам арасындағы қарым-қатынас алынады.

Әлеуметтік философия қоғамдық өмірдің мәні және іргелі заңдылықтарымен, социум болмысының логикасымен, қоғам мен тұлғаның өзара байланысы және өзара қатынастарымен, жалпы әлеуметтік таныммен қатар қоғам мен адам туралы философиялық пайымдар принциптері және логикасы, заңдылықтары ерекшеліктерімен байланысты болды. Осы сала әлеуметтік философия деп аталды. Әлеуметтік философияға орыс ойшылы С.Л.Франк өзінің негізгі шығармаларының бірі «Қоғамның рухани негіздері» атты еңбегінде «әлеуметтік философия мәселесі-бұл қоғам деген не, ол адам өмірінде қандай мағынаға ие, оның шынайы мәні неде, ол бізге қандай міндет жүктейді деген сұрақтарға жауап береді». Оның айтуынша, әлеуметтік философия – «қоғамдық болмыстың жалпы мәңгі негіздерін» зерттеумен айналысатын философиялық таным.

«Әлеуметтік философия қоғамдық шындықты оның шынайы, барлығын қамтитын құрамы мен нақтылығын көруге ұмтылу барысында анықталады». Демек, әлеуметтік философия-адамның қоғамдық өмірінің барлық әлемдерінің: тарих, мәдениет, дін, саясат, құқық, экономика т.б. әлемдерінің онтологиялық негіздерін зерттейтін философиялық ілім саласы. Осы тұрғыдан алғанда, қоғам қоғамдық болмыс, ал адам қоғамдық сана түрінде әрекет етеді. Әлеуметтік философия осыдан қоғам мен адам арасындағы қарым-қатынасты қоғамдық болмыс пен қоғамдық сананың өзара әрекеттесуі түрінде зерттейтін философияның ажырамас бөлігі болып табылады [1].

Әлеуметтік философияның маңызды мәселесі адамның қоғамдық болмысы мен қоғамдық санасы болатын қоғамды тұтас табиғи-әлеуметтік жүйе ретінде зерттеуге бағытталады.

Әлеуметтік философия әр түрлі әлеуметтік-философиялық жүйелерде әркалай түсіндірілетін қоғамдық болмысты зерттейді. Қоғамдық болмыс дегеніміз оны түсіну мен түсіндіруді қиындататын объективті және субъективтінің бірлігі болып табылады. Осыдан философиялық таным әдістерін нақтылау қажеттілігі туындайды: әлеуметтік байланыс және әлеуметтік даму, қоғамдық қарама-қайшылық, қоғамдық заңдар, әлеуметтік қажеттілік пен бостандықтың арақатынасы және т.б. Бұл жердегі мәселе тиісті «қоғамдық» сын есімінде емес, ең алдымен, әлеуметтік-философиялық тұжырымдамалардың мәнін анықтауда. Сондықтан әлеуметтік таным ерекшеліктерін талдау әлеуметтік философияның басқа да мәселелерін талдаудың алдында болуы тиіс.

Әлеуметтік философия тарихында зерттелген объектінің күрделілігіне байланысты талдаудың бірнеше бағыты пайда болды: тарихи идеализм, тарихи материализм, тарихи реализм. Олар қоғамдық болмыс пен қоғамдық сана өзара байланыс мәселесін шешеді. Қоғам мен адамзат дамуының үдерісі-әлеуметтік философия мәселелерінің бірі.

Қоғам, адам, қоғамдық қатынастар олар туралы ойлар, идеялар мен ұғымдар алғашқы қауымдық қоғам кезеңінде қалыптаса бастаған. Адамдардың алдында қоғам дегеніміз не, ол қашан, қалай қалыптасты, қоғамның даму, қозғаушы күштері неде деген секілді көптеген сұрақтар мен ойлар туады. Ал, осындай ой-пікірлер адамдардың қоғамға бірігуіне және соның негізінде өздерінің тіршілігін сақтау, күн көру секілді практикалық өміріне байланысты пайда болған. Қоғамның алға дамуы, таптардың пайда болып, ой еңбегі мен дене еңбегінің бөлінуі, еңбекші бұқараны қанаудың күшеюі қоғам туралы ой-пікірлерді одан әрі дамыта түсті. Адамзат қоғамы-әлемдегі барлық тірі жүйенің ең жоғары, ерекше сапалы даму дәрежесінің нәтижесі. Қоғам дегеніміз-адамдардың алуан түрлі саналы іс-қимылы мен қызметінің негізінде қалыптасқан тарихи қауымдастығы. Әлеуметтік философия натурфилософиядан әлдеқайда кейінірек дамыды. Бұл адамның табиғатқа тәуелділігіне, бастапқыда оның заңдарын білу қажеттілігіне байланысты болды. Сонымен қатар қоғамды тану қиын, себебі ол-қоғам дамуын бір немесе басқа жолға бағыттай алатын, санасы мен ерік-жігері бар көптеген адамдардың іс-әрекеттерінің нәтижесі[2].

Әлеуметтік философияны қоғамды танудың функциясы мен методологиясы ретінде қарастырсақ, оны әлеуметтік философия пәндік және теориялық форма ретінде қызмет ете отырып және әлеуметтік құбылыстарды тануда методологиялық бағдарлар мен жалпы философиялық принциптерді пайдаланудың үлгісі бола отырып атқарады. Олардың қатарына, мысалы, диалектика принципі, тарихилық прицпі, абстрактіліден нақтыға өту принципі және синергетика принципі бүтін органикалық, өзін-өзі басқарушы және өзін-өзі ұйымдастырушы жүйелердің жүйелік-құрылымдық ұйымының жалпы теориясы жатады. Әлеуметтік философия әлеуметтік-гуманитарлық білімдерді пәндік тұрғыда ұйымдастыра отырып, оның методологиялық өзегі ретінде көрінеді. Әлеуметтік танымның методолгиялық бағдарында герменевтиканың да түсіндіру және интерпретациялау философиясы ретіндегі үлкен маңызы бар.

Әлеуметтік философия қоғамның, оның дамуының философиялық методолгиялық теориясы. Философиялық теория ретінде ол қоғамдық құбылыстарды, процестерді зерттеп талдағанда оны негізгі шешу тұрғысынан қарайды.Ал, әлеуметтік теория ретінде ол қоғамды зерттеп, талдау біртұтас бүтін бір құбылыс, белгілі бір жүйеге, өзін-өзі қозғаушы, өзін-өзі дамытушы ретінде де оның нақты салаларын, бөлшектерін талдап, арнайы қарауды айтамыз. Біріншіден, қоғамдағы іс-әрекет, қызметтің субъектісі-жеке адам болған соң, ол өзінің матьериалдық және рухани қажеттері мен мұқтаждарын тек қоғамда ғана қанағаттандырады. Қоғам дамуының екінші бір маңызды бөлігі-қоғамдағы адамдардың енжар емес, керісінше белсенді болып қоғамда болған жағдайды жайбарақат қабылдамауы. Егер адамдар қоғамда жағымсыз жағдайды байқаса, олар оны белсенді іс-әрекетті, саналы қызметі арқылы өзгертіп, өздеріне тиімді, ыңғайлы жағдай жасайды. Үшіншіден, қоғам дамуындағы алғы шарт-әрбір дара адамның өзіне тән потенциалдық күш-жігері, қасиеті, жағдай мен ортада өзара байланыста ғана дамиды. Себебі, бұл болмаса қоғам да дами алмайды. Адамның мәнін қоғамнан тыс, еңбек құралсыз, материалдық өндіріссіз танып білу мүмкін емес. Төртіншіден, методологиялық алғы шарт-қоғам жеке адамдардың жәй ғана механикалық жиынтығы емес, ол өзгеше бір тұтас әлеуметтік жүйе, алардың бір-бірімен тығыз байланыста болатын қоғамдық қатынасы. Қоғамды зерттеп, талдаудағы соңғы методологиялық алғы шарт-қоғам біртұтас бөлінбейтін әлеуметтік өмір, бір-бірімен ажырамас, бір-біріне әсер ететін екі фактордан, яғни адамдардың белгілі бір қызмет әдісінен және әлеуметтік фактордан тұрады. Олар адамдардың материалдық, рухани өндірісті дамытудағы тарихи қызметі арқылы пайда болады [3].

XXI ғасырдағы адам мен қоғамның даму барысындағы ғаламат жетістіктері, қоғам өміріндегі аса күрделі өзгерістер, үлкен ғаламдық мәселелердің орын алуы методологияның алға дамуына, осы саланың ерекше бір саласы ретінде қалыптасуына алып келеді. Осының негізінде қоғамды танудың теориясы мен методологиясы өзінің қолдану аясын, мүмкіндіктерін кеңейтеді. Адамның қоғамда алатын орнын терең зерттеу, олардың байланысын, қарым-қатынасын айқындау, жалпы адамзаттық өркениет аясындағы даму бағыттарын зерделеу-қазіргі таңдағы әлеуметтік философияның, адамның, қоғамның алдында тұрған ең басты мәселелер болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әлеуметтік философия: оқу құралы/ П.М.Сүлейменов.- Алматы: Қазақ университеті, 2018. 27-30 б.б.
2. Философский энциклопедический словарь. - М., 1994. 52-54 б.б.
3. Философия и методология науки: Учебник для вузов. (Колл.авторов) /Под ред. В.И.Купцова. – М.: Аспект-Пресс, 1996. 71-74 б.б.

УДК 101.1:316

СОЦИАЛЬНАЯ ФИЛОСОФИЯ КАК ТЕОРИЯ И МЕТОДОЛОГИЯ ПОЗНАНИЯ ОБЩЕСТВА

Шуренбаева Эльзира Әуезқызы, E-mail.ru: Shura_helza@mail.ru

Западно -Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация. *Социальная философия изучает общество, человека. Фиксируя общечеловеческое содержание событий, явлений, выявляя изменения в жизни и обществе, закономерности развития человека, и позволяет размышлять о будущем.*
Ключевые слова: *общество, человек, философия, образование, методология, социальное существо, социальное познание, личность.*

УДК 378.02

РЕФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ КАЗАХСТАНА И ЗАПАДНОГО РЕГИОНА В 50-Е ГОДЫ XX ВЕКА

Сарсенгалиев Раухат Самиголлович, E-mail.ru: sarsengaliyev@mail.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация. *В статье раскрываются вопросы становления и развития профессионального образования в послевоенные годы. Анализируется сущность проводимых реформ в 1950-1960- годы, на примере анализа деятельности одного из старейших учебных заведений профессионального типа Западного Казахстана Бурлинского колледжа.*
Ключевые слова: *Профессиональное образование, высококвалифицированные специалисты, колледж, трудовые резервы, реформа, экономика, рынок.*

Профессиональное образование является важной и составляющей частью уровня среднего образования и направлено на подготовку высококвалифицированных специалистов технического и обслуживающего труда по основным и направлениям общественно-полезной профессиональной деятельности [1,с.7]. Повысить качество подготовки будущих специалистов и соответствовать требованиям времени, экономики предполагает необходимость более глубокого изучения исторических основ системы профессионального образования. *В связи с этим, изучение процесса создания и развития образовательного и научного потенциала профессионального образования, который сложился в Казахстане и на который опирается современное казахстанское общество, имеет большое научное и практическое значение.*

Итак, средняя профессиональная школа на всех этапах развития нашей страны во многом определяла и определяет кадровый потенциал экономики. Сегодня, реформируя образование, нельзя не учитывать его исторические достижения, отрицать передовой опыт прошлого, в особенности, в процессе взаимообмена, развитие связей и сотрудничества.

Так, в годы послевоенной пятилетки учебные заведения трудовых резервов Казахстана направили в основном в такие ведущие отрасли народного хозяйства, как угольная, металлургическая, нефтяная, судостроительная, станкостроительная, химическая, легкая промыш ленность, строительство предприятий тяжелой индустрии, железнодорожный и водный транспорт, 120 тысяч квалифицированных рабочих. Это способствовало успешному развитию народного хозяйства республики.

Качественные изменения в уровне технической вооруженности производства требовали дальнейшего улучшения подготовки новых квалифицированных рабочих кадров. Было признано необходимым преобразовать существовавшие школы механизации в училища механизации сельского хозяйства по типу промышленных ремесленных училищ и организовать в них подготовку: трактористов-машинистов широкого профиля для работы на дизельных тракторах, комбайнах и сложных сельскохозяйственных машинах с квалификацией слесаря (срок обучения 6 месяцев); механиков-комбайнеров для работы самоходных и прицепных комбайнах с квалификацией слесаря-монтажника по механизации трудоемких работ в животноводстве (срок обучения 6 месяцев).

Семь школ ФЗО и горнопромышленных школ были реорганизованы в училища механизации сельского хозяйства с 6-месячным сроком обучения. Введение обязательного среднего образования в крупных промышленных центрах создало благоприятные условия для подготовки из молодежи, окончившей среднюю школу, квалифицированных рабочих и младшего технического персонала по профессиям, требующим основательной подготовки. В этих целях в 1954 г. в системе государственных трудовых резервов были организованы технические училища со сроком обучения от одного до двух лет. В Казахстане было создано восемь, а в 1955 г. еще пять технических училищ для пополнения кадрами таких ведущих отраслей народного хозяйства республики, как угольная, металлургическая, станкостроительная промышленность, сельское хозяйство, строительство металлургических и химических предприятий, транспорт, связь и др.

Начало коренных преобразований системы ПТО связывается с законом 1958 г., когда появились городские и сельские профессионально-технические училища, новые программы и планы, началось развитие в стране сети технических училищ.

Обучение и воспитание, пополнение рабочего класса, подготовка квалифицированных рабочих кадров из молодежи находились в центре внимания Советского государства и носили плановый характер. Советское государство в плановом порядке организует набор, подготовку и распределение квалифицированных рабочих кадров по отраслям производства и экономическим районам страны, заботясь о неуклонном повышении материального и культурно-технического уровня рабочего класса, широком вовлечении молодежи в сферу материального производства [2,с. 35-37].

Одним из примеров развития формы профессионального учебного заведения этого периода является Бурлинского колледж. В Западно-Казахстанской области это одно из старейших учебных заведений, долгое время колледж был единственный в регионе по подготовке кадров для агропромышленного комплекса страны. Первоначально он назывался «Уральский техникум механизации сельского хозяйства». Колледж был открыт в то время когда возникла острая необходимость кадрового обеспечения ряда областей Западного Казахстана в сельском хозяйстве и соответственно возникла потребность в грамотных специалистах со средним специальным образованием. Поэтому по распоряжению Совета министров СССР 15.12.1950 года сельскохозяйственный техникум был открыт в Уральске. Свою деятельность техникум начал в приспособленных помещениях с численностью 120 учащихся по двум специальностям. Техникум готовил техников-механиков и техников-электриков для животноводческих ферм и полей. Первым директором техникума назначили Фомина Петра Семеновича, в 1957 году его сменил Кульпин Павел Иванович. Это были первые руководители, ими была проделана в кратчайший срок огромная организационная работа по подготовке учебно-вспомогательных помещений, приему абитуриентов, подбору преподавательского, административного и учебно-воспитательного персонала. В Уральске техникуму была передана учебная база агрошколы и ряд других зданий. Из землепользования отведено 200 га земельных угодий для учебного хозяйства. В 1963 году техникум был переведен в поселок Бурлин. Продолжалось усиленное комплектование преподавательских кадров. В это время в Бурлин приехали молодые специалисты Савкина

А.Т., Дунаева М.Б., Любавина Т.А., Любавин Б.П., которые плодотворно трудились до самого выхода на пенсию. Шло время, техникум рос и процветал, менялись руководители, которые внесли весомый вклад в развитие учебного заведения: Джумашев Б.К., Попов И.Ф., Кравчеко А.Ф., Борников М.А.

В 60-х годах XX века произошли изменения в структурах колхозов и совхозов, которые существенно повлияли на формирование и укрепление производственной базы колледжа. Учащиеся старших курсов направлялись для прохождения производственной практики в колхозы. Они восполняли недостаток механизаторов. Ремонт хлебоуборочной техники учащиеся техникума производили не только в мастерских колхоза, но и доставляли в мастерскую техникума. Под руководством мастеров производственного обучения ребята получали хороший опыт работы и во время хлебо-уборочной кампании. Позднее в техникуме был создан механизированный отряд из учащихся и преподавателей, которые выезжали в уборочную пору на своих комбайнах в хозяйство. С вводом в эксплуатацию лабораторий тракторов и машин, были созданы и новые кабинеты с техническими средствами обучения, оборудованы рабочие места преподавателей средствами управления и контроля знаний учащихся. В 1967 году при техникуме было организовано учебно-опытное хозяйство на 2032 гектара. Появилась возможность выращивать зерновые и овощные культуры, заниматься животноводством.

Было сформировано молочное стадо из местных и завезенныхпород КРС. Построена типовая животноводческая ферма на 200 голов: коровник с телятником, цех механизации по переработки молока. В столовую техникума стали поступать овощи, мясо, молоко. В 1972 году техникум возглавил новый руководитель Кравченко Александр Филиппович. Он руководил техникумом до 1987 года. В эти годы коллектив пополнился молодыми, энергичными преподавателями, улучшилась материальная база, жилищно-бытовые условия преподавателей. Были сданы в эксплуатацию учебный корпус, бытовой корпус, общежитие на 360 мест, два жилых дома. Большая работа проведена по обновлению оборудования. Преподавательский состав постояннно совершенствовал методический уровень преподавания, повышал классификацию, посещая профильные курсы обучения. По результатам обучения и преподавания техникум получил статус базового в регионе Уральской, Актюбинской, Гурьевской и Кзыл-Ординской областей.

Постоянно увеличивался контингент выпускников, если первый выпуск специалистов, который состоялся в августе 1956 года составил 99 человек,то уже в 1992 году техникум подготовил 13 652 высококвалифицированных специалистов сельского хозяйства. Многие выпускники достигли больших успехов в производственной, научной и общественной деятельности. А уже в 1997 году уже в годы независимости Уральский техникум механизации сельского хозяйства приобрел новый статус. На основании постановления Правительства РК от 8 мая 1997 года Уральский техникум был переименован в Западно-Казахстанский сельскохозяйственный колледж. В 1999 году новое переименование - в ГККП «Сельско-хозяйственный колледж».

За долгие годы работы сменилось несколько поколений преподавателей и сотрудников. Изменился и профиль самого колледжа, появились новые специальности, востребованные и отвечающие квалификационным требованиям современного рынка труда. В настоящее время колледж ведет подготовку специалистов среднего звена по 6 специальностям дневной и заочной формы обучения на государственном и русском языках. Комплекс колледжа включает более трех десятков кабинетов, 6 компьютерных классов, библиотеку с книжным фондом более 26000 экз., читальный зал на 50 мест, актовый зал на 220 мест, общежитие на 360 мест, спортивную площадку, автодром, медицинский пункт. Для успешного применения информационных и телекоммуникационных технологий в колледже созданы 3 учебных и одна административная локальные сети с выходом в глобальную сеть интернет. Разработаны автоматизированные рабочие места: «учебная часть», «библиотека».

Успешно задействованы в работе 19 интерактивных досок. Педагогический коллектив стремится к совершенствованию профессионального мастерства. Преподаватели осваивают инновационные педагогические технологии, внедряют современные активные формы и методы обучения. С переходом на новые государственные стандарты по всем специальностям преподаватели плодотворно работают над разработкой учебных планов, учебных программ и методического обеспечения к занятиям. В колледже проводится большая работа по подготовке специалистов на государственном языке. Постоянно обновляется, совершенствуется и пополняется учебно-методическая литература на государственном языке. Сочетание сложившихся традиций учебного заведения с использованием современных технологий обучения и воспитания, высокий творческий потенциал и профессиональная компетентность педагогов, постоянная забота и поддержка государством системы ТиПО позволяют колледжу уверенно смотреть в завтрашний день. И сохраняя лучшие традиции, педагогический коллектив ищет новые формы и пути подготовки специалистов, активно работает над совершенствованием учебного процесса. [3, с.6-7].

Таким образом, на всех этапах исторического развития профессиональное образование выполняет свою основную задачу обеспечение народного хозяйства страны квалифицированными специалистами среднего звена. И реализуется основная задача поставленная в послании Первого Президента РК «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции»: «обновить программы обучения в техническом и профессиональном образовании с привлечением работодателей и учетом международных требований и цифровых навыков. Нужно продолжить реализацию проекта «Бесплатное профессионально-техническое образование для всех»» [4,с.1-4]. Итак, в результате совершенствования структуры и содержания ТиПО ведется подготовка высококвалифицированных конкурентоспособных профессиональных кадров, соответствующих требованиям внутреннего и международного рынков труда.

Список литературы:

1. Нургалиев М.К. О современном этапе развития среднего профессионального образования в Республике казахстан.// Менеджмент в образовании.№4,2010.- с.7
2. Борибеков К.К, Кусаинов А.К, Шамельханов Н.А. Профессиональное образование Казахстана: опыт и перспективы.-Алматы:Rond&A, 2011.-240 с.
3.Швецова Н.Н. 70лет – пора опыта и мудрости.// Приуралье, 10 января 2023.- с.6-7
4.Н.А. Назарбаев. Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции. //Приуралье, 11января 2018.- С.1-4

ӘОЖ: 378.02

XX ҒАСЫРДЫҢ 50-ЖЫЛДАРЫНДА ҚАЗАҚСТАН МЕН БАТЫС ӨҢІРІНІҢ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН РЕФОРМАЛАУ

Сарсенгалиев Раухат Самиголлович, E-mail.ru: sarsengaliyev@mail.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қаласы.

Аннотация: *Мақалада соғыстан кейінгі жылдары кәсіптік білім берудің қалыптасуы мен дамуы мәселелері ашылады. 1950-1960 жылдары жүргізіліп жатқан реформалардың мәні Батыс Қазақстан Бөрлі колледжінің кәсіптік үлгісіндегі ең көне оқу орындарының бірінің қызметін талдау мысалында талданады.*

Түйінді сөздер: *кәсіптік білім, жоғары білікті мамандар, колледж, Еңбек резервтері, реформа, экономика, нарық.*

ӘОЖ: 314(574)

ТӘУЕЛСІЗДІК ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ КӨШІ-ҚОН САЯСАТЫНЫҢ СИПАТТАМАСЫ

Тулеугалиев Асхат Жаскайратович, E-mail.ru: askhatzh@mail.ru
Курманалин Самат Бакытжанович, E-mail.ru: samatb71@mail.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қаласы

Аннотация. *Көші-қон мен демографиялық өсім – Қазақстан үшін ең маңызды мәселелер. Мемлекеттің негізгі саясаты да осы мәселені оңтайлы шешуге бағытталып отыр. Небір алмағайып заман мен қилы күндерді артта қалдырған халқымыз өзінің несібесіне бұйырған байтақ даласын күні бүгінге дейін қорғаумен келеді. Ұланғайыр жерімізге ары қарай да ие болу үшін қазақтың саны артқаны қажет. Халқымыздың саны демографиялық өсім және сырттағы қандастарымызды елге қайтару арқылы жүзеге асатыны белгілі.*

Кілт сөздер: *көші-қон, өсім, азаматтық, демографиялық саясат, әлеуметтік көмек*

Ел тәуелсіздігінің арқасында кезінде шекара асқан қандастарымыз Отандарына оралды. Мамандар келтірген дерекке сүйенсек, өзге елдегі қандастарымызды қайтару бойынша Қазақстан Германия мен Израильден кейінгі үшінші орында екен [1, 228].

Көші-қон саясатының 2017-2021 жылдарға арналған тұжырымдамасында этникалық қазақтардың тарихи отанына оралуына арнайы жоспар жасалған. Қазақстан Республикасы тәуелсіздіктің барлық жылдары этникалық қазақтардың ерікті түрде елге оралуын ынталандыру саясатын жүргізуде. 2000 жылдың басындағы деректе Қазақстанның өзінде қазақтар 8 млн 590 мың, бұрынғы посткеңестік, қазіргі дербес республикаларда 3 млн 837 мың, шалғай шетелдерде 2 млн 263 мың болған екен. Айталық, Өзбекстанда – 2560 мың, Ресейде – 100 мың, Түркіменстанда –140 мың, Қырғыстанда – 95 мың, Укранада – 15 мың, Белоруссияда – 5 мың, Азербайжанда– 4 мың, Грузияда – 3 мың, Молавада – 3 мың, Прибалтикада – 2,5 мың. Қытайда – 2000 мың, Монғолияда – 100 мың, Ауғанстанда – 30 мың, Түркияда – 25 мың, АҚШ-та 14 мың, Иранда – 10 мың, Алманияда – 9 мың, Канадада – 7 мың, Францияда – 9 мың, Ираста – 5 мың. Миграциялық ағым Қазақстанға негізінен осы аталған елдерден күшейе түсуде [2, 28].

Соңғы жылдары Қарақалпақстандағы қазақтардың үштен бірі, Түркіменстандағылардың үштен екісі өздері шыққан атамекені Қазақстанға қайтқан. Бұл процес осылайша стихиялы түрде жүре берсе, 2020-2030 жылдары қазақтың саны едәуір көбейеді деген болжам бар. Сондай-ақ алдағы он жылдықта Қазақстанға 300 мыңдай қазақ қайтуы ықтимал, 1996 жылы Монғолиядан 130 мыңға жетерлік қандастар көшіп келген екен [3].

1991-2019 жылдар аралығында оралман мәртебесін 304 839 отбасы немесе 1042589 адам алған [4]. Қазіргі таңда еліміз әр жыл сайын қандастарымызды елге қайтару үшін бөлінетін мемлекеттік квотаның көлемін көбейте түсті. Кез келген шетелден өз еліне көшіп келген азамат белгілі бір қиындықтарға тап болатыны белгілі жағдай. Көші-қон саясатының 2017-2021 жылдарға арналған тұжырымдамасында осы мәселе де қамтылған. Этникалық қазақтар алдымен тұрғылықты жерінен отанына қайту үшін рұқсат алуы керек. Ол мемлекет Қазақстан Республикасымен Көші-қон туралы келісім шарт жасасқан болса онда қандасымызға виза алу көп қиындық болмайды. Ал егер де ондай келісім-шарт жасалмаса онда виза алу да көп қиындықтар болады.

Қазақстанға келгеннен кейінгі азаматтық алу қиындықтары бар. Азаматтық алғаннан кейін берілмейтін жәрдем ақының тоқтатылуы. Мамандығы бойынша жұмыс табу, егерде мамандығы болмаса жұмыс табу қиындығы, әлеуметтік жағдайының нашарлауы т.б. Көшіп

келудің түрлі қиындықтарына қарамастан көшті тоқтатпау керек. Үкіметтің осы мақсатта жүргізіліп жатқан жұмыстары да оралмандарды қолдау мақсатында іске асуда. Жан-жақта тарыдай шашылған қандастарымызды көшіріп әкеле алсақ 2025 жылы Қазақстандағы халықтың санын 20 млн адамға жетуі мүмкін [5].

Көші-қон дегеніміз тұрғылықты өзгерту не оған қайтадан қайтып келу мақсатында адамдардың шекара арқылы белгілі бір аумақ арқылы қозғалысы болып табылады. 1997 жылғы 13 желтоқсандағы «Халықтың көші-қоны туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес: «көші-қон – жеке тұлғалардың бір мемлекеттен басқа мемлекетке, сондай-ақ мемлекет ішінде тұрақты немесе уақытша, ерікті немесе мәжбүрлі қоныс ауыстыруы» - деп түсініледі [6].

Елімізге халықтың табиғи аз өсімінің орнын толтырған көшіп келушілер ағымын реттеуге бағытталған жаңа жолдар іздеп табу қажет. Оларды жыныстық, жастық ерекшеліктеріне қарай, денсаулығының жағдайына, кәсібіне қарап пайдалы етіп ынталандыру керек. Сонымен қатар халық санын сақтап қалуды ойлай отырып, шетелден жоғары кәсіби мамандарды жұмыс күші етіп тартуды дамыту қажет. Еліміздің ішкі көші-қонын реттеу барысында, азаматтардың тіршілік етуін қолдай отырып, жұмыс күшін көтермелеуге бағытталған шаралар кешенін жасау қажеттілігі туындап отыр. Республикамызда көші–қон үрдістерін реттейтін заңнамалардың іске асуы баяу жүрді.

КСРО–ның ыдырауымен тез арада бірқатар заңдарды қабылдау қажеттілігі туды. Қазақстан тәуелсіздік алуымен шетелдерге көшіп кетушілермен, жақын елдерден көшіп келушілерді мемлекеттік құқықтық тұрғыдан реттеу керек болды. Осы ретте 26 маусым 1992 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының Көшіп келу туралы заңын, 1992 жылы Алматыда Дүниежүзі қазақтарының алғашқы құрылтайын атап кеткен жөн [7, 16].

Көші–қонның жағымды жақтарына қазіргі еліміздің басынан кешіріп жатқан экономикалық дағдарыстан шығуға ықпал жасайтын экономикалық белсенді адамдардың өсуін талап етеді. Мұндай көшіп-келушілердің көбісі жеке бизнеспен айналысуға ұмтылады. Көші–қонның жағымсыз жақтары да бар: біріншіден, көшіп келушілердің мінез-құлқы, тұрмыс – салты, мәдениеті еліміздің тұрғылықты халқының ділімен, мәдениетімен ұқсас па, жоқ одан алыс па соған кері әсер етуі мүмкін; екіншіден, тұрғылықты халықтың шетелден келген адамды қалай қабылдайтыны ол да беймәлім мәселе.Әр түрлі этникалық, нәсілдік, діни наным–сенімдері бар халықтың араласып өмір сүруі адамдардың қарым-қатынас жасауда қиыншылыққа әкеліп соғуы мүмкін, олардың арасында қақтығыстардың болуы мүмкін. Оның нәтижесі көрші болып тұрған адамдардың қақтығысынан бастап, әр түрлі топтық бұзақылық пен митинг, демонстрациялармен аяқталуы мүмкін.

Халықаралық құқықтық деңгейде көші–қон үрдісін реттейтін құжаттарды атап кеткен жөн: 1951 жылғы «Босқындардың мәртебесі туралы» Конвенция және 1967 жылғы оның Хаттамасы, БҰҰ-ның «Еңбек етуші–мигранттар мен олардың отбасы мүшелерінің барлық құқықтарын қорғау туралы» Конвенциясы [8, 99].

ТМД мемлекеттері шеңберінде қабылданған халықаралық құжаттарды, мемлекетаралық келісімдер мен шарттарды айтып кеткен жөн: ТМД мемлекет–қатысушыларының заңсыз көші–қонмен күресудегі ынтымақтастық туралы әртүрлі шарттар және т.б. Сонымен қатар, көші-қоны үрдісін реттейтін бірқатар ұлттық заңнамалар да баршылық. Олар, 20 желтоқсан 1991 жылы қабылданған «Қазақстан Республикасының азаматтығы туралы» Қазақстан Республикасының заңы, 19 маусым 1995 жылы «Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» Қазақстан Республикасының заңы қабылданды [8, 99]. Бұл заң шетел азаматының Қазақстан Республикасы аумағында кіріп, жүріп-тұруын және шығуын реттейді.Сонымен бірге көші-қон үрдісін реттейтін әр түрлі тұжырымдамалар мен бағдарламалар қабылданды. Олар: «Этникалық қазақтардың тарихи отанына қайта оралуы туралы» тұжырымдама, «Жібек жолы: өңірлік ынтымақтастық пен даму мақсатында

мүдделерді күшейту» өңірлік бағдарламасы, «2009-2011 жылдарға арналған Нұрлы Көш» бағдарламалары [9].

Еліміз оралмандарға керекті әлеуметтік көмек беріп, қолдау көрсетеді. Қазіргі кезде бір уақытылы жәрдемақы, тұрғын үй алуға ақы, жүріп тұрғаны мен мүлкін тасуына орта есеппен 5 адамнан тұратын отбасыға 833 мың теңгеден бөлінеді. Елімізде оралмандарды уақытша орналастыратын 14-ке жуық орталықтар қызмет етеді [9].

Көші-қоны үрдісінде көшіп жүретіндердің құқықтарын реттеу үшін ең маңыздысы болып - азаматтық институт табылады. Оның маңызы көшіп келушілердің еліміздің азаматтығын алуға ниет білдіргенінен басталады. Осыған орай азаматтықты алу мен тоқтатудың да құқықтық реттелуінің маңызы зор. 20 желтоқсан 1991 жылы қабылданған «Қазақстан Республикасының Азаматтығы туралы» Қазақстан Республикасының заңы бойынша азаматтықты ала алмайтындар белгіленген [10]. Олар: қылмыстылықпен байланысты; Қазақстан Республикасы аумағының бірлігі мен біртұтастығын бұзуға байланысты; халықтың денсаулығы мен мемлекеттік қауіпсіздікке зиян әкелетін; мемлекетаралық, халықаралық және діни алауыздықты жандыратын, Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілінің қызмет етуіне қарсылықтың болуына байланысты; басқа мемлекеттердің азаматтығында болуымен байланысты жағдайларды қамтиды.

Отандастар үшін бұл заңда азаматтық алу тәртібі жеңілдетілген. Елімізде азаматтық мәселе тек ұлттық заңнамалармен ғана емес, сонымен қатар, халықаралық құжаттармен де реттелінеді. Мысалы, 19 қаңтар 1996 жылы Мәскеу қаласында ТМД мемлекеттер-қатысушылар азаматтарының азаматтық алу тәртібінің жеңілдетілуі туралы Конвенция қабылданды. Бұл құжатта ТМД мемлекеттер– қатысушылардың азаматтарының азаматтық алу тәртібінің жеңілдетілген нысанын көздейді. Егер арызданушы бұрын КСРО–ның азаматтылығында болып, сол аумақта 21 желтоқсан 1991 жылға дейін және Конвенцияның күшіне енуіне дейін тұрса және де егер арыз берушінің туған– туыстары, ері не зайыбы, баласы, әкесі не анасы, ағасы, атасы не апасы, немерелері келісіліп жатқан жақтың аумағында тұрақты тұрып, оның азаматы болса, азаматтықты жеңілдетілген түрде алады [11, 27]. Соның ішінде Белоруссия Республикасы, Қазақстан Республикасы, Қырғыз Республикалары мен Ресей Федерациясы арасында азаматтықты алу тәртібін жеңілдету туралы келісімдері жасалған.

Қазақстандағы көші-қон үрдістерінің көлемі өсіп, олардың саяси және әлеуметтік-экономикалық жағдайларға әсер етуі кеңейеді. Қазіргі кездің өзінде республикамыз көші-қон ағымының әсерін сезініп жатыр. Сонымен қатар, елімізде көші-қонының ұлттық, өңірлік және әлемдік бағытта дамуына мүмкіншілік беретін мониторинг жүйесі жоқ. Мемлекетте көші-қон аясындағы қызметті жетілдіру мен мәжбүрлі көші-қон бойынша көшіп келгендердің құқығын қалпына келтіру қиындыққа ұшырап отыр. Республикада паспорттық-визалық режимді нығайту қажет. Сонымен қатар, мемлекет аумағына келуші шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдарды тіркейтін жүйені жетілдіру қажет. Басқа мемлекеттерден республика аумағын бөлетін шекара қызметін күшейту қажет. Осы аядағы қатынастарды реттейтін нормативтік-құқықтық актінің бірі Қазақстан Республикасы Үкіметінің 12 шілде 2000 жылы қабылданған «Қазақстан Республикасының халқын құжаттандыру мен тіркеу ережесі туралы» № 1063 Қаулысы болып табылады [12].

Бүгінгі таңда Қазақстанда паспорттық–визалық құжаттарды даярлау мен енгізуде жаңа тәсілдер қолданылуда. Сонымен қатар, ТМД елдерінен шекара арқылы өту кезінде визасыз өтетін жағдайлардың тізімін қысқарту қажет. Шекарада қатаң бақылау жүргізілуін жетілдіру керек. Осындай шараларды жүзеге асыру арқылы елдің демографиялық жағдайын біршама жақсартуға болады. Халықтың санын көші-қоны тұрғысынан толықтырудың нәтижесі адамдардың арасындағы қарым-қатынастарды қиындатпау қажет.

Қазақстан Республикасының көші-қон саясатының мақсаты - еліміздің ұлттық бірдейлігі мен қауіпсіздігін сақтау және дамыту шеңберінде заңсыз көші-қонды қысқарту

мен сұрыптаушылық көші-қонды қалыптастыру жолымен көші-қон процестерінің келеңсіз салдарын азайту болып табылады.Сонымен, мемлекеттің миграциялық қызметі, мемлекеттің басқа да қызметтері сияқты, Қазақстан Республикасының демографиялық мүдделерін қорғауға, демографиялық үрдістерді реттеуге, шешуге бағытталған.

Елдегі халық санының өсуіне ықпал ететін, үлкен маңызға ие болып табылатын көші-қон үрдістерін реттеудегі мемлекеттің қызметін демография саласындағы мемлекет қызметінің бір бөлігі етіп белгілеуге болады. Жоғарыда аталған мәселелерді шешу үшін демографиялық үрдістердің бір бөлігін қамтитын көші-қон саясатын тиімді етіп жүргізу қажет. Ол үшін көші-қон саясаты, сонымен қатар, демографиялық саясаттың өзі де мемлекеттің ішкі саясатының маңызды бөлігі болуы тиіс. Елімізде жүргізіліп отырған көші-қон саясаты мемлекеттің экономикалық, саяси, әлеуметтік жағынан өсіп-өркендеуге ықпал етуге, егеменділік пен тәуелсіздікті сақтап қалуға, мемлекеттік, ұлттық, экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге, аумақтық біртұтастықты сақтап қалуға бағытталуы қажет. Осы мақсатта көші-қон саласын реттейтін қазіргі заманның талабына сай заңнамаларды жетілдіріп, дамытсақ жеткілікті іс.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Алмагамбетов Б.Б., Суйеукенов А.Б. Миграция түсінігі, мәні және түрлері. Ғылыми конференцияның материалдар жинағы. Алматы қ, 26-27 қараша, 2010 ж.
2. Қиянатұлы З. Монғолиядағы қазақтар.Алматы: ДҚҚ, 2007. -155б.
3. Касенова А. Межпереписной анализ демографической ситуации в Республике Казахстан // www.stat.kz.
4. Шокаманов Е.К.Демографическое развитие Казахстана:состояние и перспективы/ http://ia-centr.ru.
5. Сулейменов А. Қазақстанның көші-қон саясаты. Qazaqstan tarihy порталы. https://e-history.kz/kz/contacts/. 27 сәуір, 2021 ж.
6. Көші-қон туралы Қазақстан Республикасының Заңы. 1997 жылы 13 желтоқсан.
7. Дүние жүзі қазақтарының қауымдастығы. Алматы: Қазақстан, 2009. – 16б.
8. Иватова Л.М., Құрманбаева Ш.А., Мейірманов С.Т. Қазақстан Республикасындағы миграциялық процестер және саясат. Алматы: Қарасай. 2006, -99 б
9. Оспанова Р.Р. Тәуелсіз Қазақстандағы көші-қон үрдіс және «Нұрлы көш» бағдарламасының тарихи маңызы. https://ulagat.com/ ресми порталы. 10 желтоқсан, 2020ж.
10. «Қазақстан Республикасының Азаматтығы туралы» ҚР заңы. 20 желтоқсан, 1991 ж.
11. Сыртқы көшіп-қонуды мемлекеттік реттеу. Алматы: Халықаралық Бизнес Университеті, Хабаршы №2 (4), 2007 ж. – 27-б.
12. Уәлиұлы Н. «Оралман» сөзін олқы көрмейік // «Ана тілі» газеті, 31 мамыр, 2009ж.

УДК: 314(574)

ХАРАКТЕР МИГРАЦИИ КАЗАХСТАНА В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

Тулеугалиев Асхат Жаскайратович, E-mail.ru: askhatzh@mail.ru
Курманалин Самат Бакытжанович, E-mail.ru: samatb71@mail.ru
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация. *Миграция и демографический рост – важнейшие вопросы для Казахстана. Основная политика государства также направлена на оптимальное решение этой проблемы. Наш народ, оставивший позади трудные времена, по сей день защищает бескрайние степи, которые достались ему как наследие. Для того, чтобы и дальше владеть землей, необходимо, чтобы казахское население увеличивалось. Известно, что численность нашего населения будет осуществляться через демографический рост и репатриацию наших соотечественников.*

Ключевые слова: *миграция, рост, гражданство, демографическая политика, социальная помощь*

ӘОЖ: 94 (574)

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫНЫҢ КҮНДЕЛІКТІ ӨМІРІНДЕГІ ДЕМАЛЫС СИПАТЫ (1970-1980 ЖЖ)

Толегенова Айдана Жумагалиқызы, E-mail.ru: tolegenovaa@mail.ru
Курманалин Самат Бакытжанович, E-mail.ru: samatbk71@mail.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қаласы

Аннотация. *1970-1980 жылдар Кеңес Одағы тарихындағы бір-бірінен өзгеше екі кезеңді-дамыған социализмнің жайлы дәуірі мен кейінгі қайта құру уақытын қамтыды. Кеңес адамдарының бос уақытын өткізуі де осы кезеңдерде әртүрлі сипаттамаларға ие болды. Кеңес өкіметінің тұсында, әсіресе 1970-1980 жылдары демалыс және пайдалы ойын-сауық саласындағы демалысқа ең қолайлы кезең деп атауға болады.*

1970-1980 жылдары бос уақыт ұғымының мәнін анықтауға қатысты екі балама ұстаным қалыптасты. Біріншісі, бос уақытты интеллектуалды, физикалық, әлеуметтік дамуға және адамдардың белсенді демалысына арналған іс-шаралар деп түсіну болды. Бос уақытты адам еңбек, отбасы және өмір саласындағы міндеттерді орындаудан тыс жүзеге асыратын әр түрлі іс-шаралар деп түсінді.

Кілт сөздер: *мәдениет, демалыс, телеарна, театр,кітапхана.*

Жалақы деңгейінің өсуі (1970 жылы орташа жалақы 122 сом болса, 1979 жылы сом) халықтың отбасылық бюджетке шығынсыз бос уақытын жағымды өткізуге деген қажеттіліктерін қанағаттандыра алатындығына ықпал етті [1,110б.]. Брежнев кезеңінде артықшылықтар жүйесі кең таралды: басшылар үшін жоғары жайлылық үйлері, санаторийлер мен демалыс үйлері. Кейбір артықшылықтардың болғаны да рас, әсіресе, «арнайы тізім бойынша» кітаптар алудан бастап, шетелге сапар шегу мүмкіндігінен қамтыды. Кеңес халқы ең жақсы театрларға билеттерді, жақсы санаторийлерге жолдама, танымал кітаптарды сатып алуға талондарды қолданды, мысалы, фин аяқ киімін сатып алу талоны Мәскеудің үлкен театрына билеттерге айырбасталған екен [2;275б.].

Кеңес азаматтары кітап оқуды жақсы көрді. Орал қаласының тұрғыны В.В. Горова бос уақытының көп бөлігін әртүрлі әдебиеттерді оқығанын, соғыс пен фантастика туралы шығармаларға басымдық бергенін айтады. Ол оқыған әдебиеттердің 20%-ы кітапхана қорынан болды. Мектеп жылдарында кітапханаға барған кезде ол көптеген кітапханашылардың өзгергенін байқады. Бұл төмен жалақыға байланысты болуы мүмкін. Ал И.А. Петрова өз кезегінде: "оқу үшін негізінен кітапхана әдебиетін пайдаланды. Мектеп жылдарында мен қалалық кітапхананың тұрақты оқырманы болдым, еңбек жолым кезінде Орал қаласының ғылыми-техникалық кітапханасының тұрақты оқырманы болдым. Макулатураны тапсырғаны үшін талондардың көмегімен, сондай-ақ "кітапқұмарлар қоғамының" арқасында біздің отбасымыз кітаптарды сатып алды, бірақ мүмкіндігіне қарай отбасылық бюджеттен жеткілікті ақша бөлу мүмкіндігі болмады. Ақшаның көп бөлігі мектеп бағдарламасынан шығармалар сатып алуға бөлінді. Кәсіпорында "Юность", "Наш современник", "Иностранная литература" журналдарына, сондай-ақ "Комсомольская правда", "Социалистическая индустрия" газеттеріне жылдық жазылымдар жүргізілді. Е.О. Кузнецова өз естеліктерімен кеңес азаматтары арасында әртүрлі әдебиеттерді оқудың танымалдығын растайды: "үйде үлкен кітапхана болды. Отбасы оқыды, барлығы оқуды жақсы көрді, сондықтан кітапхана өте үлкен, қызықты және әр түрлі болды. Негізінен классиктерге, детективтерге, шытырман оқиғалы әдебиеттерге артықшылық берілді. Кітаптар дүкендерде сатып алынды, кітапханаларда жиі алынды. Содан кейін бұл оңай болды, бағалар қол жетімді болды. Мысалы, ертегілері бар балалардың жұқа кітабы 30 тиын

тұрды және кітаптың қалыңдығы мен ауырлығына байланысты бағасы 80 тиын, 1 рубль 50 тиын, 2 рубль 50 тиын, 3 рубль тұрды" дейді [3, 8-18бб.].

Кітап жаңалықтарынан хабардар болу үшін кітап сүйер қауым кітап көрмелеріне қатысты. Мысалы, 1971 жылы 30 маусымда Оралда Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің Баспа жөніндегі мемлекеттік комитетінің 7 күнге созылған кітабының көрмесі ашылды. "Мектеп", "Жазушы", "Қазақстан", "Ғылым", "Қайнар" баспалары шығарған 500-ден астам кітап осы көрмеге қойылды. Көрмеде В.И. Ленинның туғанына 100 жыл толуына және Кеңестік Қазақстан мен республика Коммунистік партиясының 50 жылдығына байланысты әдебиеттер ерекше орын алды. Ал А.Гайдар атындағы жасөспірімдер мен балалар кітапханасы өзінің жас келушілеріне арнап көрмелер жиі өткізетін. Мысалы, 1983 жылғы қысқы демалыста "біз Ұлы достығымыз мықты" ұранымен кітапхана жастар кітабы айлығын өткізді [3;28б.].

Қалалық жерлерде 1970-1980 жылдардағы демалыстың ең сүйікті теледидар көріп, уақыт өткізу болды. Теледидар кеңес дәуіріндегі ең бағалы бұйымдардың бірі болды. 1970 жылдардың басында 100 отбасының 30 ында теледидар болса, 1985 жылға қарай 90 отбасында болды. Кеңестік теледидар, қатаң цензурадан сүзілген телешоулар арқылы жасалса да, халықтың сүйікті демалыс дағдысына айналды. "Клуб Кинопутешествий", "Кинопанорама" сияқты халық ұнатқан көптеген бағдарламалар болды.

«Очевидное-невероятное», «Международная панорама» сияқты хабарлар Кеңес Одағынан тыс әлем туралы ақпаратты беріп отырды. Ал "Время" жаңалықтар бағдарламасының жүргізушілері И.Кириллов, А. Шилова, А. Шатилова, В. Балашовтар халық арасында танымал болды [1;281б.].

Теледидарда сүйікті телехикая, футбол матчының немесе, мысалы, әйгілі суретшілер мен ғарышкерлер, өндіріс озаттары, сүйікті кино актерлері мен спортшыларының шығармашылығымен бөлісетін Жаңа жылдық "Голубой огонек" кеңес халқының сүйікті бағдарламасы болатын [1;281б.].

Батыс Қазақстан өңірінің тұрғындары үшін телебағдарламаларды көру де үздік уақыт өткізу болды. 1964 жылы 26 қыркүйекте Батыс Қазақстан облыстық телестудиясының тұңғыш хабары эфирге шықты. 1964 жылы 15 тамызда Орал телеарнасының тұсауы кесілмес бұрын облыстық телевизия және радио хабары комитеті құрылып, алғашқы төрағасы болып Наурызғали Сыдықұлы Сыдықов бекітілді. 1980 жылы Орал телестудиясы түрлі-түсті пленкаларды қолдануға көшті [4].

1971 жылдың бір аптасында Орталық теледидар мен жергілікті телеарнаның телешоулар бағдарламасына сүйенсек, бағдарламалар негізінен орыс тілінде көрсетілді. «Новые похождения Кота в сапогах», «Живой труп», «Муму», «На заре туманной юности», «Степень риска», «Новенькая», «Лицом к лицу» сияқты фильмдер, түрлі деректі фильмдер арасынан «По странам мира», «Золото Чада», «Наша Куляш», «У нас в Подмосковье» атты хабарлар танымал болды [5, 427б.].

Бұл дәуірде кинотеатрларға бару халық арасында қатты танымал болды. Оралда «Орал», «Гагарин», «Мир» кинотеатрларында 1982 жылы «Мария-Мирабелла», «Жандарм женится», «Вам и не снилось..», «Гараж», «Приключения Али-бабы и сорока разбойников», «Алеша Птицын вырабатывает характер», «Любовь под вопросом», «Внебрачный сын», «Любимый Раджа», «Конец императора тайги» атты кино фильмдер көрсетілді. Бұл фильмдердің көпшілігінде қарапайым адамдардың күнделікті өмірі көрсетілді [5, 427б.].

Жергілікті театрлар да өнер сүйер қауыммен танымал болды. 1980 жылдардың басында Островский атындағы орыс драма театры Орал қаласының көермендеріне жұмыс күндері 19 сағатта, ал демалыс күндері 17 сағатта спектакльдер ұсынды. Мысалы, қазан айында театр труппасы И.Кальманның "Баядера" және "Сильва" шығармаларын көрсетті [5,441б.].

Балалар үшін Орал қаласының саябақтарында, театрларында және басқа да ойын-сауық орталықтарында түрлі қойылымдар ұйымдастырылды. Балаларға арналған "көңілді старттар", ең жақсы өлеңге конкурстар қаланың С.М.Киров атындағы мәдениет және демалыс саябағы ұйымдастырылды.

1974 жылдан бастап Батыс Қазақстан облысында С.М.Киров атындағы мәдениет және демалыс саябағының әдістемелік кабинеті жұмыс істеді [6,7]. Бұл ұжым мәдени-бұқаралық, спорттық және балалар жұмыстарын жоспарлау және ұйымдастыру бойынша әдістемелік көмек көрсетті. Қалалық саябаққа балалар көп келгесін, ойын-сауықтың көп бөлігі балаларға арналды. Балаларға арналған ойын-сауық балаларға қол жетімді болды, тәрбиелік, танымдық сипатта болды және әрқашан идеологиялық астары сақталды. Әсіресе, «Кеңес Одағының пионерлерінің салтанатты уәдесі», «Кеңес Одағының жас пионерлерінің заңдары» стендтері, «Бүкіл елдің пионерлері Лениннің ісіне адал» ұранымен Пионер отрядтарының шерулері ұйымдастырылды.

Батыс Қазақстан облысында патриоттық тәрбиені жақсарту мақсатында 1980 жылдардың басында оқушылар арасында туристік-экскурсиялық жұмысты дамытуға үлкен көңіл бөлінді. Нәтижесінде, облыста оқушылар арасында әр түрлі формада өткізілетін "Менің Отаным-КСРО" экспедициясы үлкен ауқымға ие болды. 25 мыңнан астам жас өлкетанушы-турист іздеу жұмыстарын жүргізді. Жорықтарда, саяхаттарда, экскурсияларда оқушылар туған өлкенің тарихын, экономикасын, табиғаты мен мәдениетін зерттеді. Оқушылар тәжірибелі нұсқаушылардың жетекшілігімен туристік спорттық жорықтар жасады. Мектеп оқушылары арасында өте танымал туризмнің тағы бір түрі болды – ел қалаларына саяхат. Балаларға жолдамаларды саяхат және экскурсия бюросы, облыстық Жас туристер станциясы және "Спутник" халықаралық жастар туризмі бюросы ұсынды. 1983 жылы Шымкент қаласында өткен Республикалық слетке облыстың жас өлкетанушылары мен туристері қатысты. Үздік жасақтар күзде Бүкілодақтық пионер лагері "Артекке" барды [6,4б.].

Кеңестік кезеңде жақсы үлгерімі және қоғамдық жұмыста жақсы көрсеткіштері бар оқушыларға кәсіподақ ұйымдары Орал қаласындағы облыстық балалар-сауықтыру лагеріне жеңілдікті жолдамалармен марапатталды.

Кеңес Одағында халықтың бос уақытын ұйымдастыру ғылыми негізде құрылған. Мысалы, халық шығармашылығы және мәдени-ағарту жұмыстары ғылыми-әдістемелік орталығының жұмысы дәлел болып табылады. Орталықтың 1980 жылғы есебі бойынша облыста үйірмелер, әуесқой бірлестіктер және қызығушылықтар бойынша клубтар жұмыс істеді, олардың көпшілігі балаларға арналған: «Өрт жасағының жас достары» үйірмесі, «МАИ жас инспекторлар» үйірмесі, «кескіндеме» бейнелеу студиясы, Спорт бөлімінің жанында "Денсаулық" және "Морждар" бөлімі жұмыс жасаған [5,7б.].

Батыс Қазақстан облыстық халық шығармашылығы және мәдени-ағарту ғылыми-әдістемелік орталығының басты міндеттерінің бірі Ұлы Октябрь социалистік революциясының мерейтойы -7 қараша, 1 мамыр мерекесі, В.И. Лениннің туған күні сияқты мерекелер, Жеңіс күні, Халықаралық әйелдер күні, комсомол мен пионер ұйымының туған күндері, Кеңес Армиясы мен Әскери-теңіз флоты күні, КСРО Жоғарғы Кеңесіне сайлау және басқа да шараларды театрландырылған қойылымдар түрінде өткізіп отырды. Қаланың саябақтары мен стадиондарында мәдени-ағарту қызметкерлері жаппай мерекелер дайындады, олардың бағдарламасында театрландырылған қойылымдар, өндіріс жетекшілерін құрметтеу, социалистік жарыстың нәтижелерін шығару, жеңімпаздарды марапаттау болды [7].

Батыс Қазақстандық әуесқой балықшылар 1970-1980 жылдарда демалыс уақытында облыстың су айдындарында балық аулаумен айналысты. Әсіресе балықшылар арасында Жайық, Шаған өзендерінде мұз асты балық аулау танымал болды. Ол үшін олар арнайы рұқсат пен маусымдық билетті сатып алды, онсыз балықшыға айыппұл салынуы мүмкін.

Облыста әуесқойлық және спорттық балық аулау аңшылар мен балықшылар қоғамын ұйымдастырды. Мұндай қоғамдардың мүшелеріне тек аңшы мен балықшының билеттері бойынша балық аулауға рұқсат етілді, облыстық, қалалық немесе аудандық аңшылар мен балықшылар қоғамдарында берілетін маусымдық жолдама берілді. Мұндай жолдаманы азаматтардың жекелеген санаттары – Кеңес Одағының Батырлары, Социалистік Еңбек Ерлері, үш дәрежелі Даңқ орденінің иегерлері, бірінші топтағы мүгедектер, Ұлы Отан соғысының мүгедектері мен қатысушылары тегін ала алды [8].

1970-1980 жылдары халықтың көпшілігі уақыттың көп бөлігі оқуға, жұмысқа, отбасына, балаларға арналған. Қала халқы бос уақытында кітап оқыды, дойбы, шахмат және басқа да үстел ойындарын ойнады, қызықты фильмдер мен теледидар бағдарламаларын көрді, қалалық саябақта серуендеді, достарына, әріптестеріне, мерекелер мен атаулы күндер бойынша мейрамханаларға барды. Қала халқының көпшілігі демалыс күндерін өз саяжайларында өткізді. Жаз мезгілінде қала тұрғындары саяжайларға көшіп, уақытты тиімді өткізуге, демалуға тырысты.

1980 жылдардан бастап, елде автокөлік жүргізушілердің саны артты. Енді көптеген отбасылар үшін жеке көлік қол жетімді болды (мысалы, 1967 жылға қарай мың отбасыға барлығы 12 жеке автокөлік келді). Кеңес азаматтары үшін автомобильдердің қол жетімділігі елде жыл сайын шығарылатын машиналар санының өсуіне байланысты мүмкін болды, жылына шамамен 1 миллион машина (1971 жылдан кейін көрсеткіштер 4 есе өсті). «Москвич» нағыз танымал көлікке айналды [9, 321б.].

КСРО-да халықтың көпшілігі шетелге шыға алмады. Сондықтан, көпшілігі ел ішінде демалыс орындарына барды. 1970-1980 жылдардың бірінші жартысында кеңес халқы демалу үшін кез-келген отандық курортты таңдай алды, бағалар негізінен барлық жерде бірдей болды: Ялта, Сочи, Юрмала, Адлер, Алушта және басқа демалыс орындары Кеңес Одағында орташа есеппен 180-190 рубль болды. Сочидегі 21 күндік демалыстың құны 60-120 рубльді құрайды және оған 3 рет тамақтану, бассейн, минералды сулармен емдеу кіреді (интернат, демалыс үйі немесе санаторий деңгейіне байланысты). Жолдамаларды санына байланысты кәсіподақтар 30-дан 100% - ға дейін төлеп отырды, бұл жұмыс өтілі көп қызметкерлер үшін өте тиімді болды [9, 327б.].

Кинотеатрға бару бағаның қол жетімділігіне байланысты жай ғана ойын-сауық болды: киноға билет сол кезде бір бөлке нан сияқты 25 тиын тұрды. Кинотеатр кафесінде 10 тиынға бір стақан сүт немесе 13 тиынға кофе ішіп, кафеде 22 тиынға торт немесе 7 тиынға бір стақан балмұздақ жеп, 3 тиынға бір стақан лимонад іше алады [9,328б.].

Жалпы, кеңестік кезеңдегі демалыс саласы мемлекеттің мәдени саясатының объектісі және мемлекеттік және партиялық органдардың бақылауы мен реттелуі арқылы жүзеге асты. Кеңес азаматтарының бос уақыты партия мен үкіметтің идеологиялық компонентімен толтырылуына мән берілді. Дей тұрғанмен, 1970 жылдардан бастап, батыс қоғамына тән шетелдік демалыс түрлері халық өміріне ене бастады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Федченко М.Н. Повседневная жизнь советского человека (1945-1991 гг.). – Курган: Изд-во Курганского университета, 2009. – 231 с.
2. Лебина Н.Б. Советская повседневность: нормы и аномалии. От военного коммунизма к большому стилю. - Москва, 2015. – 488 с.
3. Батыс Қазақстан облыстық мемлекеттік архиві, 1553-қор, 1-тізбе, 47-іс.
4. Телеарна туралы/ Ақжайық телеарнасы/ oraltv.kz ресми сайты.
5. Батыс Қазақстан облысы энциклопедиясы. – Алматы: Арыс, 2002.– 587 б.
6. Батыс Қазақстан облыстық мемлекеттік архиві, 4-қор, 2-тізбе, 1889-іс.
7. Жиенбаев Қ. Мәдени шаралар өткізу - міндет. // «Орал өңірі» газеті. 17 мамыр, 1981 жыл.
8. Сарсенбаев И. Қыс көңілді өту үшін. // «Орал өңірі» газеті. 21 қаңтар, 1984 жыл.
9. История городской повседневности Центрального Казахстана. Караганда, 2017. -457с.

УДК: 94 (574)

ХАРАКТЕР ДОСУГА В ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ ЖИТЕЛЕЙ ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ (1970-1980 ГГ.)

Толегенова Айдана Жумагалиқызы, E-mail.ru: tolegenovaa@mail.ru
Курманалин Самат Бакытжанович, E-mail.ru: samatbk71@mail.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск.

Аннотация. *1970-1980-е годы охватили два разных периода в истории Советского Союза-комфортную эпоху развитого социализма и время последующих преобразований. Досуг советских людей в эти периоды также имел разные характеристики. При советской власти, особенно в 1970-х и 1980-х годах, отпуск и отдых в сфере полезных развлечений можно назвать наиболее благоприятным периодом.*

В 1970-1980-е годы сложились две альтернативные позиции по определению сущности понятия досуга. Первое заключалось в понимании досуга как деятельности, посвященной интеллектуальному, физическому, социальному развитию и активному отдыху людей. Под досугом понимались различные виды деятельности, осуществляемые человеком вне выполнения обязанностей в сфере труда, семьи и жизни.

Ключевые слова*: культура, отдых, телеканал,театр, библиотека.*

ӘОЖ: 94 (574)

ТЕХНИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚ ФУТБОЛШЫЛАРДЫҢ ШЕБЕРЛІГІНІҢ НЕГІЗІ

Мухиденов Еммат Нурпеисович, E-mail: emmatn@mail.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қаласы

Аннотация. *Техникалық шеберлік футболшылар меңгерген техникалық әдістердің көлемімен және әртүрлілігімен сипатталады. Сонымен бірге осы әдістерді ойын жағдайында тиімді қолданумен сипатталады. Футбол техникасы доппен байланысты әдістер мен тәсілдердің үлкен тобының жиынтығын білдіреді. Оны білу күрделі және ұзақ процесс болып табылады. Ал аз уақыт жұмсай отырып, оқыту міндетін шешу үшін оқытылған материалды жүйелеу мен белгілі бір рационалды оқыту техникасының рационалды реттілігін айқындау маңызды.*

Кілт сөздер: *ойыншылар, спорт, футбол,техника, дайындық.*

Қазіргі кезде футбол ойыншылардың функциясын көп жағдайда өзгертті, сәйкесінше спортшылардың және олардың дайындық деңгейіне қойылатын талап өзгерді.

Жоғары білікті футболшының жеке шеберлігі дене шынықтыру, техникалық, теориялық, күш дайындығы сияқты негізгі компоненттерден құралады. Бұл жас футболшылардың оқу жаттықтыру процесінің тиімділігін көтерумен байланысты.

Футболшылардың спорттық шеберлігінің негізі техникалық дайындық болып табылады. Оның деңгейі нәтижелілігі мен ойын тартымдылығымен айқындалады.

Екіншіден, футбол мамандары [1] қазақстандық футболшылардың шетелдік футболшылардан допты алып жүру техникасында артта қалғандығын айқындап отыр. Күні бүгінге дейін шеберлер командасының мәселесі болды. Бірақ бұл жас футболшыларға да қатысты. Қалыс қалудың жекелеген компоненті ретінде, допты өңдеумен және қиын

жағдайда допты бақылаумен байланысты қимылдарды орындау тиімділігінің мүмкіндігін айтуға болады.

Ұзақ жылдар бойы қалыс қалудың негізгі себептері неде?

Бірінші кезекте – спорт мектептеріндегі жеткілікті емес оқыту мен жаттықтыру процесінің жоғары деңгейі болып табылады, техникалық дайындық әдістемесіндегі кемшіліктер, жаттықтырушылардың балалар мен жасөспірімдермен жұмыс жасауда шығармашылық байланыстың болмауы.

Отандық футболдағы ойыншылардың шектеулі мүмкіндіктері – резерв дайындаудағы көпжылдық атлетизм басымдылығының нәтижесі [2].

Футбол дамуының қазіргі кеезеңінде ойынның интенсивтілігі басым болды. Бұл ойыншылардан алдымен ойын жағдайы кенет өзгерсе, уақы шектеулігі, кеңістік шектеулігі жағдайында техника тактикалық әдістерді тез және тиімді орындауды талап етеді [3].

Қазіргі уақытта жетістікке жеткісі келетін команда тез ойнауы керек. Рационалды техниканы меңгерген және қимыл жылдамдығымен байланыстырған ойыншылар болуы керек. Соған байланысты футболдағы кейбір мамандар «жылдамдық техникасы» деген терминді қолданады [4].

Шабуыл жасау мен қорғану арасындағы күрес тек қана шыңдалған техника көмегімен жүзеге асырылады. Оның негізі финт, дриблинг (алып жүру) және жасырын доп жалғаулар болып табылады.

Мамандардың пікірінше жаппай қорғаныс барысында гол жағдайы рационалды, жылдам, допты дәл өндеу барысында жүзеге асырылады. Ондай жағдайда екі үш қарсыласты сенімді айналып өтіп ойыншы доппен немесе оның серіктестері соққы позициясына шыға алады [5].

Бірақ бұл финтте, айналып өтуде жоғары шеберлікке ие жекелеген футболшыларға тән.

Техникалық дағдылар қарапайым, жылдам, мақсатты бағытталған болуы керек. Бұрында өте маңызды деп саналған техникалық әдістер ойында өте сирек қолданылатын болды. Мысалы, допты толық тоқтату, қазіргі рационалды ойында допты тоқтатпау ауысып бара жатыр. Екінші жағынван кейбір техникалық әдістер қайтадан жаңа мағынаға ие болып отыр. Әсіресе финт, айналып өту, жасырын доп жалғау [6].

Бірақ айналып өту ойыншылар өте жақсы меңгерген жағдайда ғана жүзеге асырылады.

Сондықтан, техникалық дайындық көпжылдық процесстің логикалық жалғасы сияқты болып табылады. Онда өзінің әр кезеңдегі нақты мақсаты, міндеті болуы керек.

Бастапқы оқыту кезеңіндегі ойын әдістерін меңгерудегі қалыс қалу футболшылардың алдағы дайындығына кері әсерін тигізеді [7].

Техникалық дайындық әртүрлі жаттықтыру құралдарының кездейсоқ жиынтығы емес. Олардың арасында көпжылдық дайындықтың әр кезеңінде ойын техникасын меңгеруге оң ықпалын тигізетін нұсқасы маңызды болып табылады [8].

Жас футболшыларды техникалық дайындықта жүйелі көзқарас кездейсоқ емес. Ол техникалық дайындықтың мәселесін шешу керектігімен және оқыту процесінің белгілі бір әдістемесінің көмегімен басқаруды құрумен байланысты.

Жүйелі көзқарас барлық дайындық элементтерін біртұтас динамикалық құрылымға біріктіруге байланысты. Онда әрбір элемент жүйелік сапаны иеленген. Бұл белгілі бір техникалық әдісті жетілдіру деңгейі мен динамикасын айқындауға мүмкіндік береді [9].

Балалардың оқу жаттығу процесінде үлгілеу – жалпы мақсат, міндеттің тұжырымдалуының болуы, бірін бірі толықтырылуы. Осындай үлгілеу толық дәл жаттықтыру бағытталуын көрсететін жаттықтыру сабақтарын құруға мүмкіндік береді. Жаттығулардың нақты реттілігі айналысушыларға жеңіл қабылданады, керекті жұмыс көлемін жасауға мүмкіндік береді [10]. Футболшылардың техникалық дайындығын бақылау – жаттығу процесінің міндетті бөлімін болып табылады. Олар әр оқу жылына нақты болып, жетістікті сипаттайтын сандық көрсеткіште нақты көрінуі керек.

Бағалаудың кең таралған түрі – техниканы визуалды бағалау. Бірақ бұл әдіс субъективті болып табылады: визуалды бағалауда біртұтас меже жоқ, сондықтан, ойыншылардың техникалық шеберліктерінің деңгейі туралы сарапшылардың пікірі әртүрлі [11].

Анағұрлым ақпаратты болып ойында тіркелген мәліметтер танылады (бұл жағдайда тек техникалық емес, футболшылардың техникалық тактикалық шеберліктері есептеледі). Текникалық тактикалық шеберліктің осындай тіркеу формасы әр матчта дәл орындалатын ойын әрекеті мен көлемінің жүйелі тіркеуінде ақпаратты болып табылады [12].

Бастапқы оқыту кезеңінде үлгіні тек бағдарламалық материалды игреу деңгейін бағалайтын тест қана емес сонымен бірге қандай материал толық емес меңгерілгені жөнінде айқындайтын тест ретінде де пайдалануға болады. Тест (модельді) үйретілген әдістер мен әрекеттер тұрақтылығы деңгейін көру үшін бірнеше уақытан кейін қайталауға да болады.

Техника деңгейін бағалау үшін жетілдіру кезеңінде өзге де көрсеткіштер қолданылады:

1) Ойында футболшы жасайтын әрекеттер саны мен техника көлемі;
2) Ойындағы әрекеттер әртүрлілігі;
3) Техника сенімділігі мен тиімділігі, оны орындау жылдамдығы.

Спортшыны техникалық дайындау бақылауынсыз оқыту процесінің типтік кемшіліктерін айқындау мен жекелеген қате әрекеттер мен техникалық мәселелерді ескерту мүмкін емес [13].

Дайындықтың басты принципінің болмауы – кері байланыс, спортшының әртүрлі кезеңде дайындығының жүйесін әлсіз басқаруға ықпал етеді. Ал бұл өз кезегінде біздің құрама және клубтық шеберлер командаларының, біздің ойыншылардың техникалық шеберліктерінің мықты шетелдік ойыншылардан қалыс қалуларынан көрініс табады [14]. Сондықтан күні бүгінде бірінші жоспарға тәжірибеге ойын техникасын оқытуда жаңа көзқарастарды енгізу мен іздестіру міндеті алға қойылып отыр. Осындай жағдай дайындықтың бұл түрінде қалыс қалудың алдын алуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Адамбеков К.И. Оптимизация тренировочных занятий при подготовке юных футболистов в условиях общеобразовательных школ: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1980. – 17с.
2. Андреев С.Н. Играй в мини-футбол. – М.: Советский спорт, 1989. – 47с.
3. Андреев С.Н., Герлицин В.Л. Проблемы совершенствования нормативных показателей юных футболистов. //Теория и практика физической культуры. – М.: Физкультура и спорт, 1986, № 4. – С.27-29.
4. Арестов Ю.М., Годик М.А. Подготовка футболистов высших разрядов:Учебное пособие для слушателей ВШТ. – М., 1980. – 128с.
5. Бесков К. Можно ли измерить мастерство. //"Советский спорт" от 24декабря 1981г. – С.3.
6. Гаджиев Г.М., Годик М.А., Зонин Г.С. Контроль соревновательной деятельности высококвалифицированных футболистов: Метод. рекоменд.– М., 1982. – 26с.
7. Годик М.А., Колобов В.И. Систематизация специализированных упражнений футболистов: Метод. рекоменд. – М., 1983. – 39с.
8. Арестов Ю.М. и др. – М.: Физкультура и спорт, 1981. – С.74-77.
9. Годик М.А. Метрологические основы контроля за технической и тактической подготовленностью спортсменов. //Спортивная метрология: Учеб. для инст. физ. культ. /Под ред. В.М. Зациорского. – М.: Физкультура и спорт, 1982. – С.161.
10. Годик М.А., Черепанов П.П., Галеев Р.З. Интегральная оценка атакующих действий. //Футбол: Ежегодник.-1984. /Сост. С.А. Савин, А.С. Соловьёв. Редкол.: К.И. Бесков и др. – М.: Физкультура и спорт, 1984. –С.7-11.
11. Голомазов С.,Чирва Б. Футбол:Тренировка точности юных спортсменов.– М., 1994. – 81с.

12. Джанузаков К.Ч. Индивидуализация учебно-тренировочного процесса юных футболистов 16-17 лет на основе педагогического контроля. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1982. – 23с.
13. Джармен Д. Футбол для юных. – М.: Физкультура и спорт, 1982. – 61с.
14. Зеленцов А.С., Лобановский В.В., Разумовский Е.А. Технико-тактические действия футболистов. //Футбол: Ежегодник.-1982. /Сост.В.П. Климин, С.А. Савин. Редкол.: К.И. Бесков и др. – М.: Физическая культура и спорт, 1982. – С.9-13.

УДК: 94 (574)

НАЧАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК БАЗА ФОРМИРОВАНИЯ СПОРТИВНОЙ ТЕХНИКИ

Мухиденов Еммат Нурпеисович, E-mail: emmatn@mail.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет

Аннотация. *Техническое мастерство характеризуется объемом и разнообразием технических приемов, которыми владеют футболисты. В то же время характеризуется эффективное использование этих методов в игровых условиях. Футбольная техника представляет собой совокупность большой группы методов и приемов, связанных с мячом. Знание этого-сложный и длительный процесс. А для решения задачи обучения с минимальными затратами времени важно систематизировать изученный материал и определить рациональную последовательность определенных методов рационального обучения.*
Ключевые слова: *игроки, спорт, футбол, техника, подготовка.*

УДК 378.02

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ЗАПАДНОГО КАЗАХСТАНА В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

Сарсенгалиев Раухат Самиголлович, E-mail.ru: sarsengaliyev@mail.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, Уральск

Аннотация: *В статье рассмотрены и проанализированы особенности развития профессионального образования Западного Казахстана в годы Великой Отечественной войны. Выделены общие тенденции функционирования учебных заведений в этот сложный для страны период. Отмечается факт увеличения численности квалифицированных кадров и открытия новых типов училищ, в частности и культурно-просветительского профиля. И в этом плане анализируется деятельность открытого в годы войны учебнго заведения профессионального типа Западно-Казахстанской области Уральского музыкального училища.*
Ключевые слова: *Великая Отечественная война, училище, образование, преподаватели, музыка, песни, танцы,вокал, оркестр,экзамен, выпускник.*

К сороковым годам в Казахстане в основном была ликвидирована неграмотность, вместо старой аульной школы была создана новая общеобразовательная школа для всех слоев населения. Стали функционировать среднеспециальные, профессионально-

технические и высшие школы. Для увеличения численности квалифицированных специалистов для народного хозяйства в послевоенные годы создаются новые типы училищ, в том числе сельскохозяйственные, строительные, педагогические,культурно-просветительские.

Осенью 1941 г. и летом 1942 г. многие ремесленные, железнодорожные училища и школы Ф30 из западных районов страны были эвакуированы на восток. В частности, в Казахскую ССР переместилось 13 ремесленных училищ и 8 школ ФЗО с 3 500 учащимися.

В соответствии с потребностью народного хозяйства в квалифицированных рабочих кадрах в военные годы значительные изменения претерпела сеть учебных заведений трудовых резервов. Число училищ возросло с 12 в 1941 г. до 31 в 1945 г. и школ ФЗО - с 23 до 53. Следует отметить, что в конце 1945 г. сеть учебных заведений сократилась с 84 до 70.

В годы войны в среднем ежегодно в республике обучалось 26 530 человек. В течение пяти лет подлежало призыву 110 560 человек, фактически было призвано и принято в училища и школы ФЗО в порядке добровольного набора 114 388 человек [1,с.35].

Именно в эти годы, когда шел четвертый год Великой Отечественной войны, несмотря на трудности этого времени, советское правительство думало о подготовке молодых кадров певцов, музыкантов, работников искусства.

Летом 1944 года было получено указание Министерства культуры Казахской ССР об открытии музыкального училища в г. Уральске Западно-Казахстанской области. Директором был назначен Константин Степанович Булдыченко, он был высоко эрудированным музыкантом, прекрасным педагогом и человеком, обладающим даром организатора и руководителя.

Музыкальное училище разместилось в здании, которое теперь занимает музыкальная школа. Были открыты отделения фортепиано, струнных инструментов (классы скрипки, виолончели, контрабаса), отделение медно-духовых инструментов (класе трубы, валторны, трамбона), деревяно-подуховых (класс кларнета, гобол, флейты) и вокальное отделение.

Первыми преподавателями училища, были Т. А. Клавдиенко, М. Д. Маревская, А. В. Болотин, А. М. Бархан, Д. И. Ковалев, П. А. Мельников А. Ф. Талактионова, А. Д. Родионова, А. Ф. Муравьева и другие. В число первых учащихся музыкального училища были приняты лучшие выпускники детской музыкальной школы и воспитанники интерната: Кафия Хабибуллина, Бисенгалий Гизатов, МижанМухамбетова,З алихаМусралиева, Нагима Мустанова, Маруа Шакирова, Роза Джаманова.

С первых дней в училище создается хор и симфонический оркестр. В программу концертов 1946-1948 годов входит «Неоконченная симфония» Шуберта, «Казахский марш» Затаевича, танцы Брамса, вальс из балета «Спящая красавица» Чайковского, исполняются отрывки из опер (вальс из оперы «Фауст» Гуно, сцены из «Евгения Онегина» Чайковского, проводы масленницы из оперы «Снегурочка» Римского-Корсакова).

В концертных залах Уральска звучат «Вариации на казахские темы для фортепиано» Ерзаковича в исполнении Залихи Мусралиевой, «Концерт для двух скрипок» Вивальди в исполнении Маруа Шакировой и Мижан Мухамбетовой, дуэт из балета «Конек-горбунок» Пуни в исполнении флейтистки Нади Назаровой и кларнетиста Константина Никитина. Это была очень высокая программа, требующая тщательной подготовки и профессионального мастерства участников.

Вместе с тем, учащиеся вокального отделения, несмотря на тяжелое время, выступали и на широкую публику, в частности в клубах, школах на площадях города. Слушатели всегда тепло принимали романс Тулебаева «Тос мене тос», песню Иорданского «Москва зовет» в исполнении Розы Джамановой, казахскую народную песню «Ширкинай» в исполнении Татьяны Рольян, песню «Девушки Казахстана» Шафранникова, в исполнении Анны Муравьевой.

В июне 1948 года состоялся первый выпуск музыкального училища, который показал высокую профессиональную подготовку обучающихся. Перед экзаменационной комиссией один за другим прошли талантливые молодые люди, чьи способности были развиты силами преподавателей и подготовлены к дальнейшему совершенствованию их в консерваториях, ансамблях, оркестрах. Выпускники блестяще исполнили произведения Бетховена, Рахманинова, Брамса, Чайковского, Дворжака. Показали свое дарование солисты-певцы, исполняющие арии из опер Чайковского, Сен-Санса и других композиторов. Затем 5 июля 1948 г. в здании областного драматического театра состоялся концерт выпускников. Выпускники также выступили на очередной «литературной среде» в редакции газеты «Приуральская правда».

Первый выпуск составил всего 12 человек, Кем же стали первые выпускники? Залиха Мусралиева закончила Алма-Атинскую консерваторию и преподавала в музучилище г. Караганды, Кафия Хабибуллина стала концертмейстером Алма-Атинского института искусств, Нагима Мустанова, окончив Уральский пединститут, работала преподавателем в Федоровской музыкальной школе Теректинского района, скрипачка Мижан Мухамбетова, окончив консерваторию, играла в симфоническом оркестре оперного театра им. Абая, Мариам Шакирова стала преподавателем музыкальной школы г. Алма-Аты, флейтистка Надежда Назарова стала преподавать в Павлодарском музыкальном училище, кларнетист Константин Никитин закончил консерваторию, работал преподавателем, а затем стал директором Уральского музыкального училища. Валентина Савельева закончив Саратовскую консерваторию, стала преподавать на вокальном отделении в музыкальном училище г. Уральска, Анна Муравьева, закончив Алма-Атинскую консерваторию, 16 лет работала завучем, а затем преподавателем данного училища по классу сольного пения, Гафура Бисенова закончив теоретическое отделение Алма-Атинской консерватории, была оставлена на педагогическую работу в консерватории, в последствии защитила кандидатскую диссертацию стала ученым и долгое время работала проректором по научной работе республиканского института искусств [2,с.4-6].

Таков творческий путь первых выпускников, а за 80 летний период работы Уральское музыкальное училище выпустило сотни тысяч музыкантов. Многие из них работают в музыкальных школах области, являются руководителями самодеятельных коллективов города Уральска и Западно-Казахстанской области. А истоки формирования основ этого профессионального учебного заведения своими корнями уходят в далекие годы Великой Отечественной войны, когда люди особо нуждались в музыкальном творчестве преподавателей и учащихся музыкального училища, их музыка, песни и танцы вдохновляли на большие ратные подвиги в борьбе против фашистской агрессии и помогали приближать дни Великой Победы.

Список литературы:

1. Борибеков К.К, Кусаинов А.К, Шамельханов Н.А. Профессиональное образование Казахстана: опыт и перспективы.-Алматы:Rond&A, 2011.-240с.
2.Календарь знаменательных и памятных дат по Уральской области на 1973 год.- Уральск, 1973.-16с.

ӘОЖ 378.02

ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДА БАТЫС ҚАЗАҚСТАННЫҢ КӘСІПТІК БІЛІМІН ДАМЫТУ

Сарсенгалиев Раухат Самиголлович, E-mail.ru: sarsengaliyev@mail.ru

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қаласы

Аннотация. *Мақалада Ұлы Отан соғысы жылдарында Батыс Қазақстанның кәсіптік білімін дамыту ерекшеліктері қарастырылып, талданды. Ел үшін қиын кезеңдегі оқу орындарының жұмыс істеуінің жалпы тенденциялары анықталды. Білікті кадрлар санының артуы және училищелердің жаңа түрлерін, атап айтқанда мәдени-ағарту бейінінің ашылуы жөнінде айтылады. Осы орайда, соғыс жылдарында ашылған Батыс Қазақстан облысының кәсіптік үлгідегі оқу орны Орал музыкалық училищесінің қызметі талданады.*

Кілт сөздер: *Ұлы Отан соғысы, училище, білім беру, оқытушылар, музыка, әндер,билер, вокал,оркестр, емтихан, түлек.*

ӘОЖ: 070:159.923

ӘЛЕУМЕТТІК ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ ТҮРЛЕРІ МЕН КЛАССИФИКАЦИЯЛАРЫ: БАҚ-тағы ӘЛЕУМЕТТІК ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ

А.Мухамбетова, E-mail: Aiko.mukhambetova@gmail.com

С.Демирел атындағы университет, Қаскелең қ.

Аннотация. *Мақалада БАҚ-тағы әлеуметтік зорлық-зомбылықтың қоғамға әсері мен маңызы туралы сөз қозғалады. БАҚ-тағы зорлық-зомбылық көрінісінің қоғамға әсерін түсіну мен түсіндіру үшін бірнеше теорияларға анализ жасалған. Зерттеу аясында зорлық-зомбылықты зерттеген бірнеше ғылыми еңбектерге нақты талдау жасалып, айырмашылықтары мен ұқсас ойларын айқындайтын мысалдар мен үзінділер келтірілген. Сонымен қатар, зорлық-зомбылықтың жалпы түрлері мен классификациялары да қарастырылды. Бұқаралық ақпарат құралдарындағы ақпараттарды зерттеу барысында, аталмыш салалары мен түрлері бойынша жіктеледі. Зорлық-зомбылықтың қоғамдағы орны мен таралу шеңберін анықтау мақсатында, БАҚ-тағы зорлық-зомбылық тақырыбындағы ақпараттарға анализ жүргізілді. Ондағы қателіктер мен олқылықтар ескеріліп, зорлық-зомбылық туралы ақпараттың берілу формасы да зерттеу жұмысының өзегіне айналды. Нәтижесінде зорлық-зомбылық туралы ақпараттың бұқараға дұрыс таралуына және оның алдын алуға үлкен үлес қосылды.*

Кілт сөздер: *зорлық-зомбылық; әлеуметтік зорлық-зомбылық; зорлық-зомбылық түрлері; агрессия; психология; медиа-контент; жәбірленуші; әлеуметтік желі; БАҚ; журналистика; зорлық-зомбылық түрлері;*

Әлеуметтік зорлық-зомбылық соңғы жылдары кең таралып, жиі талқыланатын тақырыптардың біріне айналып отыр. Әлеуметтік зорлық-зомбылық өте күрделі тақырып. Көпшілік оны тек тұрмыстық зорлық-зомбылық деп санайды. Ал шын мәнінде әлеуметтік зорлық-зомбылықтың ауқымы кең, тамыры тым терең.

Әлеуметтік зорлық-зомбылықтың БАҚ-тағы бейнесін сипаттау үшін ең алдымен зорлық-зомбылықтың тарихына назар аударған дұрыс. Сонда ғана БАҚ-та аталмыш тақырып төңірегіндегі жазбаларға толық талдау жүргізе аламыз.

Зорлық-зомбылық – психологиядағы агрессияның салдары болып есептеледі. Екеуі бір-бірімен тығыз байланыста болғанымен, бір мағынаны білдірмейді. Психолог С.Н. Эниколопов айтуынша зорлық-зомбылық дегеніміз: «адамның жалпы өміріне, қажеттіліктеріне кедергі келтіретін, потенциалды деңгейін төмен түсіретін күш қолдану. Зорлық-зомбылық қаупін тудыру да зорлық-зомбылық» [1].

Ғалымдар зорлық-зомбылықты жалпы төрт түрге бөліп қарастырады. Олар: физикалық, сексуалды, эмоционалды және экономикалық. Зорлық-зомбылықтың бұл төрт

түрі де әлеуметтік зорлық-зомбылықтың аясына кіреді. Қарапайым тілмен айтқанда әлеуметтік зорлық-зомбылық дегеніміз – адамның мінез-құлқын, идеясын, сезімін басқара отырып шексіз билікке қол жеткізетін іс-әрекет. Аталмыш іс-әрекет әр түрлі формада көрініс табуы мүмкін. Агрессор жәбірленушіні қорлауға, қорқытуға, бопсалауға, оның бостандығын шектен тыс шектеуге, сондай-ақ әртүрлі зорлық-зомбылық түрлерін қолдана алады. Тіпті жәбірленушіні толықтай басқара алу үшін, балаларын да пайдалануы мүмкін [2].

Зорлық-зомбылық туралы ақпарат бүгінде баспасөз беттерінде, жаңа медиа құралдарында жиі жарияланууда. Бұл тұста ең бастысы – оқырманға ақпараттағы кейіпкердің агрессиясы неге бағытталғандығы мен зорлық-зомбылықтың басты себебі түсінікті болуы шарт.

Бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамға қарасты «ықпалын» естен шығармаған жөн. Көптеген зерттеушілер БАҚ-тың «ықпалы» мен «әсері» туралы жиі сөз қозғайды. Олардың мағынасы ұқсас болғанымен, екі түрлі жағдайда қолданылады. «Ықпал ету» термині көбінесе гуманистік немесе феноменологиялық парадигмалар аясында БАҚ-тың аудиторияға жалпы ықпалын сипаттау үшін қолданылады, ал «әсер» термині когнитивтік парадигмалар шеңберіндегі зерттеу нәтижелерін сипаттау үшін қолданылады [3].

БАҚ-тағы әлеуметтік зорлық-зомбылық бейнеленген ақпаратты екі қырынан қарастыруға болады. Біріншісі, қоғамға ықпалы, ал екіншісі – оқырманның алатын әсері. Зерттеу барысында бұқаралық ақпарат құралдарында жазылған жазбаның жазылу стиліне, дұрысы мен бұрыстығын саралап, ықпалы мен әсеріне назар аударамыз.

Зорлық-зомбылық өз бастамасын агрессивті мінез-құлықтан алады. Бүгінде агрессия мен зорлық-зомбылықтың күшеюіне әсер ететін факторлар бар. Олардың қатары соңғы онжылдықта ерекше жиілей түскендей. Маңыздылығы басым факторлардың бірі – бұқаралық ақпарат құралдарындағы зорлық-зомбылықтың бейнесі. БАҚ-та зорлық-зомбылық суреттелетін бейнелер мен жазбалар өте көп кездеседі деп айтсақ, артық айтқанымыз емес. Америка Құрама Штаттарында алғаш 1957-1985 жылы көрсетіле бастаған зорлық-зомбылық туралы ақпараттардың саны бүгінде 14 есеге артқан. Ресейде дәл осындай үдеріс 1990 жылдан кейін байқалған [4]. Қазақстандағы деңгейі де едәуір артқаны белгілі. Бұл тенденцияның өте тез өсуі агрессия мен зорлық-зомбылықты тереңірек зерттеуге итермелейді. Сол себепті де зерттеу нысаны ретінде зорлық-зомбылықты алып отырмыз.

Аталған тақырып төңірегіндегі зерттеу жұмысы үшін ең алдымен шетел ғалымдарының еңбектері зерделенді. Себебі зорлық-зомбылық ұғымын алғаш енгізіп, тереңірек зерттеген американдық ғалымдар. Сонымен қатар көршілес Ресей елінің ғалымдары XX ғасырдан бастап қана зорлық-зомбылық тақырыбына үңіле бастаған.

Зорлық-зомбылықтың көптеген түрлері бар. Олар: физикалық, психологиялық, эмоционалды, ауызша, жыныстық, рухани, мәдени, экономикалық және жұмыс. Зорлық-зомбылық әр түрлі таптарға, топтарға, адамдарға бағытталуы мүмкін. Бүгінде зорлық-зомбылық көбіне әйелдер мен балаларға жасалады.

Зорлық-зомбылықты салаларға қарай жіктеу маңызды: саясат, экономика, отбасы, күнделікті өмір, медицина, білім, ғылым, өнер, әдебиет. Бұл, әрине, діни көзқарас саласындағы зорлық-зомбылықты қамтиды [5] .

Зорлық-зомбылықты жеке тұлғалар, заңды тұлғалар, саяси және азаматтық қозғалыстар деп бөлуге болады.

Субъекттерін де бөлек жіктеуге болады: ерлер, әйелдер, балалар мен жасөспірімдер, зейнеткерлер, мүгедектер, жануарлар, тайпалар, этникалық топтар, конфессиялар, үкіметтер.

С.Жизек [6] ұсынған зорлық-зомбылық типологиясы қызық екені сөзсіз. Ол субъективті және «жүйелі» «метафоралық» зорлық-зомбылықты ажыратады.

Субъективті зорлық-зомбылық - бұл адамдардың көпшілігі (және қылмыстық заң) оңай анықтайтын және танитын нәрсе: кісі өлтіру, террористік шабуылдар, соғыстар және т.б. «Бұл зорлық-зомбылықтың басқа екі түрінің үшбұрышының ең көрінетін ұшы ғана».

Екінші түрі «символдық» зорлық-зомбылыққа сөз және тіл жатады. Бұл тек өшпенділік сөздерінің (қорлау, қорқыту) ашық жағдайлары ғана емес, «сөйлеуді белгілі бір мағыналық үзіліспен шектейтін зорлық-зомбылықтың неғұрлым іргелі түрі».

«Жасырын» зорлық-зомбылық - қоғамда бар және әрқашан болған (және одан да қауіпті) «ұйымдасқан (қасақана) зорлық-зомбылық». Бұл «біздің экономикалық және саяси жүйелеріміздің тиімділігінің жиі апатты салдары» (6-бет). Ұйымдасқан зорлық-зомбылықты анықтау және талдау кезінде белгілі бір тарихи контексттерден бастау керек. Капитализмнің қарсыласы ретінде Жижек мұны келесі мысалмен түсіндіреді: «Барлық деңгейдегі, кейде тіпті тұтас елдердегі халықтың ағымын капиталдың алыпсатарлық биі – «солипист» анықтауға болады». , бақытты немқұрайлы елемеу мақсаты. оның операцияларының сипатына қарай.» жасалды. ол нақты оқиғалар мен трагедиялардың кілті қызметін атқаратын, ешбір сыртқы мәжбүрлеусіз жоспарланған әлеуметтік шындыққа әсер етеді. Бұл капитализмге негізделген жоспарлы зорлық-зомбылық және ол капитализмге дейінгі кез келген нақты әлеуметтік және идеологиялық зорлық-зомбылықтан әлдеқайда қауіпті: бұл зорлық-зомбылық басқа адамдар үшін өте қауіпті.

Зорлық-зомбылықты әркім өз түсінігіне қарай әр түрлі түсінеді. Бірақ Дүниежүзілік Денсаулық Сақтау ұйымы (ДДҰ) жалпыға ортақ анықтама берді. «Зорлық-зомбылық дегеніміз – өзіне, басқа адамға, адамдар тобына немесе қоғамға қарсы бағытталған нақты немесе қорқыту түріндегі физикалық күш немесе күшті қасақана қолдану, оның нәтижесі (немесе ықтималдығы жоғары) бұл) дене жарақаты, өлім, психологиялық жарақат, даму ақаулары немесе әртүрлі түрдегі зақымдар» [7]. ДДҰ мәлімдеуінше «Зорлық-зомбылық бүкіл әлемдегі денсаулық сақтаудың ортақ проблемасы».

Зорлық-зомбылық әр түрлі тәсілде, әр түрлі жолмен, әр түрлі формада жасалуы мүмкін. Бірі көзге көрінсе, енді бірі мүлдем көрінбейді. Ол туралы айтылмайды да, жазылмайды да.

Әлеуметтік зорлық-зомбылық – зорлық-зомбылықтың топтық түрлерінің бірі. Негізінен әлеуметтік зорлық-зомбылық дегеніміз - адамдарды белгілі бір мінез-құлыққанемесе іс-әрекетке мәжбүрлеу мақсатында күш қолдану немесе қорқыту (тікелей немесе жанама түрде).

Оның шығу тегіне, себептеріне және әлеуметтік процестегі функцияларына біржақты бағалаулар жоқ, өйткені кез келген мәдениетте кем дегенде екі құндылық бағдар бар екенін ескере отырып, нақты тарихи жағдайды талдау әрқашан қажет: біріншісі қарсы жақты басу, оған билік жүйесі арқылы өз еркін таңуға ұмтылу; екіншісі тараптардың теңдігі, диалог стратегиясы, ымыраға келу, күштердің тепе-теңдігі, биліктің репрессиялық түрлерін жоққа шығару принципіне негізделген. Дәл осы бағдарлардың өзара әрекеттесуінде тарихтағы зорлық-зомбылық түрлерінің эволюциясы ашылады және екі тенденция бар: зорлық-зомбылықтың ашық түрлерінен жасырын түріне қарай қозғалыс; адамның ажырамас құқықтарын бекіту контекстінде зорлық-зомбылықты шектеуге ұмтылу. Сайып келгенде, басты мәселе осы бағыттардың қайсысын эволюцияның факторы және прогрестің қозғалтқышы деп санауға болады. Бұл сұрақтың жауабы зорлық-зомбылықтың шығу тегін түсінуге байланысты. Қоғамның эволюциясы әлеуметтік қатынастардағы зорлық-зомбылық әлеуетінің үнемі өсуін куәландырады. Дәстүрлі қоғамдарда зорлық-зомбылық көбінесе «бөтенге» оның жойылуына дейін тікелей реакция түрінде пайда болды. Өнеркәсіптік қоғам бұл үрдісті жалғастыруда, бірақ бұл жерде жанама, жасырын зорлық-зомбылық түрлері бірінші орынға шығады. Көптеген зерттеушілер индустриалды өркениетті ерекше агрессивті қоғам ретінде қарастырады, мұнда интеллект әлемге рационалистік көзқарасқа негізделген агрессия құралына айналады. Егер ақыл-ой кез келген идеяның ақиқаттығын бекіткен болса, онда қалғанының бәрі - объектіге күшпен қысым жасау арқылы шындықты жүзеге асыру міндеті болып табылатын қызмет технологиясының мәселесі. Егер алғашында бұл көзқарас табиғатқа (экологиялық дағдарыстың бастауы болып табылатын) таралса, онда 18 ғасырдың

екінші жартысынан бастап. ол қоғам өмірін саналы ұйымдастыру арқылы әлеуметтік процесті жеделдету тәсілі ретінде зорлық-зомбылық төңкеріс идеясы нысанын ала отырып, қоғамға да беріледі және бәрін білуші және бұқараны күштеп жарылқау. құдіретті аздылық. Индустриализмнің бұл логикасы зорлық-зомбылықтың марксистік түсіндірмесінде айқын көрінді. Маркс өз заманының нақты тарихи материалына сүйене отырып, зорлық-зомбылықты қоғамдық прогрестің объективті факторы ретінде қарастырып, оны таптық қатынастар тілімен талдай отырып, зорлық-зомбылықтың тек әлеуметтік себептері бар және тек қана қанаушы қоғамдарға ғана тән деп есептейді [8].

Зорлық-зомбылық мәселесінің шешілуі бүгінде бұқаралық ақпарат құралдарына тікелей байланысты.Зорлық-зомбылықтың БАҚ-тағы бейнесі көптен зерттеліп, зерделеніп келе жатыр. Ғалымдар БАҚ-тағы зорлық-зомбылық туралы ақпараттың қоғамға берер әсерін жан-жақты қарастырған.

Зорлық-зомбылықтың БАҚ-тағы бейнесі туралы ақпаратнегізінен үш түрлі дереккөзден алынды: зертханалық зерттеулер, лонгитюдты және статистикалық-демографиялық деректерді талдау.

Зертханалық зерттеулер1960 және 1970 жылдардағы белсенді жүргізіле бастады. Зерттеу нәтижелері бойынша БАҚ-тағы зорлық-зомбылық көріністері ауызша және физикалық агрессияны күшейтетінін көрсетті [9]. Дегенмен, бұл зерттеу әдісі толықтай негізделмегендіктенкөп сынға ұшырады. Атап айтқанда, зерттеу барысында агрессияны шығару үшін нақты адам емес, оның аналогы (мысалы, үрлемелі қуыршақтағы соққылар саны) пайдаланылғаны атап өтілді. Сонымен қатар, зертханалық зерттеулер зорлық-зомбылық бағдарламаларының әсер етуінің қысқа мерзімді әсерін ғана зерттеуге мүмкіндік береді және мұндай бағдарламаларды көрудің тұрақты және ұзақ мерзімді (әлдеқайда әлеуметтік маңызды) салдары туралы сенімді түрде ештеңе айта алмайды. Осы секілді сындардың нәтижесінде ғалымдардың қызығушылығы агрессияны табиғи жағдайда және формада талдауға ауысты.

70-жылдардың ортасынан бастап, бұл мәселенің лонгитюдты (бойлық) зерттеулерінің саны артып келеді. Бұл түрдегі жұмыстар зерттелетін құбылыстардың себеп-салдарлық байланыстарының сипатын бағалауға, сондай-ақ теледидардан зорлық-зомбылықты көп тамашалаудың ұзақ мерзімді салдарын байқауға мүмкіндік береді. Бірқатар зерттеулер агрессия көріністерін көрсетудің күшті әсерін берген [10]. 8 жастағы мектеп оқушыларының зорлық-зомбылық көрсететін бағдарламаларды көруі мен он жылдан кейін олардың агрессивтілік деңгейі арасында оң корреляция анықталды [11]. 12 жылдан кейін дәл осы пәндердегі агрессивтілік деңгейі қайтадан анықталды және 30 жаста заң бұзушылықтың ауырлығы 8 жастағы мектеп оқушыларының зорлық-зомбылық бағдарламаларына басымдық беруімен байланысты екені анықталды [12].

Дегенмен, бойлық зерттеулерде эмпирикалық деректердің үлкен көлемі жинақталғанына қарамастан, бұл мәселе бойынша толық түсінік жоқ. Сондай-ақ теледидарлық зорлық-зомбылық балалардың агрессивті мінез-құлқына әсер етпейтіні туралы деректер бар [13], немесе оның әсері аз, ал кейбір балалар топтары үшін агрессивті мінез-құлықты азайтуға көмектеседі [14].

Соңғы жылдары бірқатар елдерде (Австралия, Финляндия, Израиль, Польша және АҚШ) жүргізілген көптеген бойлық зерттеулер экранда көрсетілетін зорлық-зомбылық агрессивті мінез-құлықтың өсуімен тікелей байланысты екенін көрсетті Бұл нәтижелер зорлық-зомбылықты жиі көру - агрессивті мінез-құлықтың артуына себеп болады деген гипотезамен сәйкес келеді.

Алайда бұл байланысты басқаша түсіндіруге болады. БАҚ-тағы зорлық-зомбылықтың пен қоғамда көбейген агрессияның өзге де себептері болуы мүмкін. Сондықтан ол екі айнымалының арасындағы байланыстың себеп-салдары емес. Агрессияға басым адамдар, агрессиясы төмен адамдарға қарағанда зорлық-зомбылық бейнеленген бағдарламалар мен

ақпаратты жиі қарайды[12]. Бұл көбінесе олардағы агрессияның одан әрі көбеюіне әкеп соғады.

Бұқаралық ақпарат құралдары мен қоғам арасындағы қарым-қатынас туралы айтатын болсақ, ең бірінші таңғаларлық факті - бұқаралық ақпарат құралдарында көрсетілген зорлық-зомбылық адамдарға ерекше әсер етуі мүмкін. 20 ғасырдың басынан бері осы саладағы барлық зерттеулер зорлық-зомбылық мазмұны жеке адамдар мен қоғамдарға әсер ететінін көрсетеді.

Газеттерде, теледидарда, кинода және кеңінен қолданылатын виртуалды БАҚ-та зорлық-зомбылықтың жиі болуы бүгінгі күннің проблемасы болып табылады, ол кең аудиторияны қамту және қаржылық мүдделерді қамтамасыз ету қажеттілігінен туындайды.

Зорлық-зомбылық өзін-өзі жарнамалайды, сатады. Бұл әрине қызық, ол қызығушылық тудырады, сондықтан сериалдар, фильмдер, жаңалықтар, бейне ойындар және әлеуметтік медиа платформалары оларды оңай табуға болатын орынға айналды. Сондықтан бұл БАҚ-тағы зорлық-зомбылықтың қарқынды деңгейі адамдардың сезімталдығын төмендетеді және шынайы өмірде зорлық-зомбылық жиілігін арттырады.

Фильмдер мен телешоулардағы экшн мен қанды көріністер көрермендердің назарын аударуды жеңілдететіндіктен ең көп назар аударатынын бәріміз білеміз. Жаңалықтарда ақпарат өтімді болу үшін тақырыптың өзін зорлық-зомбылықпен байланыстырады.Тақырыпта зорлық-зомбылықты ең қатыгез түрде жеткізетін сөздернемесе сөйлемдер болады. Тіпті жаңалықтың өзі тілшіге де, оқырманға да зорлық-зомбылықты асыра әсірелейтін сын есімдер мен үстеулерді қолданбаса әлсіз болып көрінуі мүмкін.

Зорлық-зомбылық – теледидар, газеттер немесе бейне ойындар сияқты виртуалды платформалар сияқты дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдарында жиі кездесетін және жеке адамға психологиялық әсер ететін құбылыс. Ең қызығы зорлық-зомбылықты өмірде бастан кешірмей-ақ қолжетімді платформаларда, бейне ойында, теледидарда немесе кинода зорлық-зомбылықты көру адамға бірдей әсер етуі мүмкін.

Сондай-ақ зерттеулер зорлық-зомбылық туралы ақпаратты жиі кездестіретін жандардың қылмысқа бейім екенін көрсетеді. Қорытындылай келе, зерттеу зорлық-зомбылық зорлық-зомбылық пен табиғи қылмысты тудыратынын көрсетеді. Бұқаралық ақпарат құралдары барлық қоғамдар көптеген жолдармен күресуге және алдын алуға тырысады. Бұқаралық ақпарат құралдары арқылы зорлық-зомбылық туралы білу адам сенгісіз болып көрінгенімен, өкінішке орай, бұл шындық. Зорлық-зомбылыққа бейімділік артып келе жатқан қоғамда қылмыс деңгейінің артуы жаңалық емес. Өйткені, зорлық-зомбылық еліктеу арқылы үйретілетіні және көптеген қылмыстардың негізгі элементі екені бәрімізге белгілі.

Бұқаралық ақпарат құралдары арқылы зорлық-зомбылықты көру және білу адамдарға төрт негізгі әсер етеді. Олар: агрессияға бейімдеу, виктимизациядан қорқу, депрессияға әкелу және тәбетті қашыру. Бұл төртеуі БАҚ-та бейнеленген зорлық-зомбылық әкелетін жағымсыз жағдайларды түсіну үшін жеткілікті.

Қоғамда зорлық-зомбылықтың таралуына әкелетін ең шешуші фактор – оның дұрыс емес, зиянды, заңсыз және қылмыстық емес, күнделікті өмірде қалыпты, табиғи және қолайлы құбылыс ретінде қабылдануы. Бұл жағдайдың ең маңызды қолдаушылары –медиа құралдар. Себебі, бұқаралық ақпарат құралдары осы зорлық-зомбылықтың барлығын күнделікті өмірімізге енгізіп, оның жалпы қоғамға әсерін ашады [15].

Бір таңқаларлығы, БАҚ-та зорлық-зомбылықты өңдеу мен көрсету БАҚ-тың тарихымен бірдей. Осылайша, зорлық-зомбылықтың барлық түрлері адамдарға таныс немесе қалыпты болып көрінуі мүмкін. Көптеген адамдар үшін күнделікті өмірде мұндай зорлық-зомбылыққа ешқашан кездеспеген болуы да мүмкін.

Бұқаралық ақпарат құралдарындағы зорлық-зомбылыққөпжылдар бойы талқыланған және көптеген ғылыми зерттеулердің тақырыбы болды. Зорлық-зомбылық бұқаралық

ақпарат құралдарында маңызды орынға ие, өйткені медиа-контенттің кеңірек аудиторияға таралуын қамтамасыз етеді.

Кейбір теоретиктер зорлық-зомбылықтың барлық түрлері үйренген мінез-құлық жиынтығы деп санайды. Олар бұқаралық ақпарат құралдарында жиі көрсетілетін зорлық-зомбылық адамдарды зорлық-зомбылық әрекеттеріне апаруы мүмкін екеніне назар аударады. Осы көзқарасқа сүйене отырып, біз өте күрделі мәселеге тап болып отырмыз деп айта аламыз. Әсіресе қазіргі уақытта әлемнің кез келген жерінде жасалған медиа-контент секундтар ішінде үлкен қашықтыққа тасымалдана алады [16].

Екінші жағынан, кейбір теоретиктер адам бұқаралық ақпарат құралдарында зорлық-зомбылық элементтерін көргеннен кейін зорлық-зомбылыққа бейім болмайды деп мәлімдейді. Бұқаралық ақпарат құралдарынан көрген зорлық-зомбылық ақпаратының әсері қысқа мерзімді болатынын айтады. Кейбір эксперименттер де бұл пікірді растайды. Балалар мен жасөспірімдерге жүргізілген кейбір эксперименттік зерттеулердің нәтижелері бойынша, зорлық-зомбылық элементтері бар мультфильмдерді көрген балалардың ойыншықтарымен ойнау кезінде зорлық-зомбылық көрсететіні, бірақ олардың бұл әрекетін аз уақыт ішінде тоқтататыны байқалған.

Мұндағы сыни нүкте және басты мәселе – барлық медиа контентте үнемі зорлық-зомбылық туралы ақпарат көретін баланың алатын әсері. Өйткені, аз уақыт болса да мультфильмдердің мазмұнына байланысты олардың мінез-құлқы өзгеретінін анық білеміз. Зорлық-зомбылық барлық медиа-контентте шынайы әлемнің ең күшті көрінісі болып табылатын жаңалықтарда кездессе, бұл жағдай қоғамның барлық мүшелеріне әсер етуі мүмкін. Деперсонализация яғни тұлғалық дамудың өзгерісі осы сәттен кейін өзін көрсете бастайды. [17].

Жаңалық мазмұнында зорлық-зомбылықтың болуы басқа медиа элементтеріне қарағанда қауіптірек деп сипаттауға болады. Қалған ақпарат құралдарының барлығы фантастика туындысы және осы көзқараспен де тұтынылады. Десе де, «жаңалық» дегенде, бұл шынайы өмірдің жалғасы, шындықтың көрінісі деп есептейді.

Бұқаралық ақпарат құралдарындағы зорлық-зомбылық нәтижесінде адамдар әлемде зорлық-зомбылық бұрынғыдан әлдеқайда кең таралған деп сене бастауы мүмкін. Бұл БАҚ-та қолданылатын тілдің маңыздылығын көрсетеді. Жеке адамды және қоғамды бұқаралық ақпарат құралдарындағы зорлық-зомбылықтың зиянды әсерінен қорғау үшін көптеген құқықтық реттеулер, этикалық принциптер, жариялау ережелері мен жауапкершіліктері сияқты кейбір тәжірибелер анықталғанымен, медиа контенттегі зорлық-зомбылықтың болуын толығымен жою мүмкін болмады. Дегенмен, кем дегенде балаларға зорлық-зомбылық тудыратын өндірістердің зиянды әсерін болдырмау үшін ескерту белгілері сияқты шаралар бар болса да, бүгінгі цифрлық дәуірде медиа материалдарына қол жеткізуді шектеу мүмкін емес сияқты.

Медиа-контенттің дүниежүзілік сатылуындағы ең маңызды кедергі мәдени айырмашылықтар болып табылады және зорлық-зомбылық осы айырмашылықтарға әсер етпейтін дерлік сатылуы мүмкін негізгі мазмұн болып табылады. Сондықтан, бейне ойындардан телехикаялар мен фильмдерге, газеттерден жаңа медиа элементтеріне дейін әртүрлі мазмұнға зорлық-зомбылықты қосу жиі қолданылатын әдіс болып табылады. Мәдени айырмашылықтар тудырған кедергілерді еңсеру арқылы әлемде тез таралып жатқан зорлық-зомбылық барлық БАҚ-та өз орнын таба алады [18].

Технологиялық даму қоғамдарға ақпаратқа өте оңай қол жеткізуге мүмкіндік берді, бірақ ол сонымен бірге ақпаратқа үнемі әсер етудің жағымсыз жағын да әкелді. Өкінішке орай, БАҚ материалдарының едәуір бөлігінде зорлық-зомбылық элементтері бар. Сонымен қатар, жаңалықтар мазмұны зорлық-зомбылықтың ең маңызды тасымалдаушыларының бірі болып табылады. Шын мәнінде, әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық туралы жаңалықтардың өзі әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық жағдайларын арттыруы мүмкін.

Зорлық-зомбылық туралы жаңалықтарды егжей-тегжейлі және драмалық түрде көрсету зорлық-зомбылыққа бейім адамдар үшін ғибрат болатыны белгілі.

Бұқаралық ақпарат құралдарының тілі халыққа зорлық-зомбылықтың алдын алудың маңызды факторы екенін ұмытпаған жөн. Зорлық-зомбылықты қалыпқа келтіретін тілді қолдану арқылы ақпарат тарату қоғамды зорлық-зомбылыққа бей-жай қарамауға үгіттейді және зорлық-зомбылықтың алдын алу айтарлықтай әсер етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Эниколопов С.Н. Қазіргі психологиядағы агрессия түсінігі // Қолданбалы психология. 2001. № S. 60–72.
2. Жуков В.И.Зорлық-зомбылыққа ұшыраған әйелдермен әлеуметтік жұмыс / В.И. Жуков - М.: Союз, 2008. -С. 303.
3. Гриффин Е.Джордж Гербнердің өсіру теориясы // Коммуникация: теория және практика. Харьков: Гуманитарлық орталық, 2015, 487–500 беттер.
4. Gorelik G., Shackelford T.K., Wicks-Shackelford V.A., 2012. Ресурстарды алу, зорлық-зомбылық және эволюциялық сана. Онда: Shackelford, T.K., Weeks-Shackelford, V.A. (ред.), зорлық-зомбылық, кісі өлтіру және соғыс туралы эволюциялық перспективалардың Оксфорд анықтамалығы. Оксфорд университетінің баспасы, Оксфорд, 506-524 бет
5. Гусейнов А.А. Зорлық-зомбылық және күш қолданбау ұғымдары // Философия сұрақтары. 1994. № 6.
6. Зизек С. Зорлық-зомбылық туралы. - Мәскеу: Еуропа, 2010 ж.
7. 2002 жылы ДДҰ-ға мүше мемлекеттердегі өлім-жітім мен ауру ауыртпалығын бағалау. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы.
8. Маркс К., Энгельс Ф.Сочи. 2 басылым. Т. 6.
9. Жан Р.Г. және Томас С.Л. (1986). Бұқаралық ақпарат құралдарының зорлық-зомбылықтың мінез-құлқына тікелей әсері. Әлеуметтік мәселелер журналы, 42, 7-27.
10. Лефковиц М.Л. Арон, Л.Д., Уолдер, Л.О., Хуисман, Л.Р. (1977). Қатты болып өс. Нью-Йорк: Пергамон. Хуисманн, Л.Р., Герон, Л.Д.,
11. Лефковиц М.М. және Уолдер Л.О. (1984). Агрессияның уақыт пен ұрпақтағы тұрақтылығы. Даму психологиясы, 20, 1120-1134.
12. Хуисман, Л.Р. (1986). Бұқаралық ақпарат құралдарындағы зорлық-зомбылыққа ұшырау мен көрерменнің агрессивті мінез-құлқы арасындағы қарым-қатынасқа ықпал ететін психологиялық процестер. Әлеуметтік мәселелер журналы, 42, 125-139.
13. Милавский Дж.Р., Стипп Х.Х., Кесслер Р.К. және Рубенс В.С. (1982). Теледидар және агрессия: панельдік зерттеу. Нью-Йорк: Академиялық баспасөз.
14. Әнші Дж.Л., Әнші Д.Г., Рапачински В.С. (1984). Отбасылық үлгілер мен теледидарды көру балалық шақтағы сенімдер мен агрессияның болжамы ретінде. Коммуникациялар журналы, 34, 73-89.
15. БАҚ, балалар және отбасы. (1994). (ред.) Д.Зилманн, Дж.Брайант, А.К.Хьюстон. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. Бандура, А. (1973). Агрессия: Әлеуметтік оқытуды талдау.
16. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
17. Берковиц, Л. (1989) Фрустрация-агрессия гипотезасы: зерттеу және қайта құру. Психологиялық бюллетень, 95, 410-427.
18. Бушман, Б.Дж. және Жан, Р.Г. (1990). Когнитивтік-эмоционалдық медиаторлардың рөлі және БАҚ-тағы зорлық-зомбылықтың агрессияға әсер етуіндегі жеке айырмашылықтар. Тұлға және әлеуметтік психология журналы, 40, 687-700.

ӘОЖ: 070:159.923

ВИДЫ И КЛАССИФИКАЦИИ СОЦИАЛЬНОГО НАСИЛИЯ: СОЦИАЛЬНОЕ НАСИЛИЕ В СМИ

А.Мухамбетова, E-mail: Aiko.mukhambetova@gmail.com

Университет С.Демиреля, г. Каскелен

Аннотация. *В статье рассматривается влияние и значение социального насилия в СМИ на общество. Чтобы понять и объяснить влияние насилия в СМИ на общество, было проанализировано несколько теорий. В рамках исследования был сделан конкретный анализ нескольких научных работ, изучавших насилие, а также приведены примеры и выдержки для уточнения различий и сходства идей. Кроме того, также были рассмотрены общие виды и классификации насилия. В процессе исследования информация в СМИ классифицируется по названным полям и каналам. С целью определения места и масштабов насилия в обществе был проведен анализ информации по теме насилия в СМИ. Были учтены ошибки и пробелы в ней, а форма предоставления информации о насилии стала ядром исследовательской работы. В результате был внесен большой вклад в правильное распространение информации о насилии в массы и его предотвращение.*

Ключевые слова: *насилие; социальное насилие; виды насилия; агрессия; психология; медиаконтент; жертва; социальная сеть; СМИ; журналистика; виды насилия*

ӘОЖ – 510

МЕКТЕП КУРСЫНДА ВЕКТОРЛЫҚ АЛГЕБРАНЫҢ ҚОЛДАНЫЛУЫ

Надырханова Ардақ Тұяққызы, E-mail: ardak-tim@mail.ru

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал қаласы

Аннотация.*Жұмыста векторлардың шығу тарихы, өмірде қолданысы, векторлық әдіспен есептер шығарудың алгоритмі баяндалған. Векторлық әдіспен иррационал теңдеулерді шешіліп, функцияның ең үлкен, ең кіші мәнін тауып, планиметрия теоремалары дәлелденген.*

Кілт сөздер: *вектор, векторлық әдіс, алгебралық теңдеулер*

Мектеп математика курсында әсіресе, жалпы орта білім беретін мектептерде есептерді шығарудың стандартты жолдары ғана қарастырылады. Ал «Векторлар» тарауында көбіне векторларға амалдар қолданумен ғана шектелеміз. Векторлардың қолданылу салаларына, өмірдегі маңызына тоқтала бермейміз. Жетекшім ұсынған векторларлық әдіс маған бірден ұнап, ғылыми жұмысымның тақырыбы ретінде таңдап алып, жұмыстандым. Зерттеу барысында көптеген есептерді аталмыш әдіспен тиімді шығаруға болатынына, геометриядағы теоремаларымыз оңай дәлелденетініне көзім жетті.

Қазіргі заманда мектептің білім беру жүйесін сынға алып, оқушыларға көбіне тапсырманың бір шешім жолдары үйретіліп, оқушы бір ғана жауаптың болатынына үйренгендігін, ал шынайы өмірде мәселелердің бірнеше шешімі болатындығы, және кез-келген тығырыққа тірелген жағдайда басқа да шешімдердің болатынын адамның білуі қажет деген ұйғарымдар көптеп елең алуда. Осы тұрғыда, есептерді шешудің әр түрлі жолдарын білу оқушының математикалық ойлау деңгейін кеңейтіп, таңдау көбейетіні сөзсіз. Векторлық әдістің көптеген артықшылықтары бар. Мысалы, бірнеше иррационал қосылғыштардан

тұратын теңдеулердің әдетте екі жағын квадраттап шығарғанда, жоғарғы дәрежелі теңдеу шығып, есебіміз қиындап жататыны рас, осы ретте векторлық әдісті қоланып, бірнеше есептерді шығаруып, әдістің түсінікті және тез екеніне көзім жетті.

1. Вектор, векторлық алгебра туралы түсінік, векторлардың қолану аясы, векторларға амалдар қолдану.

1.1 Вектор, векторлық алгебраның шығу тарихы, қолдану аясы.

Векторлар техника ғылымдарының қауырт дамуына байланысты XVIII ғасырда бастау алып, XIX ғасырдың жартысында есептеудің талапқа сай жаңа түрін іздестіру барысында дүниеге келді. Векторлық есептеулердің жасы «жас» болғанымен бастау көзі сонау ерте заман данышпаны Аристотельдің «Механикалық проблемалар» атты еңбегінде кездеседі. Аристотель бұл еңбегінде бір нүктеге түсірілген және өзара бұрыш жасай бағытталған екі күштің әсерінен жүрген жолын табуды екінші мәселе етіп қойды.

Механикадағы векторлық алгебраның негізін қалаушы Джон Валлис механикадағы геометриялық аппарат жасауға жаңа қадам жасады. Ол екі үш күштің әсерлі және қорытқы жылдамдығын анықтауға колданылатын «параллелограмм ережесін» берді. Күштерді, жылдамдықтарды қосу, жіктеу, векторларды санға көбейту амалдарын алғаш рет берген де осы адам. Сонымен векторлық алгебраның негізін қалаған оқымысты – Джон Валлис. Дәл осы бағытта аса табысты еңбек еткен Л.Карно. Ол «қозғалыстың геометриялық теориясын» жасау мәселесін көтеру және қазір пайдаланып отырған векторлық есептеудің символдық аппаратын жасап шықты.

1844 жылы У. Гамильтон векторлық есептеулерге арналған алғашқы мақалалары және Г. Грассманның «Учение о претяженности» атты көлемді еңбегі жарияланды. 1853 жылы Гамильтонның «Лекции о кватерлонах» атты еңбегі жарық көрді. Бұлардың әрқайсысы есептеудің жаңа әрі әмбебап түрін жасады, векторлық есептеулерге көп еңбек сіңірді. «Вектор» ұғымын 1846 жылы ғылымға енгізген Гамильтон болды. [1]

Векторларды кімдер пайдаланады:

- Әр түрлі бағыттағы математиктер;
- Физиктер және де басқа да жаратылыстану ғылымдары, өйткені вектордың көмегімен көптеген формулаларды сипаттауға болады;
- Есептерінде векторларды қолданатын инженерлер;
- Деректер ғалымдары, өйткені вектор осы бағыттың негізінде жатырған құрылымдардың бірі болып табылады;
- Машиналарды оқыту мамандары, өйткені матрицалар векторлардан жасалады, ол өз кезегінде деректерді сақтау және үлгілерді үйрету үшін пайдаланылады;
- Белгілі бір математикалық операциялармен жұмыс істейтін есептеуіш бағдарламалық жасақтаманы әзірлеушілер және осы бағдарламалық құралды пайдаланатын адамдар;
- Суреттеу салу үшін векторларды пайдаланатын графикалық суретшілер, дизайнерлер;
- Дыбысты өңдеуде векторлар ретінде дыбыс техниктері мен дыбыс инженерлері пайдалануы мүмкін.

Векторларға қолданылатын амалдарды оқып зерттейтін математиканың бөлімін *векторлық алгебра* деп атайды.

Есептерді векторлардың көмегімен шешу процесін 3 кезеңге бөліп қарастыру керек:

1. Векторларды қолайлы түрде енгізе отырып, есептің шартын вектор көмегімен жазу
2. Векторлық түрде жазылған есептің шартын түрлендіре отырып, берілген есептің шешуін векторлық түрде аламыз.
3. Векторлық түрде алған жауапты есептің бастапқы берілген мағынасына келтіріп жазу керек.

2. Векторлық әдісті есептер шығаруда қолдану

2.1. Иррационал теңдеулерді векторлық әдіс арқылы шешу.

№1

$x\sqrt{1+x}+\sqrt{3-x}=2\sqrt{x^2+1}$ теңдеуін шешіңіз

Шешуі: $\vec{a}=(x;1)$, $\vec{в}=(\sqrt{1+x};\sqrt{3-x})$ векторларын қарастырайық.

$|\vec{a}|=\sqrt{x^2+1}$, $|\vec{в}|=\sqrt{1+x+3-x}=2$

$\vec{a}*\vec{в}=x\sqrt{1+x}+\sqrt{3-x}$

$\vec{a}*\vec{в}=|\vec{a}|*|\vec{в}|$

Анықтама бойынша $\vec{a}$ және $\vec{в}$ векторларының скаляр көбейтіндісі олардың ұзындықтары мен $\vec{a}$ және $\vec{в}$ векторларының арасындағы бұрыштың косинусының көбейтіндісіне тең.

Бұл жерде $\cos\varphi=1$, $\varphi=0$

Демек бұл векторлар коллинеар: $\frac{\sqrt{1+x}}{x}=\frac{\sqrt{3-x}}{1}$

Пропорцияның негізгі қасиеті бойынша: $\sqrt{1+x}=x\sqrt{3-x}$

Екі жағын квадраттап: $1+x=x^2(3-x)$ немесе $x^3-3x^2+x+1=0$

$x^3-3x^2+x+1=(x-1)*(x^2-2x-1)=0$

$x_1=1$

$x^2-2x-1=0$

$x_{2,3}=1\pm\sqrt{2}$

Тексеру нәтижесі бойынша $1+\sqrt{2}$ теңдеудің түбірі бола алмайды

Жауабы:1; $1-\sqrt{2}$

№2

Х-тің қандай мәнінде $y=\sqrt{x+7}+\sqrt{11-x}$ функциясы ең үлкен мәнді қабылдайды?

Шешуі: $\begin{cases}x+7\geq 0\\11-x\geq 0\end{cases}\begin{cases}x\geq -7\\x\leq 11\end{cases}\rightarrow -7\leq x\leq 11$. Демек, D(y)=[-7;11].

$\vec{a}=(1;1)$, $\vec{в}=(\sqrt{x+7};\sqrt{11-x})$

$\vec{a}*\vec{в}=1*\sqrt{x+7}+1*\sqrt{11-x}$

$|\vec{a}|=\sqrt{1^2+1^2}$, $|\vec{в}|=\sqrt{x+7+11-x}=3\sqrt{2}$

$\vec{a}*\vec{в}=\sqrt{2}*3\sqrt{2}=6$

Олай болса $\vec{a}*\vec{в}\leq|\vec{a}|*|\vec{в}|$ болғандықтан, онда

$\sqrt{x+7}+\sqrt{11-x}\leq 6$

$\vec{a}*\vec{в}\leq|\vec{a}|*|\vec{в}|$ теңдігі $\vec{a}$ және $\vec{в}$ векторларының арасындағы бұрыш нөлге тең болғанда ғана орындалады, демек олардың сәйкес координаталары пропорционал:

$\frac{\sqrt{x+7}}{1}=\frac{\sqrt{11-x}}{1}$; $\sqrt{x+7}=\sqrt{11-x}$

Х=2

Жауабы: 2 [4]

№3

Теңдеуді шешіңіз $\sqrt{x}*\sqrt{p+x}+\sqrt{3-x}=\sqrt{(p+3)(x+1)}$, мұндағы р-параметр

Шешуі: теңдеуді түрлендіреміз

$\sqrt{x}*\sqrt{p+x}+\sqrt{3-x}=\sqrt{(p+3)}*\sqrt{(x+1)}$ және векторларды енгіземіз $\vec{m}(\sqrt{p+x};\sqrt{3-x})$, $\vec{n}(\sqrt{x};1)$

$\vec{m}*\vec{n}=\sqrt{x}*\sqrt{p+x}+\sqrt{3-x}$

$|\vec{m}|=\sqrt{p+x+3-x}$, $|\vec{n}|=\sqrt{x+1}$.

$\frac{\sqrt{p+x}}{\sqrt{x}}=\frac{\sqrt{3-x}}{1}$; $x^2-2x+p=0$ екендігін алсақ, одан шығады:

1. егер D=1-p, онда p=1 болғанда теңдеудің бір шешімі болады

2. егер D> 0, онда p< 1 болғанда p (p≥ −3)параметрінің мүмкін мәндерін ескерсек
$p \in [-3;1]$ аралығында теңдеудің екі нақты шешімі болады
3. $p \in (-\infty;$ -3)U$(1;\infty)$ аралығында теңдеудің нақты шешімі болмайды.
Жауабы: p=1 болғанда теңдеудің жалғыз шешімі;
$p \in [-3;1]$ аралығында болғанда әртүрлі екі шешімі
$p \in (-\infty;$ -3)U$(1;\infty)$ аралығында болса, теңдеудің нақты шешімі жоқ.

2.2 Функцияның ең үлкен, ең кіші мәнін табу есептерін векторлық әдіспен шығару

1-есеп. $f(x)=3\sin x+4\cos x$ функциясының ең үлкен және ең кіші мәндерін табу керек.

Шешуі: мынадай екі векторды қарастырамыз: $\vec{a}=(3;4)$ және $\vec{b}(\sin x;\cos x)$

Сонда $|\vec{a}|=5,\quad |\vec{b}|=1;;$

Олай болса, $-5\le 3\sin x+4\cos x\le 5$ болады.

Жауабы: $-5\le 3\sin x+4\cos x\le 5$

2-есеп. $f(x)=\dfrac{-5x^2+24x+5}{1+x^2}$ функциясының ең үлкен және ең кіші мәндерін табу керек.

Шешуі: мына векторды қарастырайық: $\vec{a}=\left(\dfrac{1-x^2}{1+x^2};\dfrac{2x}{1+x^2}\right);$ және $\vec{b}=(5;12)$

Бұдан $|\vec{a}|=1,\quad |\vec{b}|=13;\quad \vec{a}\cdot\vec{b}=f(x);$

Олай болса, $-13\le f(x)\le 13$ болады.

3-есеп. $f(x)=4\sqrt{1-x}+3\sqrt{x}$ функциясының ең үлкен және ең кіші мәндерін табу керек.

Шешуі: мына векторды қарастырайық: $\vec{a}=\left(\sqrt{1-x};\sqrt{x}\right);$ және $\vec{b}=(4;3)$

Бұдан $|\vec{a}|=1,\quad |\vec{b}|=5;\quad \vec{a}\cdot\vec{b}=f(x);$ Бұл жерде берілген векторлардың бағыттас болатын болмайтындығын анықтауымыз міндетті:

$$\frac{\sqrt{1-x}}{4}=\frac{\sqrt{x}}{3}\ \text{немесе}\ 3\sqrt{1-x}=4\sqrt{x}$$

Бұдан $16x=9-9x,\quad x=\dfrac{9}{25};$ Сонымен $x=\dfrac{9}{25}$ болғанда берілген векторлар бағыттас, сондықтан $f\left(\dfrac{9}{25}\right)=5,\quad f(x)\le 5.$

Алайда, $\vec{a}$ векторының координаталары теріс емес болғандықтан, тек x=1 болғанда ғана $f(x)>0$ ең кіші мәнін қабылдайды.

Олай болса, $3\le f(x)\le 5$ болады.

Теорема: Үшбұрыштың орта сызығы үшбұрыштың табанына параллель және оның жартысына тең.

Берілгені: ΔABC, MK орта сызығы. Дәлелдеу керек: $MK=\dfrac{1}{2}AC;$

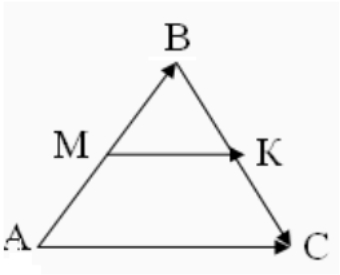

Дәлелдеуі: 1) $AB=c$, $BC=a$, $AC=b$

Вектордың қосындысының анықтамасы бойынша: $a+c=b;$

M және K нүктелері ΔABC-ның AB және BC қабырғаларының ортасы.

$$MK = MB + BK = \frac{1}{2}AB + \frac{1}{2}BC = \frac{1}{2}c + \frac{1}{2}a = \frac{1}{2}(c+a) = \frac{1}{2}b;$$

онда

$$MK = \frac{1}{2}AC:$$

Теорема дәлелденді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Аширбаев Н.К.,Қаратаев Ж. Аналитикалық геометрия. Оқу құралы.- Шымкент: «Нұрлы Бейне»,2011.-242 бет[2].
2. Смирнов В.А., Тұяқов Е.А. Геометрия: Жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математика бағытындағы 10-сыныпқа арналған оқулық, 2019 ж.
3. А.Г. Альсейтов «Математика» формулалар жинағы (анықтамалық материалдар) 2015 ж.
4. Қарабаев А.Қ. Векторлық әдісті усептерді шығаруға қолдану. Жезқазған, 2000

УДК – 510

ПРИМЕНЕНИЕ ВЕКТОРНОЙ АЛГЕБРЫ В ШКОЛЬНОМ КУРСЕ

Надырханова Ардақ Тұяққызы, E-mail: ardak-tim@mail.ru

Западно-Казахстанский университет имени М.Утемисова, г. Уральск

Аннотация. *В научной статье рассмотрены использование векторного метода в решений алгебраических уравнений, доказательстве теорем из геометрий, рассказано о применении векторов в жизни. Также были введены и показаны задачи на нахождение наибольшего и наименьшего значения функций.*

Ключевые слова: *вектор, векторный метод, алгебраические уравнения*

УДК 37.035

СОЦИАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ УЧАЩИХСЯ СТАРШИХ КЛАССОВ КАК УСЛОВИЕ ПРЕОДОЛЕНИЯ АСОЦИАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ

Куанышева Мадина Саматқызы, e-mail: kuanysheva.madina2000@mail.ru

Западно-Казахстанский университет имени М.Утемисова, г. Уральск

Аннотация. *В настоящее время молодежь является синонимом нового, динамично развивающегося будущего. Но, однако, наряду с присущими позитивными тенденциями развития общества встречаются и негативные проявления. К ним можно отнести одно из наиболее популярных и распространенных современных проблем - это асоциальное поведение молодого поколения.*

Психолого-педагогические взгляды на проблемы умственного воспитания учащихся в процессе обучения позволяют нам полагать, что разработанная программа психолого-педагогической превенции и коррекции асоциального поведения старшеклассников будет способствовать развитию социальной компетентности и предотвращению проявлений форм асоциального поведения.

Ключевые слова: *педагогический процесс, психолого-педагогические условия, асоциальное поведение, саморегуляция жизнедеятельности, социальная компетентность.*

В современных условиях, когда возрастает роль личности и анализа факторов ее становления, большое значение приобретает изучение проблемы асоциального поведения в контексте саморегуляции жизнедеятельности подрастающего поколения, а также путь психолого-педагогического предупреждения отклоняющегося от норм поведения.

Активную поддержку многих исследователей получила идея интегративности процесса развития социальной компетентности и предотвращения проявлений форм асоциального поведения.

Компетентность - это система компетенций, наличие определенных знаний и необходимого опыта для результативной деятельности в заданной области. Компетентность человека имеет определенную структуру, включающую компоненты, связанные со способностью личности решать необходимые проблемы в различных областях деятельности: самостоятельной познавательной, гражданско-общественной, социально-трудовой, культурно-досуговой.

На основе теоретических исследований можно сформулировать следующее понятие социальной компетентности: это комплекс знаний о социальной действительности, система социальных умений, навыков и социально-личностных характеристик, уровень сформированности которых у каждого человека позволяет ему выстраивать свое поведение, учитывая особенности социальной ситуации, и эффективно выполнять заданную социальную роль [1].

В настоящее время в условиях информационной социализации образование детей может стать инструментом формирования социальной компетентности, мировоззрения, адаптивности к темпам социальных и технологических перемен [2].

Деятельность специалиста по работе с молодежью по формированию социальной компетентности старшеклассников в условиях среднего образования может осуществляться в различных формах:

1. Организация социальных условий среды (предполагается, что воздействие на внешние факторы окружения старших подростков позволит предотвращать их нежелательное поведение; речь идет о работе с семьей, о размещении социальной рекламы относительно здорового образа жизни).

2. Работа по информированию старших подростков (лекции, беседы, распространение специальной литературы, видеофильмов; предоставление статистических данных о наркомании, алкоголизме среди молодежи). При этом, важно не запугивать подростков, а способствовать выработке у них собственной личностной позиции относительно девиантного поведения, правонарушений и их последствий.

3. Социально-психологические тренинги, направленные на обучение старших подростков устойчивости к негативному влиянию, распознаванию своего эмоционального состояния и способов адекватного выражения эмоций, а также на формирование социальных навыков поведения в конфликте, постановки жизненных целей и перспектив.

4. Включение старших подростков в различные виды активного отдыха (различные виды спорта, трудовой лагерь). Если у старшеклассников будут сформированы потребности в наслаждении природой, в творчестве, труде, то они будут в меньшей степени склонны к различного рода проявлениям социальной дезадаптации.

5. Организация деятельности, направленной на сохранение здоровья. У старших подростков важно воспитывать личную ответственность за свое здоровье, свое настроение, образ жизни.

6. Работа по активизации личностных ресурсов старшеклассников (творческое самовыражение, групповая работа в тренингах общения) позволяет им формировать свое мнение, собственную позицию в межличностном взаимодействии.

В качестве ведущего метода в социально-педагогической деятельности по формированию социальной компетентности старшеклассников И.П. Подласый предлагает ситуационный (творческий) метод, позволяющий использовать нетрадиционные пути, учитывать объективные и субъективные причины, принимать нестандартные решения, предвидеть предполагаемые последствия, гибко подходить к достижению намеченных целей, когда ни один из известных традиционных методов не дает такой возможности [3].

С точки зрения Н.В. Бордовской, в психолого-педагогической деятельности по формированию социальной компетентности старшеклассников, необходимыми являются следующие линии поведения педагога [4]:

- умение поставить проблемную ситуацию (к примеру, разбор нравственного выбора в той или иной жизненной ситуации);

- стимулирование к поиску старшими подростками самостоятельных ответов, выводов относительно тех или иных поступков;

- создание доброжелательной атмосферы, основанной на принципах гуманности и саморазвития.

В практическом воплощении это может быть моделирование различных ситуаций сложного жизненного выбора, постановки в молодежном социальном театре, раскрывающие вопросы нравственности, культуры поведения в обществе.

Сущность асоциального поведения подростка заключается в неправильном осознании им своего места и назначения в обществе. Кроме того, она заключается в определенных дефектах нравственного и правового сознания, социальных установок и сформировавшихся привычек, в нарушении мозговой функции. Выражается эта сущность в неадекватном отношении ребенка к школе, учителям, родителям, отрицательным интересам, неорганизованному досугу, склонности дезорганизовывать общую работу, проявлять грубость, дерзость, совершать циничные поступки [5].

Подобное отношение к своему поведению, к сожалению, в значительной степени обусловливается особенностями юридической практики и правового воспитания, нередко приводящими к формированию у несовершеннолетних представления о своей безнаказанности. Это не может не беспокоить, так как сегодня на общем фоне роста различных форм девиантного поведения имеет место тенденция «омолаживания» преступности.

Рассмотрим некоторые из форм девиации, так как некоторые имеют свою специфику.

1. Вредные привычки. Курение, употребление алкоголя и наркотических средств - к ним подростки приобщаются из-за стремления подражать (считать себя) взрослым.

2. Побеги из дома и бродяжничество. У подростков повторяющиеся уходы из дома, иногда многодневное бродяжничество, преимущественно бывают в период от 7 до 16 лет (чаще 7-13 лет). Начиная с 14-15 лет, уходы и бродяжничество проявляются реже, а затем постепенно прекращаются. Нездоровая семейная обстановка является одним из важнейших факторов ухода старших школьников из дома. Как правило, объясняя свой уход, беглецы говорят о конфликтах с родителями, желании независимости, придирчивости и недоброжелательности со стороны взрослых, о конфликтах и ссорах родителей. Существует точка зрения, что уход из дома, вызванный конфликтом, - попытка подростка заявить о себе в условиях семьи, ограничивающей его свободу и развитие личности.

Давление со стороны учителей, трудности и неудачи в школе также способствуют уходу из дома. Дети, которым трудно дается учеба, оставлены на второй год, которые не нравятся учителям, стремятся бросить школу, избавиться от всех связанных с ней неприятностей.

Существует три категории уходящих из дома старших подростков. К первому типу относятся подростки, убегающие от напряженности в семье, вызванной различными критическими обстоятельствами (финансовыми, уходом кого-либо из родителей или появлением в семье отчима и мачехи), другой тип - беглецы от чрезмерного родительского контроля и жестких требований, третий - убегающие от физического или сексуального насилия [6].

3. Патологическое фантазирование и хобби. Они тесно связаны с возрастной эволюцией воображения. В старшем школьном возрасте это в основном образные фантазии о путешествиях в другие страны, встречах с популярными личностями и т.п. Их содержание навеяно просмотренными фильмами и сериалами, сюжетами прочитанных книг. В нередких случаях фантазии бывают садистского, мазохистского или эротического характера.

4. Азартные игры. Ими увлекаются, прежде всего, подростки, развитие которых классифицировать как неблагополучное. Такое увлечение присуще тем подросткам, которые не могут самоутвердиться в других видах деятельности.

Несмотря на то, что асоциальное поведение проявляется в разных формах, все они взаимосвязаны, например, пьянство, употребление наркотиков, агрессивное поведение, противоправное поведение образуют единый блок.

Приобщение подростка к одному виду асоциального поведения повышает вероятность его вовлечения в другое. Такого же мнения придерживаются и ряд других отечественных авторов, разрабатывающих проблему асоциального поведения детей: И. Ю. Паламонов, Л. О. Перегожин, И. В. Медведева, С. Н. Козырева и др. [7].

В русле рассматриваемых проявлений асоциального поведения подростков возникает проблема его профилактики и коррекции. Отклоняющееся поведение личности регулируется различными социальными институтами. Общественное воздействие может носить характер правовых санкций, медицинского вмешательства, педагогического влияния, социальной поддержки и психологической помощи. В силу сложного характера поведенческих нарушений их предупреждение и преодоление требует хорошо организованной системы социальных воздействий.

Психологическая помощь как один из уровней рассматриваемой системы играет в ней связующую роль и отличается выраженной гуманистической направленностью. Этот факт получил отражение в таких принципах психологической работы, как конфиденциальность, добровольность и личная заинтересованность, принятие человеком ответственности за свою жизнь, взаимное доверие, поддержка, уважение личности и индивидуальности.

Таким образом, необходимо создавать психолого-педагогические условия по профилактике и коррекции асоциального поведения для дальнейшего преодоления трудностей социализации во взрослой жизни.

Для этого было реализовано эмпирическое исследование условий психолого-педагогического предупреждения асоциального поведения старшеклассников.

В исследовании приняли участие учащиеся 10 классов в количестве 60 учащихся. Методами эмпирического исследования явились тест «Склонность к девиантному поведению» (Э.С. Леус, А.Г. Соловьев), диагностический опросник для выявления склонности к различным формам девиантного поведения для учащихся общеобразовательных учреждений, методика «Диагностика самочувствия, активности и настроения» (В.А. Доскин, Н.А. Лаврентьева, В.Б. Шарай, М.П. Морошников).

Диагностический этап исследовательской деятельности показал, что в выборке испытуемых подросткового возраста выявлены все формы проявлений асоциального поведения, а именно – аддиктивные и делинквентные формы, суицидальный риск.

Таким образом был сделан вывод об актуальности разработки и апробации программы психолого-педагогической превенции асоциального поведения старших подростков.

На основании теоретических основ и эмпирического исследования, была разработана программа превенции, основной целью которой являлось создание комплексной профилактической психолого-педагогической программы – снижение рисков асоциального поведения старших подростков [8].

Программа состоит из 12 занятий, включающих в себя тренинговые занятия и правовое информирование старших подростков, учитывающие следующие принципы: комплексности, конструктивно-позитивного характера воздействия, опоры на положительные качества подростка, природосообразность.

По завершению реализации программы психолого-педагогической превенции асоциального поведения старшеклассников была проведена контрольная диагностика с целью апробации и выявления эффективности. На основании полученных данных, было выявлено, что показатели экспериментальной группы снизили склонность к аддиктивным и делинквентными формам поведения, суицидальному риску и повысили показали активности, настроения и самочувствия.

Интерпретируя полученные результаты, было выявлено, что произошла коррекция личностных качеств и свойств старших подростков, навыков снятия различного рода психологических барьеров, саморегуляции в общении со сверстниками и неблагоприятным социальным окружением. В результате реализации программы, представители старшего подросткового возраста стали готовы реагировать на психотравмирующую ситуацию с позиции контроля над эмоциональным состоянием, перестали вести поиск культурных ценностей и нормативов, оправдывающих суицидальное поведение, а также в большей степени стали положительно принимать окружающий мир и перестали воспринимать себя как исключительное явление. Изучение склонности к асоциальному поведению показало, что старшеклассники стали обладать комфортными установками, следовать нормам и правилам общественной жизни, способны контролировать поведенческие реакции и меньше прибегают к уходу от реальности посредством изменения своего психического состояния.

Список литературы:

1. Акажанова А.Т., диссертация по теме исследования «Психолого-педагогическая коррекция девиантного поведения несовершеннолетних» (2009) – 32 с.

2. Арымбаева К.М. Научные основы проектирования содержания социально-педагогической реабилитации подростков девиантного поведения: автореферат дис. кан. пс. наук. - Алматы, 2010. – 45 с.

3. Подласый И.П. Педагогика: 100 вопросов-100 ответов / И.П. Подласый. – М.: ВЛАДОС-Пресс, 2008. – 365с.
4. Бордовская Н.В. Современные образовательные технологии. – М., 2010. – 432с.
5. Атикова Л.П., Лыков А.Ф., Шулепов В.В. Отклоняющееся (девиантное) поведение, как причина преступности несовершеннолетних // Учебнометодическое пособие, Алматы, 2003г. – 33с.
6. Шалгимбаев Т.М. Особенности личностных свойств и межличностных отношений подростков с дезадаптивным поведением и их учет в реабилитационной работе: автореферат дис. Алматы, 2004- 31 с.
7. Пережогин Л.О., Востроknутов Н.В. Асоциальное поведение детей и подростков. Профилактика и коррекция ассоциированных психических расстройств. М. : ГНЦССПП им. В. П. Сербского, 2013. 232 с.
8. Валиева А.Б., Изакова А.Т. О проблеме превенции девиантного поведения детей и подростков // Сборник Неспубликанского научно-методического семинара на тему «Подготовка будущих специалистов в рамках «Рухани жаңғыру»: инновация и практика». Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, факультет социальных наук.19 октября, 2018 года. 295с.

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ АСОЦИАЛДЫ МІНЕЗ ҚҰЛЫҚТЫ ЖЕҢУДІҢ ШАРТЫ РЕТІНДЕ

Куанышева Мадина Саматқызы, e-mail: kuanysheva.madina2000@mail.ru

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал қаласы

Аннотация. *Қазіргі уақытта жастар жаңа, қарқынды дамып келе жатқан болашақтың синонимі болып табылады. Бірақ, алайда, қоғам дамуының тән оң тенденцияларымен қатар, жағымсыз көріністер де бар. Оларға қазіргі заманғы ең танымал және кең таралған мәселелердің бірі-жас ұрпақтың қоғамға қарсы мінез-құлқы жатады.*

Оқу процесінде оқушылардың ақыл-ой тәрбиесі мәселелеріне психологиялық-педагогикалық көзқарастар жоғары сынып оқушыларының психологиялық-педагогикалық алдын-алу және әлеуметтік мінез-құлықты түзету бағдарламасы әлеуметтік құзыреттіліктің дамуына және әлеуметтік мінез-құлық формаларының көріністерінің алдын алуға ықпал етеді деп сенуге мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: *педагогикалық процесс, психологиялық-педагогикалық жағдайлар, әлеуметтік мінез-құлық, өмірдің өзін-өзі реттеу, әлеуметтік құзыреттілік.*

ТЕХНИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР/ ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК: 658.62.018.012

ВОЗНИКНОВЕНИЕ ПРОБЛЕМ НА ЭТАПАХ РАЗРАБОТКИ И ВНЕДРЕНИЯ МЕХАНИЗМА СИСТЕМЫ МЕНЕДЖМЕНТА КАЧЕСТВА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ

Байтлесова Лаура Ильясова, E-mail: beu64@mail.ru;
Санталина Галина Анатольевна, E-mail: gsantalina@mail.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет

Аннотация. *В статье рассматриваются сложности начальных этапов разработки механизма системы менеджмента качества (СМК), основные условия, обеспечивающие эффективность внедрения СМК на предприятии. Предается большое значение полноценной работе системы СМК для повышения конкурентоспособности предприятия, также для своей оценки самореализации.*

Статья написана с целью- развеять сомнения руководителей организаций в не целесообразности внедрения системы менеджмента качества, оценив ее преимущества.

Ознакомившись с содержания статьи, становится ясно, каким образом СМК поможет специалистам по качеству осуществлять и обеспечивать надлежащий уровень контроля продукции.

Ключевые слова: *разработка, внедрение, менеджмент.*

Для успеха экономических реформ, осуществляемых в Республике Казахстан, особенно важны изменения в различных сферах управления, в связи с чем появляются новые требования к управлению производством. На предприятии возникает потребность внедрения такой системы, которая создаст условия маркетингу, проектированию и разработке, производству и сервису самым экономичным способом, которая работает для полного обеспечения удовлетворенности потребителей. Такая система существует- это Система менеджмента качества (СМК).

Менеджмент по своей сути способствует развитию управленческого мышления в организации и функционирования технологических процессов на предприятиях любой отрасли производства, помогая при этом решать хозяйственные, социальные, психологические проблемы [1].

Польза внедрения системы ISO 9001:2015:

- выпуск продукции ожидаемого качества и объема повышает лояльность потребителей и долгосрочность отношений с заказчиками;
- стабилизация и повышение качества продукции за счет четкого распределения управленческих ролей и ответственности;
- минимизация существенных рисков, потерь, простоев и перебоев за счет их иерархизации и усиления контроля самых опасных и дорогих;
- разбиение деятельности на процессы – повышение ее прозрачности для высшего руководства и простоты для понимания новых руководящих сотрудников;
- структуризация функций и ответственности менеджмента, исключение лишних звеньев и направление усилий существующего руководящего персонала на достижение заданных целей;
- возможность сертификации СМК после ее полного внедрения и функционирования в течении 3-6 месяцев (в зависимости от вида деятельности и числа процессов) – получения сертификата соответствия международного образца;

- сертификат позволяет участвовать в крупных и международных тендерах, подтвердить надежность перед новыми партнерами, уменьшить число проверок производства заказчиками благодаря доверию к ИСО и многое другое.

Система менеджмента качества, созданная Международной Организацией по Стандартизации наряду с другими системами должна существовать на любом работающем предприятии, вопрос лишь в том будет ли она соответствовать международному уровню, требованиям рынка и внутренним потребностям международного стандарта ИСО 9001 - самого распространенного стандарта менеджмента качества в мире. Это одна из задач работы СМК на предприятии.

Основными условиями, обеспечивающими эффективность внедрения СМК, являются:

- четко сформулированные цели и измеримые показатели результата деятельности организации по управлению качеством;
- наличие достаточных ресурсов;
- сформулированные и зафиксированные алгоритмы достижения целей по внедрению систем управления качеством, обеспечивающие преобразование ресурсов в реализацию целей СМК;
- полноценное информационное сопровождение процессов внедрения.

Разработка и внедрение на предприятиях систем менеджмента качества стандарта ISO 9001 состоит из следующей последовательности этапов:

- принятие руководителем предприятия официального решения о необходимости создания системы менеджмента качества. Такое решение может быть оформлено в виде приказа, в соответствии с которым: назначается ответственное лицо за созданием и развитием системы качества;
- формируется служба качества, как правило в составе отдела технического контроля;
- устанавливаются основные этапы и сроки разработки/внедрения системы качества;
- проводится предварительный анализ текущего состояния управленческих процессов организации и наличия систематического управления качеством;
- составляется план-график организационно-технических мероприятий по разработке/внедрению СМК;
- намечаются сроки реализации поэтапного плана обучения персонала предприятия (в среднем 5-17 месяцев);
- разрабатывается политика в области качества;
- определяется состав и состояние документации системы качества;
- непосредственная разработка, внедрение и адаптация СМК к повседневной деятельности предприятия;
- организация и проведение внутренних аудитов для проверки функциональности разработанной системы;
- выполнение при необходимости корректирующих и профилактических мероприятий (в зависимости от выявленных проблем);
- сертификация готовой системы менеджмента качества [2].

Инициатива и вовлеченность руководства в процессы управления качеством – одно из ключевых условий успеха при разработке и внедрении СМК по стандартам ИСО 9001. Ряд проблем при реорганизации управленческой системы в практике казахстанских предприятий связан именно с недостаточным пониманием важности и целей СМК со стороны руководящего звена. Нежелание руководства вникать во все детали разработки системы менеджмента качества, отсутствие инициированных руководством мер мотивации персонала к обучению принципам ISO 9001, формальный подход, выраженный в стремлении получить набор сертификатов для участия в тендере либо для написания пресс-релиза в СМИ – вот только некоторые проблемы, которые могут привести к провалу при внедрении СМК. Часто

подобная недооценка важности и перспектив внедрения принципов управления качеством на предприятии приводит к тому, что руководство выделяет недостаточное финансирование для разработки и внедрения СМК ISO 9001. В свою очередь, недостаток средств и ограниченность ресурсов ведут к неэффективности принятых мер и тому, что даже те средства, которые были выделены, в итоге будут потрачены впустую. В результате, некоторые казахстанские компании, руководители которых потеряли интерес к внедрению СМК на половине пути, приходят к тому, что вместо эффективно функционирующей системы у них оказывается лишь набор формальных документов.

На начальном этапе консультанты по разработке и внедрению СМК встречаются с руководством организации, проводят семинары по базовым вопросам управления качеством, рассказывают о практике внедрения стандартов ISO зарубежных предприятиях. В первую очередь анализируется существующая структура организации, принятая система учетной документации, подход к менеджменту качества, существующий в компании на данный момент, а также уровень автоматизации процессов принятия решений.

В результате внутреннего аудита и оценки управленческих и технологических процессов на предприятии формируется отчет о проведенных проверках, который передается руководству предприятия. В данном документе отражены сильные и слабые стороны процессов, а также содержатся рекомендации по оптимизации и улучшению функционирования процессов организации [3].

К проведению анализа аудита привлекаются все подразделения и службы предприятия, которые в соответствии с установленными формами и сроками представляют службе качества необходимую информацию. Основными объектами анализа являются:

- документы предприятия, которые можно использовать в создаваемой СМК;
- деятельность подразделений по обеспечению качества;
- организационная структура предприятия и службы качества;
- положения о подразделениях, должностные инструкции, определяющие распределение ответственности и полномочий на предприятии;
- информация о качестве предоставления услуг, продукции;
- бизнес-процессы;
- требования к организации рабочих мест;
- маршрутная технология, операционные карты, методологические, рабочие, контрольные инструкции;
- документация метрологического обеспечения;
- контрольные карты, программы испытаний, инструкции по эксплуатации и сервисному обслуживанию, бирки, штампы, виды сопроводительной документации;
- ГОСТы, национальные стандарты СТ РК, стандарты предприятия (СТП);
- технические условия (ТУ, спецификации) па продукты, продажные каталоги;
- классификаторы дефектов;
- записи о качестве на бумажных и других носителях информации.

Анализ должен показать, насколько документация предприятия соответствует минимальным требованиям и может быть использована в СМК.

В рамках проведения анализа фактического состояния управления качеством команда службы качества должна выяснить следующее:

- как фактически выполняются процессы на рабочих местах;
- какие осознанные или неосознанные отклонения имеются в процессах;
- какие из этих отклонений являются случайными, а какие должны быть учтены в проекте СМК для достижения успеха.

Эти задачи должны охватывать все подразделения.

Планирование необходимых изменений для приведения СМК к стандартам ISO

После аудита вырабатывается план необходимых мероприятий по приведению системы менеджмента качества в соответствие с требованием международного стандарта ISO 9001. При разработке действует принцип максимального сохранения в новой системе всех принятых в организации эффективных решений, и минимизации количества новых документов, форм и других элементов. Задача разработчиков СМК – найти баланс между условиями, необходимыми для соблюдения требований стандарта, и реальной практикой предприятия, его индивидуальной спецификой, чтобы создать жизнеспособную систему, приносящую реальную выгоду и повышение эффективности действующих управленческих процессов.

Основные процессы СМК – это процессы жизненного цикла производимого продукта. Управление данной группой процессов должно обеспечиваться необходимыми ресурсами на каждом уровне управления, поэтому необходимо определить и организовать управление т.н. обеспечивающими процессами. Развитие и непрерывное совершенствование процессов СМК согласно стандартам ИСО требует генерации отдельного воздействия по развитию и контролю управления качеством, а также разработки соответствующих процедур, подлежащих обязательному документированию.

В основу разрабатываемой системы ставятся те бизнес-процессы, эффективность управления которыми руководство организации полагает наиболее важным для системы менеджмента качества, и выполнение которых непосредственно связано с результативностью и достижением целей, поставленных организацией в области обеспечения качества.

Описание планируемых технологических и бизнес-процессов осуществляется на основе результатов предварительного аудита, и оформляется в виде текстовых и графических документов. Графическое описание процессов позволяет просто и наглядно визуализировать последовательность выполняемых действий, их внутренние взаимосвязи и наиболее важные детали осуществляемой деятельности по обеспечению соответствия стандартам управления качеством. Также по каждому отдельному процессу определяются измеримые показатели результативности, которые в будущем помогут определить уровень достижения поставленных в области управления качеством целей. Описание управленческих и технологических процессов включает этапы осуществления каждого процесса, «владельцев» процессов (ответственных лиц, руководителей и исполнителей), показатели результативности процессов, а так же все входные и выходные процедуры и данные.

Итак, процессы, производимые в рамках всего жизненного цикла продукта, являются основой, определяющей постройку организационной структуры предприятия. Выполнение каждого процесса для всех элементов организационной структуры должно быть тщательно задокументировано. При этом эффективность и результативность работы системы управления качеством на каждом уровне должна быть подтверждена соответствующими измерениями показателей качества, определенных заранее. В результате, внедренная СМК согласно международному стандарту ИСО 9001 будет содержать обновленную организационную структуру, документацию, информационную структуру, схему взаимосвязи процессов, оказывающих влияние на обеспечение качества.

Разработка документации для СМК

Все алгоритмы и процессы управления качеством должны быть зафиксированы в документации организации. В основе любой системы менеджмента лежат задокументированные и запротоколированные технологические и управленческие процессы, процедуры и внутренние взаимосвязи.

Документальному оформлению подлежат следующие элементы:

- Политика в области качества (формируется из стратегических целей и задач организации);

- Руководство по качеству (описывает в систематизированном виде действующую в организации систему менеджмента качества, ее содержание и структуру, схему управления и порядок ее применения);

- Методические и рабочие инструкции, описывающие рабочие процессы и организационно-техническое взаимодействие подразделений и персонала;

- организационно-распорядительные документы устанавливающие полномочия, функции, обязанности и ответственности подразделений и должностных лиц;

- Перечни обязательных документируемых процедур организации (управление документами, управление отчетами, предупреждающие и корректирующие действия, управление продукцией несоответствующего качества, а также внутренние аудиты);

- Стандарты предприятия, рабочие и контрольные инструкции регламентирующие порядок проведения работ исполнителями;

- Программы качества, устанавливающая механизм применения требований СМК к конкретным видам продукции [4].

Образовательные мероприятия по обучению руководства и персонала стандартам ISO 9001

Одной из наиболее актуальных проблем внедрения СМК в казахстанских организациях является эффективная мотивация для руководства и персонала компании на основе полномасштабного информационного обеспечения и сопровождения процесса на всех уровнях. Только при условии четкого понимания руководством и ответственным персоналом компании сути, целей, методологии и задач внедрения СМК можно достичь положительного результата. Образовательные мероприятия проводятся параллельно с процессами разработки и внедрения системы управления качеством ИСО 9001.

Базовый принцип успешного функционирования СМК в полном соответствии с международным стандартом ISO 9001 - это непрерывное усовершенствование. Весь персонал предприятия, задействованный в обеспечении надлежащего уровня качества, обязан постоянно анализировать все процессы, имеющие непосредственное отношение к качеству, тщательно фиксировать недостатки, вносить предложения по изменению действующих процедур и принятой политики организации в области качества для повышения степени удовлетворенности конечных потребителей и иных заинтересованных сторон. Для решения данной задачи необходимо обеспечить достаточный уровень квалификации и знаний персонала о стандартах качества с помощью эффективно действующей системы информирования.

Сертификация соответствия СМК стандарту ISO 9001

Заключительной частью всех мероприятий по внедрению системы менеджмента качества является получение официального документа от аккредитованного органа, подтверждающего соответствие СМК международным стандартам. Сертификация ISO 9001 является добровольной, однако наличие сертификата соответствия дает компании массу преимуществ - приоритет при участии в тендерах и конкурсах, более выгодные условия страхования и кредитования, возможность использования на продукции и рекламных материалах международных знаков качества, повышение лояльности потребителей и многие другие.

Попасть в реестр фирм, имеющих сертифицированную систему управления качеством, престижно для каждого предприятия. Немаловажным является и то обстоятельство: сертификат учитывается при страховании. Страховые компании более охотно ведут дела с теми предприятиями, которые имеют сертификат [5].

Имеет большое значение, что заказчик признает только того поставщика, система качеств которого сертифицирована на соответствие нормам международных стандартов серии ИСО 9000.

Нельзя не учитывать и то, что наличие такого сертификата позволяет использовать его в рекламных целях и таким образом обеспечить себе преимущество перед конкурентами.

Все затраты на организацию, внедрение системы менеджмента качества непременно окупятся, прибыль принесет максимальное сокращение «скрытого производства», связанного с доработками, переделками, повторными испытаниями т.п.

Список литературы:

1. Менеджмент / под ред. Ю. А. Цыпкина- М.: Юнити, 2001. - 6 с.
2. В. Ю. Огвоздин Управление качеством. Основы теории и практики: Учебное пособие. - М.: Издательство «Дело и сервис», 1999 г. - 105 с.
3. В. Г. Версан И. И. Чайка Системы управления качеством продукции.-М.: Издательство стандартов, 1988 104 с.
4. АН. Антонов., Л.С. Морозова Основы современной организации производства: Учебник. - М.: Издательство «Дело и сервис», 2004.-320- 327 с.
5. Организация производства/ под редакцией профессора Туровца О.Г. -М.: Экономика и финансы, 2000. -307 с.

ӘОЖ: 658.62.018.012

КӘСІПОРЫНДАРДА САПА МЕНЕДЖМЕНТІ ЖҮЙЕСІНІҢ ТЕТІГІН ӘЗІРЛЕУ ЖӘНЕ ЕНГІЗУ КЕЗЕҢДЕРІНДЕ ПРОБЛЕМАЛАРДЫҢ ТУЫНДАУЫ

Байтлесова Л.И., Санталина Г.А.

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті

Аннотация. *Мақалада сапа менеджменті жүйесінің (СМЖ) механизмін әзірлеудің бастапқы кезеңдерінің күрделілігі, кәсіпорында СМЖ енгізудің тиімділігін қамтамасыз ететін негізгі жағдайлар қарастырылады. Кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін, сондай-ақ өзін-өзі жүзеге асыруды бағалау үшін СМЖ жүйесінің толыққанды жұмысына үлкен мән беріледі.*

Мақала ұйым басшыларының оның артықшылықтарын бағалай отырып, сапа менеджменті жүйесін енгізудің орынсыздығына күмәнданудың жою мақсатында жазылған.

Мақаланың мазмұнымен танысқаннан кейін СМЖ сапа мамандарына өнімді бақылаудың тиісті деңгейін жүзеге асыруға және қамтамасыз етуге қалай көмектесетіні анық болады.

Түйінді сөздер: *әзірлеу, енгізу, басқару.*

ӘОЖ: 619:616-07

ВЕТЕРИНАРЛЫҚ КЛИНИКАЛАРДА АҚЫЛЫ ВЕТЕРИНАРЛЫҚ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ

Кейкиева Каламкас Кадыркуловна, E-*mail:* kalamkaskk@mail.ru;

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация. *Бұл мақалада жеке ветеринариялық практиканы ұйымдастыру, ветеринариялық кәсіпкерлік қызметті құқықтық реттеу, ақылы ветеринариялық қызмет көрсету ережелері қарастырылады.*

Түйінді сөздер: *ветеринариялық кәсіпкерлік, ветеринариялық қызметтер, баға белгілеу, бәсекелестік.*

Қазақстан Республикасында жеке ветеринариялық практика мал шаруашылығына ветеринариялық қызмет көрсетуді қамтамасыз етуде маңызды орын алады.Оны ветеринарлық кәсіпкерлер мен жалдамалы ветеринарлық қызметкерлер жүзеге асырады. Олардың қызмет саласы әр түрлі меншік түріндегі ауылшаруашылық кәсіпорындарының мал фермаларын, азаматтардың жеке меншігіндегі азаматтардың, үй жануарларының фермерлік және жеке қосалқы шаруашылықтарын қамтиды.

Қазіргі уақытта Қазақстанда үй жануарлары мен олардың иелеріне заманауи форматта, кең ассортиментте, озық технологияларды, қызмет көрсету нысандары мен әдістерін пайдалана отырып, тауарлар мен қызметтерді ұсынатын ветеринариялық кәсіпорындардың мамандандырылған желілері құрыла бастады. Мәселен, мысалы, Алматы қаласында карантин жағдайында да жұмыс істейтін үй жануарларына тәулік бойы қызмет көрсететін ветеринарлық клиникалар желісі жұмыс істейді.

Ветеринариялық кәсіпкерліктің барлық түрлерін ұйымдастыру кезінде Қазақстан Республикасы заңнамасының талаптарын жақсы білу және қатаң орындау қажет.

Ветеринария саласындағы кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын жеке және заңды тұлғалар "Ветеринария туралы"Заңның 13-1-бабында көзделген тәртіппен өз қызметінің басталғаны немесе тоқтатылғаны туралы хабардар етеді.

Ветеринариялық клиника - ауру үй жануарларына ветеринариялық қызметтердің барлық түрлерін көрсететін, зертханалық-диагностикалық зерттеулердің барлық спектрін және хирургиялық көмектің барлық түрлерін орындайтын емдеу-профилактикалық мекеме.

Әрбір ветеринариялық клиника қызметтерге нарықтық сұраныс деңгейіне, орындалатын жұмыстардың көлеміне және ветеринариялық тауарлар мен қызметтер нарығын дамытудың қазіргі кезеңіндегі баға белгілеудің басқа факторларына сүйене отырып, ұсақ үй жануарларына қызмет көрсету кезінде ветеринариялық жұмыстарға бағаны дербес белгілейді.

Ветеринариялық жұмыстарға (көрсетілетін қызметтерге) баға белгілеуді қалыптастыру процесінде ветеринариялық клиникалар әлемдік практикада қабылданған баға белгілеудің негізгі факторларын ескереді: өндіріс және өткізу шығындары; ветеринариялық тауарлар мен көрсетілетін қызметтерді тұтыну бағасы мен көлемі арасындағы арақатынас; тауарлар мен көрсетілетін қызметтерді жылжыту процесіне қатысушылардың рөлі; бәсекелестік орта және бағалар мен бағаларды мемлекеттік реттеу. Орташа шығындар, мақсатты пайда, тұтынушының тауарды (қызметті) субъективті бағалауы, қолданыстағы бағалардың белгілі деңгейі, сызықтық емес, олигополистік, жыртқыш баға белгілеу негізінде және табиғи монополия жағдайында баға белгілеу әдістерін қолданылады.

Бағаларды (бағаларды) белгілеу үшін материалмен ҚР Үкіметінің нормативтік құқықтық құжаттары, ветеринариялық жұмыстарды орындауға арналған уақыттың үлгілік

және жеке нормалары, ветеринариялық клиникалардың қызметі туралы қаржылық есептер, ветеринариялық мекеменің негізгі құралдарының баланстық құны, олардың амортизациясының жылдық нормалары пайдаланылады [1,2].

Ветеринариялық жұмыстарға бағаларды белгілеу әдістемелерін және ветеринариялық клиникаларда қолданыстағы прейскуранттарды талдау негізінде мемлекеттік және жеке ветеринариялық клиникалар көрсететін ветеринариялық қызметтерге бағаларды қалыптастыру ерекшеліктері анықталды.

Бағаларды белгілеу үшін пайдаланылатын жеке ветеринариялық клиникалар шығындарының құрылымында ең көп үлес салмағын ветеринариялық мамандар мен қосалқы қызметкерлердің еңбекақысына жұмсалатын шығыстар (50-51 %), ветеринариялық қызметтің негізгі құралдарының амортизациясы (өз ғимараттарының, қымбат ветеринариялық жабдықтардың, құралдардың болуына байланысты 20-24%), пайдаланғаны үшін жалдау ақысы алады ғимараттар, құрылыстар, автокөлік және басқа да негізгі құралдар (15-тен 30% - ға дейін).

Жеке ветеринарлық клиникалар шығындарының едәуір бөлігін салықтар құрайды. Ветеринариялық клиниканың нақты кірісінің мөлшеріне сұраныстың баға икемділігімен бағаларды реттеу үлкен әсер етеді, бұл көбінесе ветеринариялық жұмыстарға (қызметтерге) бастапқы бағалар деңгейінің айтарлықтай өзгеруімен ветеринариялық қызметтерді өндіру мен тұтыну көлемін жеткіліксіз өзгертеді. Ветеринариялық қызметтерге бағалар 1% - ға артқан кезде ветеринариялық қызметтерді тұтыну көлемі 5-10% - ға төмендейді, керісінше, бағалардың 1 – 5% - ға төмендеуі ветеринариялық қызметтерді тұтыну көлеміне ешқандай әсер етпейді.

Жоғары білікті мамандарды, жануарлар ауруларын диагностикалаудың, аурулардың алдын алу мен жоюдың, ауру жануарларды емдеудің жаңа әдістерін тарта отырып, отандық және импорттық өндірістің қымбат ветеринариялық жабдықтарын сатып алуға байланысты ветеринариялық қызметтердің күрделі, тиімді түрлеріне жоғары, беделді бағаларды белгілеу ветеринариялық қызметтерді тұтыну көлемінің өсуімен әрдайым қатар жүре бермейді.

Ветеринариялық қызметтер нарығындағы қатаң бәсекелестік жағдайында жыртқыш баға әдісін қолдану көбінесе қажетті мақсаттың орындалуын қамтамасыз етпейді және дамып келе жатқан шағын ветеринарлық клиникалардың ғана емес, сонымен қатар бәсекелестік кезінде олар алғаннан көп жоғалтатын ірі кәсіпкерлік құрылымдардың кәсіпкерлік қызметінің төмен тиімділігіне әкеледі. Олардың салыстырмалы шығындары артып, жиынтық кірістері төмендейді, бұл жыртқыш баға әдісін қолданудың тиімсіздігін көрсетеді.

Жеке ветеринарлық клиникаларда ұсақ үй жануарларын ветеринариялық емдеу үшін олардың құнының айтарлықтай ауытқуы бар әртүрлі құралдар, оларды жүзеге асырудың әртүрлі схемалары мен әдістері қолданылады, нәтижесінде дәрі-дәрмектер мен басқа да ветеринариялық құралдардың бірдей саны жұмсалмайды. Ветеринариялық жұмыстарды (көрсетілетін қызметтерді) жүзеге асыру процесінде пайдаланылған материалдық құралдардың құнын бір типті ветеринариялық іс-шара кезінде бір жануарды өңдеуге бағалар құрамына енгізу тиімсіз, оларды көрсетілген ветеринариялық қызмет үшін шот ұсыну кезінде ескеру қажет.

Көбінесе ветеринариялық мамандар кішкентай үй жануарларын ұстау орнына барған кезде ветеринариялық көмек көрсетеді, бұл жанар-жағармай материалдарының қосымша шығындарына, автокөлік жүргізушісі мен ветеринариялық маманның жолда болған уақытына төлейтін шығындарына байланысты, олар көрсетілген қызмет үшін шот-фактураны көрсету кезінде бөлек ескерілуі керек.

Ақылы ветеринариялық қызметтер көрсеткені үшін алынған ветеринариялық клиникалардың табыстарына қосылған құн салығы салынады, сондықтан ветеринариялық қызметтердің жиынтық құнына Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген нормаларға сәйкес осы салықтың мөлшері де енгізіледі.

Ұсақ үй жануарларының ветеринариялық қызметтеріне баға құрылымдық әдіспен орташа шығындар негізінде, ал кейбір жағдайларда сараптамалық бағалау әдісімен есептеледі.

Ветеринариялық қызметтерді тұтынушы ветеринариялық дәрігерге оның талабы бойынша жануарларды қарау үшін ұсынуға, кенеттен өліммен, жануарлардың бір мезгілде жаппай аурумен байланысты барлық жағдайлар туралы немесе олардың ерекше мінез-құлқы туралы дереу хабарлауға, ауруға күдікті жануарларды оқшаулау жөнінде шаралар қабылдауға міндетті.

Ветеринариялық қызметтерге тапсырыстарды қабылдау және ресімдеу кезінде: ветеринариялық маман ауызша да, жазбаша да тапсырыстарды қабылдай алады; шарт, абонемент, жетон, талон, кассалық чек, түбіртек беру негізінде қызметтер көрсете алады; ықтимал асқынулар туралы және олардың алдын алу бойынша шаралар қабылдау тәртібі туралы ескертеді; егер тұтынушы ветеринариялық іс-шараларды жүргізу шарттарын бұзса, ветеринариялық маман шартты бұзуға, ветеринариялық қызметтерді орындаудан бас тартуға және залалдың орнын толтыруды талап етуге құқылы; егер ветеринария маманы тұтынушыға ветеринариялық шараларды жүзеге асыру кезінде мүмкін болатын асқынулар туралы ескертпесе, онда ол салдары үшін жауап береді.

Ветеринариялық қызметтерге ақы төлеу нысаны тараптардың келісімі бойынша айқындалады: ол біржолғы, ветеринариялық жұмыстарды орындағаннан кейін немесе кезең-кезеңімен жүзеге асырылуы мүмкін. Шарт бойынша төлем қатаң белгіленген мерзімде және алдын ала жасалған сметаны ұсыну бойынша жүргізіледі.

ҚР Азаматтық кодексінің, заңдар мен ережелердің нормаларын бұзғаны үшін ветеринариялық маман мен ветеринариялық қызметтерді тұтынушы өзара жауапты болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Закон РК «О ветеринарии» от 10 июля 2002 года № 339-II.
2. Правила оказания платных видов деятельности по реализации товаров (работ, услуг) государственными учреждениями в сфере ветеринарии и расходования ими денег от реализации товаров (работ, услуг,утвержденные приказом Министра сельского хозяйства РК от 20 апреля 2015 г. № 7-1/351.
3. Никитин И.Н. Ветеринарное предпринимательство: учебник / И. Н. Никитин. — 4-е изд., перераб. и доп. — Санкт-Петербург : Лань, 2018. — 372 с.
4.Никитин И.Н. Практикум по организации ветеринарного дела и предпринимательству М.: Колос С, 2007. – с. 231 – 235.

УДК 619:616-07

ОКАЗАНИЕ ПЛАТНЫХ ВЕТЕРИНАРНЫХ УСЛУГ В ВЕТЕРИНАРНЫХ КЛИНИКАХ

Кейкиева К.К.

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

Аннотация: *В статье рассматриваются вопросы организации частной ветеринарной практики, правовое регулирование ветеринарной предпринимательской деятельности, правила оказания платных ветеринарных услуг.*

Ключевые слова: *ветеринарное предпринимательство, ветеринарные услуги, расценки, ценообразование, конкуренция.*

УДК 342.7:349.6

НОВАЦИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Хон Владимир Николаевич, E-mail: khon49@mail.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск

***Аннотация**. В статье анализируется сравнительное содержание нового Экологического кодекса РК со старым, действовавшим до него. Рассматриваются новые положения, экологические требования, инструменты и механизмы экологического регулирования, введённые новым Кодексом. Приводится новый порядок установления категории объектов по критериям экологической значимости. Обсуждаются новые виды и этапы оформления экологической оценки и экологических разрешений. Даётся краткое обобщение принятым нововведениям.*

***Ключевые слова:** охрана окружающей среды, выбросы, сбросы, оценка воздействия на окружающую среду, экологическое разрешение, ремедиация, управление отходами.*

Специфической особенностью работы эколога промышленного предприятия, является жёсткая регламентация всей его деятельности нормативно-правовыми актами, которые практически являются его рабочей документацией. Нет специальных учебников, пособий или методических рекомендаций, которыми специалист по охране окружающей среды мог бы руководствоваться при осуществлении своих функциональных обязанностей.

Так сложилось, что именно в экологических законах, инструкциях и правилах регламентировано, зачастую пошагово, выполнение всех экологических требований, оформление экологических процедур по оценке воздействия на окружающую среду, экологической экспертизе, выдаче экологических разрешений, выполнению операций по управлению отходами, представлению экологической отчётности и т.д.

В этой связи, изучение нормативно-правовых актов в сфере охраны окружающей среды важно не только для правоведов, но и для специалистов и студентов природоохранного профиля.

Особая актуальность данной проблематики в настоящее время, обусловлена существенным обновлением значительной части природоохранного законодательства Республики Казахстан.

2 января 2021 года, в Республике Казахстан был принят новый Экологический кодекс – далее Кодекс. /1/. Предыдущий Экологический кодекс был принят в 2007 году. /2/. За прошедшие с тех пор годы, многое изменилось в сфере охраны окружающей среды и, в целях его совершенствования, было внесено около 80 изменений и дополнений. Несмотря на это, неудовлетворённость его действием в руководстве страны и среде природопользователей не снижалась, а экологическая ситуация в стране существенно не улучшилась.

Исходя из этого, уполномоченным органом в сфере охраны окружающей среды Республики Казахстан был представлен обновлённый Экологический кодекс, разработанный с учётом недостатков предыдущего Кодекса, предложений заинтересованных сторон и опыта европейских стран.

Этому предшествовало продолжительное обсуждение его в широких кругах уполномоченных органов, специалистов профессионального сообщества, бизнеса и экологической общественности. /3. Целью разработки Нового Экологического кодекса РК, было устранение недостатков действующего кодекса, выявившихся в процессе его применения, внедрение в Казахстане положительного опыта Европейского Союза,

активизация участия общественности в принятии решений в области охраны окружающей среды и, в конечном счёте, улучшение экологической ситуации в стране.

О существенном обновлении законодательного акта, свидетельствует сама его структура. Если в предыдущем Кодексе она состояла из 8 разделов, 47 глав и 326 статей, то в новой редакции – из 24 разделов, 31 главы и 418 статей. Появились новые, полнее соответствующие своему назначению, Раздел 14 «Охрана атмосферного воздуха», Раздел 15 «Охрана водных объектов», Раздел 16 «Охрана земель», Раздел 17 «Охрана природы» и Раздел 19 «Отходы». Ранее, законодательные положения и экологические требования по этим объектам были изложены разрознено, а отдельного раздела или главы по атмосферному воздуху вообще не было. Помимо этого, Кодекс завершается блоком из 4-х Приложений, конкретизирующих параметры экологических требований прикладных положений законодательного акта.

Законодательно введено понятие «Ремедиация» (Статья 138 Кодекса), что вводит принципиально новый порядок возмещения экологического ущерба. В соответствии с ним, экологический ущерб будет возмещаться только в натуральной форме – путем проведения практических мероприятий по восстановлению нарушенной окружающей среды. Такой подход должен исключить случаи взыскания ущерба без доказательств факта его причинения, как это зачастую происходило.

Несколько меняется порядок подразделения производственных объектов на категории экологической значимости. Если прежде, они увязывались с санитарной классификацией объектов, то теперь, это будет производиться по критериям, закреплённых в Приложении 2 нового Кодекса.

В соответствии со Статьёй 12 Кодекса – «Объекты, оказывающие негативное воздействие на окружающую среду, в зависимости от уровня и риска такого воздействия подразделяются на четыре категории:

1) объекты, оказывающие значительное негативное воздействие на окружающую среду (объекты I категории);

2) объекты, оказывающие умеренное негативное воздействие на окружающую среду (объекты II категории);

3) объекты, оказывающие незначительное негативное воздействие на окружающую среду (объекты III категории);

4) объекты, оказывающие минимальное негативное воздействие на окружающую среду (объекты IV категории)».

Порядок установления категории производственного объекта регламентирован Инструкцией по определению категории объекта, оказывающего негативное воздействие на окружающую среду, утверждённой уполномоченным органом в сфере охраны окружающей среды. /4/.

Следует отметить, что определение категории производственного объекта очень важный и ответственный этап, так как действие всех положений Кодекса дифференцировано по этим четырём категориям производственных объектов.

Дифференциация экологических требований заключается в том, что для каждой категории объектов Кодекс предусматривает разные виды обязательныхтребований. Например, для объектов I категории – обязательно комплексное экологическое разрешение, для объектов II категории – экологическое разрешение на воздействие, для объектов III категории – декларация о воздействии на окружающую среду. Объекты IV категории вообще освобождены от них. И так по всем инструментам экологического регулирования. При этом, новый Кодекс существенно ужесточает экологические требования к промышленным объектам I и II категорий, оказывающих наибольшее негативное воздействие на окружающую среду.

Значительные нововведения коснулись оценки воздействия на окружающую среду, выразившиеся в расширении и дифференциации этого понятия. Статьёй 48 Кодекса, введено новое понятие «Экологическая оценка». При этом, в зависимости от предмета оценки она проводится в виде:

1) стратегической экологической оценки;

2) оценки воздействия на окружающую среду – далее ОВОС;

3) оценки трансграничных воздействий;

4) экологической оценки по упрощенному порядку.

В свою очередь, *стратегическая экологическая оценка* состоит из следующих стадий:

1) определение сферы охвата отчета по стратегической экологической оценке;

2) подготовка отчета по стратегической экологической оценке;

3) оценка качества отчета по стратегической экологической оценке;

4) рассмотрение проекта Документа до его утверждения на предмет соответствия отчету по стратегической экологической оценке;

5) мониторинг существенных воздействий Документа на окружающую среду

Необходимость проведения стратегической экологической оценки будет определяется по результатам скрининга воздействий оцениваемого Документа (масштабного проекта намечаемой деятельности и др.). Положения Кодекса по обязательной стратегической экологической оценке вводятся в действие с 1 января 2024 года.

Оценка трансграничных воздействий, проводится в ходе стратегической экологической оценки или оценки воздействия на окружающую среду, если негативные воздействия затрагивают территорию сопредельного государства.

Оценка воздействия на окружающую среду дифференцирована на этапы и включает в себя следующие стадии:

1) рассмотрение заявления о намечаемой деятельности;

2) определение сферы охвата оценки воздействия на окружающую среду;

3) подготовка отчета о возможных воздействиях;

4) оценка качества отчета о возможных воздействиях;

5) вынесение заключения по результатам оценки воздействия на окружающую среду и его учет;

6) послепроектный анализ фактических воздействий при реализации намечаемой деятельности, если необходимость его проведения определена в соответствии с Кодексом.

Обязательной ОВОС подлежат виды деятельности, оказывающие существенное воздействие на окружающую среду.

Экологическая оценка по упрощенному порядку проводится для намечаемой и осуществляемой деятельности, не подлежащей обязательной оценке воздействия на окружающую среду.

Новации Кодекса коснулись и экологических разрешений. Причём в самих видах экологических разрешений произошли незначительные изменения.

Так, в соответствии со Статьёй 106 Кодекса – «В Республике Казахстан выдаются следующие виды экологических разрешений:

1) комплексное экологическое разрешение;

2) экологическое разрешение на воздействие».

Прежнее «Разрешение на эмиссии в окружающую среду» заменено на «Экологическое разрешение на воздействие». При этом, для объектов I и II категорий, получение соответствующих экологических разрешений обязательно. Деятельность объектов III категории может осуществляться при условии подачи декларации о воздействии на окружающую среду. То есть, деятельность объектов IV категории не требует каких-либо экологических разрешений.

Основные и очень существенные новшества коснулись комплексных экологических разрешений. Если в прежнем Кодексе, Комплексному экологическому разрешению была посвящена всего одна Статья 79, включающая 6 пунктов, то в новой редакции Кодекса, ему посвящён специальный Параграф 1 (статьи 111 - 119) в Главе 9 «Экологические разрешения».

Новым Кодексом предусмотрен переход на комплексные экологические разрешения (КЭР) для объектов первой категории опасности, с условием внедрения наилучших доступных технологий (НДТ).

В соответствии со Статьёй 118 Кодекса, на первом этапе, до 1 января 2025 года, предполагается переход на комплексные экологические разрешения 50-ти предприятий, наиболее крупных по суммарным выбросам загрязняющих веществ (согласно Перечня, утвержденного Правительством РК). С 2031 года, на комплексные экологические разрешения должны перейти остальные предприятия I категории. Предприятиям, которые не смогут сразу внедрить НДТ, предоставляется возможность сделать это поэтапно, в рамках Программы повышения экологической эффективности (ППЭЭ). Наряду с этим, предприятия оформившие КЭР, в качестве компенсации, освобождаются от платы за эмиссии в окружающую среду.

Правила выдачи экологических разрешений, представления декларации о воздействии на окружающую среду утверждаются уполномоченным органом в области охраны окружающей среды[5].

Существенным нововведением Кодекса является требование обязательности внедрения предприятиями 1 категории автоматизированной системы мониторинга выбросов от стационарных источников, с передачей данных в режиме онлайн в уполномоченный орган РК в сфере охраны окружающей среды. Для действующих предприятий 1 категории это требование вводится с 1 января 2023 года.

В Разделе 19 «Отходы», классификация отходов приведена в соответствие с европейским каталогом отходов и включает теперь перечень как опасных, так и неопасных отходов. На законодательной основе введено понятие «иерархия отходов», что определяет приоритетность и последовательность выполнения операций по управлению отходами. Узаконено понятие «Энергетическая утилизация отходов» с применением технологии Waste to energy, которая предусматривает сжигание отходов с последующим получением электроэнергии и передачей в распределительную сеть.

С принятием Кодекса внесены соответствующие изменения в Кодекс об административных правонарушениях (КоАП), в части ужесточения административной ответственности за экологические правонарушения. По некоторым оценкам, эти поправки приведут к увеличению административных штрафов за экологические правонарушения в 10 раз. /6/.

В частности, за невыполнение условий экологического разрешения (статья 326 КоАП) сумма штрафных санкций увеличена от 50 до 300 МРП в зависимости от субъекта предпринимательства. Если правонарушение совершено повторно в течение года, а субъектами крупного предпринимательства — в течение трех лет после наложения административного взыскания, сумма штрафа от 150 до 1 000 МРП. Если вышеназванное действие, сопряженное с нанесением экологического ущерба, - от 700 до 2 000 МРП, с приостановлением действия экологического разрешения или без такового. А не устранение физическими и юридическими лицами в установленный срок нарушений, по которым приостановлено действие экологического разрешения влечет лишение экологического разрешения.

Введена новая статья 327-1 КоАП, согласно которой за непредставление, представление неполных или несвоевременное представление обязательных сведений,

представление недостоверных обязательных сведений предусматриваются штрафные санкции от 100 до 1000 МРП в зависимости от субъекта предпринимательства.

Введена новая статья 327-2 КоАП, согласно которой ненадлежащее проведение ремедиации (устранения) причиненного экологического ущерба предусматривается штраф от 700 до 2000 МРП в зависимости от субъекта предпринимательства, а за непроведение ремедиации (устранения) причиненного экологического ущерба штраф в размере 100 процентов от суммы экономической выгоды, полученной в результате нарушения, с приостановлением действия соответствующего экологического разрешения или деятельности.

За нарушение сроков накопления отходов (ч. 8 статьи 328 КоАП) предусмотрен штраф в размере 100 процентов от ставки платы за захоронение отходов в отношении количества накопленных отходов за каждый день сверх срока, установленного экологическим законодательством Республики Казахстан. Таким образом, штраф приобретает характер *пени,* начисление которой будет прекращаться только с вывозом отходов к месту сбора, удаления или восстановления.

Завершая краткий обзор основных нововведений Экологического кодекса РК, можно отметить ряд положительных моментов связанных с совершенствованием структуры документа, использованием опыта европейских стран, введением новых прогрессивных инструментов, механизмов и методов, поднимающих на более качественный уровень государственное экологическое регулирование и эффективное решение экологических проблем.

Вместе с тем, излишняя детализация и дифференциация видов и процедур экологической оценки, экологических разрешений и других инструментов экологического регулирования, повышает риски коррупционной составляющей, в связи с отсутствием точных измеряемых критериев этапов их реализации. Помимо этого, в разы увеличивается бюрократическая нагрузка, как на природопользователей, так и на уполномоченный орган в сфере охраны окружающей среды. В то же время, вызывают вопросы непомерное увеличение финансового бремени, связанные с комплексными экологическими разрешениями и многократным возрастанием экологических штрафов.

Новый Экологический кодекс РК пока находится в переходном периоде и время покажет, насколько он отвечает современным вызовам и какое количество изменений и дополнений придётся в него вносить.

Список литературы:

1. Экологический кодекс Республики Казахстан от 2 января 2021 года № 400-VI ЗРК.
2. Экологический кодекс Республики Казахстан от 9 января 2007 года №112.
3. .https://greenbridgework.kaznu.kz
4. Инструкция по определению категории объекта, оказывающего негативное воздействие на окружающую среду. Приказ МЭГПР РК. 13.07.2021г. № 246.
5. Правила выдачи экологических разрешений, представления декларации о воздействии на окружающую среду, а также форм бланков экологического разрешения на воздействие и порядка их заполнения. Приказ И.о. МЭГПРРК. 09.08.2021г. № 319
6. Кодекс РК Об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК.

ӘОЖ: 342.7:349.6

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ КОДЕКСТЕГІ ИННОВАЦИЯЛАР

Хон Владимир Николаевич

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация. *Мақалада ҚР жаңа экологиялық кодексінің мазмұны оған дейін қолданыста болған ескі кодпен салыстырылады. Жаңа кодекс енгізген жаңа ережелер, экологиялық талаптар, Экологиялық реттеу құралдары мен тетіктері қаралады. Экологиялық маңыздылық критерийлері бойынша объектілер санатын белгілеудің жаңа тәртібі талданады. Экологиялық бағалау мен экологиялық рұқсаттарды ресімдеудің жаңа түрлері мен кезеңдері талқыланады. Қабылданған жаңалықтарға қысқаша жалпылау беріледі.*
Кілт сөздер: *қоршаған ортаны қорғау, шығарындылар, төгінділер, қоршаған ортаға әсерді бағалау, экологиялық рұқсат, ремедиация, қалдықтарды басқару.*

УДК 619:611.846.4:636.95

ОСОБЕННОСТИ АНАТОМИИ ВЕТВИ НИЖНЕЧЕЛЮСТНОЙ КОСТИ ВЕРБЛЮДА-БАКТРИАНА

Днекешев Аманжол Кусаинович, *E-mail:*dnekeshev62@mail.ru

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г. Уральск

Аннотация. *В данной статье описывается особенности строения ветви нижней челюсти у верблюда-бактриана, который в отличие от других сельскохозяйственных животных, имеет длинный крючкообразный венечный отросток, как у крупного рогатого скота, но более загнутый. Мыщелковый отросток у верблюда представлен, как у лошади, где суставная поверхность имеет форму поперечновыпуклую. Верблюд в отличие от всех сельскокохозяйственных животных имеет отросток ветви нижнечелюстной кости, но его нельзя именовать угловым отростком, как у плотоядных, так как он отделяется от ветви нижней челюсти в верхней части на уровне нижнего конца мыщелкового отростка образуя неглубокую вырезку между основанием заднего края суставного отростка и своим передним краем. В области угла нижнечелюстной кости у верблюда-бактриана, как и у лошади имеется утолщение в виде шероховатого нароста, который сразу вдвое истончается, и идет дорсо-каудально, и вогнуто латерально образуя задний край нижней челюсти.*
Ключевые слова: *сравнительная анатомия, морфология сельскохозяйственных животных, верблюд-бактриан, анатомия ветви нижней челюсти.*

Введение. Верблюдоводство в южных районах Западно-Казахстанской области, где в основном больше половины территории земель представлены зоной песков и пустынь, данный вид отрасли животноводства является одним из выгодных и дополнительных резервов в решении продовольственной программы сельскохозяйственного комплекса Республики Казахстан [1,2,3].

В выполнении поставленных задач продовольственной программы животноводства большая роль отводится развитию ветеринарных наук, то есть в разработке научно обоснованных методов лечения и диагностики болезней заразного и незаразного характера, в частности верблюдоводстве [4,5].

Сравнительная анатомия сельскохозяйственных и домашних животных хорошо изучена и описана в научных трудах и учебных пособиях по морфологии, кроме верблюда-бактриана, который мало изучен и поэтому представляет исследовательский интерес для зарубежных и отечественных ученых. В связи с этим изучение анатомии черепа животных, в особенности нижнечелюстной кости верблюда-бактриана и его отличие в сравнительном аспекте, восполняет пробелы при написании соответствующих разделов в учебниках и учебных пособий по морфологии животных и топографической анатомии [6,7].

Формирование скелета головы (черепа) у всех позвоночных животных в прошлом было связано с усложнением общей организации образа жизни, которое происходило в борьбе за существование и благодаря прогрессивному развитию организма, приспосабливалась к изменениям условия среды обитания. Форма и размер лицевого отдела скелета головы зависит от степени развития жевательного аппарата животных, также на величину скелета головы и развитие отдельных костей черепа, влияет возраст животного, его видовая и породная принадлежность [8].

У верблюдов нижнечелюстная кость животных анатомически относится к лицевому отделу черепа, и в силу более древнего происхождения как вида животного, данная кость обладает удивительным анатомическим строением в сравнении с другими сельскохозяйственными и домашними животными. Целью нашего исследования было обоснование особенности строения ветви нижней челюсти у верблюда-бактриана в сравнении с другими сельскохозяйственными и домашними животными.

Материал и методы исследований. Материалом для краниометрического исследования особенности, анатомии отростка ветви нижнечелюстной кости у верблюда-бактриана в сравнительном аспекте послужили 10 препаратов взятых от шести до десяти лет верблюда-бактриана. Анатомическое изучение проводилась согласно определенным методикам, то есть очищенные от мягких тканей кости черепа подвергались обработки путем мацерации и варки в посудах на медленном огне. Для морфометрического исследования определялись линейные промеры с помощью циркуля и металлической миллиметровой линейкой и штангенциркулем. Латинские названия анатомических образований даны по международной ветеринарной анатомической номенклатуре [9].

Результаты исследований. Нижнечелюстная кость – *mandibula*, у верблюда-бактриана представлен парной костью, которая соединяется с черепом подвижно, и каждая сторона кости, как и у всех сельскохозяйственных и домашних животных состоит из двух основных частей – тела и ветви. У верблюда-бактриана ветвь нижней челюсти – *ramus mandibulae* располагается за последним моляром и повернута верх и назад под тупым углом. В вентральной части данная ветвь отделяется от тела нижней челюсти сосудистой вырезкой – *incisura vasorum facialium,* (Рис.1,2- 4) в данной части у плотоядных животных имеется мощный угловой отросток – *processus angularis.* У верблюда в области угла имеется как у лошади шероховатый нарост (Рис.1,2- 2). Ширина нароста до 1,0см и длина 2,5-3,0см, у верблюда нарост сразу истончается, вдвое и идет дорсо-каудально, и вогнуто латерально (Рис.1,2- 3), образуя через 9,5см, собственный отросток ветви нижней челюсти - *processus ramus mandibulae* (Рис.1,2- 1). У остальных жвачных животных такого утолщённого шероховатого нароста как у верблюда-бактриана не имеется, чем и отличается данный вид в своем зоологическом отряде жвачных.

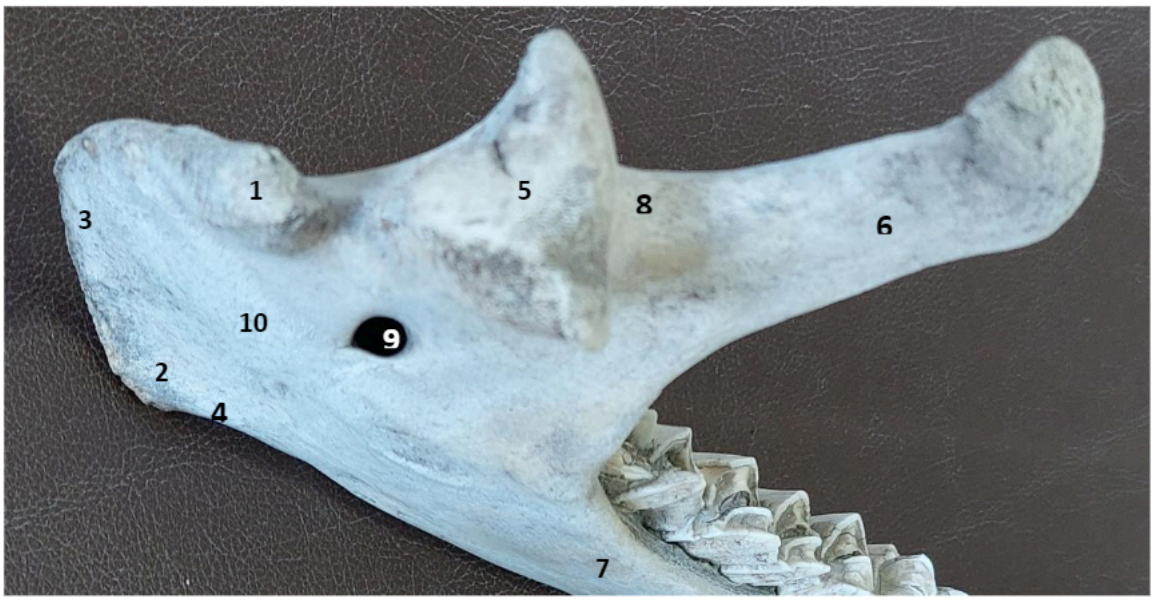

Рис.1 – Медиальная поверхность ветви нижнечелюстной кости верблюда-бактриана: 1 – отросток ветви нижней челюсти, 2 – угол ветви (нарост в виде утолщенной шероховатости), 3- дорсо-каудальный край ветви нижней челюсти, 4 – сосудистая вырезка, 5 – мыщелковый отросток, 6 – венечный отросток, 7 – щечная часть тела нижней челюсти, 8 – вырезка нижней челюсти, 9 – нижнечелюстное отверстие, 10 - крыловая ямка.

В отличие от плотоядных животных, данный отросток у верблюда отделяется от ветви нижней челюсти в верхней части на уровне нижнего конца мыщелкового отростка – *processus condylaris* (Рис.1,2- 5), образуя неглубокую вырезку между основанием заднего края суставного отростка и передним краем, и поэтому нельзя его именовать угловым отростком. В верхней части ширина отростка истончается до 1,5см и поверхность верхушки отростка вогнута наружу, и визуально сверху имеет форму удлинённого тупого треугольника. В каудальном крае данный отросток у взрослых животных имеет высоту – 4,5-5,0см, в передней части высота представлена – 1,5-2,0см, ширина основания отростка у взрослых животных была равна – 2-2,5см.

Мыщелковый отросток (суставной) – *processus condylaris,* (Рис.1- 5) имеет хорошо развитую головку – *caput mandibulae,* у верблюда представлен, как у лошади, где суставная поверхность поперечновыпуклая, но форма имеет треугольную как у свиньи, основание, которого обращено медиально, а узкая часть латерально. У взрослых животных ширина суставная поверхность головки равна – 4,8-5,5см, основание – 3,4-4см, ширина узкой части – 1,2-1,8см. У основания головки мыщелковый отросток суживается и образует шейку – *collum mandibulae*.

Венечный отросток – *processus coronoideus,* у верблюда (Рис.1- 6) в отличие от других сельскохозяйственных животных, имеет длинный крючкообразную форму, как у крупного рогатого скота, но более загнутый каудально. У взрослых животных высота от альвеолярного края последнего моляра равна -15-16см, ширина на уровне вырезки нижней челюсти равна – 4,5-5см.

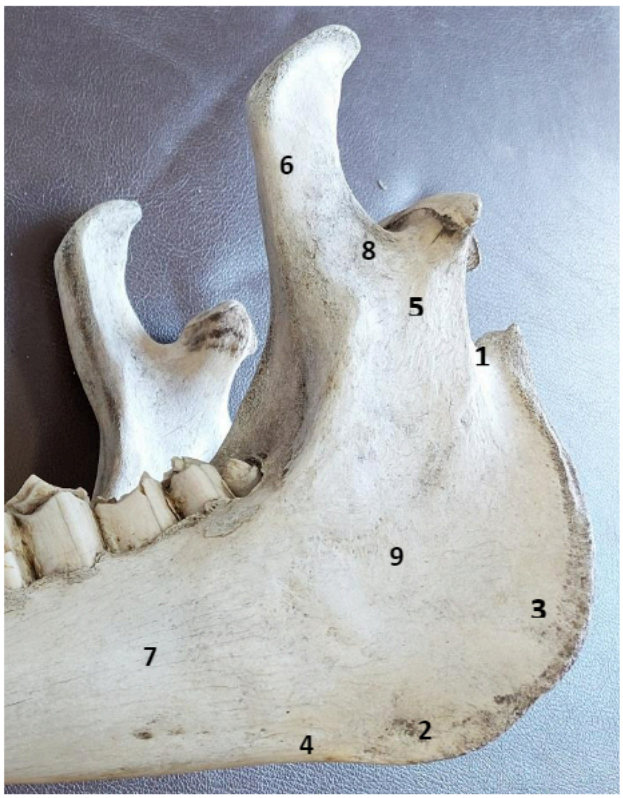

Рис.2 – Латеральная поверхность ветви нижнечелюстной кости верблюда-бактриана: 1 – отросток ветви нижней челюсти, 2 – нарост в виде утолщенной шероховатости, 3- дорсо-каудальный край ветви нижней челюсти, 4 – сосудистая вырезка, 5 – мыщелковый отросток, 6 – венечный отросток, 7 – щечная часть тела нижней челюсти, 8 – вырезка нижней челюсти, 9 - жевательная ямка нижней челюсти.

На щечной (латеральной) поверхности ветви нижней челюсти у верблюда-бактриана хорошо выражена жевательная ямка – *fossa masseterica* (Рис.2- 9), для прикрепления большой жевательной мышцы. На медиальной поверхности ветви нижней челюсти имеется обширная крыловая ямка - *fossa pterygoidea,* где прилепляется медиальная крыловидная мышца. Здесь же находится в форме щели значительного диаметра нижнечелюстное отверстие – *foramina mandibulae* (Рис.1- 9), ведущее в нижнечелюстной канал - *canalis mandibulae.*

Заключение. Таким образом, у верблюда-бактриана в отличие от других сельскохозяйственных животных (крупного рогатого скота, лошади, овец, коз и свиней), имеет как у плотоядных животных собственный отросток ветви нижнечелюстной кости, но его нельзя именовать как у хищных угловым отростком. В области угла нижнечелюстной кости у верблюда-бактриана имеется как и у лошади утолщение в виде шероховатого нароста, который служит для прикрепления грудиночелюстной мышцы. Затем нарост сразу вдвое истончается, и идет дорсо-каудально, и вогнуто латерально образуя задний край нижней челюсти в форме пропеллера. Затем в области нижнего конца мыщелкового отростка передним своим краем образует вырезку. Мыщелковый (суставной) отросток у верблюда представлен, как у лошади, имеет хорошо развитую головку, где суставная поверхность поперечновыпуклая, но форма имеет треугольную как у свиньи, основание, которого обращено медиально, а узкая часть латерально. Венечный отросток у верблюда в отличие от других сельскохозяйственных животных, имеет длинный крючкообразную форму, как у крупного рогатого скота, но более загнутый каудально. На щечной поверхности ветви нижней челюсти у верблюда-бактриана хорошо выражена жевательная ямка, которая служит

для прикрепления большой жевательной мышцы. На медиальной поверхности ветви нижней челюсти имеется обширная крыловая ямка, где прилепляется медиальная крыловидная мышца, здесь же находится в форме щели значительного диаметра нижнечелюстное отверстие, ведущее в нижнечелюстной канал.

Список литературы:

1. Бозымов К.К. Сравнительная оценка показателей шерстной продуктивности у чистопородных казахских бактрианов и их помесей/К.К. Бозымов, Ф.Б. Закирова, И.Н. Жубантаев, А.К. Днекешев// Мат. меж. науч.-практ. конф. «Актуальные вопросы развития отечественного мясного скотоводства в современных условиях».-Уральск, 2014.-С.27-31.

2. Bozymov K. Comparative assessment of meat efficiency indicators at thoroughbred Kazakh bactrians and their hybrids in conditions of «hanskaya orda» LLP/ K. Bozymov, F. Zakirova, I. Zhubantayev, A. Dnekeshev// Proceedings 4th Conference of ISOCARD «Silk Road Camel: The Camelids, Main Stakes For Sustainable Development». June 8-12, 2015 Almaty. - Veterinariya. - 2015.-№ 2 (42).- P.399-401.

3. Днекешев А.К. Изменение морфо-биохимических показателей крови верблюдов-бактрианов в различные репродуктивные периоды/А.К. Днекешев, Ф.Б Закирова. И.Н. Жубантаев, М.С. Сеитов// Известия: теоретич. и науч.-практ. журнал Оренбургского государственного аграрного университета,-2018.-№1(69).-С.140 -142.

4. Абекешев Н.Т. Сезонная и возрастная диагностика распространенности в Западно-Казахстанской области телязиоза верблюда-бактриана/ Н.Т. Абекешев, И.К. Ашетов, А.К. Днекешев// Вестник Саратовского госагроуниверситета им. Н.И. Вавилова. – 2006. - №3. – С.5-6.

5. Днекешев А.К. Проведение ретробульбарной новокаиновой блокады при диагностике телязиоза у верблюда-бактриана/А.К. Днекешев, Н.Т. Абекешев //Вестник Саратовского госагроуниверситета им. Н.И. Вавилова. – 2006. - №3.– С.7-8.

6. Минюк Л.А. Сравнительный анализ морфологии крылонебной ямки человека и некоторых домашних животных/ Л.А. Минюк, Т.В. Буракова, Е.Н. Буракова// Вестник медицинского института «РЕАВИЗ».- 2018 .- № 1 .- С. 37-40.

7. Днекешев А.К. Сравнительная анатомия носовой кости верблюда-бактриана/ А.К. Днекешев, М.С. Сетов // Известия: теоретич. и науч.-практ. журнал Оренбур. гос. аграрного университета, - 2020. - №5 (85). – С.149-152

8. Теленков В.Н. Сравнительная анатомия костей скелета головы косули сибирской и овцы домашней/ В.Н. Теленков, М.В.Маркова, Э.В. Баданова//Сб. науч. тр. Всерос. науч.-исс. ин-та овце-ва и козо-ва. 2015.-Т.1. №8. С.532-535.

9. Зеленевский Н.В. Международная ветеринарная анатомическая номенклатура на латинском и русском языках. Nomina anatomi caveterinaria (5 редакция) / Н.В. Зеленевский // Учебники для вузов. Специальная литература / пер. и рус.терминология Н.В. Зеленевского. Санкт-Петербург. 2013. - 400 с.

ОӘЖ 619:611.846.4:636.95

БАКТРИАН ТҮЙЕЛЕРІНІҢ ТӨМЕНГІ ЖАҚ СҮЙЕК ТАРМАҒЫНЫҢ АНАТОМИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Днекешев Аманжол Кусаинович

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ.

Аннотация. *Бұл мақалада бактриан түйелерінің төменгі жақ сүйек тармағының анатомиялық ерекшеліктері сипатталған, оның басқа ауылшаруашылық жануарларынан айырмашылығы, ірі қара малында сияқты тәждік ұзын өсіндісі бар, бірақ онын шеті көбірек иілген болып келеды. Түйеде буындық өсіндісі жылқыдағы сияқты, оның буындық беті көлденең-дөңесті пішіні болады. Түйенің барлық ауылшаруашылық жануарларынан айырмашылығы, төменгі жақ сүйегінің тармағының өсіндісі болады, бірақ оны жыртқыштардағыдай бұрыштық өсіндісі деп атауға болмайды, өйткені ол жоғарғы жағында төменгі жақ тармағынан төменгі ұшы деңгейінде бөлінеді де, буын өсіндісінің артқы жиегінің негізі мен оның алдыңғы жиегі арасында таяз ойық тудырады. Бактриан-түйенің төменгі жақ сүйегінің бұрышының аймағында, жылқы малында сияқты, дөрекі өсінді түріндегі қалыңдауға ие болады, ол сосын бірден екі есе жіңішкеріп, дорсо-каудальды, ал бүйір жағынан ойыс болып, төменгі жақ сүйектің артқы жиегін құрайды.*

Кілт сөздер: *салыстырмалы анатомия, ауылшаруашылық жануарларының морфологиясы, бактриан түйелері, төменгі жақ сүйек тармағының анатомиясы.*

УДК: 639.2.053.7(28) (574.1)

ПРОМЫСЛОВАЯ ИХТИОФАУНА ОЗЕРА САРЫШЫГАНАК ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Днекешев Алибик Кусаинович, *E-mail:* aliazat@mail.ru

Западно-Казахстанский филиал ТОО «Научно-производственный центр рыбного хозяйства», г. Уральск, РК

Аннотация. *В статье показана промысловая ихтиофауна озера Сарышыганак Западно-Казахстанской области количественное и весовое соотношение рыб, выловленное различными орудиями лова, для определения в дальнейшем общего допустимого улова в последующие годы. В научно-исследовательских уловах на озере Сарышыганак в 2020 году присутствовало девять промысловых видов рыб и длиннопалый рак, также наиболее часто залавливаемыми видами на озере Сарышыганак в этот год были плотва и лещ. Было отмечено увеличение средних размерно-весовых показателей для всех исследованных видов, что может объясняться временем проведения исследований - осенью. Состояние популяций промысловых видов рыб и длиннопалого рака озера Сарышыганак в год исследования можно оценить, как удовлетворительное.*

Ключевые слова: *озера Сарышыганак, весовое и количественное соотношение промысловых рыб, длиннопалый рак, упитанность рыб по Фультону, общий допустимый улов (ОДУ).*

Введение. Озеро Сарышыганак входит в так называемую Камыш-Самарскую водную систему, включающую бассейны рек Большой и Малый Узень на территории Западно-Казахстанской области Республики Казахстан. Административно водоем находится на

территории Казталовского района, в 22 к северу от села Карасу, в 34 км к северо-западу от села Жалпактал и в 87 км к северо-западо-западу от райцентра села Казталовка. В связи с тем, что реки Большой и Малый Узени в настоящее время зарегулированы плотинами в среднем и верхнем течении, гидрологический режим водоемов Камыш-Самарской системы озер находится в очень сильной зависимости от воды, поступающей с территории Российской Федерации.

До последнего времени ситуация с наполнением водоемов концевой части, к которой относится озеро Сарышыганак, оставалась напряженной. Озеро Сарышыганак по итогам обследования имеет рыбохозяйственное значение.

Площадь водоёма согласно Перечню рыбохозяйственных водоёмов местного значения составляет 1927га [5]. Схема концевой части Камыш-Самарской системы и общий вид водоема представлены на рисунке.

Наши научно-исследовательские работы 2020 года проводились в плане выполнения договорных обязательств по изучению и оценке состояния рыбных запасов и определению величины предельно допустимого улова. Исходя из заданной технической спецификации, были проведены следующие работы:

- изучение состава промысловой ихтиофауны, состояния воспроизводства промысловых видов рыб, оценка природного биоразнообразия водоема;
- изучение структуры промысловых популяций, определение основных биологических показателей промысловых рыб;

На основании собранных данных состоялось определение величины промыслового запаса и предельно допустимых уловов (ПДУ) на период с 1 июля 2021 года по 1 июля 2022 года.

По результатам проведенных НИР разработано биологическое обоснование, в соответствии с Правилами подготовки биологического обоснования на пользование животным миром, утвержденными приказом министра окружающей среды и водных ресурсов хозяйства РК 04.04.2014 г. № 104-Ө, по внутренней инструкции КазНИИРХ [3].

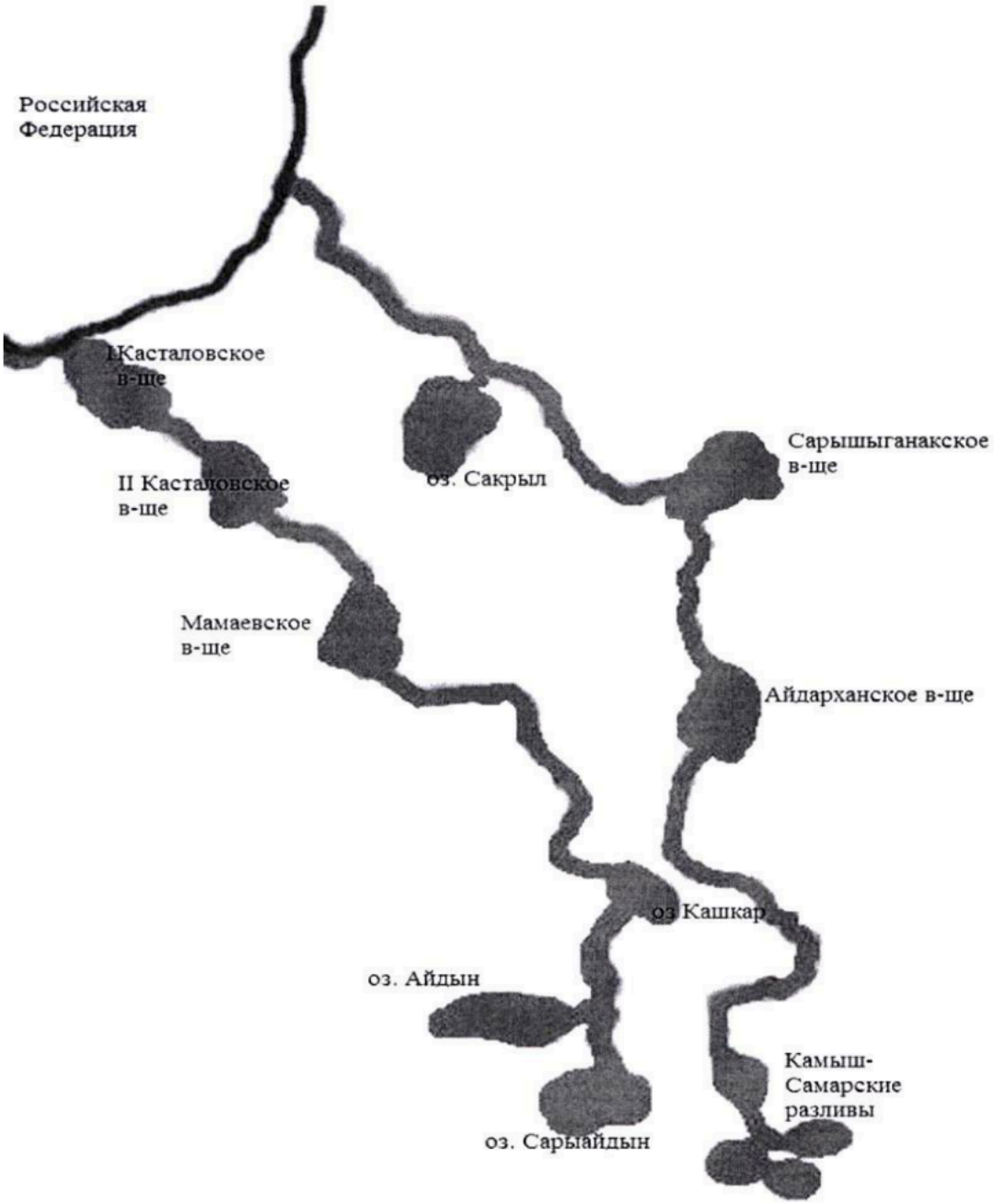

Рисунок - Карта-схема Камыш-Самарской водной системы

Материал и методы исследования. Определение общей численности рыб и промыслового запаса было проведено по вероятностной методике оценки численности по уловам пассивными орудиями А.И. Кушнаренко и Е.С. Лугарева [4].

В ходе анализа ретроспективных данных был составлен список промысловой ихтиофауны озера Сарышыганак, который включает 15 видов [1,2]. В научно-исследовательских уловах 2020 года было встречено десять видов: щука, лещ, синец, карась серебряный, карась золотой, плотва, краснопёрка, линь, окунь и длиннопалый рак [6].

Таблица 1 – Видовой состав ихтиофауны оз. Сарышыганак (знаком * отмечены виды, встречавшиеся в научно-исследовательских уловах 2020 года)

Название вида		Статус вида
латинское	русское	промысловый, непромысловый, редкий, исчезающий/ аборигенный, интродуцированный
Esox lucius L., 1758	щука*	пром. / аб.
Abramis brama L., 1758	лещ*	пром. / аб.
Aspius aspius L., 1758	жерех	пром. / аб.
Ballerus ballerus (L., 1758)	синец*	пром. / аб.
Blicca bjoerkna (L., 1758)	густера	пром. / аб.
Carassius carassius (L., 1758)	карась золотой*	пром. / аб.
Carasius gibelio (Bloch, 1782)	карась серебряный*	пром. / аб.
Cyprinus carpio L., 1758	сазан	пром. / аб.
Leuciscus idus (L., 1758)	язь	пром. / аб.
Rutilus fluviatilis (L. 1758)	плотва*	пром. / аб.
Scardinius erythrophtalmus (L., 1758)	краснопёрка*	пром. / аб.
Tinca tinca L., 1758	линь*	пром. / аб.
Perca fluviatilis L., 1758	окунь*	пром. / аб.
Stizostedion lucioperca L.	судак	пром. / аб.
Astacus leptodactylus Esch.	длиннопалый рак*	пром. / аб.

Результаты исследования. Щука в научно-исследовательских уловах озера Сарышыганак была представлена на 1,9 % от общего количества пойманной рыбы, пришедшиеся на одну трёхлетнюю самку, её основные биологические показатели представлены в таблице 2. Упитанность пойманной рыбы по Фультону составила 1,01, по Кларк – 0,91. Доля леща составила 20,9 % от общего количества пойманной рыбы, в выборку попали четырёх-шестилетние рыбы, их основные биологические показатели представлены в таблице 2. Соотношение самок и самцов в исследованной выборке составило 2:1 соответственно. Упитанность пойманных рыб по Фультону в среднем была 2,25, по Кларк - 2,06.

Таблица 2 – Основные биологические показатели щуки и леща озера Сарышыганак, 2020 г.

Возрастной ряд	Длина, см (мин-макс)	Средняя длина, см	Масса, г (мин-макс)	Средняя масса, г	Кол-во, экз.	%
Щука						
3+	–	43,5	–	830	1	100
Лещ						
4+	18,5-19,4	19,0	145-167	156	2	18,2
5+	20,0-21,0	20,5	160-225	186	6	54,5
6+	–	26,2	–	387	1	9,1
8+	31,0-31,0	31,0	717-768	743	2	18,2
N	18,5-31,0	22,6	145-768	300	11	100

Синец в научно-исследовательских уловах на озере Сарышыганак был представлен на 1,9 %, пришедшиеся на одного семилетнего самца, его основные биологические показатели представлены в таблице 3. Упитанность пойманной рыбы по Фультону составила 1,7, по

Кларк – 1,6. Доля карася золотого составила 3,7 %, пришедшиеся на четырёхлетних самцов, их основные биологические показатели представлены в таблице 3. Упитанность пойманных рыб по Фультону в среднем была 4,23, по Кларк - 3,73.

Таблица 3 – Основные биологические показатели синца и карасей (золотого и серебряного) озера Сарышыганак, 2020 г.

Возрастной ряд	Длина, см (мин-макс)	Средняя длина, см	Масса, г (мин-макс)	Средняя масса, г	Кол-во, экз.	%
Синец						
5+	–	22,0	–	181	1	100
Карась золотой						
4+	18,0-18,6	18,3	253-265	259	2	100
Карась серебряный						
4+	21,4-21,6	21,5	388-463	421	3	75,0
5+	–	23,5	–	514	1	25,0
N	21,4-23,5	22,0	388-514	444	4	100

Карась серебряный был представлен на 7,4 % от общего количества пойманной рыбы. В выборку попали четырёх-пятилетние особи, их основные биологические показатели представлены в таблице 3. Соотношение самок и самцов у карася серебреного в исследованной выборке было 3:1 соответственно. Упитанность пойманных рыб по Фультону в среднем составила 4,17, по Кларк - 3,53.

Доля плотвы в научно-исследовательских уловах на озере Сарышыганак в 2020 году составила 40,7 %. Таким образом, плотва в наших исследованиях была наиболее часто встречаемым в уловах видом рыб. В выборку попали трёх-семилетние самки, основные биологические показатели плотвы представлены в таблице 4. Упитанность пойманных рыб по Фультону в среднем составила 2,21, по Кларк - 1,92. Краснопёрка в уловах на озере Сарышыганак была представлена на 7,4 % от общего количества пойманной рыбы, в выборку попали трёх-пятилетние особи, их основные биологические показатели представлены в таблице 4. Упитанность пойманных рыб по Фультону в среднем составила 2,66, по Кларк - 2,28.

Таблица 4 - Основные биологические показатели плотвы и красноперки озера Сарышыганак, 2020 г.

Возрастной ряд	Длина, см (мин-макс)	Средняя длина, см	Масса, г (мин-макс)	Средняя масса, г	Кол-во, экз.	%
Плотва						
3+	13,8-14,5	14,1	55-71	62	3	13,6
4+	14,7-17,5	16,2	65-119	93	11	50,0
5+	17,6-18,5	18,2	124-142	134	4	18,2
6+	20,0-20,9	20,5	186-205	195	3	13,6
7+	–	22,5	–	253	1	4,6
N	13,8-22,5	17,1	55-253	117	22	100
Красноперка						
3+	–	15,5	–	86	1	25,0
4+	20,0-20,5	20,3	201-238	220	2	50,0
5+	–	21,4	–	298	1	25,0
N	15,5-21,4	19,4	86-298	206	4	100

Доля линя в научно-исследовательских уловах на озере Сарышыганак в 2020 году составила 14,8 % от общего количества пойманной рыбы, в выборку попали пяти-шестилетние особи, их основные биологические показатели представлены в таблице 5. Соотношение самок и самцов в исследованной части популяции составило 3:1 соответственно. Упитанность пойманных рыб по Фультону в среднем была 2,55, по Кларк - 2,33.

Таблица 5 - Основные биологические показатели линя и окуня озера Сарышыганак, 2020 г.

Возрастной ряд	Длина, см (мин-макс)	Средняя длина, см	Масса, г (мин-макс)	Средняя масса, г	Кол-во, экз.	%
Линь						
5+	23,5-26,4	24,9	324-490	395	7	87,5
6+	–	27,7	–	542	1	12,5
N	23,5-27,7	25,2	324-542	413	8	100
Окунь						
5+	–	20,7	–	196	1	100

Окунь в научно-исследовательских уловах на озере Сарышыганак в 2020 году был представлен на 1,9 %, пришедшиеся на одну пятилетнюю самку. Её основные биологические показатели представлены в таблице 4.18. Упитанность пойманной рыбы по Фультону составила 2,21, по Кларк – 1,66.

Озеро Сарышыганак в связи с тем, что имеет умеренные средние глубины, подходящий тип субстрата и хорошо прогревается, является весьма продуктивным водоёмом по имеющимся запасам раков. В ходе работ было установлено, что промысловые запасы раков были сконцентрированы в центральной части водоёма. По результатам анализа уловов десяти раколовок было установлено, что средний улов на раколовку за сутки составил 0,8 экземпляров.

Анализ выборки показал отсутствие мелких особей, не удовлетворяющих промысловой мере (менее 9см). Этому есть несколько объяснений. Молодые особи обладают сравнительно низкими скоростями движения. Ячея раколовок может быть слишком крупной, и они могут свободно проскальзывать через неё. Ещё одной причиной данного явления могут быть конкурентные отношения между мелкими и крупными особями, вследствие чего мелкие раки оттеснялись крупными от приманки, заряженной в раколовки. Средний вес залавливаемого рака составил 63 г. Выборка включала особей из четырёх размерных классов – от 10 до 13 см.

Заключение. Таким образом, как мы видим, в научно-исследовательских уловах на озере Сарышыганак в 2020 году присутствовало девять промысловых видов рыб и длиннопалый рак, наиболее часто залавливаемыми видами на озере Сарышыганак в 2020 году были плотва и лещ. Было отмечено увеличение средних размерно-весовых показателей для всех исследованных видов, что может объясняться временем проведения исследований - осенью. Состояние популяций промысловых видов рыб и длиннопалого рака озера Сарышыганак в 2020 году может быть оценено как удовлетворительное.

Список литературы:

1. Биологическое обоснование предельно допустимых уловов (ПДУ) на озере Сарышыганак, участке № 1 по реке Кушум от плотины Донгелекского водохранилища УКООС до

рыбохозяйственного участка Пятимарского водохранилища, озере Айдын на 2018 год. Биологическое обоснование. - Уральск: ЗКФ КазНИИРХ, 2017. - 58 с.
2. Биологическое обоснование предельно допустимых уловов (ПДУ) на озере Сарышыганак на 2019 год. Биологическое обоснование. – Уральск: ЗКФ КазНИИРХ, 2018. - 41 с.
3. Инструкция по сбору, оформлению и представлению данных для разработки биологических обоснований на использование промысловых запасов рыб и других промысловых запасов рыб и других промысловых водных животных рыбохозяйственных водоемов Республики Казахстан, утв. приказом ТОО «КазНИИРХ» № 18 от 15.03.2012 г.
4. Кушнаренко А.И. Оценка численности рыб по уловам пассивными орудиями лова / А.И. Кушнаренко, Е.С. Лугарев// Вопросы ихтиологии. - 1983. - Т.23. - Вып.6. - С.921-926.
5. Пидгайко М.Л. Биологическая продуктивность водохранилищ Волжского каскада/ М.Л. Пидгайко // Изв. ГосНИОРХ. - Т. 138. - 1978. - С. 45-59.
6. Раколовство и раководство на водоёмах европейской части России. Справочник / Под общей ред. О.И. Мицкевич- СПб: ГосНИОРХ - 2006. - 207 с.

ОӘЖ: 639.2.053.7(28) (574.1)

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ САРЫШЫҒАНАҚ КӨЛІНІҢ КӘСІПТІК ИХТИОФАУНАСЫ

Днекешев А.К.

«Балық шаруашылығы ғылыми-өндірістік орталығы» ЖШС Батыс Қазақстан филиалы, Орал қ.

Аннотация. *Мақалада Батыс Қазақстан облысындағы Сарышыганақ көлінің кәсіптік ихтиофаунасы, және әр түрлі балық аулау құралдарымен ауланған балықтардың сандық және салмақтық қатынасы, келешекте кейінгі жылдардағы жалпы рұқсат етілген аулауды анықтау үшін көрсетілген. Сарышыганақ көлінде 2020 жылы жүргізілген зерттеу аулауларында кәсіптік балықтың тоғыз түрі мен ұзын тырнақты шаяндар, сонымен қатар Сарышыганақ көлінде биылғы жылы ең көп ауланған табан пен торта балықтардың түрлері анықталды. Барлық зерттелетін түрлер бойынша орташа өлшемдер мен салмақ көрсеткіштерінің ұлғаюы байқалды, мұны зерттеу уақытымен – күзде түсіндіруге болады. Сарышыганақ көлінің кәсіптік балық түрлерінің және ұзын тырнақты шаяндарының популяциясының зерттелген жылғы жағдайын қанағаттанарлық деп бағалауға болады.*

Кілт сөздер: *Сарышыганақ көлі, кәсіптік балықтардың салмағы мен сандық қатынасы, ұзын тырнақты шаян, Фултон бойынша балықтың майлылығы, жалпы рұқсат етілген аулау (ЖРА).*

МАЗМҰНЫ

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ/ ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРЕПОДАВАНИЯ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

1	**Вахидова Л.В.** Персонифицированная информационно-образовательная среда как регулятив профессиональной самоэффективности будущего педагога	4
2	**Курманова Г.К. Р**еализация образовательных инноваций в учебном процессе	14
3	**Калменов М.Д., Бижанова А.Е.** Методика преподавания археологических дисциплин и методы этнографической науки	16
	Matzhanova G.Zh., Urazova A.N. Personalized approach in teaching	23
4	**Машанова С.А.** Некоторые тенденции педагогического образования и опыт Западно-Казахстанского инновационно-технологического университета	26
5	**Тулеугалиева Ж.К.** Инновационная стратегия преподавателя в условиях развития современного образования	31
6	**Курманова Ж.Б.** Обучение аудированию, чтению, письму с помощью интернета	35
7	**Калкенова Г.Б.** Оқытуды жоспарлаудағы тиімді стратегиялар	40
8	**Амангалиева А.С., Тогашева Д.С.** «Коммерциялық банктердің қызметтері мен операциялары» тақырыбында инновациялық әдістерді қолданып іскерлік ойын өткізу	43
9	**Абуова Ж.У.** Экономикалық пәндерді оқытуда «Алты ойшыл қалпақ» әдісін қолдану	45
10	**Стороженко Н.А.** Методика проведения интегрированных уроков в вузе	48
11	**Дауесова А.Ж.** Қазақстан тарихын оқыту әдістемесі және тарихи білімді қалыптастыру	51
12	**Сарсенова А.Ж., Джальмишев М.С.** Жобалап оқыту технологиясын құқықтық пәндерді оқытуда қолдану тәсілі	56
13	**Климова Л.А., Сисекешова А.С.** Қылмыстық-құқықтық цикл пәндерін оқыту әдістемесі	61
14	**Дуйсалиева Г.К., Габдулов А.Ж.** Қазақстан Республикасының азаматтық жоғарғы оқу орындарында жедел-іздестіру қызметін оқытудың ерекшеліктері (БҚИТУ үлгісінде)	65
15	**Жайлибаева Ж.М.** Современные методики преподавания правовых дисциплин	72
16	**Гизатулла Т.Г.** «Сәулеттік жобалау және графика» пәндерін оқыту әдістемесі	75
17	**Утеева Т. Н.** Білім алушының өзіндік жұмыстарын ұйымдастырудың ерекшеліктері	79
18	**Мукамбеткалиева А.Н.** Белсенді оқытудың негізгі формалары мен әдістері	82
19	**Умерешова С.Г.** Интербелсенді әдістер арқылы семинар сабақтарын жүргізу жолдары	86
20	**Жазыкбаева Г.М.** Новые подходы и инновационные технологии преподавания технических дисциплин	90
21	**Кажияхметова А.А.** Жоғарғы оқу орындарында білім алушыларға өзіндік жұмыстарын ұйымдастырудың ерекше әдістері	96
22	**Аханова Д.Е.** Білім беру жүйесіндегі мобильді қосымшалардың рөлі	101
23	**Утешева Г.Ш., Ғайнешова А.М.** Оқытудың жобалық әдісі білім беру сапасын арттыру құралы ретінде	106
24	**Ертлеу К.М., Шалаев Б.Б.** Методы силовой подготовки студентов	109
25	**Мухиденов Е.Н.** Бастапқы оқыту спорттық техниканы қалыптастыру базасы ретінде	114

ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР / ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ

1 **Балыков Б.А.** Двигательная активность как компонент здорового образа жизни обучающихся младших классов 118

2 **Мамбеталиева А. З.** Кемелдік кезең. қарттық шақтың психологиялық ерекшеліктері 121

3 **Шуренбаева Э.Ә.** Әлеуметтік философия қоғамды танудың теориясы мен методологиясы ретінде 125

4 **Сарсенгалиев Р.С.** Реформирование системы профессионального образования казахстана и западного региона в 50-е годы xx века 128

5 **Тулеугалиев А.Ж., Курманалин С.Б.**Тәуелсіздік жылдарындағы Қазақстанның көші-қон саясатының сипаттамасы 132

6 **Толегенова А.Ж., Курманалин С.Б.** Батыс Қазақстан халқының күнделікті өміріндегі демалыс сипаты (1970-1980 жж.) 136

7 **Мухиденов Е.Н.** Техникалық дайындық футболшылардың шеберлігінің негізі 140

8 **Сарсенгалиев Р.С.** Развитие профессионального образования Западного Казахстана в годы Великой Отечественной Войны 143

9 **Мухамбетова А.** Әлеуметтік зорлық-зомбылықтың түрлері мен классификациялары: бақ-тағы әлеуметтік зорлық-зомбылық 146

10 **Надырханова А.Т.** Мектеп курсында векторлық алгебраның қолданылуы 153

11 **Куанышева М.С.** Социальная компетентность учащихся старших классов как условие преодоления асоциального поведения 158

ТЕХНИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР/ ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

1 **Байтлесова Л. И., Санталина Г. А.** Возникновение проблем на этапах разработки и внедрения механизма системы менеджмента качества на предприятиях 163

2 **Кейкиева К.К**. Ветеринарлық клиникаларда ақылы ветеринарлық қызмет көрсету 169

3 **Хон В.Н.** Новации Экологического кодекса Республики Казахстан 172

4 **Днекешев А.К.** Особенности анатомии ветви нижнечелюстной кости верблюда-бактриана 177

5 **Днекешев А.К.** Промысловая ихтиофауна озера Сарышыганак Западно-Казахстанской области 182

Правила для авторов по оформлению статьи для публикации в научном журнале «Вестник ЗКИТУ»

Научный журнал «Вестник ЗКИТУ» является периодическим изданием Западно-Казахстанского инновационно-технологического университета. Журнал выходит ежеквартально, статьи публикуются на казахском, русском и английском языках. Основная тематическая направленность журнала – публикация научных, научно-методических и производственных статей. В журнале публикуются результаты научных исследований по основным приоритетным направлениям науки.

Журнал зарегистрирован в Министерстве информации и коммуникаций Республики Казахстан – № 16782-Ж. от 07. 12. 2017 г. (г.Астана), Комитетом государственного контроля в области связи, информатизации и средств массовой информации.

Статья должна содержать оригинальный материал, отражающий результаты исследований автора (ов).

При подготовке статей в журнал необходимо руководствоваться следующими правилами:

1. Статья должна быть оформлена в строгом соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов». Объем – не более 5 полных страниц формата А4, шрифт – размер 12 кегль, обычный, Times New Roman, межстрочный интервал – 1,0. Поля страницы: сверху и внизу по 2,0 см, справа и слева 2,0 см. Слева – УДК; по центру название статьи ЗАГЛАВНЫМИ буквами жирным шрифтом; ниже через пробел фамилия, и.о. автора (ов), строчными буквами; ниже через пробел полное название учреждения, в котором выполнена работа, город;аннотация – на языке текста публикуемого материала; ключевые слова. Ниже через пробел – текст статьи. Список литературы приводится в конце текста, по мере упоминания в тексте и оформляется в соответствии с требованиями ГОСТ. В конце статьи должно быть резюме и ключевые слова (к статье на казахском языке – на русском, к статье на русском языке - на казахском). Последняя страница должна быть заполнена полностью.

2. Статья, в обязательном порядке, подписывается всеми авторами (не более четырех авторов). В одном номере журнала допускается публикация не более 2 статей одного автора.

3. На отдельном листе следует привести сведения об авторах(организация, должность, адрес, контактный телефон).

Статьи, отправленные позже указанного срока и несоответствующие требованиям, не принимаются. Редакционная коллегия журнала оставляет за собой право выбора и опубликования научной статьи.

Рукописи и электронные варианты следует направлять по адресу:
090000, г. Уральск, проспект Н. Назарбаева, 208.
Научный журнал Вестник ЗКИТУ
Телефон 50-99-90. E-mail: reception@wkitu.kz

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ИННОВАЦИЯЛЫҚ-ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ
Ғылыми журнал

♦

ВЕСТНИК ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОГО ИННОВАЦИОННО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Научный журнал

♦

BULLETIN OF THE WEST KAZAKHSTAN INNOVATION-TECHNOLOGICAL UNIVERSITY
Scientific journal

Отпечатано в полном соответствии
с качеством предоставленных авторами оригиналов

Подписано к печати 20.03.2023
Формат А4 Объем 10 п.л
Тираж 100 экз.
Отпечатано и сверстано в ЗКИТУ
Тел: +77112509990 *E-mail: reception@wkitu.kz*

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті
090000, Орал қаласы Н.Назарбаев, 208

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет
090000, г.Уральск, Н.Назарбаев, 208